

Міністерство освіти і науки України
ПрАТ “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна академія управління персоналом”
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СМАЧИЛО Степан Михайлович

УДК 35.077-007.2:316.4.062:005.35:005.44"20/21"

ДИСЕРТАЦІЯ
ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ
ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
(кінець XX – початок XXI століття)

25.00.01 – теорія та історія державного управління

Державне управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

С. М. Смачило
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **РАДЧЕНКО Олександр Віталійович,**
доктор наук з державного управління,
професор

Київ – Івано-Франківськ
2020

АНОТАЦІЯ

Смачило С. М. Трансформація соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації (кінець XX – початок XXI століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління (доктора філософії) за спеціальністю 25.00.01 – теорія та історія державного управління (281 – публічне управління та адміністрування). – ПрАТ “Вищий навчальний заклад “Міжрегіональна Академія управління персоналом”. – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Київ; Івано-Франківськ, 2020.

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення і пропонується оригінальний підхід до нового вирішення науково-теоретичного завдання, що полягає в обґрунтуванні сутності й змісту процесів трансформації соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації, визначенні на основі цього провідних світових трендів й розробці рекомендацій для вдосконалення діяльності системи публічного врядування України щодо реалізації соціальної функції в нашій державі.

Розкрито, що з кінця XX – початку XXI століття під впливом глобалізації в більшості держав відбуваються системні й динамічні перетворення у формуванні та реалізації державної соціальної політики, що обумовлює зміну класичних парадигм і концепцій формування соціальної держави (ліберальна; консервативна; соціал-демократична). В сучасному світі окреслюється нова модель соціальної держави, яка спрямована на стимулювання широкого залучення інститутів громадянського суспільства на засадах принципу субсидіарності. При цьому повсюдно відбувається звуження власних функцій держави, що реалізуються у відповідних соціально-адміністративній, соціально-захисній, соціально-стимулюючій, соціально-інвестиційній, соціально-емансипаторській та соціально-реабілітаційній політиках держави. Відповідно соціальна функція держави структурується на адміністративні,

захисні, стимулюючі, інвестиційні, емансипаторські та соціально-реабілітаційні структурно-цільові складові, що видозмінюють державну соціальну політику, яка стверджує основним принципом нової соціальної політики забезпечення органами публічного врядування держави лише визначених базових соціальних гарантій найбільш злидненим прошаркам населення, а іншим створює рівні умови для реалізації та виступає головним суб'єктом реалізації соціальних інвестицій у розвиток соціальної сфери.

Запропоновано сучасне розуміння феномену соціальної функції держави як відповідного соціально-політичного інституту для задоволення загально-соціальних потреб суспільства, що передбачає синергетичне поєднання діяльності всіх органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства, спрямованої на активізацію, стимулювання, заохочення участі в формуванні й реалізації соціальної політики позадержавних інститутів на основі принципу субсидіарності, коли громадяни виступають не лише як споживачі соціальних благ – але й як їх виробники та надавачі.

Систематизовано дискурсне поле проблематики дослідження соціальної функції держави шляхом виокремлення восьми основних груп класифікаційних ознак та характеристики 8 відповідних кластерів: (загальнофілософського, вузькодисциплінарного, категоріально-понятійного, парадигмально-концептуального, компаративно-історичного, інструментального, структурно-інституційного, проспективного).

Визначено низку ключових принципів і чинників використання зарубіжного досвіду реалізації соціальної функції держави в Україні, зокрема: 1) якісна соціальна політика та соціальна стратегія залежать, насамперед, від рівня функціонування демократичної публічної влади; 2) напрями та стратегічні пріоритети соціальної політики є похідними від стану розвитку економіки, що вирішальною мірою впливає на здатність держави реалізовувати дієву соціальну політику, розробляти й втілювати соціальні програми; 3) використання досвіду провідних держав світу має відбуватися тільки з урахуванням власного історичного досвіду, особливостей національної

економіки, менталітету та політичної культури, нехтування якими призводить до руйнування самої національної моделі соціальної держави, її системи соціального забезпечення та банкрутству самої держави; 4) найбільш пов'язаними з українськими соціальними традиціями, де важливе місце посідають ідеї соціальної справедливості і захищеності слід визнати німецьку та скандинавську (соціал-демократичну) моделі соціальної держави.

Охарактеризовано ключові тенденції та проблеми формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах впливу глобалізації, до яких віднесено, зокрема, наступні: фактична руйнація державної системи соціального захисту й соціального забезпечення; відсутність стратегічних документів щодо формування та реалізації соціальної політики держави; безсистемність та неузгодженій дій органів публічної влади у сфері соціального захисту населення; провальна міграційна політика української держави; зростання розриву доходів між багатими й бідними прошарками населення; низька частка заробітної плати у вартості продукції, що стимулює зростання бідності громадян та знекровлює систему соціального страхування в цілому; проблеми реалізації додаткового соціального захисту для низки категорій населення; існування протиріччя між декларуванням гарантій достойного рівня соціальних послуг та реальним станом фінансування системи соціального захисту; розгортання соціально-демографічної кризи в Україні, переважання чисельності жіночого населення над чоловічим; велика кількість самотніх; переважання смертності над народжуваністю; старіння населення; зростання неповних та альтернативних і нетрадиційних шлюбних форм сім'ї тощо.

Обґрунтовано формування універсальної моделі соціальної функції держави, що визначає витрати на соціальні послуги як інвестиції у людський капітал та спрямовується на досягнення соціальної справедливості у суспільстві, скорочення нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом абсолютного зменшення різниці в статусі та доходах, переважання методів прямого (цільового) бюджетного перерозподілу з посиленням ролі у наданні адресної соціальної допомоги різного роду

приватних і комунальних (муніципальних) служб соціального захисту.

Розроблено низку авторських пропозицій щодо вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в сучасній Україні на основі постійного оновлення діючої моделі державної соціальної політики, яка базується на урахуванні культурно-історичних традицій нашого суспільства, соціокультурної ідентифікації громадян та на основі законодавчого закріплення нової Доктрини соціальної політики держави, за якою має бути сформована стратегія соціального забезпечення та захисту громадян, реформування соціальної сфери одночасно на всіх рівнях, запровадження сучасних державних соціальних стандартів, на базі яких визначаються всі основні державні соціальні гарантії та дотримання принципу визнання людини-громадянина головною суспільною цінністю.

Ключові слова: держава, соціальна функція держави, публічне управління, глобалізація, трансформація.

ANNOTATION

Smachylo S. M. Transformation of the social function of a democratic state under conditions of globalization (late XX – early XXI century) – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Science in Public Administration, specialty 25.00.01 – theory and history of public administration. – The Private Joint-Stock Company "Higher Education Institution "Interregional Academy of Personnel Management". – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2020.

The dissertation presents the theoretical generalization and offers the original approach to a new solution of a scientific and theoretical task, which is to substantiate the essence and content of democratic state social function transformation under globalization, identify the leading global trends and develop the recommendations for improving the system of public management of Ukraine on the implementation of the social function in our state.

It is revealed that from the end of the XX – beginning of the XXI century under the influence of globalization in most states there are systemic and dynamic advances in the formation and implementation of the social function of the state, which causes

a change of classical paradigms and concepts of the social welfare state (liberal; conservative; social and democratic). In the modern world, a new model of the social welfare state is outlined, which activates, stimulates, encourages non-state institutions, approves subsidiarity, while narrowing their own functions to be implemented in the relevant socio-administrative, social-protective, social-incentive, social-investment, social-emancipatory and social rehabilitation policies of public authorities.

Modern understanding of the phenomenon of state social function as an appropriate socio-political institution to meet the general social needs of society, which provides a synergistic combination of all public authorities and civil society institutions aimed at activating, stimulating, encouraging participation in the formation and implementation of social policy of non-government institutions based on the principle of subsidiarity, when citizens act not only as consumers of social welfare – but also as its producers and providers.

The discourse field of research issues of the state social function is systematized by distinguishing eight main groups of classification features and characterization of 8 corresponding clusters: general philosophical, narrowly disciplinary, categorical-conceptual, paradigmatic-conceptual, comparative-historical, instrumental, structural-institutional, prospective.

A number of key principles and factors for the use of foreign experience in the implementation of the state social function in Ukraine is defined, in particular: 1) qualitative social policy and social strategy depend primarily on the level of functioning democratic public authority; 2) directions and strategic priorities of social policy depend on the level of economic development of the state and its ability to implement social programs that ensure a dignified life of society; 3) a simple copying of the experience of the world's leading states without considering national characteristics, mentality, cultural and political heritage leads to the destruction of the national model of the welfare state, its social security system and the bankruptcy of the state itself; 4) the German and Scandinavian (social-democratic) models of the welfare state should be recognized as the most closely connected with the Ukrainian social traditions, where the ideas of social justice and security occupy an important place.

It is proved that the modern world outlines a new model of the welfare state, which activates, stimulates, encourages non-state institutions, approves subsidiarity, while narrowing their own functions to be implemented in the relevant socio-

administrative, social-protective, social-stimulating, social-investment, social-emancipatory and social-rehabilitation policies of public authorities of the state. Accordingly, the social function of the state is structured into administrative, protective, stimulating, investment, emancipatory and social-rehabilitation structural-target components that change the state social policy, when the state provides and gives the most necessary social guarantees to those in need, and creates equal conditions for others, acts as the main subject of social investment implementation in the development of the social sphere.

The key tendencies and problems of formation and implementation of the social function of the Ukrainian state under the conditions of globalization influence are characterized. They include, in particular, the following: actual destruction of the state system of social protection and social security; uncertainty of strategic priorities of the state policy on social protection of the population and inconsistency of the implemented measures; failed migration policy of the Ukrainian state; suboptimal income structure of the population, which should be transformed in the direction of increasing the role of wages as a factor in overcoming the poverty of working people and their families and a way to strengthen the role of social insurance systems; problems of implementation of additional social protection for a number of categories of the population; the contradiction between a broad understanding of social services and a narrow definition of social protection as the sphere of their application; expansion of the socio-demographic crisis in Ukraine, the predominance of the female population over the male; prevailing mortality over birth rate; population aging, the growth of single and alternative marital forms of the family, the large number of single people, etc.

Substantiated is the formation of a universal model of social function of the state, which defines the cost of social services as an investment in human capital and aims to achieve social justice in society, reduce inequality in the allocation of social and economic resources by reducing the difference in status and income, the advantage of direct (target) methods of budget redeployment with strengthening the role of private and municipal social security services to provide targeted assistance.

A number of author's proposals have been developed concerning the improvement of the state social function implementation in modern Ukraine on the basis of constant updating the current model of social policy considering historical traditions, sociocultural identification of the population and legislative definition of

the state social policy strategic directions, due to which the strategy of social welfare and security of citizens, reform of the social sphere simultaneously at all levels are formed. They serve as the foundation for determining all main state social guarantees and observance of the principle of the person-citizen recognition as the main social value.

Keywords: state, social function of the state, public administration, globalization, transformation.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

А. яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Smachylo S. The Influence of Globalization on the Features of the Transformation of the Social Function of Modern State. *The World of Politics, Society, Geography : Scientific journal Pomeranian University in Slupsk*. Year I, Issue 2, 2016. P. 109–115.
2. Смачило С. М. Формування та реалізація соціальної функції держави в умовах глобалізації: джерелознавчий аналіз дискурсного поля України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 4 (72). С. 9–15.
3. Смачило С. М. Проблематика процесу трансформації соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України Серія : Державне управління*. 2018. № 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpsdu_2018_3_10
4. Смачило С. М. Американська модель забезпечення соціальної функції держави. *Економіка та держава : наук.-практ. журнал*. 2018. № 6. С. 62–67.
5. Смачило С. М. Становлення та розвиток центрально-європейських моделей забезпечення соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_31
6. Смачило С. М. Теоретичні аспекти формування та реалізації соціальної функції держави. *Економіка та держава. Серія : Державне управління*. 2019. № 2(10). С. 66–72.
7. Смачило С. М. Скандинавська модель забезпечення соціальної функції

держави. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 7(37). С. 46–53.

8. Smachylo S., Khlivna I., Kartashova O., Filippova V., Huba M., Lysenko O. Modern methods of personnel motivation in public administration. *International Journal of Management*. Volume 11, Issue 4, April 2020, pp. 339–349. [*Особистий внесок автора – розробка пропозиції щодо вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави*].

Б. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Смачило С. М. Соціальні функції держави: вибір моделі для України. *Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції* : матеріали Польсько-Української міжнар. наук. конфер. (м. Ченстохова, Польща 8 травня 2017 р.). Ченстохова, 2017. С. 170–174.

10. Смачило С. М. Щодо концепції формування та реалізації соціальної функції держави. *Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України* : тези доповідей VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів, 27 листопада, 2017 р. Київ : ІПК ДСЗУ, 2017. Ч. II. С. 195–198.

11. Смачило С. М. Щодо парадигми і концепції соціальної держави в Україні. *Проблематика процесу децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах* : збірник матеріалів круглого столу, Київ, 18 квітня 2018 р. Київ, ІПК ДСЗУ, 2018. С. 62–66.

12. Смачило С. М. Соціальна функція держави: особливості формування та реалізації в сучасній Україні. *Публічне управління XXI ст.: світові практики та національні перспективи* : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конгресу 26 квітня 2018 р. Харків : ХарPI НАДУ, 2018. С. 376–379.

13. Смачило С. М. Проблематика сутності та змісту соціальної функції держави. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку* : матеріали Щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 25 травня 2018 р.). Київ : МАУП, 2018. С. 58–59.

14. Смачило С. М. Становлення та розвиток механізмів реалізації

соціальної функції держави в Україні у контексті бюджетної децентралізації. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : матеріали 9 міжнар. наук.-практ. конф. 19 жовтня 2018 р. Херсон : ХНТУ, 2018. С. 111–115.

15. Смачило С. М. Адаптація соціальної функції держави до європейських моделей в умовах глобалізації. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. 25–26 жовтня 2018 р. Полтава : Россва, 2018. С. 139–141.

16. Смачило С. М. Напрямки вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні. *Європейський вимір реформування публічного управління в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 2 листопада 2018 р. Київ : МАУП, 2018. С. 137–140.

17. Смачило С. Сучасний стан та проблематика формування й реалізації соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Сучасне управління: проблеми та актуальні питання XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих науковців 14 листопада 2018 р. Харків : ХНУБГА, С. 52–55.

18. Смачило С. М. Вплив глобального інформаційного простору на трансформацію соціальної функції сучасних держав. *Інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях* : колективна монографія. Київ : "Юстон", 2018. С. 197–199.

19. Смачило С. М. Скандинавська модель виконання соціальної функції держави. *Актуальні проблеми формування та реалізації публічної політики України в умовах глобалізації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25 квітня 2019 р., м. Черкаси). Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2019. С. 267–274.

20. Смачило С. М. Роль органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної функції держави країн ЄС в сучасних умовах. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : матеріали 10-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 р.,

м. Херсон). Херсон : ХНТІ, 2019. С. 171–173.

21. Смачило С. М. Щодо проблематики дослідження трансформації соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Проблематика процесу децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах* : матеріали доповідей та тез круглого столу (Київ, 15 квітня 2020 р.). Київ : ТОВ "Видавничий дім "АртЕк", 2020. С. 113–117.

Смачило С. М.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	24
1.1. Огляд наукового дискурсу проблематики формування та реалізації соціальної функції держави в умовах глобалізації.....	24
1.2. Понятійно-категоріальний аналіз предметного простору дослідження	43
1.3. Основні парадигми та концепції формування й реалізації соціальної функції держави кінця ХХ – початку ХХІ століття.....	69
Висновки до розділу 1	89
РОЗДІЛ 2 СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСНОВНИХ СВІТОВИХ МОДЕЛЕЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	93
2.1. Модель забезпечення соціальної функції Сполучених Штатів Америки.....	93
2.2. Центральньо-європейські моделі забезпечення соціальної функції держави	112
2.3. Скандинавська модель забезпечення соціальної функції держави.....	124
Висновки до розділу 2.....	151
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ.....	156
3.1. Генезис діяльності органів публічного врядування з формування й реалізації державної політики щодо реалізації соціальної функції держави в Україні	156
3.2. Аналіз сучасного стану та проблем формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах глобалізації.....	182
3.3. Напрямки вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в сучасній Україні	208
Висновки до розділу 3.....	236
ВИСНОВКИ.....	242
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	249
ДОДАТКИ.....	279

ВСТУП

Актуальність теми. Найбільш всеохоплюючим явищем початку третього тисячоліття є глобалізація, в яку втягуються всі країни та регіони, мегаполіси й окремі особистості. Одночасно, глобалізація видозмінює звичні межі та зміст "соціального простору", "соціального буття", тощо. Однією з основних характеристик глобалізації є послаблення, а точніше – суттєва трансформація ролі держави в багатьох сферах життя суспільства, в тому числі і в соціальній.

В демократичному світі держава може стало розвиватися тільки за умови, якщо її політика спрямована на підвищення добробуту населення та на забезпечення гідного рівня і якості життя громадян. В системі державного управління організація цього магістрального напрямку розвитку покладена на соціальні функції держави. Це актуалізує спроби дослідити, проаналізувати і зробити наукові висновки з проблем реалізації соціальних функцій держави в умовах глобалізації. Особливе значення з'ясування генезису та змісту соціальної функції держави має не тільки для теорії, але і для практики державотворення, адже саме функції держави визначають її сутність та соціальну природу.

Соціальний стан сучасного українського суспільства характеризується численними соціальними ризиками, що набули загрозливих розмірів: зростання бідності та злиденності на фоні подальшого збагачення олігархів, відтік працездатних громадян за кордон вже визнаються серед основних загроз національній безпеці держави. Неусвідомлення конкретного змісту соціальних функцій держави спричиняє такі негативи сьогодення як: проблеми в реформуванні пенсійної системи; криза у сфері охорони здоров'я; наднизька ефективність державної соціальної допомоги, що спричиняє масштабну соціальну ексклюзію громадян України. Тому насамперед, від концептуального розуміння соціальних функцій держави залежать відповіді на важливі питання: про критерії прогресу в розвитку суспільства, про стан демократії та ролі інститутів громадянського суспільства, про відношення держави та суспільства

до людини, як до найвищої цінності.

Характеризуючи сучасну соціальну політику України фахівці наголошують на відсутності чіткого розуміння пріоритетів держави в організації соціальних заходів, відзначають елементи безсистемності і зайвого патерналізму в питаннях соціального захисту населення. Подолання такого, очевидно незадовільного становища, неможливо без належного теоретичного осмислення трансформацій соціальної функції держави, без дослідження їх можливих ризиків, в тому числі і за допомогою вивчення досвіду сучасних європейських держав. Все це зумовлює необхідністю теоретичного обґрунтування характеру і тенденцій розвитку соціальних функцій держави, вироблення наукових рекомендацій щодо подальшого реформування існуючої системи соціально-економічних відносин, наближення вітчизняних соціальних стандартів та рівня життя до європейського рівня шляхом розвитку соціальних функцій сучасної України в умовах глобалізаційних викликів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що теоретико-методологічні засади формування та реалізації соціальної функції держави є предметом наукових досліджень фахівців галузей державного управління й публічного адміністрування, політології й права, соціології й політекономії.

Дослідженню змісту та особливостей світових моделей соціальної держави як концептуального втілення ідеї забезпечення соціальної функції держави, впливу глобалізації на трансформацію соціальної сутності держави відводилось важливе місце у працях відомих зарубіжних учених та мислителів: А. Аслунд [263], Р. ван Беркель [265], Б. Вейнер [293], Ф. Вернер [294], Д. Воухан-Вайтхед [292], Т. Ганслі [37], Д. Гарланд [272], В. Делтей та В. Кіров [268], Дж. Дулвік та А. Мартін [269], Д. Дженсон [276], Г. Еспінг-Андерсен [257, 270, 271], Н. Жільберт [273], Н. Каквані та Х. Сон [279], П. Кеннеді [281], Р. Лістер [282], Н. Морель, Б. Пал'єр та Дж. Пелм [283], Дж. Райс та М. Прінс [285], Р. Роговські [286], С. Романо та Дж. Пунзіано [287], Дж. Сімпсон та С. Коннор [291], А. Сапір [288], П. Спікер [294], П. Уттінг,

С. Разаві та Р. Буххольц [297], С. Хірדман [245], Р. Шапін [267], Б. Шмугнерова [290], С. Шпіро та Е. Юхтман-Йяар [295], Д. Щек [289]. Науковий доробок цих дослідників є класичним, базовим сегментом сучасного наукового дискурсу з даної проблеми та основою для сучасних концепцій реалізації соціальних функцій держави глобалізаційної доби.

У сучасному вітчизняному науковому дискурсі проблематика забезпечення соціальної функції держави розглядається у роботах таких вчених як: М. Білей [16], О. Білик [17], В. Бульба [19–22], В. Вашкович [27–29], Р. Войтович [33], Н. Галіцина [35], І. Геєць [40], С. Горбатюк [47], В. Гошовська [49–50], О. Данич [55–57], Н. Деєва [58–59], О. Джураєва [65], К. Дубич [70], І. Кичко [90–91], О. Кіндратець [92], А. Колот [97–100], В. Косович [105], А. Краковська [108–110], І. Куташев [118], С. Наумкіна та О. Зіскін [147], М. Обіход [151–152], О. Петроє [160–161], О. Приятельчук [169], Д. Севрюков [181–183], О. Ситник та О. Сільверстова [188], А. Сіленко [190–191], Д. Сковронський [194–195], В. Тропіна [233], Н. Хома [111, 247–248], Ю. Чалюк [250], Е. Шпаков та Д. Гвасалія [254, 39].

Незважаючи на вагомості напрацювання зазначених дослідників аналіз наукових праць дискурсного простору обраної тематики змушує зробити висновок про наявність невирішених раніше частин загальної проблеми, зокрема відсутнє системне наукове бачення трансформації соціальної функції сучасної держави та самої парадигми "соціальної держави" в синергетично-міждисциплінарному вимірі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дослідження відповідає пріоритетним напрямкам фундаментальних і прикладних наукових досліджень України у сфері державного управління з питань формування та реалізації соціальної функції держави у системі публічного управління. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми Міжрегіональної академії управління персоналом "Теоретико-методологічні основи становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні й психологічні проблеми" (номер

державної реєстрації 0113U007698). Внесок автора полягає у теоретичному обґрунтуванні соціальної функції держави в управлінні соціальним розвитком, на основі чого запропоновано низку методологічних положень та рекомендацій щодо удосконалення механізмів, інструментів та методів реалізації державної соціальної політики.

Мета і завдання дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування сутності й змісту процесів трансформації соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації, визначення на основі цього провідних світових трендів й розробки рекомендацій для вдосконалення діяльності системи публічного врядування України щодо реалізації соціальної функції в нашій державі. Реалізація визначеної мети зумовила постановку й вирішення таких *завдань*:

- з'ясувати онтологічну сутність, зміст та природу феномену соціальної функції держави;
- систематизувати дискурсне поле проблематики наукового розуміння формування та забезпечення соціальної функції держави;
- узагальнити основні парадигми та концепції формування й реалізації соціальної функції держави кінця XX – початку XXI століття;
- розкрити сучасні наукові підходи до трансформації соціальної функції держави періоду глобалізації;
- виокремити й охарактеризувати основні світові моделі соціальної держави та провідні тренди забезпечення соціальної функції держави в провідних демократичних державах;
- визначити особливості генезису діяльності органів публічного врядування з формування й реалізації державної політики щодо реалізації соціальної функції держави в Україні;
- розкрити актуальний стан та проблеми формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах глобалізації;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в сучасній Україні.

Об'єктом дослідження є процес трансформації соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є система органів публічного врядування та її діяльність з формування й реалізації державної політики щодо реалізації соціальної функції держави в Україні.

Методи дослідження.

Методологічна основа проведеного дослідження базується на застосуванні низки взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціальних методів (системний, історико-компаративний, структурно-функціональний, узагальнення та систематизація, індукція і дедукція, аналіз і синтез, єдності цілого й частини, проблемного й прогностичного аналізу). Так, на основі узагальнення джерельної бази наукового дискурсу було систематизовано 8 кластерів сучасних наукових підходів до розуміння соціальної функції держави, уточнено основні дефініції та поняття, що складають понятійно-категоріальний аналіз предметного простору дослідження (підрозділи 1.1; 1.2). Системний підхід дозволив розглянути інституційні та процесуальні аспекти діяльності органів публічного врядування щодо реалізації соціальної функції держави, що дозволило розкрити основні парадигми та концепції формування та реалізації соціальної функції держави кінця XX – початку XXI століття (підрозділ 1.3).

Історико-компаративний та структурно-функціональний методи стали підґрунтям характеристикації процесів становлення й розвитку основних світових моделей забезпечення соціальної функції держави в США, Центральній та Північній Європі (підрозділи 2.1 – 2.3). Використання емпіричних методів забезпечило розкриття закономірностей становлення й розвитку діяльності органів публічного врядування з формування й реалізації державної політики щодо реалізації соціальної функції держави в Україні (підрозділ 3.1). Завдяки проблемному й прогностичному підходам проаналізовано сучасний стан та визначено ключові проблеми формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах глобалізації (підрозділ 3.2). Застосування методів аналізу й синтезу, індукції й дедукції запропоновано низку напрямків

вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в сучасній Україні (підрозділи 3.3).

У дисертації знайшли відображення публікації, засновані на сучасному дослідницькому матеріалі – монографіях, дисертаційних дослідженнях, матеріалах наукових семінарів, конференцій з питань щодо формування та реалізації соціальної функції держави в умовах глобалізації відповідно до завдань, поставлених у дисертаційному дослідженні. Інформаційною базою слугували законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, законодавчі та нормативні документи Європейського Союзу та Ради Європи, наукова література, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні сутності й змісту процесів трансформації соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації, визначенні на основі цього провідних світових трендів й розробці рекомендацій для вдосконалення діяльності системи публічного врядування України щодо реалізації соціальної функції в нашій державі.

Основні наукові результати, які характеризують новизну результатів виконаного дослідження, полягають у тому, що:

удосконалено:

– понятійно-категоріальний предметний простір науки державного управління шляхом уточнення понять "функція держави" та "соціальна функція держави" через виокремлення й розкриття адміністративних, захисних, стимулюючих, інвестиційних, емансипаторських та соціально-реабілітаційних структурно-цільових складових соціальної функції держави, що мають реалізовуватися у відповідних соціально-адміністративній, соціально-захисній, соціально-стимулюючій, соціально-інвестиційній, соціально-емансипаторській та соціально-реабілітаційній політиках органів публічної влади держави;

– систематизацію дискурсного поля проблематики дослідження соціальної функції держави, що відрізняється виокремленням восьми основних

груп класифікаційних ознак і які лягли в основу авторської систематизації досліджуваного дискурсного простору та характеристики 8 кластерів на базі наступних підходів: загальнофілософського, вузькодисциплінарного, категоріально-понятійного, парадигмально-концептуального, компаративно-історичного, інструментального, структурно-інституційного, проспективного;

– положення теорії соціальної держави шляхом визначення п'яти ключових принципів і чинників використання зарубіжного досвіду реалізації соціальної функції держави в Україні: 1) якісна соціальна політика та соціальна стратегія залежать, насамперед, від рівня функціонування демократичної публічної влади; 2) напрями та стратегічні пріоритети соціальної політики є похідними від стану розвитку економіки, що вирішальною мірою впливає на здатність держави реалізовувати дієву соціальну політику, розробляти й втілювати соціальні програми; 3) використання досвіду провідних держав світу має відбуватися тільки з урахуванням власного історичного досвіду, особливостей національної культури, менталітету та політичної культури, нехтування якими призводить до руйнування самої національної моделі соціальної держави, її системи соціального забезпечення та банкрутству самої держави; 4) найбільш пов'язаними з українськими соціальними традиціями, де важливе місце посідають ідеї соціальної справедливості і захищеності слід визнати німецьку та скандинавську (соціал-демократичну) моделі соціальної держави; 5) стратегія соціальної політики жодною мірою не може базуватися на популістських рішеннях керівництва держави й політичній доцільності, а насамперед має враховувати постійний розвиток національного господарства та забезпечувати зростання видатків на соціальну сферу;

– науково-методологічний підхід до розкриття особливостей трансформації соціальної функції держави в умовах глобалізації, що відрізняється усвідомленням нової ролі соціальної політики в забезпеченні економічної та соціальної динаміки, а саме в державі соціального типу, в суспільстві, в якому людина розглядається не тільки як фактор, але й як головна цінність; метою соціально-економічного розвитку є те, що економічна політика

має розглядатися виключно як складова соціальної політики, головним змістом якої стає запобігання, обмеження або ліквідація негативних наслідків здійснення політичних, економічних, правових перетворень відповідно до економічних можливостей держави та принципу соціальної справедливості.

дістали подальшого розвитку:

– наукове висвітлення генезису становлення феномену соціальної держави як відповідного соціально-політичного інституту для задоволення загально соціальних потреб суспільства, що відрізняється синергетичним поєднанням діяльності всіх органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства, спрямованої на активізацію, стимулювання, заохочення участі в формуванні й реалізації соціальної політики позадержавних інститутів на основі принципу субсидіарності, коли громадяни виступають не лише як споживачі соціальних благ – але й як їх виробники та надавачі;

– розкриття специфічних характеристик виконання державою соціальної функції у провідних демократичних країнах світу, що відрізняється авторським узагальненням та обґрунтуванням універсальної моделі соціальної функції держави, що визначає витрати на соціальні послуги як інвестиції у людський капітал та спрямовується на досягнення соціальної справедливості у суспільстві, скорочення нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом абсолютного зменшення різниці в статусі та доходах, переважання методів прямого (цільового) перерозподілу через податкову систему та бюджет з посиленням ролі у наданні адресної допомоги приватних та муніципальних (комунальних) служб соціального забезпечення;

– сучасні наукові підходи до трансформації соціальної функції держави періоду глобалізації, що відрізняється виокремленням наступних її ключових тенденцій: 1) глобалізація посилює суперечливі взаємини соціальної держави та громадянського суспільства й призводить до кризи соціальної держави; 2) традиційна національна держава добробуту все більше втрачає свою конкурентоспроможність внаслідок чого створюється новий, наднаціональний простір; 3) майбутнє сучасних соціальних держав все більше пов'язується з

розбудовою соціально-економічної системи нового типу, характерного для епохи інформаційного суспільства, що спирається на інформацію, знання та сучасні ІТ-технології та штучний інтелект; 4) сучасний світ є глобалізованим і взаємозалежним, в ньому все більшу роль відіграють не матеріальні ресурси і фізична праця, а людський інтелектуальний потенціал, компетенції, якими люди володіють;

– узагальнення сучасного стану та проблем реалізації соціальної функції Української держави в умовах глобалізації, що відрізняється виокремленням низки характерних тенденцій, серед яких: фактична руйнація державної системи соціального захисту й соціального забезпечення; відсутність стратегічних документів щодо формування та реалізації соціальної політики держави; безсистемність та неузгодженість дій органів публічної влади у сфері соціального захисту населення; зростання розриву доходів між багатими й бідними прошарками населення; розгортання соціально-демографічної кризи в Україні, переважання чисельності жіночого населення над чоловічим; переважання смертності над народжуваністю; провальна міграційна політика України, що призводить до критичного відтоку молоді.

Практичне значення одержаних результатів.

Основні теоретичні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження частково реалізовані, перебувають в процесі реалізації та можуть бути впроваджені у подальшому в сфері державного управління соціальним розвитком. Зокрема, результати дисертаційного дослідження реалізовані в практичній діяльності Львівського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Львівської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження від 20.07.2020 р. № 405), Департаменту соціальної політики Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження від 19.03.2020 р. № 451/1/02-20/02) та Українського товариства сприяння соціальним інноваціям (довідка про впровадження від 21.11.2019 р. № 13). В діяльності цих інституцій враховано методологічні положення дисертації, що стосуються посилення соціального захисту населення,

стимулювання соціальної активності та відповідальності, координації діяльності всіх органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства, спрямованої на активізацію, заохочення участі в формуванні й реалізації соціальної політики інститутів громадянського суспільства, територіальних громад та громадян.

Основні положення дисертації можуть бути використаними при викладанні нормативних і спеціальних курсів з проблем публічного управління, соціальної політики, взаємодії держави та громадянського суспільства, місцевого самоврядування у вищих навчальних закладах. Зокрема, результати дослідження вже використані в науковому та навчальному процесі Міжрегіональної академії персоналу при викладанні навчальних курсів.

Особистий внесок здобувача.

Дисертація є самостійною науковою працею автора, в якій викладені його погляди на вирішення проблем публічного управління у сфері формування та реалізації соціальної функції держави. Усі висновки і положення, винесені на захист, розроблені дисертантом особисто. З наукової праці, виконаної у співавторстві [8, додаток А], в роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого доробку дисертанта.

Апробація результатів дисертації.

Основні ідеї, висновки, пропозиції, отримані в дисертації, оприлюднені на наукових та науково-практичних конференціях, у тому числі міжнародних, всеукраїнських та за міжнародною участю, зокрема, таких як: "Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції" (Польсько-Українська міжнародна наукова конференція за підтримки Президента України Петра Порошенка, Ченстохова, Польща, 2017); "Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України" (VI Всеукраїнська науково-практична конференція студентів та аспірантів, Київ, 2017); "Проблематика процесу децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах" (круглий стіл, Київ, 2018; 2020); "Публічне управління XXI ст.: світові практики та національні перспективи" (XVIII

Міжнародний науково-практичний конгрес, Харків, 2018); "Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку" (Щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, Київ, 2018); "Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи" (9-та міжнародна науково-практична конференція, Херсон, 2018); "Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти" (III Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, Полтава, 2018); "Європейський вимір реформування публічного управління в Україні" (Міжнародна науково-практична конференція, Київ, 2018); "Сучасне управління: проблеми та актуальні питання XXI століття" (Міжнародна науково-практична конференція молодих науковців, Харків, 2018); "Інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях" (Міжнародна науково-практична конференція, Київ, 2018); "Актуальні проблеми формування та реалізації публічної політики України в умовах глобалізації" (Всеукраїнська науково-практична конференція, Черкаси, 2019); "Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи" (10-а Всеукраїнська науково-практична конференція, Херсон, 2019).

Публікації.

Основні положення та результати дослідження викладено у 21 науковій праці, з них 5 статей опубліковано у виданнях, включених до переліку фахових у галузі науки "Державне управління", 3 – у зарубіжних наукових виданнях (в тому числі в 1 у виданні, що індексується в наукометричній базі Scopus), 13 тез доповідей – у матеріалах науково-практичних конференцій різного рівня.

Структура та обсяг дисертації.

Дисертація складається з вступу, трьох розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 286 сторінок комп'ютерного тексту, основний зміст викладено на 235 сторінках. Робота містить 1 таблицю, 4 рисунки, 6 додатків. Список використаних джерел охоплює 311 найменувань, зокрема 43 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

1.1. Огляд наукового дискурсу проблематики формування та реалізації соціальної функції держави в умовах глобалізації

Участь України в загальносвітовому цивілізаційному процесі зумовлює в процесі державотворення необхідність більш повного врахування інтересів усіх верств суспільства, підвищення якості життя, забезпечення динамічного і гармонійного розвитку людини, її духовних, життєвих та інтелектуальних якостей, соціальної справедливості. Успішна реалізація цього завдання неможлива без запровадження модернізованої системи сучасних функцій держави, адаптованої до викликів сьогодення. Сучасний світ переживає кризу концепції соціальної держави, оскільки сьогодні повною мірою виконати всі соціальні функції держави неспроможні навіть найуспішніші країни світу.

По майже десятиліттю після світової економічної кризи 2008-2010 років все ще даються взнаки системні збої у функціонуванні фінансових ринків і серйозні недоліки в основоположних процесах вироблення економічної і соціальної політики розвинутих держав Європи та Америки. Внаслідок таких глобальних викликів відбувається інтенсивний пошук нових форм та механізмів реалізації соціальних функцій держави, змінюється ідеологія та формат взаємодії держави та суспільства, за яких все більше використовуються децентралізаційні механізми делегування державними органами окремих функцій та повноважень (в більшій чи меншій мірі) на рівень територіальних громад і навіть на рівень інституцій громадянського суспільства.

Таким чином проблема пошуку та винайдення справедливого суспільного устрою й встановлення ефективного балансу між державою та індивідом є однією з головних проблем соціальної політики держави, оскільки в сучасних умовах глобалізації тільки ефективне використання людського потенціалу може надати Україні шанс відбутися як незалежній, цивілізованій державі. Це

обумовлює підвищений науковий інтерес до усвідомлення нової якості концепції соціальної держави, обґрунтування необхідності зміни парадигми концептуальних принципів державної соціальної політики, організації та надання соціальних послуг, підходів до забезпечення задекларованого державою відповідного рівня соціальних стандартів життя.

Проблеми становлення, розвитку та трансформації соціальних функцій сучасної держави, як і самої парадигми "соціальної держави" сьогодні доволі жваво дискутуються як у зарубіжному, так і у вітчизняному науково-практичному та суспільно-політичному дискурсі. Тільки за останні п'ять років відповідне дискурсне поле поповнили близько 200 публікацій дотичної тематики фахівців та практиків з державного управління й економіки, політології й соціології, правової науки й комунікативістики, найбільш характерні та значимі з яких ми й піддамо джерелознавчому аналізу.

Насамперед, варто зазначити, що на сьогодні ступінь розробленості теорії функцій держави у вітчизняній і світовій науці державного управління традиційно вважається однією із найбільш досліджуваних. Тільки за останні роки розробкою проблематики соціальних функцій держави, соціальної політики та концепту соціальної держави активно займалися такі зарубіжні науковці як Р. Буххольц, Д. Воан-Уайтхед, В. Делтейл, Н. Каквані, П. Кеннеді, С. Коннор, Р. Лістер, М. Прінс, І. Равазі, Дж. Райс, Г. Сімпсон, П. Спікер, П. Уттінг, Р. Шепін, Д. Щек. Серед наших співвітчизників можемо відзначити таких дослідників як В. Альошкін, О. Березовська-Чміль, В. Бульба, І. Бутирська, О. Василенко, О. Васильєва, Д. Гвасалія, С. Горбатюк, В. Дорошенко, К. Дубич, О. Карпенко, Н. Кирилюк, Н. Ларіна, О. Петроє, В. Побірченко, Д. Севрюков, О. Шутаєва та ін. Водночас аналіз наукових праць змушує зробити висновок про наявність невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена дослідження, зокрема відсутнє системне наукове бачення трансформації соціальних функцій сучасної держави та самої парадигми "соціальної держави" в синергетично-міждисциплінарному вимірі.

Будь-яка систематизація та класифікація соціетальних явищ в силу їх

надзвичайної багатоманітності не може претендувати на виключність й може здійснюватися у численній кількості варіантів. Тому поставлене дослідницьке завдання потребує попереднього визначення відповідних класифікаційних ознак, за якими ми будемо систематизувати дискурсне поле науково-практичного розуміння змісту, сутності та характерних ознак соціальної функції держави у всій багатоманітності взаємопов'язаних концептів, наукових категорій, визначень та дефініцій. Так, проведений автором джерелознавчий аналіз публікацій зарубіжних та українських науковців за темою даної розвідки дає підстави для авторського виокремлення восьми основних груп класифікаційних ознак, що схематично наведено на рис. 1. 1.

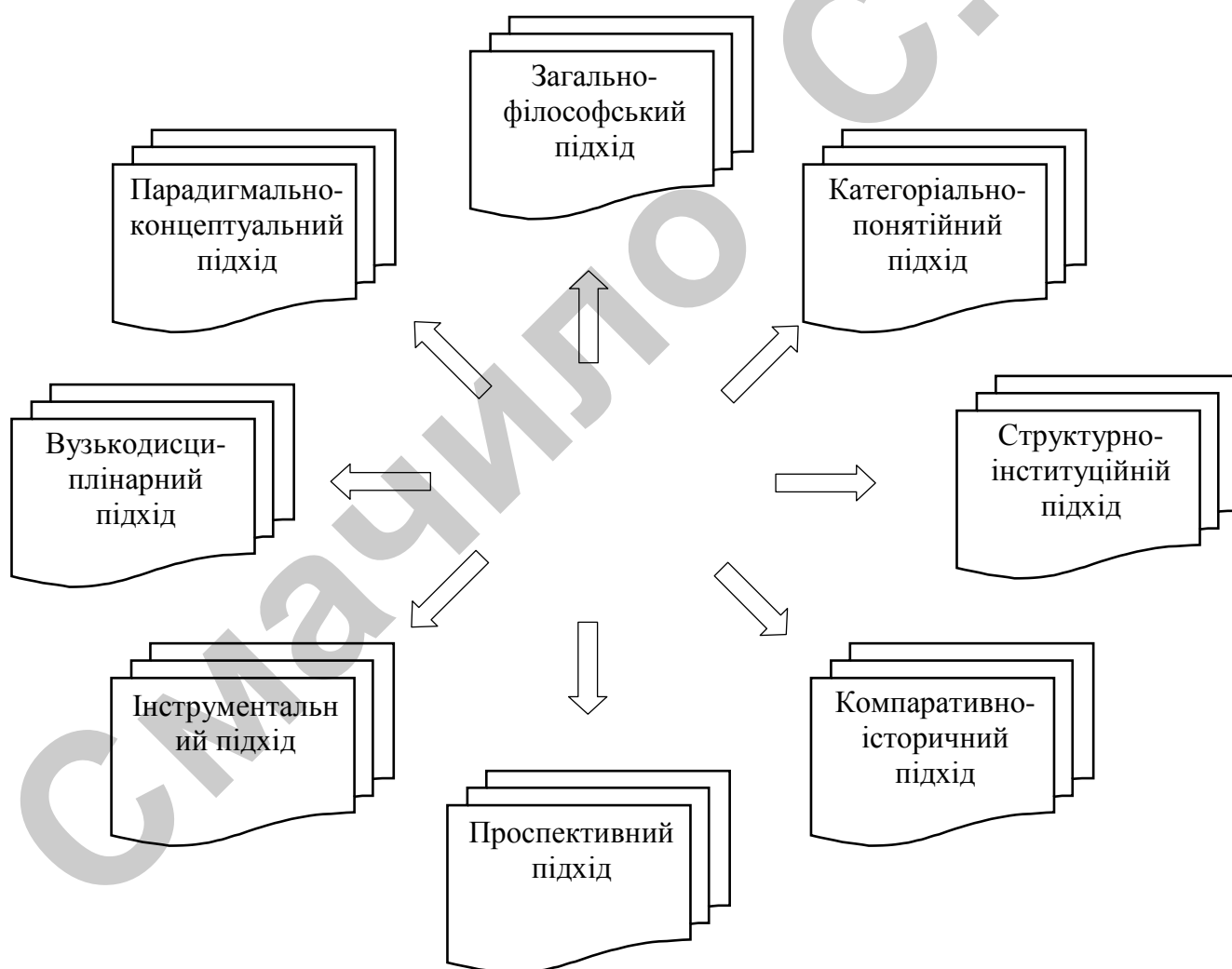

Рис. 1. 1 Систематизація дискурсного поля наукової категорії "соціальні функції держави"

Відповідно до зазначених підходів здійснено авторську систематизацію

досліджуваного дискурсного простору у 8 наступних кластерах:

1) за ознакою наукового бачення місця й ролі соціальної функції держави серед інших функцій держави відповідно до мети й місії її існування (загальнофілософський підхід);

2) за ознаками відповідності фокусування наукової уваги дослідника до певного наукового напрямку – державного управління, соціології, політології, філософії, економіки тощо (вузькодисциплінарний підхід);

3) за термінологічним зв'язком з іншими категоріями соціетальної феноменології (категоріально-понятійний підхід);

4) за ознаками визначення концептуальних складових самої наукової парадигми існування соціальної держави та її моделей (парадигмально-концептуальний підхід);

5) за внутрішньою побудовою та взаємозв'язками суспільних інституцій та структурних складових публічного врядування, пов'язаних з реалізацією соціальної функції держави (структурно-інституційний підхід);

6) за змістом, формами та механізмами формування й реалізації соціальної політики держави як публічно-управлінського інструментарію забезпечення соціальних функцій держави (інструментальний підхід);

7) за порівняльно-прикладними дослідженнями конкретних кейс-стаді, зреалізованих різними країнами та можливостей імплементації найкращого світового досвіду в публічно-управлінській практиці інших держав (компаративно-історичний підхід);

8) за визначенням сучасних трендів та перспектив розвитку й трансформації соціальної функції держави внаслідок глобалізаційних викликів часу (проспективний підхід).

Розкриємо зміст зазначених кластерів більш детально.

Представники *загальнофілософського підходу* концентрують увагу на передумовах і витоках соціальної функції держави як певного соціетального феномену, мети й місії її існування, місця й ролі серед інших функцій держави. Безпосередньо становлення теорії та самого концепту соціальної політики як

інструменту реалізації соціальної функції держави у загальнофілософському контексті подається в дослідженнях професора англійського університету Лафборо, члена Британської академії наук Р. Лістера¹.

Професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу О. Радченко виокремлює генетичні коріння прав людини і саме генетично обумовлені потреби на задоволення основних прав людини називає першоосновою подальшого формування соціальної та правової функції держави й безпосередньо концептів соціальної та правової держави як відповідної наукової парадигми².

В такому ж річищі харків'янин професор В. Бульба розглядає соціальну функцію держави як фундаментальну категорію науки державного управління, покликаної для задоволення загальносоціальних потреб суспільства та стрижневої, визначальної в діяльності державного апарату³.

Науковець В. Венцель акцентує увагу на тому, що при "здійсненні децентралізації важливо не допустити надмірної автономізації регіонів та посилення їхньої соціально-економічної диференціації. А формування регіональної політики повинно ґрунтуватися на засадах консолідації державних та місцевих матеріальних і нематеріальних ресурсів з урахуванням економічних, історико-культурних, ментальних особливостей відповідних територій"⁴. Він зауважує, що "стратегічною метою децентралізації повинне стати створення громад, здатних забезпечити: виконання основних соціальних функцій; надання населенню необхідних для життєдіяльності сервісних послуг; формування базової виробничої та соціальної інфраструктури"⁵.

Широко представлений в науковому дискурсі *вузькодисциплінарний*

¹ Lister R. Understanding Theories and Concepts in Social Police. Bristol : Policy Press, 2010. 311 p.

² Радченко О. В. Генезис прав людини як передумови виникнення правової держави: неінстинктивістський підхід. *Проблеми законності: збірник наукових праць Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого*. 2016. № 113. с. 8-19.

³ Бульба В. Г. Соціальні функції держави : монографія. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Харків: Вид-во Асоц. докторів наук держ. упр., 2011. 263 с.

⁴ Венцель В. Т. Концептуальні засади децентралізації та її роль в ефективній реалізації соціальної функції держави. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 1. С. 165-172.

⁵ Там же.

підхід, що приковує дослідницьку увагу до певного наукового напрямку – права, державного управління, соціології, політології, філософії, економіки тощо.

Так у своїх дослідженнях соціальної функції держави зосереджує увагу на законодавчому, нормативно-правовому аналізі доктор юридичних наук Д. Севрюков⁶. Професор Королівського університету Белфасту Дагмар Шіек, керівник програми фонду Жана Моне з прав людини саме в рідній юридичній школі Великобританії досліджує перспективи розвитку соціальних та економічних моделей європейського конституціоналізму в часи глобальної кризи. Вона стверджує, що реалізація соціальної функції сучасних держав має здійснюватися в рамках нових форм врядування, що включає партнерську взаємодію органів публічної влади і громадянського суспільства та має бути закріпленим в європейському й міжнародному праві⁷.

Так само проблематику соціального партнерства, але вже в рамках науки державного управління розглядає доктор наук з державного управління О. Петроє⁸. Соціальна функція держави в контексті забезпечення соціогуманітарної безпеки є предметом ще однієї дослідниці державно-управлінських процесів науковця С. Горбатюк⁹.

Економічний підхід демонструє професор кафедри фінансів Національного університету державної податкової служби О. Гордей, який досліджуючи історичні передумови виникнення та сучасний стан змісту найважливіших соціально-економічних категорій доходить висновку, що кінцевою метою соціально-економічного розвитку будь-якої країни та її регіонів є підвищення рівня життя своїх громадян як головна мета соціальної

⁶ Севрюков Д. Соціальна функція держави держави (політико–правовий досвід Швеції). *Митна справа*. 2014. № 5 (22). С. 31-35.

⁷ Schiek D. The EU Economic and Social Model in the Global Crisis: (Studies in Modern Law and Policy) Paperback – 17 Nov. 2016

⁸ Петроє О. Теорія соціального партнерства та її вплив на розвиток концепції соціального діалогу . *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 4. С. 234–243.

⁹ Горбатюк С. Є. Соціальна функція держави в контексті забезпечення соціогуманітарної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2017. № 1. С. 84-90.

функції соціальної держави¹⁰. О. Вербицький розглядає механізми управління соціальною кризою залежно від економічного стану країни. Він наголошує на тому, що "геополітичні та національно-історичні особливості України, її потужний ресурсний і суспільний потенціал, основним вектором соціально-економічного розвитку країни має стати послідовний рух до інформаційно-індустріального суспільства з багатосекторною соціально орієнтованою ринковою економікою, яка забезпечує високі стандарти якості життя, соціальне благополуччя і соціальну стабільність" ¹¹.

Важливу роль у дослідженні соціальної функції держави вчені відводять "соціальному капіталу". "Соціальний капітал є одним із ключових чинників сучасного економічного розвитку. Від того, наскільки прийнятними в країні є мови для його розвитку, залежить реалізація тих завдань, що ставить перед собою держава. Останні декілька десятиліть відзначилися стрімкими змінами в усіх сферах людського буття. Глобальні тенденції у світовій економіці відбуваються на тлі локальних трансформаційних процесів, які паралельно протікають у багатьох національних економіках, у тому числі в Україні. Ця "дихотомія" здійснює надзвичайний вплив на стан та умови розвитку соціального капіталу" ¹².

Науковці Інституту економіко-правових досліджень НАН України Сьомкіна Т.В. й Тарасевич О.В. розглядають принципи побудови механізму здійснення соціальної функції держави під впливом соціалізаційних процесів в умовах економічного розвитку. Вони зазначають, що "аналіз змісту національного законодавства дає підстави вважати, що у поняття здійснення соціальної функції держави включають: всі види соціального забезпечення, у тому числі і соціального страхування (на випадок безробіття, непрацездатності, малозабезпеченості тощо); різні заходи з охорони праці; систему пільг та

¹⁰ Гордей О. Д. Пріоритети реалізації соціально-економічної політики держави: світоглядний підхід. *Інноваційна економіка*. 2014. № 4. С. 41-46.

¹¹ Вербицький О. В. Соціальна криза та механізми державного управління нею залежно від економічного стану. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2019. Вип. 1. С. 99-104.

¹² Баранник Л. Б., Даценко В. В. Соціальний капітал: питання теорії та практики. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 1. С. 160-166.

привілеїв у матеріальному забезпеченні громадян, що обумовлені їх особливим посадовим чи соціальним становищем (статусом); різноманітні заходи по попередженню масових захворювань; надання різнопланової допомоги особам, що постраждали внаслідок техногенно-екологічних катастроф; різні гарантії захисту громадян від численних соціальних ризиків тощо.

Таким чином, використання терміну "соціальної функції держави" як економічної категорії здійснюється у широкому значенні, що не може бути визнано доцільним. Запровадження вдалих соціальних реформ, перш за все, потребує наявності державного механізму, який би був готовий, тобто, забезпечений кваліфікованими кадрами, технікою тощо, до виконання своїх функцій¹³.

Дослідники зауважують, що "механізм здійснення соціальної функції держави постійно ускладнюється в його структурі відбувається зміна пріоритетності економічних та позаекономічних мотивацій, яка проявляється, по-перше, у розширенні соціалізуючих напрямів державної політики, що веде до підвищення відповідальності держави як за економічний добробут окремих верств населення, так і за підтримку бажання людей в отриманні та підтвердженні свого соціально-економічного статусу. По-друге, йде постійне організаційно-управлінське посилення інституціональних основ соціально-економічних відносин які утворюються в межах здійснення соціальної функції держави. По-третє, внаслідок необхідності постійної підтримки процесів соціалізації економіки відбувається висування на перший план соціальної адаптації здійснення соціальних потреб населення, які набувають пріоритетного значення. Все це призводить до посилення соціальної орієнтованості економіки, що визначає зростання ролі неадаптивних мотивацій та зміну структури складників механізму здійснення соціальної функції держави"¹⁴.

¹³ Сьомкіна Т.В., Тарасевич О.В. Соціальна функція держави: проблеми соціалізації економічного розвитку. *Економіка и управление* № 5. 2011. С. 63-67.

¹⁴ Там само...

Співробітник Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету “Львівська політехніка” Сковронський Д. М. акцентує увагу на теоретичних аспектах змісту соціальної функції української держави¹⁵. Завідувачка кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права, Донецького національного університету імені В. Стуса Краковська А.Є. досліджує генезу становлення й реалізації соціальної функції держави та соціального законодавства в Україні¹⁶. А науковець Скуратівський В. Л. вже розглядає соціальну політику, як суспільний феномен і вид практичної діяльності¹⁷.

Формування соціальної політики у розрізі криз соціально-економічних систем з огляду на їхні ознаки та прояви досліджує науковець О. Шатайло¹⁸.

В контексті історичної науки досліджує історичні передумови трансформації моделі соціальної політики низки країн (зокрема, ЄС, США та Японії) Г. В. Михайлів¹⁹.

Категоріально-понятійний підхід фокусує дослідницьку увагу на змістовній сутності і науковому наповненні дефініцій та визначень соціальної функції, соціальної держави, соціальної політики тощо, термінологічному зв'язку з іншими категоріями соціальної феноменології. Зокрема, Патриція Кеннеді розкриває 100 основних тем сучасної соціальної політики, пояснюючи як походження терміну, так і його зв'язок з категоріальним апаратом соціальних наук та ареал поширення його використання²⁰. Вимірюванню функцій соціального захисту і розвитку присвячено останню книгу професора Сіднейського університету Н. Каквані та його молодшої колеги Х. Сон²¹.

¹⁵ Сковронський Д.М. Теоретичні аспекти змісту соціальної функції української держави. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2011. №8. С.164-173.

¹⁶ Краковська А.Є. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства в Україні. *Юридична Україна*. 2009. №8. С. 16-22.

¹⁷ Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики. К.: МАУП, 2002. 200 с.

¹⁸ Шатайло О. Кризи соціально-економічних систем: прояви та ознаки. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. № 2. С. 91-102.

¹⁹ Михайлів Г. В. Михайлів Г. В. Історичні передумови трансформації моделі соціальної політики ЄС, США та Японії. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 11. С. 189-195.

²⁰ Kennedy P. *Key Themes in Social Policy*. London, New York: Routledge, 2013. 200 p.

²¹ Kakwani N., Son H. *Social Welfare Functions and Development: Measurement and Policy Applications*. London: Springer, 2016. 355 p.

Складові соціальної функції держави, її основні ознаки виокремлює Д. Гвасалія. Дослідниця переконана, що саме для людини, в ім'я людини, існують суспільство і держава, діють різні громадські структури. Тому ефективна реалізація державою своєї соціальної функції є найголовнішим показником оцінки діяльності країни і характеризує сучасний стан розвитку держави²². Визначення сутнісних характеристик поняття "соціальна політика" та основних цілей та завдань сучасної соціальної політики держави є предметом наукової розвідки Є. Дедова²³.

Директор Бердянського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету к. ю. н., доцент Галіцина Н. В. звертає увагу на досить поширені підходи соціального популізму при розгляді дефініції "соціальна функція", зазначаючи що науковці у своїх працях невідомо розвивають ідеологію соціалістичної держави або державу патерналістського типу, "для яких у сучасних умовах існування людства вже не залишилось місця. Більш правильною ... виглядає позиція, пов'язана із намаганням держав задовольнити мінімальний обсяг прав людини та громадянина, при цьому надавши їм рівні юридичні можливості в суспільстві для праці та саморозвитку. З іншого боку, ведучи розмову про визначення соціальної функції, потрібно звернути увагу й на те, що головне завдання держави. Як випливає з Конституції України, полягає в утвердженні та забезпеченні прав та свобод людини. Відповідно, якщо дивитись на цю тезу через призму цього дослідження, то головне завдання України полягає в утвердженні та забезпеченні соціальних прав людини, що, власне, і складає соціальну функцію держави. Інакше кажучи, соціальна функція держави (під державою ми розуміємо всю сукупність суб'єктів публічного права) являє собою один із її основних напрямів діяльності, спрямований на утвердження та

²² Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави та її складові. *Економіка і регіон*. 2011. № 2. С. 45

²³ Дедов Є. Г. Поняття, цілі та основні завдання соціальної політики держави. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 11 (2). С. 77-82.

забезпечення соціальних прав людини і громадянина"²⁴. Тому вчені часто реалізацію соціальної функції держави тісно пов'язують з питанням її соціальної безпеки. І на їх думку (О. Сидорчук) є важливим "забезпечення соціальної орієнтації економіки, запровадження в практику господарювання дотримання вимог економічної та соціальної безпеки України; досягнення соціальної справедливості та економічної ефективності у системі соціально-економічних відносин"^{25 26}.

Парадигмально-концептуальний підхід містить наукові дослідження, згруповані за ознаками визначення концептуальних складових самої наукової парадигми існування соціальної держави та її моделей. Так, колишня віцепрем'єр Словаччини та віцепрезидент Європейського Банку реконструкції та розвитку в Лондоні Брігітта Шмьогнерова стверджує, що запроваджена в ЄС модель соціальної держави вже виступає гальмом конкурентоздатності країн співдружності та ставить питання необхідності реконструювання парадигми сучасної європейської соціальної моделі²⁷.

Серед вітчизняних науковців формування цивілізаційних основ сучасної соціальної політики досліджує професор Київського національного Економічного університету ім. Вадими Гетьмана А. Гриненко²⁸. Розгляд соціальної політики від системи соціального забезпечення до нової парадигми розвитку є предметом дослідження доцента Національної академії державного управління при Президентові України Н. Ларіної²⁹. Відмінності та протиріччя в ідеології надання управлінських послуг від імені держави в рамках парадигм "соціальної" та "сервісно-орієнтованої" держави й відповідної державної

²⁴ Галіцина Н. В. Що розуміти під категорією "Соціальна функція"? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015 №15 том 1. с. 69-72.

²⁵ Сидорчук О. Г. Стратегія соціальної безпеки України: послідовність формування та напрями реалізації. *Проблеми економіки*. 2019. № 1. С. 176-183.

²⁶ Сидорчук О. Г., Хандій О. О. Інституційне забезпечення державного регулювання соціальної безпеки. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1. С. 157-163.

²⁷ Schmögnerová B. The European social model: reconstruction or destruction?

²⁸ Гриненко А. М. Формування цивілізаційних основ сучасної соціальної політики. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 299-305.

²⁹ Ларіна Н. Б. Соціальна політика: від системи соціального забезпечення до нової парадигми розвитку. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2014. № 4. С. 108-113.

політик розкриває її колега О. Карпенко³⁰. До формування концепції соціальної людини долучився доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка О. Приятельчук³¹.

Структурно-інституційний підхід передбачає наукове фокусування на внутрішній побудові та взаємозв'язках суспільних інституцій і структурних складових публічного врядування, пов'язаних з реалізацією соціальної функції держави. Так Г. Сімпсон з вулвергемптонського університету та С. Коннор з університету в Бірмінгемі розкривають певні структурні та інституційні труднощі і дилеми, з якими стикаються працівники сфери соціального захисту населення в контексті зміни європейської соціальної політики. Автори подають нові підходи до розуміння ролі та важливості соціальної політики в практиці забезпечення соціального добробуту, заохочують осмислення та аналіз взаємодії органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства³².

Вчені О. Ситник та О. Сільвестрова державну соціальну політику пропонують розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, "яка зможе забезпечити соціальний та економічний розвиток країни внаслідок активізації людського капіталу та максимальної реалізації його інноваційного потенціалу. Під соціальною політикою вони розуміють діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних партій і громадських об'єднань, державних установ і організацій, діяльність яких направлена на забезпечення достойного рівня життя населення"³³.

В тому ж ключі активізації дієвості соціального партнерства державних інституцій з громадськими організаціями, зокрема й державно-приватного

³⁰ Карпенко О. Соціальна чи сервісно-орієнтована державна політика: відмінності та протиріччя в ідеології надання управлінських послуг від імені держави. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 37-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2016_3_7.

³¹ Приятельчук О. А. Формування концепції соціальної людини в сучасних економічних моделях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69), № 4(2). С. 117-122.

³² Simpson G., Connor S. *Social Policy for Social Welfare Professionals: tools for understanding, analysis and engagement*. Bristol : Policy, 2011.

³³ Ситник О. І., Сільвестрова О. Ю. Теоретичні засади державної соціальної політики в трансформаційній економіці. *Економічний форум*. 2019. № 3. С. 223-228.

партнерства в соціальній сфері О. Васильєва³⁴ та О. Василенко³⁵. Теоретичні основи і прикладні аспекти розвитку соціального партнерства в Україні досліджують О. та М. Головінови³⁶. Більш широко публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства розглядають професори галузі державного управління О. Крутій та О. Радченко. Науковці зазначають, що "платформою для публічного діалогу в європейських країнах визнається організаційно-правова спроможність інститутів громадянського суспільства, яке можна представити як свого роду соціальний простір, в якому у відповідності до суспільних та власних ціннісних пріоритетів люди взаємодіють як незалежні один від одного і держави індивіди. При цьому така взаємодія відбувається в багатьох напрямках одночасно – від індивідуальної та індивідуально-групової, до інституційної (напр. партії та державного органу)"³⁷. Розділяє такий підхід у своїх наукових доробках науковець О. Завадська, розглядаючи соціальне партнерство як запоруку розвитку бізнесу та суспільства³⁸.

У свою чергу *інструментальний підхід* концентрує увагу дослідників на змісті, формах та механізмах формування й реалізації соціальної політики держави як публічно-управлінської інструментарію забезпечення соціальних функцій держави. Зокрема, Поль Спікер з університету Роберта Гордона в Абердині викладає архітектуру соціальної політики, поєднуючи теоретичні аспекти наукової дискусії з обговореннями кращих практик соціальної політики. Автор розкриває сферу, діапазон і основні цілі дослідження соціальної політики, роз'яснює інструментарій соціальної політики, аналізує

³⁴ Васильєва О. І. Напрями застосування державно–приватного партнерства в соціальній сфері. // *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_10_3

³⁵ Василенко О. М. Активізація дієвості соціального партнерства державних інституцій з громадськими організаціями. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. – № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_3_3.

³⁶ Головінов О. М., Головінов М. І. Теоретичні основи і прикладні аспекти розвитку соціального партнерства в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 1. С. 18-22.

³⁷ Публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства : монографія. О. М. Крутій, О. В. Радченко. Х.: Вид-во АДНДУ, 2015, с. 7.

³⁸ Завадська О. М. Соціальне партнерство як запорука розвитку бізнесу та суспільства. *Економічний форум*. 2019. № 2. С. 243-246.

роль держави та громадськості в наданні соціальних послуг³⁹. Дослідженню соціальних трендів великої четвірки ООН: МОП, ЮНЕСКО, ФАО, ВООЗ присвячені науковця Ю. Чалюка⁴⁰.

Інструментарій соціальної політики ЄС та основні напрямки трансформації відповідних моделей досліджують науковці Таврійського національного університету О. Шутаєва та В. Побірченко⁴¹.

Системно-синергетичний підхід до моделювання соціальної політики України пропонує В. Альошкін⁴², порівняльно-типологічну характеристику моделей соціальної політики здійснює О. Березовська-Чміль, відзначаючи, що практичний інструментарій жодної з проаналізованих моделей не буде так само ефективно працювати в українських умовах, тому нам необхідно розробляти та впроваджувати власну модель реалізації соціальної функції держави⁴³.

Соціальне партнерство в якості інструментарію формування консолідованої соціальної відповідальності та формування соціальної держави пропонує відомий економіст-демограф А. Колот⁴⁴. Модернізацію механізмів державного управління системою надання соціальних послуг та пріоритетні напрямки їх удосконалення пропонує у своїх дослідженнях доктор наук з державного управління К. В. Дубич⁴⁵.

Компаративно-історичний підхід виокремлюється за порівняльно-прикладними дослідженнями конкретних кейс-стаді, зреалізованих різними країнами та можливостей імплементації найкращого світового досвіду в публічно-управлінській практиці інших держав. В цьому руслі активно

³⁹ Spicker P. *Social Policy: Theory and Practice*. Bristol: Policy Press, 2014. 384 p.

⁴⁰ Чалюк Ю. О. Соціальні тренди великої четвірки ООН: МОП, ЮНЕСКО, ФАО, ВООЗ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 35. С. 12-20.

⁴¹ Шутаєва О. О., Побірченко В. В. Моделі соціальної політики ЄС: основні напрямки трансформації. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: Экономика и управление*. 2013. Т. 26, № 1. С. 164-182.

⁴² Альошкін В. С. Системно-синергетичний підхід до моделювання соціальної політики України. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 6-10.

⁴³ Березовська-Чміль О. Порівняльно-типологічна характеристика моделей соціальної. *Прикарпатського університету. Політологія*. 2016. Вип. 10. С. 39-42.

⁴⁴ Колот А. М., Павловська О. В. Соціальне партнерство як інструмент формування консолідованої соціальної відповідальності теоретичні засади. *Соціальна економіка*. 2013. № 1. С. 81-90.

⁴⁵ Дубич К. В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : автореф. дис. ... д. держ. упр.: спец. 25.00.02. / К. В. Дубич. К., 2016. 37 с.

працюють такі закордонні дослідники як Джеймс Райс та Майкл Принц, котрі детально анатують особливості Канадської соціальної політики, її витоків та наслідків щодо можливостей реалізації соціальної функції держави⁴⁶.

Розмарі Чейпін наголошує на важливості критичного мислення по відношенню до форм та методів реалізації соціальної функції держави, наводить сильні підходи практики соціальної політики, відзначає критичну роль моделі соціальної політики в практиці соціальної роботи⁴⁷. В. Делтейл та В. Кіров розкривають процеси соціальної трансформації у Центральній та Східній Європі пропонують всебічний та контрастний погляд на розвиток концепції "залежного капіталізму" як особливої форми соціальної держави сучасності⁴⁸.

Закономірний інтерес до практики формування та реалізації соціальної функції європейських держав у контексті проголошеного євроінтеграційного курсу України простежується в публікаціях наших співвітчизників. Так, І. Бутирська аналізує виклики та можливості сучасної соціальної політики Європейського Союзу⁴⁹. Порівняльний аналіз моделей соціальної політики держави та низки основних показників європейської соціальної політики наводять О. Гупало⁵⁰ та С. Кучеренко⁵¹. Політико–правовий досвід модернізації соціальної держави в Швеції наводить Д. Севрюков⁵².

Дніпропетровська дослідниця, доктор наук з державного управління В. Сиченко публікацією "Державна соціальна політика країн Європейського

⁴⁶ Rice J., Prince M. *Changing Politics of Canadian Social Policy* / James J. Rice, Michael J. Prince. Toronto: University of Toronto Press, 2013. 392 p.

⁴⁷ Chapin R. *Social Policy for Effective Practice: : A Strengths Approach* / Rosemary Chapin. New York: Routledge, 2014. 664 p.

⁴⁸ Delteil V., Kirov V. *Labour and Social Transformation in Central and Eastern Europe: Europeanization and Beyond* / Violaine Delteil, Vassil Kirov. London and New York: Routledge, 2017. 266 p.

⁴⁹ Бутирська І. В. Соціальна політика Європейського Союзу: виклики та можливості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 491-498.

⁵⁰ Гупало О. Г., Жук О. Б. Порівняльний аналіз моделей соціальної політики держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.4. С. 211-218.

⁵¹ Кучеренко С. А., Балозян Д. Р. Порівняльний аналіз показників європейської соціальної політики. *Бізнес Інформ*. 2014. № 8. С. 134-139.

⁵² Севрюков Д. Соціальна функція держави. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 296-301.

Союзу в умовах глобалізованого світу"⁵³ перекидає місток від компаративно-історичного до проспективного підходу, за яким згруповано публікації щодо визначення сучасних трендів та перспектив розвитку й трансформації соціальної функції держави внаслідок глобалізаційних викликів часу.

Зокрема, одна з останніх книг цього спрямування за редакцією женецького професора Д Воан-Уайтхеда напряду ставить питання: чи втрачає Європа свою душу через те, що звикла європейська соціальна модель нині перебуває у глибокій кризі⁵⁴? На думку авторів звикла Європейська соціальна модель була стрижневою невід'ємною частиною побудови Європейського співтовариства та ефективно стимулювала її економічне зростання. Цей соціальний вимір являв собою душу Європейського Союзу, його приймали за взірць інші регіони та країни світу. Однак під тиском фінансової кризи 2008 року та подальшого впровадження заходів економії в Європі багато країн реформували базові елементи моделі, включаючи соціальний захист, пенсії, державні послуги, права працівників, якість робочих місць, умови праці та соціальний діалог, часто підриваючи тим самим соціальну згуртованість. Аналізуючи ці тенденції автори досліджують можливі соціальні та економічні наслідки часткового згортання соціальної функції в ЄС як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. Своє бачення теоретичних та емпіричних особливостей змін соціальної політики після кризи 2007/8 з точки зору країн, що розвиваються, подається у тематичній збірці "Глобальна криза та трансформаційні соціальні зміни", що вийшла у 2012 році під редакцією П. Утtingа, С. Равазі та Р. Бухгольца⁵⁵.

Серед вітчизняних науковців є чимало таких, що досліджують даний напрямок. Це, зокрема, Н. Кирилук, що розглядає трансформацію соціальної

⁵³ Сиченко В. В., Сиченко О. О. Державна соціальна політика країн Європейського Союзу в умовах глобалізованого світу. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління*. 2014. №1. С. 59-64.

⁵⁴ Edited by Daniel Vaughan-Whitehead, Senior Economist, International Labour Office, Geneva, Switzerland and Professor, Sciences Po, Paris, France and the University of Geneva, Switzerland

⁵⁵ Utting P., Razavi S., Buchholz R. *The Global Crisis and Transformative*. Palgrave Macmillan, 2012. 289 p.

політики Європейського Союзу під впливом глобалізації⁵⁶ та В. Дорошенко, що вивчає новітні тенденції в процесах інституалізації соціальної політики кінця ХХ – початку ХХІ століття⁵⁷. Вплив глобалізації на реформування системи взаємовідносин у політиці соціального партнерства та перспективи формування ефективної моделі соціального партнерства досліджують А. Шуліка⁵⁸ й О. Макара⁵⁹.

Докторант Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України О. Демешок пропонує оптимальну для України модель реалізації соціальної політики у контексті забезпечення її сталого розвитку в умовах ресурсних обмежень, викликаних кризовими явищами. Дослідниця обґрунтовує мультирівневу систему порівняльних показників оцінювання-прогнозування потенціалу сталого людського розвитку, застосування якої "дозволяє запропонувати найбільш імовірнісну траєкторію реалізації соціальної політики в Україні, проте, побудовану за використання специфічного переліку конститутивно-ключових факторів впливу на темпи соціально-економічного розвитку та на нарощення не лише вимірів потенціалу сталого людського розвитку держави, а й стратегічного потенціалу України"⁶⁰.

Докторант кафедри публічного управління та публічної служби, Національна академія державного управління при Президентіві України О. В. Євсюкова розглядає соціальні мережі та соціальний капітал як чинники розвитку нового типу соціальної та правової держави – сервісно орієнтованої держави. На її думку "для сервісно орієнтованої моделі владних відносин у державі людина, її права та свободи є головною соціальною цінністю, а основне

⁵⁶ Кирилюк Н. В. Трансформація соціальної політики ЄС під впливом глобалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 8(5). С. 9-13.

⁵⁷ Дорошенко В. С. Новітні тенденції в процесах інституалізації соціальної політики кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Державне будівництво*. 2015. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2015_2_16.

⁵⁸ Шуліка А. А. Вплив глобалізації на реформування системи взаємовідносин у політиці соціального партнерства. *Грані*. 2015. № 4. С. 90-95.

⁵⁹ Макара О. В. Перспективи формування ефективної моделі соціального. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 34. С. 8-13.

⁶⁰ Демешок О. О. Вибір оптимальної для України моделі реалізації соціальної політики у контексті забезпечення її сталого розвитку в ресурсних обмеженнях. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_2_6.

завдання органів публічної влади полягає в надання якісних послуг громадянам. Вказане завдання можливо реалізувати завдяки зміні взаємовідносин громадян з органами публічної влади, за яких вони виступають не прохачами, а споживачами послуг. За таких умовами публічна влада має переорієнтуватися на потреби споживачів (громадян), їхні запити та очікування.

На нашу думку, сервісно орієнтована держава у функціональній площині дозволяє сформувати цілісну сукупність взаємозалежних засобів, способів та інструментарію цілеспрямованого державного впливу, що задіяні в напрямках:

- а) надання сервісного продукту (публічної послуги), якому властивий певний ефект корисності, що оцінюється послугоотримувачем та суспільством;
- б) створення можливостей, умов для виробництва вказаного продукту та запровадження сервісно орієнтованих технологій як перспективної інноваційної форми розвитку сфери публічного управління;
- в) забезпечення близького взаємозв'язку цілей та інтересів, ресурсів і потенціалу всіх ієрархічних суспільних рівнів та мереж, задіяних у процесі надання публічних послуг;
- г) трансформування руху внутрішніх потоків інституціональних одиниць сфери публічного управління, що відбувається під час їхньої взаємодії із зовнішнім середовищем⁶¹.

Сутності мережевих конструктів та особливостей становлення мережевих суспільств у сучасних умовах, формування ідентичності українського суспільства в контексті викликів та ризиків інформаційного суспільства в глобалізаційному світі, перспективи розширення соціальних мереж та трансформація функцій держави під їхнім впливом тощо є предметом дослідження українських науковців – Т. Кравченко⁶², В. Кременя та В. Ткаченко⁶³, Н. Хоми⁶⁴.

⁶¹ Євсюкова О. В. Соціальні мережі та соціальний капітал як чинники розвитку сервісно орієнтованої держави. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2018. Вип. 1 (60). С. 32-39.

⁶² Кравченко Т. О. Становлення мережевого суспільства в умовах сучасності. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-12023.html>.

⁶³ Кремень В., Ткаченко В. Ціннісні орієнтири мережевого суспільства. URL: http://ps.pu.if.ua/2013_4/1Krem.pdf.

Дослідженню соціальної політики в умовах пострадянської трансформації суспільства, проблемам теорії й практики соціальної, правової держави, державній соціальній політиці як передумові економічного розвитку України присвячені праці О. Яременка⁶⁵, О. Скрипнюка⁶⁶, Г. Лопушняка⁶⁷. Особливості державних видатків на забезпечення соціальної функції держави з врахуванням досвіду європейських держав розкривають науковці Т. Стеценко, В. Яременко, А. Бондаренко⁶⁸.

Підсумовуючи можна зазначити, що вітчизняне дискурсне поле досліджень проблематики сутності, моделей, інструментів та форм і методів реалізації соціальних потреб людства органами публічної влади у її взаємозв'язку з формуванням та реалізацією державної соціальної політики й ширше – з реалізацією соціальних функцій держави в останнє десятиліття є доволі насиченим і бурхливим, що визначається тією надзвичайною роллю, які відіграють соціальні потреби людини та суспільства в сучасному державотворенні.

Очевидно, що запропоновані вісім кластерів систематизації дискурсного поля не претендують на виключність або наукову аксіоматичність, оскільки є відображенням авторської позиції та одним з багатьох можливих дослідницьких підходів. Проте наведена класифікація дає змогу певної систематизації наукового бачення особливостей становлення, формування і реалізації соціальної функції держави, змісту й сутності концепту "соціальної держави".

⁶⁴ Хома Н. М. Підходи до розуміння категорії "соціальний капітал" у політичній науці. URL: http://fsn.fhum.info/pdf/145/145_07.pdf.

⁶⁵ Яременко О. О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: Монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю. К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України; УІСД ім. О. Яременка, 2006. 480 с.

⁶⁶ Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики : монографія. [наук. ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2000. 600 с.

⁶⁷ Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с.

⁶⁸ Стеценко Т. В., Яременко В. Г., Бондаренко А. Г. Державні видатки на соціальну сферу: досвід Європи для України. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2019. № 2. С. 162-168.

1.2. Понятійно-категоріальний аналіз предметного простору дослідження

На сутність і зміст, формування та реалізацію соціальної функції держави, на переконання багатьох науковців, мають вплив новітні умови розвитку української держави та виникаючі проблеми життєдіяльності суспільства, для яких характерна постійна динаміка. На соціальні функції держави теж завдають впливу глобалізаційні процеси, які модерують нові цивілізаційні вектори розвитку світу т. ч. ядерне озброєння і військові конфлікти, екологія та демографія, міграційні процеси, що виникають у наслідок різних подій, сировинні та інші виникаючі техногенні й політичні глобальні проблеми. Виходячи з цього, необхідно акцентуватись на динамічних зрушеннях при формуванні й реалізації соціальної функції держави, яка має перш за все не допускати в державі соціальних потрясінь (уберігати її від них), у т. ч. шляхом пошуку нових соціальних векторів економічного розвитку, які сприятимуть усвідомленню правлячою елітою наступного постулату – належний рівень життя громадянам країни можна забезпечити лише шляхом може інтегрування країни у світове співтовариство та існування необхідності формування умов для повноцінного життя та розвитку особистості кожного громадянина України, створення системи соціальних гарантій тим верстам населення, що її потребують. Тому вважаємо за необхідність “розглядати процес економічного зростання країни” через дієві механізми соціалізації державних відносин та формувати умови для якісного виконання державою соціальної функції.

Щодо визначення самого поняття “функція держави”. Тут варто скористатись міждисциплінарним підходом і використати напрацювання зарубіжних правників, які зазначають, що усталене в сучасній правовій теорії визначення функцій держави передбачає його тлумачення як “основних (головних) напрямів (видів) діяльності щодо реалізації завдань, які перед ним стоять для досягнення визначених цілей, що зумовлені загально соціальною

сутністю держави і її соціальним призначенням"⁶⁹. В окремих працях можна зустріти інтерпретацію функцій держави як специфічного механізму державного впливу на суспільні процеси і відносини, який визначає головні напрями і зміст діяльності з управління суспільством"⁷⁰. Цієї ж позиції додержуються і деякі наші вчені, а саме І. Арістова⁷¹. Остання позиція викликає певні заперечення та, на нашу думку, має в собі певні загрози, оскільки включення поняття "механізм державного впливу" до поняття функцій держави може сприяти ототожненню функції держави з самим процесом функціонування державного механізму чи його окремих частин.

Доктор юридичних наук Р. Джабраїлов акцентує увагу на принципі справедливості і його впливі на формування державної економічної та соціальної політики⁷². Він зазначає, що є актуальним у контексті впровадження принципу справедливості у сферу оподаткування доходів громадян внесення зміни до податкового законодавства України шляхом закріплення положення про надання податкової соціальної пільги у вигляді зменшення розміру оподаткованого доходу на розмір мінімальної заробітної плати (на відміну від чинного підходу, який передбачає зменшення розміру оподаткованого доходу на установлений відсоток, якщо такий дохід не перевищує прожитковий мінімум)⁷³.

Погоджуємося з позицією науковця А. Краківської яка виокремлює основними ознаками будь-якої функції держави є : а) наявність особливих форм реалізації цих функцій, які виражаються через застосування тих чи інших конкретних методів управління; б) правова форма визначення як самих функцій держави, так і тих державних механізмів, які покликані забезпечити її реалізацію; в) наявність зв'язку між сутністю держави і тим, які саме функції є

⁶⁹ Морозова Л. А. Теория государства и права. М. : Эксмо, 2005. С. 99

⁷⁰ Морозова Л. А. Теория государства и права, с.101

⁷¹ Арістова І. В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права*. 2006. № 2. С. 18-21

⁷² Джабраїлов Р. А. Принцип справедливості і його вплив на формування державної економічної та соціальної політики. *Економіка та право*. 2019. № 2. С. 3-16.

⁷³ Там же.

визначальними в процесі її існування; г) "директивна" роль функцій держави, завдяки якій встановлюється зв'язок між сутністю держави та її цілями; д) наявність безпосереднього зв'язку кожної функції держави з тими чи іншими усталеними суспільними процесами⁷⁴. В зв'язку з тим, що якраз саме суспільство є складною системою, то з цього випливає, що й сам процес впливу держави на суспільні відносини завжди носить системний характер і надає підстави вважати, що системність є однією з ознак функцій держави.

На думку низки авторів (О. Бермічева, Д. Гвасалія), "соціальна функція є однією з головних функцій держави, яка відіграє значну роль у розвитку суспільства і націлена на захист інтересів громадян"^{75, 76}. Еволюція кожної з держав фактично не можлива без належно якісного реалізації соціальної функції у т.ч. процесу її невинної модернізації відповідно до стану мінливості та змін зовнішнього й внутрішнього середовища. Серед основних ознак соціальної функції, на думку багатьох вчених є наступні: відображення й конкретизація соціальної сутності держави (її функції відповідають на питання про те, чиї інтереси вона забезпечує й виражає – всього суспільства чи окремих соціальних груп); реалізація завдань держави по обслуговуванню суспільства і його членів у сфері соціальних відносин; відмінні історичні типи проявляють закономірності та особливості розвитку соціально-економічних і політичних умов суспільного життя та потребу розглядання функції держави в якості напрямків і сторін її діяльності.

Вчені зазначають, що до цього часу тривають дискусії щодо місця соціальної функції держави. В науковій літературі зустрічаємо такі різні визначення зазначеної функції держави – "функція регулювання міри праці і міри споживання", "функція соціального захисту", "соціальна функція", "функція

⁷⁴ Краківська А. Є. Соціальна функція в системі функцій сучасної держави: теоретико-правові проблеми дослідження. *Держава і право*. Випуск 44. К., 2009, с. 119

⁷⁵ Бермічева О. В Соціальна функція держави в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень" / О. В. Бермічева. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2002. 17 с.

⁷⁶ Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави та її складові. *Економіка і регіон*. 2011. № 2. С. 42-46., с. 43.

забезпечення добробуту народу”, “функція соціальних послуг” тощо. Переважна більшість авторів визначають зазначений напрямок діяльності держави саме як “соціальну функцію”. Т. В. Сьомкіна й О. В. Тарасевич притримуючись найбільш загально визнаного підходу визначення цього напрямку діяльності держави, як соціального запропонували визначити це поняття наступним чином: "соціальна функція в широкому значенні – це такий основний напрямок діяльності держави, який покликаний забезпечити соціальний захист, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та нормальні умови життя для всього населення (передусім для тих категорій громадян, які в силу різних обставин та об'єктивних умов не можуть повноцінно працювати), а також пов'язаний з виділенням необхідних коштів на освіту, відпочинок, будівництво доріг, житла, роботу транспорту і зв'язку тощо".

Наведене визначення, на наше переконання, уможлиблює окреслення кола об'єктів впливу соціальної функції, що охоплює "як соціальні права громадян (право на соціальне забезпечення, на нормальні умови життя тощо), так і культурні (реалізація права на освіту, тощо) та економічні права (реалізація права на відпочинок). У вузькому значенні необхідно окреслити її, як функцію соціального захисту, до якого включається соціальне забезпечення громадян з його двома формами – соціальним страхуванням, в тому числі і пенсійним, та соціальною допомогою. А оскільки і соціальне забезпечення взагалі, і соціальне страхування та соціальна допомога зокрема, направлені на забезпечення достатнього життєвого рівня населення, то до соціальної функції держави у вузькому значенні слід включити і забезпечення достатнього життєвого рівня людині та членів її сім'ї"⁷⁷.

У соціальній державі існує ринкова економіка, але разом з тим існує система захисту від негативних соціальних наслідків її функціонування, тому в Україні є актуальним дослідження соціальної держави. На думку доктора політичних наук О. Кіндратця перегляд Конституцію щодо соціального

⁷⁷ Сьомкіна Т. В., Тарасевич О. В. Соціальна функція держави: проблеми соціалізації економічного розвитку. *Економіка и управление* № 5. 2011. с. 66-67

спрямування та пропагування ідеї лібертаріанства, які сьогодні не є популярними й в тих країнах, які можна вважати "країнами їх народження" є не на часі і шкідливими для країни⁷⁸. Він вважає, що "важливо розібратися в тому наскільки ці ідеї суперечать проголошеній в Україні "політиці щастя". Для того, щоб визначити чи це так спершу слід розібратися, що ж собою представляє соціальна держава та держава, що реалізує лібертаріанську модель розвитку. Часом вчені визначають соціальну державу через перерахування її основних рис, як то: розвинута система страхування від ризиків; підтримка повної зайнятості, регулювання ринку праці; гарантування мінімального рівня життя; намагання надати рівні стартові можливості всім; державна власність багатьох підприємств суспільного призначення; вирівнювання доходів; надання державою безкоштовних послуг; захист соціально-економічних прав громадян і тощо. "Лібертаріанська держава" є "мінімальною". "Мінімальна" держава виконує обмежену кількість соціальних функцій. Чи готові українці з залишеною в спадок від соціалістичної держави патерналістською культурою належним чином подбати про себе, почуватися щасливими при нинішньому рівні бідності та за умов збереження теперішньої судової системи? А "беззахисність", на його переконання – "одна з причин незадоволення життям, нещастя"⁷⁹.

На думку низки практиків, дослідників-науковців та розробників проекту Закону України "Концепція соціальної держави України" основні соціальні функції соціальної держави є: захисні, стимулюючі, інвестиційні, емансипаторські та адміністративні. В світлі останніх військових подій на Сході України, коли триває неоголошена гібридна війна проти української держави, по наслідках інших військових конфліктів та наслідків аварії на Чорнобильській АЕС – варто окремо виділити, на нашу думку, ще одну функцію держави – соціально-реабілітаційну. Таким чином, сімейство

⁷⁸ Кіндратець О. М. "Політика щастя" в соціальній державі. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2019. № 4. С. 26-29.

⁷⁹ Там же.

основних соціальних функцій держави можна представити схематично (рис.1.2).

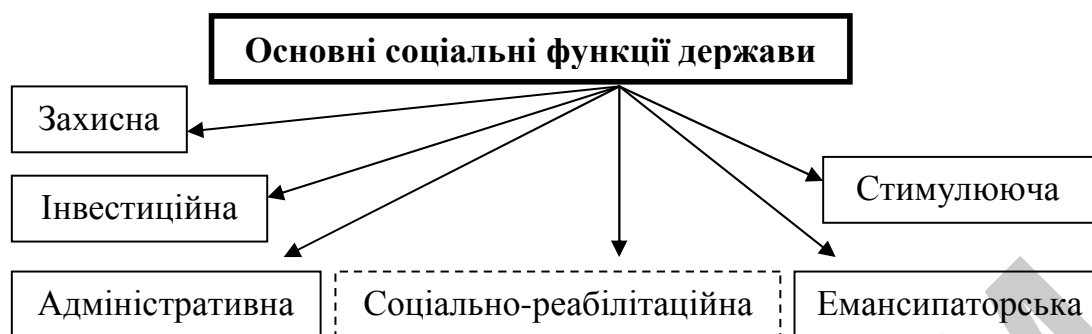

Рис. 1.2. Класифікація основних соціальних функцій держави.

До захисних (компенсаційних) соціальних функцій належать всі, що створюють державний механізм захисту людини від потенційних та реальних ризиків та наслідків цих ризиків, від можливих та наявних порушень прав і свобод громадянина та особи, від загрози злочинних посягань на здоров'я, власність, честь і гідність та в цілому життя людини; реалізація державної соціальної політики через здійснення та проведення в життя державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів; формування гнучкої системи соціального захисту, гарантування соціально-економічної безпеки громадянина і суспільства особливо шляхом попередження та ліквідації соціальних загроз, розширення і поглиблення його соціально-економічної бази та вдосконалення соціально-правового поля; укріплення стану суспільної злагоди в державі на основі соціального миру і соціального партнерства; забезпечення соціальної підтримки населення, передусім, вразливих верств, через систему соціальної допомоги, соціальної роботи; створення системи соціальної компенсації економічного потенціалу громадян на підставі податкових і фінансових механізмів регулювання⁸⁰.

Серед стимулюючих соціальних функцій виокремлюють: забезпечення вільного розвитку та економіки соціальної спрямованості, у якій економічна

⁸⁰ Гошовська Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства : навч. посіб. Київ: НАДУ, 2008, с. 281-282

свобода має бути направлена на формування умов, які сприятимуть і забезпечать високу якість трудового життя та розвитку людини; модерація умов продуктивної зайнятості шляхом посилення соціально-економічної активності населення, якісне формування і ефективну реалізацію підприємницького та трудового потенціалу, у т. ч. через механізми стимулювання розвитку власних можливостей працюючого населення.

Серед інвестиційних соціальних функцій виокремлюють подальший розвиток соціальної інфраструктури та інфраструктури громадянського суспільства; модернізацію невиробничих галузей (охорони здоров'я, екології, культури, освіти і науки тощо).

Інша, емансипаторська соціальна функція (дослівно - звільнення від залежності) має формувати умови для попередження та скасування соціальних ризиків, забезпечення соціальної безпеки через створення соціальних, правових, екологічних, духовних, економічних та всіх рівних стартових умов розвитку кожної людини, гендерної рівності, регіонального вирівнювання, доступності соціальних благ (незалежно від місця помешкання), подолання депресивності та диспропорцій регіонів тощо.

Адміністративна функція має утверджувати в суспільстві, шляхом використання правового механізму (правове забезпечення) стан соціальної справедливості, як однієї з найважливіших в державі соціальних цінностей, свободи задоволення потреб і інтересів людини та здійснює контроль за реалізацією законодавства України, додержанням прав і свобод громадян⁸¹.

Виокремлення соціально-реабілітаційна викликано потребою приділяти особливу увагу соціальній адаптації та реабілітації учасників бойових дій гібридної війни на сході України, розв'язаної Російською Федерацією (на сьогодні понад чотириста тис. громадян – багато з них потерпають від посттравматичного синдрому, тощо), як вагомого фактору формування національної (її складової – соціальної) безпеки в Україні. Окрім того в країні

⁸¹ Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства : навч. посіб. Київ: НАДУ, 2008, с. 281-282

ще десятки тисяч громадян ветеранів інших воєн та ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС. У процесі історичної еволюції держави її соціальні функції зазнають динамічної трансформації з вектором більш досконалого правового унормування соціальних гарантій та розширення спектру послуг щодо соціального (правового тощо) захисту громадян.

Трансформаційні процеси функцій у кожній з держав відбуваються постійно, адже вони мають пристосовуватись до мінливості як зовнішнього середовища так і стану суспільства в цілому. А зміна змісту соціальної функції держави проходить в умовах, що характеризуються наявністю складних і суперечливих процесів. Вони протікають у кількох вимірах – соціально-економічному, політико-правовому та культурно-світоглядному (ідеологічному) тощо. Кожен з цих вимірів має свої особливості впливу на процеси трансформації і дослідження цих впливів сприяє більш широкому розумінню трансформаційних процесів соціальної функції держави.

У ракурсі соціально-економічного виміру варто відмітити з одного боку такі процеси як кількісне та якісне зростання виробничих сил на фоні науково-технічного прогресу, посилення впливів інформатизації та глобалізації, а з іншого боку – різке зростання проблеми невідновних ресурсів і збереження навколишнього середовища, соціальна поляризація населення за прибутками, зростання бідності та соціальної напруги в суспільстві.

У плані політико-правових змін маємо виокремлювати з одного боку процеси демократизації та децентралізації, поширення в суспільстві пріоритету прав та свобод людини, підвищення політичної культури й свідомості громадян та плюралізму переконань, динамічний розвиток всіх структур громадянського суспільства а з іншого боку – зростання правового нігілізму, посилення агресивності політичної боротьби, зростання рівня корупції та інтолерантності.

У культурно-світоглядному (ідеологічному) плані спостерігаються протиріччя в наступальному поширенні зразків масової культури, у той же час відбувається елітаризація мистецтва на фоні зниження естетичних смаків,

захоплення позицій нетрадиційними формами духовного зростання у рамках певних релігійних рухів з одночасним посиленням авторитету релігійних організацій (церков), а з іншого боку бачимо посилення ідеології космополітизму одночасно із зростанням впливу національної ментальності та культури. На думку як закордонних, так і вітчизняних вчених суттєвий вплив на трансформацію соціальної функції держави мають такі явища як глобалізаційний процес, процеси демократизації та соціального розшарування в суспільстві.

Глобалізаційний процес в цілому сьогодні розглядається як формування і ствердження цілісності, взаємозв'язку, взаємозалежності, інтегральності світу та сприйняття його суспільною свідомістю⁸². Це не уніфікація, а свого роду згуртування, об'єднання людства в цілісному світі, взаємодія в такій цілісності різнорідних і різноманітних національних, релігійних, державно-політичних, цивілізаційних та інших складників, що знаходять одночасно в діалектичній єдності та протиборстві. Це одночасно і складний процес та стан, що виражає якісні стадії глобалізації, що охоплює всі сфери суспільства. але в центрі цих глобалізаційних процесів є соціокультурне ядро і всі основні властивості цього світу: характер взаємодії і взаємозалежності; протиріччя і конфлікти; спрямованості і тенденції; характер взаємодії старих і нових цінностей тощо⁸³. Тому поняття процесу трансформації соціальної функції держави у контексті глобалізаційних процесів є важливою тематикою дослідження для науки державного управління бо сприяє формуванню й реалізації виваженої соціальної політики держави.

Проблематика поняття трансформації соціальної функції держави, сам процес трансформації, особливості його реалізації досліджується як в середовищі зарубіжного, так і вітчизняного наукового товариства та практиків, що працюють у публічній владі. Процеси розвитку людської цивілізації, держав

⁸² Мнацаканян М. О. Глобализация и национальное государство: три мифа. *СоцИс: Социологические исследования*. 2004. №5, с. 15

⁸³ Харлова С. Г. Трансформация социальной функции государства в современном российском обществе: дис... канд. филос. наук. Рос. гос. социал. ун-т. М., 2010. с. 86-87.

та суспільно-політичної трансформації завжди цікавили науковців з державного управління й публічного адміністрування, філософії, економіки, соціології, правової науки та політології. Останнім часом українські вчені приділяють багато зусиль дослідженню трансформації, модернізації соціальної політики держави в умовах світової глобалізації^{84, 85, 86}.

А. Колот наголошує на необхідності врахування здобутків та втрат спільноти у царині соціального розвитку при формування національної моделі соціальної політики яку здійснює держава, реалізуючи свої соціальні функції. Він наголошує на важливості подолання та відтворення свого роду міфів у цій сфері, які набувають поширення у суспільстві і які не в останню чергу продукуються саме науковцями.

Науковець виокремлює один з міфів, що пов'язані з світовими глобалізаційними процесами. "Умови глобалізації знижують роль держави у виробленні та здійсненні соціальної політики, яка має перейти у відання інших інститутів громадянського суспільства. Частиною цього міфу є твердження, що в провідних країнах світу знижується роль держави в реалізації соціальної політики, згортається діапазон "соціалізації" та домінують суто "захисні" важелі соціальної політики.

Насправді реальністю для більшості країн Заходу є масштабність, розширення та ускладнення функцій держави в соціально-трудої сфері, що відбувається під впливом процесів глобалізації, а не зниження ролі національної держави саме в цій сфері. Великим перебільшенням є твердження про крах моделей соціальної держави під тиском глобалізації та інших викликів сьогодення. Не мають практичного підтвердження ідеї "дешевої", "малої"

⁸⁴ Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С. 23-41.

⁸⁴ Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О. Ф. Новікова та ін.; за ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. Київ: КНЕУ, 2006. 292 с.

⁸⁵ Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи. С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. 2-ге вид. доповн. і переробл. Черкаси: Брама-Україна, 2006. 620 с.

держави, мінімального її втручання у соціально-економічне буття"⁸⁷.

Окрім того, А. Колот зазначає, що "наша країна з огляду на стан економіки, незавершеність розбудови громадянського суспільства перебуває в ролі того, хто наздоганяє, утім відомо, що той, хто наздоганяє, має й переваги, оскільки є можливість не повторювати помилок, що їх припустилися до цього часу інші, акумулювати кращий досвід та досягти прориву на "ниві" національного соціального розвитку"⁸⁸.

Дедалі більша кількість країн входять в орбіту глобалізаційних процесів, вчені стверджують, що "інтенсифікація останніх супроводжується більш відчутною лібералізацією економічних відносин, зростаючою гнучкістю, яка поширюється на всі сфери економічного буття – економічну політику, ринок праці, правове регулювання соціально-трудова відносин, форми і методи соціального забезпечення тощо. Глибокі зміни, що відбуваються в структурі, темпах розвитку, пропорціях світової економіки, економічній політиці не можуть не викликати не менш різючих та суперечливих змін в усіх складових соціальної сфери, якості життя населення різних країн... За цих умов надзвичайно важливо на міжнародному та національному рівнях опрацювати нові форми та методи підтримання балансу між гнучкістю та надійністю, гнучкістю та стійкістю, стимулюванням економічної активності і соціальним захистом з огляду на глибокі, суперечливі зміни в усіх сферах соціально-економічного розвитку"⁸⁹.

Вчені звертають увагу на потребу враховувати набутий світовий досвід розвитку європейських країн в умовах глобалізації економіки, дотримуючись міжнародної практики захисту зовнішніх і внутрішніх інтересів, соціальна безпека людини, і що суспільство та держави набуває дедалі важливішого, пріоритетного значення. Вченими запропоновано поняття соціальна безпека, як "стан захищеності соціальних інтересів особи, суспільства, держави від впливу

⁸⁷ Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. с.39

⁸⁸ Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації ... с. 41.

⁸⁹ Там само,, с.27

на них соціальних загроз⁹⁰. С. І. Бандур, Т. А. Заяць та В. І. Куценко детально дослідили фактори, умови і передумови соціальної орієнтації економічного розвитку у фундаментальній праці "Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи"⁹¹.

Аналіз трансформації соціальних функцій держави представлений, зокрема, у роботах О. Бермічева, В. Бульби, Д. Гвасалія, В. Гошовської, О. Дзьобань, Б. Кістяківського, Ю. Лободи, А. Пакуніна, О. Радченка, А. Сіленка, С. Тимошин, В. Трохимова, С. Харлова, Е. Хаустова та ін.

Загалом проблематика функціональної діяльності держави з різних позицій у рамках неокласичної, еволюційно-інституціональної неокейнсіанської теорій у вітчизняній і зарубіжній економічній науці започатковали дослідження таких відомих вчених, як: А. Смит, Д. Рикардо, Дж. М. Кейнс, М. Фридман, Дж. Хорн, Дж. М. Бьюкенен, Д. Норт та ін. Наукові підходи до формування і розвитку соціальної функції держави спираються на роботи таких класиків як Дж. Б'юкенен-молодший, Е. Ліндаль, Г. Мюндаль, Б. Улін, Е. Лундберг, А. Аслунд, А. Мюллер-Армак, П. Сутела, Г. Еспін-Андерсен тощо. Дослідження соціальних функцій держави містять твори класиків української політико-філософської думки: Г. Андрузького, В. Вернадського, М. Грушевського, М. Драгоманова, П. Могили, Г. Сковороди, Ф. Прокоповича, Г. Костомарова, С. Подолинського.

Сучасні дослідники звертають увагу на те, що "державна як суспільне явище (феномен) є нічим іншим, як вищою формою здійснення прав людей, що утворюють державно-організоване суспільство, у якій найбільш повно розкриваються сутність суспільства та соціальна природа людини"⁹². У той же час аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців змушує

⁹⁰ Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія. І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін.; За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. Київ: КНЕУ, 2006. с. 20.

⁹¹ Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи/ С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. 2-ге вид. доповн. і переробл. Черкаси: Брама-Україна, 2006., с. 334.

⁹² Лобода Ю. П. Цінність держави як її соціальна сутність (теоретико-методологічні аспекти дослідження): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ю. П. Лобода. Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2001, с. 172, с. 188.

зробити висновок про необхідність подальшого дослідження процесу трансформації соціальної функції держави, зокрема відсутній єдиний підхід до визначення дефініцій, що відображають теоретичні засади соціальної функції держави в науці державного управління.

Сама дефініція "трансформація" пройшла складну історичну генезу. Ще у 90-х рр. ХХ ст. ні у вітчизняних ні в зарубіжних словниках, довідниках, енциклопедіях з філософії, політології чи соціології цей термін не зустрічався. Але саме "трансформація" вживається фахівцями для характеристики сукупності історичних змін, котрі відбулись у країнах Східної та Центральної Європи з кінця 80-х – до початку 90 – х рр., а потім у пострадянських республіках СРСР. Його вживають і до сьогодні, коли характеризують відповідні посттоталітарні зміни у цих державах або коли говорять про модернізацію самої системи управління. Поняття "трансформація" додалось до тих "дефініцій", що позначають процес змін у суспільстві, державі, громадах – таких як : революція, еволюція, реформація, модернізація тощо.

У "Енциклопедичному словнику "Україна" О. М. Сліпушко, термін "трансформувати" подається як "перетворювати, змінювати щось"⁹³. В інших словниках дефініція "трансформація" (від латин. *transformatio* – змінювати) подається як "перебудова структур, форм і способів економічної діяльності, зміна її цільової спрямованості"⁹⁴. Словник української мови, теж подає значення "трансформація" як "зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь"⁹⁵.

Під соціальною трансформацією розуміється процес внутрішніх змін суспільства, внаслідок яких долається втрата ним соціальної рівноваги, межа соціальної напруги, досягається більш диференційований і більш високий новий рівень впорядкованості і організованості у основних сферах життєдіяльності суспільства. Якраз ці ознаки трансформації і відрізняють її від

⁹³ Сліпушко О.М. Енциклопедичний словник. К.: Аконт, 2008. 768 с, с.635

⁹⁴ Енциклопедія житлово-комунальної сфери / За ред. Р Дяківа. Київ: МЕФ, 2007. с. 926.

⁹⁵ Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мово-знавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970 –1980. Т. 10. С. 233.

реформ, які завжди є оновленням або зміною становища без принципового зламу і відносяться, як правило, до часткових змін суспільства та мають справу, головним чином, з процесами на технічному, соціально-технічному рівні. Реформи у меншій мірі, як правило, діють на рівні суспільних проблем, які стосуються життя суспільства в цілому.

На думку соціологів і як свідчить соціальна реальність країн Центральної і Східної Європи, в тому числі й України, трансформаційний процес включає в себе низку стадій:

- соціальну діагностику (тобто об'єктивну характеристику дійсності, її коренів в минулому, можливостей і шляхів її виходу із кризової ситуації);
- переоцінку існуючого стану суспільства як кризового і оцінку сутності, змісту і масштабів кризи, яка має системний характер;
- демонтаж старої системи, ліквідація її наявних невідповідностей існуючому рівню суспільного розвитку і його тенденціям;
- нове самовизначення суспільства, висування і обґрунтування шляхів подальшого розвитку⁹⁶.

На думку соціолога В. М. Піча, трансформаційний процес охоплює всі сфери суспільного життя – економіку, політичні процеси, соціальну структуру, культуру, в той же час розпадається на ряд послідовних трансформаційних станів, кожний з яких являє собою реально досягнуті переміни в конкретний відрізок часу. Він, виокремлює, основні зміни в ході системної трансформації:

1) зміни політичної і державної системи (відмова від однопартійної монополії, деєтатизація суспільного життя, створення парламентсько-президентської республіки західного типу, демократизація суспільних відносин);

2) оновлення економічних основ суспільної системи (відхід від централізованої економіки з її розподільчими функціями, перехід до економіки

⁹⁶ Соціологія: Підручник. За ред. докт. соціол. наук, проф. В.М. Піча. 4-те видання, виправлене. Львів: "Магнолія 2006". 2009. с. 116-117.

ринкового типу в ході роздержавлення власності і приватизації і введення "вільних цін");

3) відмова від соціалістичної "всезагальності праці", ліквідація системи "соціального утримання" з одночасним проголошенням соціальних ліберально-демократичних свобод, зміна духовно-церковних орієнтирів суспільного розвитку;

4) слідування вимогам світового ринку, що передбачає пошук нових форм зовнішньоекономічної діяльності, переструктурування економіки (в тому числі й проведення конверсії).

Науковці зазначають, що "складність процесу трансформації полягає в тому, що відсутня якась оптимальна модель (технологія) трансформаційних змін. Існує декілька підходів до подолання старої системи і входження в нову". Кожна країна мусить сама "розробляти політику перетворень, використовуючи досвід інших. В цих умовах зростає значення розробки соціології трансформаційних процесів як теорії, що описує і пояснює закономірності і особливості перетворень в колишніх соціалістичних країнах, досліджень спеціалістами якісної сторони змін, що відбуваються в суспільній структурі і виводять останню до загальнолюдських законів буття"⁹⁷.

Для визначення самого поняття "трансформація соціальної функції держави" варто оглянути та узагальнити дослідження самої "соціальної трансформації". У працях Ярового А. М. проведено аналіз цієї дефініції і надається характеристика поняття "соціальна трансформація". Саме поняття "соціальна трансформація", на думку науковця А. Ярового, відображає особливості соціальних процесів, які відбуваються в країні, і до яких можна віднести:

1) якісно перетворювальний характер соціальних змін, їх поступовість і відносно мирний характер проходження;

2) направленість на зміну не окремих часткових сторін, а саме сутнісних характеристик, які визначають соціальний тип суспільства;

⁹⁷ Соціологія: Підручник ... с. 117

3) принципова залежність протікання соціальних процесів від діяльності і поведінки не лише правлячої верхівки, але і масових соціальних груп;

4) слабка керованість соціальними процесами, важлива роль стихійних факторів, непередбачуваність їх результатів;

5) незворотність, тривалість і глибина соціальних перетворень, які виявляють випереджувальний розклад старих соціальних інститутів в порівнянні із створенням нових⁹⁸.

Учений А. М. Яровий відмічає, що "концепція трансформації вказує на залежність соціальних зрушень від соціальних дій не лише верхнього, але також середнього і базового прошарку суспільства, представники яких діють в умовах не зовсім сформованого соціального середовища, виходячи із власних інтересів та ресурсів. Рушійними силами цього процесу є, з одного боку, правляча еліта, а з іншого – соціально зрілі, дієздатні і активні представники масових соціальних груп, в першу чергу, середніх прошарків. Трансформаційні процеси, на його думку, охоплюють всі рівні соціальної вертикалі: загальнонаціональні, регіональні, локальні, групові, індивідуальні. При цьому на "нижчих поверхах" підконтрольність цих процесів центральній владі знижується. Виникає неузгодженість і розбіжність в розумінні конкретних соціальних питань, інтереси владного Центру часто розходяться з інтересами регіональних еліт, місцевих спільнот, окремих організацій і громадян. Це ускладнює управління трансформаційними процесами, контроль і прогнозування їх результатів. Для кращого розуміння напрямку руху суспільства, перспектив цього – "необхідно пояснити рушійні сили, закономірності, основні етапи та імовірнісні результати, тобто важливо мати адекватне уявлення про внутрішні соціальні механізми трансформаційних процесів"⁹⁹.

⁹⁸ Яровий М.А. Філософські проблеми системної трансформації національної економіки України. *Регіональна бізнес – економіка та управління*, 2013, № 3 (39). С. 26.

⁹⁹ Там само... с. 27

Під соціальними механізмами трансформаційних процесів розуміється стабільна система взаємодій соціальних суб'єктів. Нове розуміння, яке відкривається при використанні даної категорії, пов'язане з можливістю представлення процесу соціальних перетворень як певної цілісності, всі елементи якої взаємопов'язані та взаємозалежні. Крім того, як вважає науковець, використання даного поняття дозволяє ставити питання про різні типи та соціальні якості механізмів, які регулюють соціально-перетворювальні процеси у різних суспільствах. "Дослідження соціального механізму трансформаційних процесів вимагає розробки поняття "трансформаційна активність", яке виражає сукупність соціальних дій індивідів, організацій і груп зі зміни базових соціальних відносин. Поняття "трансформаційної активності" включає три основних елементи :

- а) реформаторську та управлінську діяльність верхніх прошарків суспільства;
- б) соціально-інноваційну діяльність представників середніх класів;
- в) реактивно-адаптивну поведінку масових соціальних груп, які складають основну частину суспільства. Взаємодія цих типів активності, власне, розкриває внутрішній механізм трансформаційного процесу, його безпосередні рушійні сили"¹⁰⁰.

Глобалізаційні процеси в значній мірі є поштовхом до трансформації соціальної функції держави. Держава в умовах глобалізації вимушена виконувати усе більш складні і різнобічні функції, які забезпечують динамізм розвитку економіки, її конкурентоздатність та безпеку, з'являються нові соціальні функції держави, а реалізація інших функцій здійснюється через нові механізми, пов'язані із складними процесами глобалізації. Вивчення процесів трансформації функцій держави в умовах глобалізації стає важливою областю наукових досліджень, значущість якої важко переоцінити. Адже держава, реалізуючи властиві їй функції, здійснює свою діяльність не лише як

¹⁰⁰ Яровий М.А. Філософські проблеми системної трансформації національної економіки України..., с. 29.

макроекономічний регулятор, а також як суб'єкт глобальної економіки. Тому наукове осмислення процесу трансформації функцій держави в умовах глобалізації служить теоретико-методологічною базою для розробки зваженої і ефективної економічної політики в національному господарстві та в міжнародних економічних взаємозв'язках, у пошуку нових правил гри та вибору з них оптимальних з позицій усіх учасників глобального економічного простору¹⁰¹.

У цьому аспекті привертає увагу, з економічної точки зору, думка науковця В. Трофимової, яка вважає, що на сучасному етапі економічного розвитку участь держави в економіці визначається двома іпостасями: по-перше, держава виступає як регулюючий економічний інститут; по-друге, як економічний суб'єкт. Економічною функцією держави як регулюючого інституту є забезпечення функціонування оптимального економічного та інституційного режиму, який для досягнення суспільних цілей та реалізації національного економічного інтересу забезпечує конкурентоспроможний економічний розвиток.

Реалізація цієї функції здійснюється шляхом економічної політики з використанням механізмів законодавчої, виконавчої, судової та контрольно-наглядової діяльності. Економічні функції держави як регулюючого інституту можуть бути постійними та тимчасовими залежно від етапу її економічного розвитку, а найбільш динамічно трансформованими є економічні функції держави відповідно до сфер її діяльності та напрямів впливу, які традиційно поділялись на внутрішні та зовнішні економічні.

Тому автор вважає доцільним виділити окремий напрямок впливу та сферу діяльності держави – її глобальну функцію. Актуальність виокремлення глобальної функції обумовлена, перш за все, появою нового типу суспільного мислення – глобального мислення, яке дає змогу усвідомити реальну появу таких категорій як "глобальна власність", "глобальна антициклічна політика",

¹⁰¹ Тимошин С. К. Трансформация функций государства в условиях глобализации: дис... канд. экон. наук / Тимошин С. К.; Саратов. гос. соц.-экон. ун-т. Саратов, 2006. 154 с.

"глобальна інфляція", "глобальні стандарти" тощо. Зміст глобальної економічної функції держави полягає у забезпеченні розвитку держави в глобальному вимірі¹⁰².

Процес глобалізації зачіпає соціальну функцію держави, яка передусім спрямована на зняття або пом'якшення соціальних суперечностей у суспільстві шляхом використання цивілізаційних засобів їх вирішення, а також досягнення гідних для життя людини умов за посередництвом гарантування певного обсягу соціальних благ за рахунок держави. Зміст соціальної функції включає такі напрями: забезпечення соціальних прав людини (на достатній життєвий рівень, на соціальний захист, на житло, на охорону здоров'я, на одержання соціальних пільг), створення належних умов праці (забезпечення зайнятості, регулювання оплати праці, робочого часу та часу відпочинку, охорона праці, соціальний захист осіб, які потребують особливої підтримки з боку суспільства (інваліди, люди похилого віку, багатодітні сім'ї), встановлення соціальних стандартів, зокрема прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати і пенсії та ін.¹⁰³.

На думку Л. Г. Удовика, глобалізація постає насамперед як процес взаємодії, універсалізації, гомогенізації різних підсистем (сфер) суспільства. Розуміння глобалізації як процесу взаємодії і взаємозалежності, налагодження зв'язків чітко простежується в більшості визначень глобалізації. Глобалізація як об'єктивно існуюче, природне явище супроводжується іншими близькими, спорідненими, але все ж таки самостійними явищами, такими як регіоналізм, провінціалізм, вокалізм та ін.¹⁰⁴.

У модернізаційних механізмах посткомуністичних трансформаційних процесів динаміка змін соціальної структури відіграє певним чином двояку роль. Вона, з одного боку, відображає певні соціальні наслідки інституціональних реформ, а з іншого – обумовлює реальну здатність

¹⁰² Трофимова В. В. Трансформація економічних функцій держави в умовах становлення глобальної економіки // [Електронний ресурс]. URL: <http://ua.convdocs.org/docs/index-38292>.

¹⁰³ Хаусова, М. Глобалізація і її вплив на сутність та соціальне призначення держави // [Електронний ресурс]. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6442/1/Haustova_30.pdf, с. 38.

¹⁰⁴ Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: монографія / Л. Г. Удовика. Х.: Право, 2011. 552 с., с. 69.

суспільства до подальших соціально-еволюційних змін. Тобто, зміна соціальної структури суспільства має одночасно відображати підсумки певного історичного періоду, що закінчився, і вказувати на “стартові умови” майбутнього етапу суспільних перетворень. Зазначаємо, що соціально-трансформаційна структура є саме тією специфічною проекцією соціальної структури суспільства, яка напряду відтворює момент єдності минулої і майбутньої епох та його специфіку. До її елементів належать соціальна взаємодія, співпраця, спільність, конкуренція /боротьба/ які й слугують рушійною силою зазначеного трансформаційного процесу.

Трансформаційна посткомуністична структура відзеркалює системну якість суспільства, особливо важливу в період здійснення докорінних змін, а особливо – суспільну готовність та здатність до саморозвитку, у т. ч. шляхом радикальних перетворень й оновлення соціальної структури і всіх базових інститутів. Ця одна з найважливіших якостей суспільства визначається як співвідношення, впливовість та активність існуючих соціальних сил, зацікавленість щодо різних сценаріїв розвитку суспільства, які докладають максимум зусиль до того, щоб згенеровані ними сценарії були втілені у життя.

Варто вказати на чотири головні сфери суспільної соціально-інноваційної активності. Перша – господарське підприємництво, що включає широкий спектр бізнесу від індивідуального до діяльності гігантських корпорацій. Друга сфера активності – перетворення інститутів соціальної сфери: охорони здоров'я, науки, культури, соціального захисту тощо. Під третьою сферою ми розуміємо генезис ідеології та оновлення і збагачення культури, що включає в себе роботу журналістів та працівників культури, що пов'язана з осмисленням процесів, які виникають у суспільстві, наукова діяльність вчених, підтримка та популяризація нових соціальних цінностей, процеси формування та поширення компетентної громадської думки що до найважливіших проблем розвитку суспільства тощо. Четвертою сферою слугує формування структур громадянського суспільства та випробування нових форм його самоорганізації.

Трансформаційна структура посткомуністичних спільнот має

рівноважливі й відносно незалежні два виміри: культурно-політичний (горизонтальний, що відбиває суспільні відносини) та соціальний (вертикальний, що відбиває ієрархічну структуру суспільства).

В основу груп, що утворені за допомогою культурно-політичного виміру, покладено спільність культури, інтересів та переконань, що виражені в схожій спрямованості колективних, групових та індивідуальних дій. Вважаємо, що в нинішній час домінуючими соціально-політичними силами, які борються за шляхи розвитку української держави, є олігархічна, ліберально-демократична, соціал-демократична, націонал-патріотична, протиправна та державницька. Але ще в суспільстві існує вельми впливова та значна позаполітична спільнота – вона єднає тих громадян, які або загалом не цікавляться політикою, або мають про неї лише віддалене, міфологізоване невиразне поняття. Друге віддзеркалює своєрідну ієрархічну структуру суспільства. На основі цієї структури існують різні соціальні прошарки, що виокремлюються масштабом і структурою ресурсів, які використовуються, та механізмами впливу на трансформаційний процес та різницею у рівні соціального статусу.

Соціальна структура новітнього українського суспільства перебуває в залежності від спрямування самої сутності соціальних трансформацій, що виражені у зміні існуючих функціональних зв'язків у суспільстві та їх модернізації. Вчені вважають, що її основу становлять:

1. Модернізація суспільної форми основних соціальних інститутів – політичних (передусім інститутів власності), економічних, освітніх, культурних; корінний суспільний злам та реформування соціальних засад й регуляторів, які впливають на формування соціальної структури (вона стала рухливішою, менш жорсткою).

2. Трансформування самої соціальної природи головних компонентів соціальної структури – груп, спільнот, класів; відновлення їх як суб'єктів влади та власності; поява економічних класів, верств і страт з належною системою соціальних суперечностей та конфліктів.

3. Зменшення впливу наявних у суспільстві стратифікаційних обмежень і поява сучасних нових каналів посилення горизонтальної та вертикальної мобільності та підвищення статусів українців.

4. Посилення (активізація) процесів маргіналізації, що розуміється як втрата особистістю своєї приналежності до певної соціальної групи, усталених і групі норм і цінностей відповідної субкультури. але без входження до іншої групи. Цей процес зміни одного соціально-економічного статусу суб'єктом на інший в українському суспільстві на межі ХХ—ХХІ ст. за оцінкою науковців характеризується як перехід переважно в нижчі верстви населення (феномен “нових бідних“, інтелігенції, соціальні групи військовослужбовців тощо).

5. Трансформація порівняльної ролі компонентів соціального статусу. У стратифікації радянського суспільства домінував адміністративно-посадовий критерій, пов'язаний з місцем у системі влади та управління, то в нинішньому вирішальним є критерій власності та прибутків. Політичний статус раніше досить вагомо визначав матеріальне становище, а тепер величина капіталу домінуюче визначає політичну вагу.

6. Посилення соціального престижу освіти та кваліфікації, вагоме посилення ролі та значення фактору культури при формуванні високостатусних груп, яке зумовлене сучасними процесами становлення ринку праці. Все це стосується, в основному, тих спеціальностей, які користуються попитом на ринку, насамперед управлінської, юридичної та економічної.

7. Зміна кількісних та якісних структурних соціальних параметрів. Знаково, прогресивніша статево-вікова структура надає більші можливості розвитку, має більш стійкіший соціальний (трудоий, інтелектуальний, культурний) потенціал населення. Через негативні демографічні тенденції населення української держави зменшується в середньому щороку на 400 тис. осіб, на тлі загальної депопуляції населення (із п'яти українських родин – одна не має дітей) суттєво знижується рівень народжуваності, постійно негативна динаміка середньої тривалості життя (на початку 90-х рр. ХХ ст. за показниками здоров'я країна посідала у світі 40-ве місце, то через нині вона перемістилася у другу сотню).

8. Постійний процес поглиблення соціальної поляризації суспільства де майновий чинник є основним стрижнем трансформацій. Спосіб життя еліт та економічний статус вищої верстви різко зросли, а для більшості населення – радикально знизилися. Через розширення меж зубожіння та бідності виокремилася соціальне “дно” – з’явилися жебраки, стали буденністю на вулиці безпритульні декласовані елементи.

Цей соціальний феномен отримав класичне визначення ще в Давній Греції. Філософи Платон та Арістотелем визначили її як деформацію державної влади; як невелику групу багатих людей, яка у своїй діяльності керується лише власними корисливими мотивами. А в сучасному розумінні під дефініцією “олігархія” розуміють зрощення приватного капіталу з державою (насамперед з управлінською бюрократією) в суто корисливих цілях, отримання надприбутку¹⁰⁵.

В сучасних умовах олігархія в країні отримала інституційний статус, економічною основою її панування є: процес тіньової приватизації; тіньова економіка; політична влада як головний економічний ресурс, що дає можливість витягувати надлишковий прибуток та банківсько-кредитна діяльність.

Генетичною основою вітчизняної олігархії є, за невеликими винятками, колишня партійно-радянська номенклатура, яка мала на початку процесу трансформації доступ до фінансових ресурсів, утримала його і спромоглася здійснювати контроль за ключовими сферами економічної діяльності вітчизняної економіки, зберігаючи політичний вплив.

Під морально-психологічною основою олігархії розуміємо, по-перше: зверність (зарозумілість) у ставленні до громадян, уседозволеність (нехтування діючими законами); по-друге, невпинне прагнення збагачення як головна мета життя. Панування олігархічних угруповань в соціально-економічному житті країни призводить до негативних наслідків: зниження ефективності економіки

¹⁰⁵ Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К.: Основи, 2000. 239 с., Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. К.: Основи, 2000. 355 с.

країни через брак стимулів до зростання; втрати конкуренто-спроможності у сферах економіки; несумлінна конкуренція, ліквідація фірм, що не бажають співробітничати з владою; стримування (створення штучних перепон) розвитку малого й середнього бізнесу; консерватизм в економіці – збереження становища “статус-кво” для олігархічних угруповань.

Олігархія є найконсервативнішою часткою суспільства, що “приватизувала” не лише економіку й політику, але через сконцентровані ЗМІ зазіхає на нашу свідомість – здійснена монополізація засобів інформації та відбувається постійне маніпулювання суспільною свідомістю, а формою суспільної свідомості панівної нині бюрократії є демагогія (часто з позицій абсурду).

Серед засобів боротьби з олігархією варто виокремити наступні: легалізація та детінізація вітчизняної економіки; адміністративна реформа; податкова реформа з ідеологією зведення фіскальної функції податків до мінімуму, а стимулюючої – до максимуму; розвиток конкуренції та демонополізація економіки; проведення (завершення?) прозорої приватизації із залученням іноземного капіталу; негайне усунення адміністративного свавілля в економічній сфері; сприяння формуванню середнього класу як базової основи громадянського суспільства та передумови до організації економічної та соціально-політичної стабільності суспільства.

Наслідком панування олігархії в країні є брак національно свідомої політичної та управлінської економічної еліти, яка б мала відіграти визначальну роль у розбудові та розвитку української держави, розробляючи пріоритетні напрями стратегії поступу країни, утілювати вищі духовні цінності суспільства, бути висококультурною і науковою¹⁰⁶.

У 1992 р. міжнародна конференція країн – членів ООН в Ріо-де-Жанейро рекомендувала, як основу для розвитку світової спільноти, концепцію сталого поступу, що визначає принцип еволюції всієї природи, як його розуміє сучасна

¹⁰⁶ Соціальна економіка. Навч. посіб. / Кол. авт. О. О. Беляєв, М. І. Діба, та ін. К.: КНЕУ, 2005. 196 с.

наука. Україна також взяла на озброєння цю стратегію. Проте надзвичайно обтяжуючою обставиною для нашої держави було те, що вже на самий початок економічних реформ українська економіка виявилася структурно деформованою й неефективною. Перехід до сталого розвитку повинен забезпечити збалансоване розв'язання всіх проблем соціально-економічного розвитку і збереження сприятливого навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу, задоволення потреб теперішнього часу й майбутніх поколінь людей.

Серед основних умов переходу України до сталого соціально-політичного розвитку виокремлюємо скоординовані дії у всіх сферах життя суспільства, адекватної переорієнтації соціальних, економічних і екологічних інститутів держави, регулятивна роль яких в окреслених перетвореннях – основоположна. Найважливіше значення в створенні методологічної і технологічної основи цих перетворень належатиме науці, у т. ч. державного управління¹⁰⁷.

Відповідно до принципів сталого розвитку має передбачатися реалізація комплексу заходів, спрямованих на збереження життя і здоров'я людини, розв'язання демографічних проблем, боротьбу зі злочинністю, викорінювання бідності, зміну структури споживання і зменшення диференціації в прибутках населення – вони є в основі соціальної функції держави.

Соціальна ефективність, вважають дослідники, являє собою відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства. А показником соціальної ефективності є підвищення народного добробуту, якості життя¹⁰⁸. Тобто соціальна ефективність насамперед виявляється в задоволенні соціальних цілей і потреб суспільства внаслідок управлінської діяльності держави.

¹⁰⁷ Константинов В. Ю. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку ("Саміт Землі"). *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004 Т.1, С.580-581.*

¹⁰⁸ Державне управління та державна служба: словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.

Соціальну ефективність можна розглядати на загальнодержавному рівні. Соціальна ефективність державного управління виявляється у вигляді умов та рівня життя населення, освіти, свободи пересувань, соціальних гарантій, системи охорони здоров'я. Водночас соціальна ефективність визначає актуальність, раціональність та ефективність будь-якої діяльності, у тому числі на стадії "споживання", вона досягається протягом і в підсумку всього життєвого циклу механізму, технології, ідеї, організаційної форми тощо¹⁰⁹.

Критерії соціальної ефективності управління характеризують організацію та функціонування власне керівних підсистем: обґрунтованість розподілу в них функцій, каналів руху інформації і технічних засобів; доцільність використання тих чи інших форм і методів діяльності; професійну підготовленість керівників¹¹⁰.

До критеріїв загальної соціальної ефективності державного управління належать: рівень продуктивності праці, співвіднесений зі світовими параметрами за її відповідними видами; темпи і масштаби приросту національного багатства, що вираховуються за методикою ООН; рівень достатку в розрахунку на душу населення, упорядкованість, безпека і надійність суспільних відносин¹¹¹.

Зазначаємо, що науково-теоретичні засади трансформації соціальної функції держави мають базуватись на динаміці економічного розвитку, потребах громадян та використовувати різних форм роботи з громадськими організаціями для вивчення громадської думки щодо ефективності соціальної політики держави. Сама дефініція "трансформація соціальної функції держави" вбачає дії держави по модернізації владних повноважень, які б відповідали потребам суспільства, що динамічно змінюються і на які впливають процеси глобалізації у тому числі через європейський вектор розвитку країни. У цьому

¹⁰⁹ Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади : монографія . Одеса : [Оптимум], 2009. 300 с.

¹¹⁰ Кошелева Л. Є. Соціальна ефективність процесу публічного адміністрування. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2019_1_11.

¹¹¹ Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади...

процесі варто закладати механізми зворотного зв'язку для виявлення ефективності реалізації дій держави, вивчати трансформаційні механізми модернізації соціальної функції держави.

1.3. Основні парадигми та концепції формування й реалізації соціальної функції держави кінця XX – початку XXI століття

Українська державність зазнаватиме постійної політичної та економічної кризової стагнації за умов відсутності ефективних інститутів та механізмів реалізації соціальної функції. Держава має в глобальному вимірі проводити активну діяльність щодо реалізації покладених на неї функцій, що повинна включати її особливості, а також особливості трансформаційних процесів від планового тоталітарного суспільства до ринкового демократичного. Виокремлення державою соціальних функцій та постійний процес їхньої реалізації, що покликаний забезпечувати соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальний супровід вразливих верств населення і загалом забезпечувати комфортні умови проживання населення країни, свідчить її соціальну спрямованість, а соціальна політика, задекларована державою про певні трансформаційні процеси. Задекларовані державою соціальні функції та їх реалізація, свідчать про перехід держави до якісно нової сутнісної форми існування – соціальної держави. Як зазначає ужгородський дослідник В. В. Вишкович "саме ознаки соціальної держави, а також правової держави є основними в характеристиці сучасних організацій суспільства, що ведуть до громадянського суспільства"¹¹².

Визнання та подальше стабільне функціонування і удосконалення модернізованої інституційної системи національних економік буде залежати: від перших відчутних соціально – економічних результатів; стереотипів суспільної свідомості; ідеологічного світогляду; національного патріотизму;

¹¹² Вашкович В. В. Зміст та реалізація соціальної функції держави. *Електронне наукове видання "Порівняльно-аналітичне право"*. Ужгородський національний університет №3, 2017. С. 113-115.

оцінок суб'єктивної корисності; аналізу об'єктивних витрат; економічної грамотності суспільства та ступеня розвитку економічного способу мислення суб'єктів соціально – економічних відносин, тих які приймають рішення на всіх рівнях економічної системи і тих, які є учасниками і споживачами суспільно корисних благ створюваних національними економічними системами.

Більшість з вчених переконані, що держава має бути інструментом подолання соціальних протиріч, урахування та координації інтересів різних груп населення, у тому числі втілення в життя країни таких рішень, які б позитивно та схвально сприймалися більшістю населення і різними верствами суспільства¹¹³.

На перший план соціальних функцій держави виходить завдання здійснювати таку соціальну політику, яка б за умов правової рівності та політичної активної співучасті громадян забезпечувала об'єднавчі процеси, стабілізацію політичної та економічних систем тим самим спряючи їхній прогресивній соціально-культурній еволюції. Вважається, що справжня сутність реалізації соціальної функції держави проявляється у формуванні умов безпеки (фізичної та майнової), свободи (індивідуальна незалежність кожного) та громадської солідарності, що носить характер певного суспільного колективізму і взаємопов'язаності. Належна увага до реалізації державою соціальних функцій завершується побудовою соціальної держави¹¹⁴.

Відомі західні вчені Г. А. Ріттер та Дж. Роулз виокремлюють три сучасні моделі соціальної держави:

– "позитивна держава" (США), для якої характерно найменший ступінь втручання держави в економіку та соціальне забезпечення, що зорієнтоване на дотримання індивідуалізму й захисту корпоративних інтересів, тобто соціальна політика держави виступає лише як засіб контролю;

¹¹³ Попрозман О. І. Системна трансформація спрямована на інституціональну модернізацію соціальної інфраструктури економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 1. С. 142-150.

¹¹⁴ Гошовська В. Соціальна держава: типи, сутність, зміст. *Вісник НАДУ*. 2007. № 3. С. 259-265.

– власне соціальна держава (Велика Британія) для якої є характерним забезпечення гарантованого мінімального рівня життя але в той же час рівність стартових можливостей для кожного, тобто соціальна політика держави зорієнтована на забезпечення повної зайнятості і є його засобом;

– "держава добробуту" (Нідерланди), у якій забезпечується мінімальний рівень життя та встановлюється максимальний рівень доходів, зменшується різниця в зарплаті, гарантується повна зайнятість, тобто соціальна політика держави виступає як засіб "рівності, кооперації й солідаризму"¹¹⁵.

Досить поширеними є спроби пояснити сутність соціальної держави через її політичну, а точніше ідеологічну природу (соціально-економічний устрій суспільства та політико-ідеологічні основи). Звідси випливає і запропонована типологізація, представлена тріадою: ліберальна соціальна держава; консервативна соціальна держава; соціал-демократична соціальна держава.

У такій класифікації ліберальна соціальна держава забезпечує рівні соціальні шанси громадянам (відповідає "позитивній державі соціального захисту") і виходить із залишкового принципу фінансування малозабезпечених, стимулюючи пошук ними роботи. У даному типі держави головне – це ринок, все підпорядковано йому, а соціальні функції – це змушена поступка, що диктується необхідністю стимулювати трудову мотивацію і забезпечувати відтворення робочої сили.

Консервативна соціальна держава виходить з необхідності забезпечити рівновагу патерналістських заходів влади з адресними програмами соціальної підтримки різних професійних і майнових груп та прошарків. Вона орієнтується на пріоритетне соціальне забезпечення родини, а не окремого індивіда. Ця модель являє собою рівновагу між ринком і соціальними цілями, коли вони представлені як два протилежних полюси, перебувають у динамічній рівновазі. У цьому випадку соціальні функції держави вже не є зменшеними, як

¹¹⁵ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун. Х. Консум, 2001, с. 55-63.

у ліберальній моделі, а виступають як рівноцінні ринковим. В основі консервативної соціальної політики лежить ідея партнерства між державою, суспільством та благодійними організаціями¹¹⁶. іноді в науковій літературі цю модель визначають як корпоративну або солідарно-консервативну.

Соціал-демократична соціальна держава (*скандинавська модель*) припускає домінування соціальних завдань над вимогами ринку. Вона стоїть на засадах рівності соціальних прав громадян і забезпечує їх однаковими соціальними умовами й пільгами. Тут забезпечується дійсна рівність соціальних умов. Традиційними рисами скандинавської моделі соціальної держави є універсалізм, соціальний контракт між поколіннями, солідарність, повна зайнятість населення, поєднана з активним втручанням держави у механізми функціонування ринку, але вони теж змінюються унаслідок впливу чинників внутрішньодержавного та міжнародного розвитку, а також конвергенції ідеологій. Здійснений наліз шведських соціальних реформ (реформ шведського уряду) вказує на те, що трансформація соціал-демократичної моделі спрямована до ліберальної, котра активізує на ринку праці працездатну особу¹¹⁷.

В основі реалізації соціальної функції держави лежать положення щодо формування й реалізації соціальної політики держави А. Мюллер-Армака, що відображені у його книзі “Управління економікою і ринкове господарство” (1964). Дослідник зазначив, що основний сенс соціального ринкового господарства полягає у тому, що принцип свободи ринку має поєднується з принципом соціального вирівнювання. А необхідне соціальне вирівнювання він вбачав у запровадженні дієвого державного механізму розподілу валового національного доходу, який би виключав надмірне збагачення одних верств населення та надмірну бідність інших, стримуючи розрив між багатими та бідними прошарками населення. Ним було запропоновано два інструменти державного управління – податкова політика та державні соціальні програми.

¹¹⁶ Торлопов В.А. Основные модели социального государства. *Человек и труд*. 1998. №6, с.6

¹¹⁷ Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціо-нальних досліджень ім. І. Ф. Кураса]*. 2014. Вип. 3, с. 209-210.

Велика увага при цьому приділялась фінансовій стабільності, без якої неминуче збідніння населення. Мюллер-Армак визначив наступні цілі і задачі соціальної політики, які нині є в основі державної політики більшості європейських країн:

1. Створення такого соціального порядку фірми, при якому робітник ціниться як людина і як співробітник. Такий порядок дозволяє робітникові брати участь в прийнятті рішень, але це не повинно позначатись на ініціативі і відповідальності підприємця.

2. Забезпечення урядом реалізації конкуренції.

3. Антимонопольна політика. Уряд і законодавство повинні проводити антимонопольну політику з метою боротьби із зловживаннями економічною владою.

4. Політика стабілізації. Економічна політика повинна стабілізувати економічний цикл. Реалізація політики стабілізації повинна бути направленою на захист робітників від негативного наслідків економічного спаду.

5. Вирівнювання різниці в доходах. Уряд має займатись вирівнюванням доходів, усуваючи нездорову різницю в доходах і добробуті шляхом оподаткування і надання соціальних виплат малозабезпеченим сім'ям, які не потрібно повертати, а також субсидій на дітей і субсидій на житло.

6. Політика розвитку міст і субсидій на недороге житло.

7. Передача капіталу малим і середнім фірмам. Це необхідно робити для того, щоб дати можливість цим фірмам конкурувати на ринку з великими фірмами, що мають значні капітали.

8. Введення урядом кооперативних елементів ринкового господарства і їх закріплення. Розвиток самоокупних кооперативів, наприклад житлових.

9. Розвиток соціальної безпеки. Соціальне ринкове господарство має укріпляти соціальну безпеку держави зокрема і національну безпеку загалом.

10. Мінімальні зарплати. Соціальне ринкове господарство повинно визначити мінімальну зарплату і забезпечити визначення індивідуальної зарплати в результаті процесу вільного торгу.

У працях А. Мюллер-Армака, те що він називає соціальними завданнями соціального ринкового господарства фактично є завданнями соціальної

держави які вже достатньо вдало апробовані у практиці державного управління багатьма країнами світу. Тому й концепції формування та реалізації соціальної функції держави мають враховувати цей досвід¹¹⁸. Ці ідеї продовжили розвиток у праці П. Козловски "Соціальне ринкове господарство: соціальне урівноваження капіталізму і загальність економічного порядку (в концепції Альфреда Мюллер-Армака)"¹¹⁹.

Досліджуючи реалії та перспективи формування соціальної політики доцент кафедри фінансів Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету О. Смагло зазначає, що необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів з регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі¹²⁰.

Як соціально-політичний інститут держава виникає, насамперед, для регулювання процесів отримання загально-соціальних потреб людини, громади, всього суспільства, відтак саме соціальну функцію держави слід визнати головною в діяльності всієї системи публічного врядування. Але для реалізації цієї функції в основі соціальної політики мають закладатись дієві організаційно-правові механізми впливу на економічне середовище за умов належної політичної волі представників законодавчого представницького органу. Лише в синергетичному поєднанні діяльності всіх гілок влади в Україні можливе ефективне формування та реалізація соціальної функції держави з врахуванням наукового доробку та практичного досвіду соціальних держав.

Основні концепції формування соціальної функції української держави тісно пов'язанні з процесами євроінтеграції і загалом світовими глобалізаційними процесами. Інтеграція України в європейські структури

¹¹⁸ Müller-Armack A. *Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft*. Verlag für Wirtschaft und Sozialpolitik. / Alfred Müller-Armack. Hamburg 1947. 144 p.

¹¹⁹ Козловски П. *Социальное рыночное хозяйство: социальное уравнивание капитализма и всеобщность экономического порядка (в концепции Альфреда Мюллера-Армака)*. / В кн.: *Социальное рыночное хозяйство: Теория и этика экономического порядка*. СПб. 1999.

¹²⁰ Смагло О. В. Соціальна політика: реалії та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38(2). С. 70-73.

актуалізувала проблематику наближення національного законодавства до європейського, імплементації європейських міжнародних стандартів у галузі соціального захисту в юридичну практику України.

Процеси трансформації соціальної функції демократичної держави мають відбуватись у розрізі кращих практик європейських держав і орієнтуватись на два основні документи в галузі захисту прав людини – Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (1950)¹²¹, яка захищає громадянські та політичні права і Європейську соціальну хартію (1961)¹²², що присвячена захисту соціальних та економічних прав людини і була ратифікована Україною 14 вересня 2006 року. Європейська соціальна хартія – це міжнародна угода, яка поєднала всі права, закріплені у Хартії у 1961 році, додаткові протоколи до неї у 1988 та 1995 рр., а також поправки, які стосуються цих та нових прав. Всього переглянута соціальна хартія містить гарантії захисту 31 права людини. Її положення є складовою системи стандартів РЄ у сфері прав людини, що базується на ідеї відкритого суспільства, повазі прав і свобод людини, забезпеченні верховенства права.

В Україні було проведено порівняльний аналіз положень Хартії з національним законодавством та правозастосовною практикою і виявилось, що цей міжнародний договір зобов'язує державу: прагнути до повної зайнятості; гарантувати справедливі умови праці; створити безкоштовну службу професійної орієнтації та систему професійної підготовки і перепідготовки; зменшити кількість безпритульних осіб; забезпечити право на захист від бідності та соціального відчуження; гарантувати право створювати профспілки і організації роботодавців для захисту економічних і соціальних інтересів; забезпечувати ефективну систему охорони здоров'я, яка гарантує право на соціальне забезпечення, соціальну допомогу та користування соціальними

¹²¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.) зі змінами 21 вересня 1970 року, 20 грудня 1971 року, 1 січня, 6 листопада 1990 року, 11 травня 1994 року. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

¹²² Європейська соціальна хартія (переглянута), Страсбург, 3 травня 1996 року / Ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, № 43, ст. 418. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

службами, безкоштовну початкову і середню освіту та забороняє дискримінацію.

Ці зобов'язання мають бути реалізовані через соціальну політику держави та бути в основі її соціальних функцій. На думку відомого українського науковця, одного з авторів Концепції соціальної держави України В. А. Гошовської "модель соціально-економічного розвитку України досі продовжує спиратись на дешевизну сировини, товарів, технологій, робочої сили. Наслідком є формування соціальної структури, докорінно відмінної від європейської: замість домінування середнього класу та невеликого рівня розшарування – поляризоване суспільство з великою часткою бідного населення"¹²³. А взяті на себе державою у відповідності до ратифікованих документів зобов'язання у соціальній сфері діяльності держави залишаються нереалізованими.

Правник, суддя Конституційного суду України В. Шаповал вважає, що соціальна держава – це "принцип функціонування держави, відповідно до якого вона бере на себе захист і піклування про соціальну справедливість". Він зазначає, що соціальній державі "юридичними засобами реально забезпечені охорона та захист прав людини. ... Вона, по-перше, сприяє соціальному захисту громадян та підвищенню їх життєвого рівня, а по-друге, захищає свободу громадян і гарантує соціальну злагоду в суспільстві та єдність народу"¹²⁴.

Досліджуючи стратегію діяльності економічної людини науковець О. Петінова розуміє під цією дефініцією конкретні шляхи досягнення економічних особистих цілей в умовах ринкового господарства. Але серед них найголовніші: дотримання в особистісній економічній діяльності орієнтації на спільне благо, особиста участь кожного у справах територіальної громади та

¹²³ Гошовська В. А. Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства : навч. посіб. К.: НАДУ, 2008, с. 245-246

¹²⁴ Шаповал, В. Конституційна категорія соціальної держави. *Право України*. 2004. № 5, С. 14 – 19

активна громадська позиція й врахування принципу субсидіарності¹²⁵.

Сьогодні для формування соціальної функції України є нагальним впровадження в неї європейських принципів ефективного урядування через запровадження механізмів соціальної взаємодопомоги, соціального координування, активізації використання інформаційно-комунікаційних технологій для залучення максимальної кількості соціальних акторів до процесу вироблення та реалізації у соціальній сфері сумісних з громадянським суспільством політико-управлінських рішень. Роль в сучасному суспільстві соціальної функції держави переосмислюється з урахуванням нових способів комунікації та світових глобалізаційних тенденцій.

На думку багатьох дослідників розвиток державності в Україні як складової європейського співтовариства неможливий без сформування самої концепції соціальної держави, відповідної Доктрини та механізмів її реалізації в Україні (Гансова Е., Гошовська; Савченко І., Титаренко Л., Хома Н.). "Потребує осмислення та перевірки можливість використання нашою державою кращих моделей, які були обґрунтовані теоретично та перевірені практикою функціонування соціальної держави у зарубіжних країнах для конструювання національної моделі соціальної держави"¹²⁶. Є актуальним з'ясування сутності модернізаційних (трансформаційних) процесів у сфері формування та реалізації соціальних функцій держави, визначення базових ознак майбутньої моделі соціальної держави третього тисячоліття, яка постійно стикається з глобалізаційними викликами. Нині ця проблема набуває ще більшого практичного значення, адже законодавчо модель соціальної держави в Україні не закріплена.

У свій час Концепція соціальної держави була запропонована народними депутатами до розгляду у Верховній раді України. У преамбулі цього законопроекту зазначалась необхідність розбудови високорозвиненої

¹²⁵ Петінова О. Б. Стратегіями діяльності економічної людини в умовах соціального ринкового господарства. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 140 (2). С. 74-77.

¹²⁶ Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель... С. 205.

соціальної держави в Україні і те, що активна та ефективна соціальна політика мають стати міцним підґрунтям всебічного інноваційного, соціального розвитку країни, інтегрування її в ЄС, підставою для розбудови соціальної держави з конкурентоспроможною соціально орієнтованою ринковою економікою, здатною забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян.

Автори законопроекту наголошували, що "розбудова соціальної держави в Україні відповідає світовим тенденціям суспільного розвитку і є природним наслідком здобуття державної незалежності. Соціальна держава ґрунтується на демократичних тенденціях, *ментальності українців, прагненні до свободи, вільного розвитку та волевиявлення, самореалізації і рівноправності людей.* Вона забезпечує консолідацію демократизацію суспільства, проголошує верховенство права, виступає основою реалізації інтересів, сподівань широких верств населення. Соціальна держава є надійним досягненням суспільного гуманізму та прогресу цивілізації розвитку суспільства. Її мета та шляхи здійснення мають бути усвідомлені та визнані кожним громадянином, кожною соціальною групою. В центрі всіх рішень постає людина з гарантованими державою правами і свободами"¹²⁷.

Щодо парадигми і концепції соціальної держави в Україні. Процес державотворення в Україні породжує світоглядні дискусії щодо утвердження її як правової, демократичної, соціальної держави, адже вона несе відповідальність перед людиною за свою діяльність та утвердження й забезпечення прав і свобод людини, що є її головним обов'язком.

Відповідно до статті 1 Конституції України – "Україна є демократичною, соціальною, правовою державою", тому розбудова розвиненої соціальної держави в Україні стало суспільною необхідністю і визначило актуальну потребу в формуванні її концептуальної моделі та механізмів функціонування. Активна та ефективна соціальна політика "має стати міцним

¹²⁷ Гошовська В. А. Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства : навч. посіб. К.: НАДУ, 2008, с. 278-279.

підґрунтям всебічного інноваційного, соціального розвитку країни, інтегрування в Європейський Союз, підставою для розбудови соціальної держави з конкурентоспроможною соціально орієнтованою ринковою економікою, здатною забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян”¹²⁸. Вчені зазначають про необхідність запровадження світової досвіду формування стратегій сталого розвитку та корпоративної соціально-екологічної відповідальності у контексті посилення національної конкурентоспроможності¹²⁹.

Формування в Україні соціальної держави відповідає світовим тенденціям суспільного розвитку, проявом цивілізаційних устремлінь та є природним наслідком здобуття державної незалежності. Соціальна держава ґрунтується та розбудовується на демократичних тенденціях, національній ментальності українців, природному прагненні до свободи, самореалізації і рівноправності людей, вільного розвитку та волевиявлення. Вона покликана забезпечити демократизацію та консолідацію суспільства, проголошуючи верховенство права, виступаючи основою для реалізації інтересів, сподівань широких верств населення держави.

Соціальна держава стала надійним досягненням суспільного гуманізму та прогресу цивілізації розвитку демократичного суспільства. А її мета та шляхи здійснення мають бути усвідомлені та визнані кожним громадянином, кожною соціальною групою, бо в центрі всіх рішень такої держави постає лише людина з гарантованими державою правами і свободами.

Розробка та реалізація Концепції соціальної держави покликана забезпечити структурність функціонування та органічну системність соціальної держави, виконання пріоритетних завдань для її становлення і розвитку. Положення Концепції мають відповідати змісту Загальної декларації прав

¹²⁸ Гриненко А. М. Формування цивілізаційних основ сучасної соціальної політики. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 299-305.

¹²⁹ Макаренко І. О., Биченко Д. О., Макаренко С. М. Світовий досвід запровадження стратегій сталого розвитку та корпоративної соціально-екологічної відповідальності у контексті посилення національної конкурентоспроможності. *Modern economics*. 2019. № 13. С. 161-167.

людини, Європейської соціальної Хартії, Європейського кодексу соціального забезпечення, міжнародних трудових норм і рекомендацій, концептуальних основ гідної праці відповідно до декларацій та конвенцій Міжнародної організації праці.

В Україні була здійснена спроба прийняти Закон про утвердження України соціальною державою та закріплення в державній політиці її принципів та засад. Закон носив декларативний характер і складався з таких розділів: I. Основні положення і принципи соціальної держави. II. Критерії соціальної держави. III. Функції соціальної держави. IV. Суб'єкти соціальної держави. V. Стратегічні пріоритети соціальної держави. VI. Механізм реалізації концепції. Проте закон так і було ухвалено. Змістом кожного з розділів проекту Концепції соціальної держави фактично закладав основні соціальні функції держави.

Концепція трактує соціальну державу як "високорозвинену, правову, демократичну державу, яка визначає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її права та свободи, гідні умови існування, безпеку і добробут, вільний розвиток та волевиявлення, самореалізацію творчого (трудового) потенціалу шляхом політичної та ідеологічної багатоманітності, соціальної спрямованості економіки, проведення активної соціальної політики на принципах громадянського суспільства, соціальної справедливості, рівності, солідарності та відповідальності"¹³⁰. Соціальна держава гарантує найбільш ефективний спосіб поєднання основ свободи і влади для максимального забезпечення благополуччя особистості і добробуту суспільства в цілому, реального забезпечення соціальної справедливості та солідаризму при розподілі результатів суспільної праці. Під гарантіями соціальної держави розуміють систему заходів забезпечення практичного здійснення конституційного права громадян на соціальний захист. Соціальний захист громадян, для яких соціальні виплати є основним джерелом існування, повинен забезпечувати рівень їх

¹³⁰ Гошовська В. А. Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства... с. 279.

життя, не нижчий від прожиткового мінімуму встановленого законом¹³¹.

Відтак головним завданням соціальної держави визначається всебічне сприяння соціально-політичному сталому розвитку, який спирається на принципи людиноцентричності, соціальної рівності, субсидіарності та взаємної солідарної відповідальності.

Науковці наголошують на значенні особливому технологічної революції для прогресу суспільства та держави, а також на тих загрозах, які вона зумовлює для соціальної політики. Ними акцентовано увагу на ймовірності значних змін на ринку праці через впровадження роботизованої техніки та появи платформової економіки. Вони зауважують, що новітні технології кардинально видозмінюють структуру зайнятості та інші сфери, пов'язані зі соціальною політикою держави. Звернено увагу на потребу більшої уваги новітніх держав до питань наслідків технологічного прогресу, оскільки вони можуть поглибити нерівності, сприяти росту соціальної напруги. Авторами аргументовано, що в близькій перспективі технології будуть визначати межі соціальної політики. Ними висловлено застереження, що в умовах змін на ринку праці інститут соціальної держави може опинитися перед викликом фінансової неспроможності для виконання взятих на себе зобов'язань.

Відтак автори звертають увагу на сценарії реформ: запровадження податку на роботизованої техніку, впровадження безумовного базового доходу, удосконалення оподаткування доходів, отриманих від функціонування платформової економіки та ін. Ними зазначено, що водночас технологічний прогрес може й зменшити витрати на соціальну сферу: технічні інновації спростять догляд за людьми похилого віку та хворими; доступні передові медичні технології сприятимуть швидкій діагностиці та одужанню тощо. Констатовано, що уряду доцільно якнайшвидше переглянути фінансову основу соціальної держави, щоб запобігти значному дефіциту державного бюджету.

С. Наумкіна та О. Зіскін підкреслюють, що технологічний прогрес відкриває як нові можливості, так і посилює ризики для соціальної держави.

¹³¹ Там само

Якщо уряди впроваджуватимуть податки на технологічні новації, налагодять оподаткування нових форм отримання громадянами доходів, то не виключена перспектива запобігання ерозії чинних систем соціального захисту, а цифрові структурні зміни можуть навіть посилити стійкість державних фінансів¹³².

Серед основних принципів соціальної держави, які є основою конструювання дій держави щодо регулювання соціальних суспільних відносин, виокремлюють наступні: соціальної рівності, соціальної справедливості, соціальної безпеки, демократизації та загальної солідарності, взаємної відповідальності. Сфера впливу соціальної держави поширюється на економічні, політичні, соціальні, культурні, екологічні, тощо аспекти життєдіяльності суспільства й охоплює конституційні права і свободи громадян. Концепція виразно виокремлює критерії соціальної держави:

- дотримання прав і свобод людини, забезпечення стандартів гідного життя;
- здійснення ефективної, активної державної соціальної політики з метою забезпечення покращення добробуту громадян держави; створення умов безпечної життєдіяльності, вільного і всебічного розвитку особистості, для зміцнення сім'ї, для збереження національних культурних традицій та історичної спадщини держави;
- посилення відповідальності до державних та регіональних органів влади за негативні показники рівня та якості життя населення;
- закріплення механізму особистої відповідальності посадових осіб органів влади за соціальний стан;
- дієвий соціальний діалог в практику прийняття рішень в сфері соціального управління;
- перевага у соціальних відносинах договірних (мирних) засобів вирішення соціальних конфліктів;
- балансу інтересів особи, суспільства і держави та їх взаємна відповідальність;

¹³² Наумкіна С. М., Зіскін О. С. Технологічний чинник видозміни інституту соціальної держави. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія : Політичні науки*. 2019. № 4. С. 53-58.

– забезпечення чітке розмежування повноважень та взаємодія органів публічної влади у створенні й розвитку соціальної держави, залучення до цих процесів органів місцевого самоврядування;

– дотримання тих соціальних орієнтирів і зобов'язань, що визначені у міжнародних договорах, учасниками яких є Україна;

– сприяння участі політичних партій, громадських об'єднань та інших соціальних інституцій у діяльності громадянського суспільства¹³³.

У Концепції виокремлено функції соціальної держави, основними серед яких є: захисні (компенсаційні), стимулюючі, інвестиційні та адміністративні.

Визначено, що стратегічні пріоритети соціальної держави будуються на базі окремих підсистем державного управління, які регулюються соціальною та економічною політикою і обумовлюються вимогами національної безпеки. Пріоритетні соціальні інтереси, які визначені пріоритетними національними інтересами, мають враховуватись під час формування стратегічних пріоритетів соціальної держави. У законодавстві України з національної безпеки визначає основні пріоритетні соціальні інтереси:

- гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення зростаючого рівня життя і добробуту населення;
- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення¹³⁴.

Розглядаючи механізми реалізації концепції варто наголосити, що побудова України як соціальної держави вимагає економічного, фінансового, правового, адміністративно-організаційного, кадрового та інформаційного забезпечення. Шляхи та механізми побудови в Україні соціальної держави та їх

¹³³ Гошовська В. Соціальна держава: типи, сутність, зміст ... С. 259-265.

¹³⁴ Гошовська В. Соціальна держава: типи, сутність, зміст ... С. 265.

пріоритетність визначаються суб'єктами становлення і розвитку соціальної держави в країні у відповідності до повноважень, що надані їм законодавством України та обумовлені конкретною ситуацією в державі, за її межами та нагальними потребами перспективного соціального розвитку.

Розробники Концепції соціальної держави України передбачали, що її реалізація вимагає розробки та прийняття відповідного Соціального кодексу, Національної моделі соціальної політики, Закону України “Про державне соціальне замовлення“, Концепції демографічної політики, Концепції людського розвитку тощо та забезпечення їх реалізації при формуванні стратегій соціально-економічного розвитку країни та окремих регіонів. І прийняття цих нормативно-правових актів та регіональних програм залишається актуальним навіть у випадку не проходження Концепції у парламенті. Для реалізації концепції передбачалось правове регулювання; економічне забезпечення розбудови соціальної держави; фінансове забезпечення, що передбачає для реалізації її функцій і пріоритетних завдань розробку і впровадження механізмів формування ресурсних джерел; фінансово-економічне забезпечення створення соціально орієнтованої економіки, трудової, підприємницької та інноваційної активності населення; основні напрями державного фінансового регулювання соціального розвитку; адміністративно-організаційне забезпечення; інформаційне забезпечення цього процесу; його кадрове забезпечення та наукове забезпечення тощо.

Щодо наукового забезпечення, то це перш за все такі заходи:

- визначений пріоритет наукового супроводу для вирішення соціальних проблем у суспільному розвитку, підтримка і розвиток досліджень цьому напрямку;

- формування системи національних інститутів (національної академії, державних і недержавних) з проблем формування та реалізації соціальної політики;

- створення умов для посилення якості наукових досліджень, що спрямовані на соціальний розвиток, вимоги адаптації до міжнародних

стандартів;

- належне фінансування наукових досліджень соціальної спрямованості;
- удосконалення соціальної політики в державі через залучення державних та недержавних коштів і регіональних інвестицій;
- створення умов для ефективної зайнятості висококваліфікованих спеціалістів з проблем соціального управління;
- удосконалення інформаційних систем забезпечення діяльності наукової сфери; формування державних банків даних спеціалістів, ініціатив та заходів з соціальних питань; організація, проведення наукових комунікативних та виставкових заходів; забезпечення можливостей для видання результатів наукових досліджень; розширення використання “Інтернет” мережі та соціальних мереж ін.;
- використання в практиці соціального управління наукових розробок щодо розв'язання соціальних проблем;
- сприяння дослідженню та впровадженню адаптованого до умов України міжнародного досвіду вирішення актуальних соціальних проблем.

Концепції соціальної держави Україна у парламенті сприяло б становленню України як європейської соціальної високорозвиненої держави, яка забезпечує розвиток людського потенціалу, відповідає за соціальну справедливість, соціальну рівність, добробут громадян, соціальну безпеку, та злагоду в суспільстві. На сьогодні, констатуємо, що соціальна проблематика в Україні зростає, що особливо відчутно на рівні громад, а ефективність державної та регіональної політики щодо її подолання залишається доволі низькою, а недостатній рівень якості державного та регіонального управління, невідповідність законодавчих і правових норм потребам суспільства, заважає можливостям їх реалізації. Багато науковців і практиків вважають, що "відсутність адресної відповідальності за соціальний стан у державі та її регіонах поряд з нерозвиненістю громадянського суспільства в Україні обумовлюють включення соціальних пріоритетів розвитку до умов забезпечення національної безпеки України та першочергових для виконання

напрямів формування соціальної держави"¹³⁵. Тому вважаємо, що питання якості виконання державою соціальних функцій є питання національної безпеки і громадянського спокою – прийняття Концепції соціальної держави Україна сприяло б цьому процесу навіть з огляду на її декларативний характер¹³⁶.

Розробка і реалізація Концепції соціальної держави (в основу якої було покладено трансформацію соціальної функції держави у її соціальний зміст) мала б забезпечити органічну системність і структурність функціонування соціальної держави, виконання пріоритетних завдань для її становлення і розвитку. Основні положення Концепції відповідали змісту Європейської соціальної Хартії, Європейського кодексу соціального забезпечення¹³⁷, загальної декларації прав людини, міжнародних трудових норм і рекомендацій, концептуальних основ гідної праці відповідно до конвенцій та декларацій Міжнародної організації праці. Але політичної волі парламентарям та вищому керівництву країни не вистачило для прийняття цього важливого документу.

Ми погоджуємось з українською дослідницею Н. Хоною "що копіювання Україною конкретних зарубіжних моделей не є перспективним, позаяк відсутні передумови для їх ефективного впровадження, а також модернізуються усі класичні моделі, адаптуючись до викликів сьогодення та стрімкого інноваційного розвитку"¹³⁸. Маємо побудувати таку модель, що сприятиме "наближенню суспільства до демократичної розбудови в контексті становлення правової держави на принципах соціальної справедливості, забезпечуючи кожного працездатного громадянина роботою або іншим джерелом засобів існування, передбачає заходи матеріально-технічного і

¹³⁵ Гриненко А. М. Формування цивілізаційних основ сучасної соціальної політики. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 299-305.

¹³⁶ Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи. С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. 2-ге вид. доповн. і переробл. Черкаси: Брама-Україна, 2006. 620 с.

¹³⁷ Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) офіційний переклад (ETS № 139) Рим, 6 листопада 1990 року. Офіційний інтернет-сайт ВРУ, // URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_651.

¹³⁸ Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]*. 2014. Вип. 3. С. 205-215.

духовного розвитку"¹³⁹.

Нині окреслюється перспектива такої моделі соціальної держави, яка активізує, стимулює, заохочує позадержавні інститути, утверджує субсидіарність, звужуючи при цьому власні функції"¹⁴⁰. Громадяни у цій моделі вже не лише споживачі соціальних благ, а й їхні надавачі та виробники. Вважаючи актуальною для впровадження модель соціальної держави в Україні, слід відмовитися від патерналізму, концепції держави загального добробуту та утвердити важливий та актуальний постулат соціальної політики : держава має надавати та гарантувати найнеобхідніші соціальні гарантії найбільш нужденним, а іншим лише створює рівні та належні умови для реалізації. При цьому така держава зобов'язується виступити головним суб'єктом реалізації соціальних інвестицій у розвиток соціальної сфери суспільства.

Вчені вважають, що сучасний етап розвитку нашої держави характеризується активним вжиттям комплексу заходів, які охоплюють різні сфери суспільного життя і для того щоб отримати максимально раціональні та дієві реформи, потрібно розуміти та досліджувати механізми взаємозв'язку між сучасними соціальними, політичними та економічними процесами. "Саме виважені та досконалі рішення повинні стати основою нового етапу розвитку, оскільки ефективність прийнятих управлінських рішень залежить здебільшого від правильності вибору відповідного методологічного забезпечення під час аналізування економічних, соціальних та політичних процесів в Україні"¹⁴¹.

На думку Н. Хоми нині необхідне впровадження у соціальну сферу країни "європейських принципів ефективного урядування через взаємодопомогу, соціальну координацію, використання інформаційно-

¹³⁹ Приятельчук О. А. Формування концепції соціальної людини в сучасних економічних моделях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2019. Т. 30 (69), № 4(2). С. 117-122.

¹⁴⁰ Титаренко Л. Становлення, розвиток та перспективи соціально орієнтованої держави в Україні. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. Вип. 41. С. 132-140.

¹⁴¹ Кузьменко О. В., Боженко В. В., Кірільєва А. В. Дослідження зв'язків між соціальними, економічними та політичними процесами в країні: методологічний аспект. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2 (1). С. 45-50.

комунікаційних технологій для залучення максимальної кількості соціальних акторів до процесу вироблення та реалізації політико-управлінських рішень у соціальній сфері. Роль соціальної держави у житті сучасного суспільства має переосмислюватися з урахуванням глобалізаційних тенденцій і нових способів комунікації"¹⁴².

Проаналізувавши процес формування соціальної функції держави, а також суспільні відносини, які складаються між державою та суспільством у сфері вироблення основних положень щодо здійсненні соціальної політики, місце і роль держави в механізмі вироблення основних положень і реалізації соціальної політики, науковець О. Данич наголошує на необхідності еволюції соціальної діяльності держави "шляхом поступового розширення її змісту від фрагментарних актів соціальної підтримки населення, які носять "дарований" державою характер, до постійної, цілеспрямованого здійснення соціальної політики. Основним її принципом стає соціальна відповідальність держави як перед суспільством в цілому, так і перед окремими соціальними групами та окремими індивідами. Таким чином, розвиток та ефективне функціонування соціальної сфери суспільних відносин, як однієї із сторін процесу життєдіяльності суспільства, неможливі без цілеспрямованого державно-правового впливу, який здійснюється з метою пом'якшення наслідків соціальної нерівності, обумовленої самою природою людини, подолання соціальної відчуженості, дискримінацій за ознаками соціального походження і майнового положення, фізичного та психічного стану"¹⁴³.

Отже, серед основних парадигм та концепцій формування та реалізації соціальної функції держави кінця ХХ – початку ХХІ століття переважає концепція соціальної держави, що є характерним для більшості країн що розвиваються в умовах перехідного трансформативного періоду від патерналістської до партисипативної держави. Нині в Україні неможливо чітко

¹⁴² Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель ... С. 205-215.

¹⁴³ Данич О. Ф. Соціальна функція сучасної держави у контексті розвитку основоположних принципів права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 148-151.

визначити існуючий тип соціальної держави. Соціальна політика поєднує усі три основоположні ознаки сучасної соціальної держави: реформується соціальна сфера і простежується тенденція до селективної підтримки населення (ліберальна модель); має місце центристський підхід до надання державних послуг і схильність до соціального планування шляхом упровадження програмно-цільового методу формування консолідованого бюджету (консервативна модель); орієнтується на соціальну інтеграцію і високий рівень перерозподільчих відносин (соціал-демократичний підхід)¹⁴⁴. Становлення соціальної держави повинно мати результатом формування соціальних державних функцій. Через виконання функцій виявляється сутність і зміст соціальної держави, притаманні йому системоутворюючі властивості. Функції соціальної держави еволюціонують і по-різному проявляються у різних країнах, не змінюючи свою принципову основу і цільову орієнтацію, створюючи підстави для переходу від вирішення економічних проблем до вирішення проблем соціальних і шляхом регулювання процесів розподілу, де провідна роль належить державі, реалізується принцип соціальної справедливості.

Висновки до розділу 1

Огляд наукового дискурсу зарубіжних та вітчизняних науковців з проблематики формування та реалізації соціальної функції держави в умовах глобалізації, що відображають їхні дослідження, дає підстави для авторського виокремлення восьми основних груп класифікаційних ознак і які лягли в основу авторської систематизації досліджуваного дискурсного простору та характеристичності 8 кластерів на базі наступних підходів: загальнофілософського, категоріально-понятійного, структурно-інституційного, інструментального, парадигмально-концептуального, вузькодисциплінарного, компаративно-історичного, проспективного. На основі цих підходів автором запропоновано

¹⁴⁴ Балюк В. Формування та удосконалення системи соціального захисту населення сільських територій. Дис. канд. екон. наук.: 08.00.03. Полтавська державна аграрна академія. 2012.

авторську систематизацію досліджуваного дискурсного простору у восьми кластерах. Авторські вісім кластерів не претендують на виключність або наукову аксіоматичність, оскільки є відображенням авторської позиції та одним з багатьох можливих дослідницьких підходів. Але наведена класифікація дає змогу певної систематизації наукового бачення особливостей становлення, формування і реалізації соціальної функції держави, змісту й сутності концепту "соціальної держави" та спонукує до проведення подальших джерелознавчих досліджень у сфері соціальної політики сучасної держави, її модернізації та формування соціальних держав.

Зазначається, що вітчизняне дискурсне поле досліджень проблематики сутності, моделей, інструментів та форм і методів реалізації соціальних потреб людства органами публічної влади у її взаємозв'язку з формуванням та реалізацією державної соціальної політики й ширше – з реалізацію соціальних функцій держави є доволі насиченим і бурхливим, що визначається тією надзвичайною роллю та впливом на суспільство й діяльність держави, які відіграють соціальні потреби людини та інтереси суспільства в сучасному державотворенні.

Понятійно-категоріальний предметний простір дослідження, що включає сутність та зміст, формування й реалізацію соціальної функції держави, на думку багатьох вчених перебуває у динамічному розвитку, адже його постійно корегують нові умови розвитку держави та проблематика життєдіяльності суспільства, що перебуває під впливом процесів глобалізації, які формують відповідні цивілізаційні напрямки світового розвитку у т. ч. ядерне озброєння і військові конфлікти, екологія та сировинні й інші глобальні проблеми, демографія та міграційні процеси, що викликані різними подіями. Тому, ми відзначаємо динамічні та системні зрушення при формуванні та реалізації соціальної функції, яка покликана в основному берегти і застерігати державу від можливих соціальних потрясінь через активний пошук нових шляхів економічного розвитку, які повинні призвести до відповідного усвідомлення управлінською елітою парадигми: забезпечення належного рівня життя в країні

для громадян може здійснюватися через інтеграцію у світове співтовариство та потребу створення умов для повноцінного розвитку всіх громадян країни. Набув актуальності розгляд процесу економічного зростання країни через механізм соціалізації державних відносин та створення умов для якісного виконання державою соціальної функції.

Для уточнення самого поняття "функція держави" у дослідженні використано міждисциплінарний підхід шляхом дослідження наукових здобутків зарубіжних та вітчизняних правників, економістів, соціологів та фахівців, що досліджують діяльність публічної влади. Дослідження основних соціальних функції соціальної держави підтвердило їхню класифікацію на захисні, стимулюючі, інвестиційні, емансипаторські та адміністративні. Але у світлі останніх військових подій на Сході України – неоголошеної гібридної війни проти Української держави (враховуючи наслідки інших військових конфліктів та аварії на Чорнобильській АЕС) запропоновано виокремити ще одну додаткову функцію держави – соціально-реабілітаційну.

Під "соціальною трансформацією" підтримане її визначення як процесу внутрішніх змін суспільства, що долає втрачену ним соціальну рівновагу. У дослідженні конкретизовані такі поняття як "соціальна держава", "зміст соціальної функції", "соціальна безпека", "соціальні механізми трансформаційних процесів", "трансформація соціальної функції держави".

Дослідження основних парадигм та концепцій формування й реалізації соціальної функції держави кінця XX – початку XXI століття дає змогу стверджувати, що задекларовані державою соціальні функції та їх реалізація, свідчать про перехід держави до якісно нової сутнісної форми існування – соціальної держави. Є спроби пояснити сутність соціальної держави через її політичну, а точніше ідеологічну природу, звідси впливає й існуюча її типологізація: ліберальна соціальна держава; консервативна соціальна держава; соціал-демократична соціальна держава.

Історична генеза держави підтверджує – як соціально-політичний інститут вона виникла як відповідний механізм реалізації та регулювання

суспільних відносин щодо отримання/надання соціальних благ, потреб та інтересів, що висовує соціальну функція держави на чільне місце в діяльності державного апарату. Для реалізації соціальної функції в основі соціальної політики мають закладатись дієві організаційно-правові механізми впливу на економічне середовище при умову належної політичної волі політичної еліти. У синергетичному поєднанні діяльності всіх гілок влади в Україні можливе ефективне формування та реалізація соціальної функції держави з врахуванням наукового доробку та практичного досвіду соціальних держав.

Нині окреслюється така модель соціальної держави, яка спрямована на стимулювання й залучення інститутів громадянського суспільства на засадах принципу субсидіарності. При цьому повсюдно відбувається звуження власних функцій держави. Громадянин у цій моделі вже не лише споживач соціальних благ – а виробник і надавач. Модель соціальної держави в Україні не має мати ознаки патерналізму, а будуватись на концепції держави загального добробуту та ствердити новий принцип соціальної політики: держава надає та гарантує найнеобхідніші соціальні гарантії тим хто цього найбільш потребує (найбільш нужденним), а іншим створює рівні умови для реалізації та виступає головним суб'єктом реалізації соціальних інвестицій у розвиток соціальної сфери.

Матеріали першого розділу оприлюднені в публікаціях [203], [207], [212], [210], [211], [213], [292].

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСНОВНИХ СВІТОВИХ МОДЕЛЕЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1. Модель забезпечення соціальної функції Сполучених Штатів Америци

Удосконалення та посилення ефективності реалізації державою соціальної функції та соціальної політики в Україні потребує дослідження світового досвіду та його адаптації до українських реалій. Нині перед науковцями стоїть важливе завдання аналізу світових моделей забезпечення соціальних функцій та визначитись – яка із діючих світових моделей соціальної політики буде відповідати сучасним вимогам та стану українського суспільства і розробити шляхи її адаптації до українських вітчизняних реалій. Тому ми вивчаємо досвід держав, що мають сталий економічний розвиток та усталений демократичний устрій.

Особливістю моделі забезпечення соціальної функції держави у США є високий рівень розвитку як державних, так і недержавних соціальних послуг. Досліджуючи в аспекті її соціально-економічних умов та культурних й моральних традицій українського суспільства ми здійснюємо корисні і важливі кроки на шляху до розвитку і удосконалення моделі соціального забезпечення та захисту населення України, що і є основою реалізації соціальної функції держави. Перш ніж набути сучасних форм, соціальна політика в США пройшла довгий шлях формування та зрілості: від самої простої допомоги бідним мешканцям громад – до формування необхідних умов для максимальної реалізації трудового, творчого, інтелектуального потенціалу громадян країни, підвищення конкурентоспроможності людей на ринку праці та всебічного розвитку американського суспільства.

На сьогоднішній час державна політика та соціальна функція держави у США щодо соціальної підтримки та захисту населення включає механізми забезпечення гарантій в таких сферах, підтримка малозабезпечених верств населення, як пенсійне обслуговування, доступність освітніх, медичних, інформаційних послуг тощо. У порівнянні з Україною, для США є характерним надзвичайно розгалужена мережа соціальних організацій та установ, асоціацій, які охоплюють велику кількість людей. Тобто американський уряд для реалізації соціальної функції держави вже традиційно залучає максимум інститутів громадянського суспільства. Варто згадати комплекс громадських колективів, добровольчих клубів, благодійних об'єднань, волонтерів, що представляють некомерційний сегмент секторальної соціальної роботи, який на практиці ефективно і дуже активно взаємодіє з державним сектором та бізнесом¹⁴⁵. Це відбувається через механізм матеріальної підтримки провідних американських компаній, фінансування державою спеціальних соціальних програм тощо.

Розгляд специфіки державної організації соціальної роботи в США є свого роду пошуком шляхів та напрямків удосконалення системи соціальної допомоги в Україні, адже американська модель реалізації соціальної функції держави є злагодженою, досконалою і адаптованою до потреб суспільства, а запозичення позитивних елементів досвіду США сприятиме підвищенню ефективності та якості надання державою соціальних послуг в Україні.

Державними та недержавними формами соціального забезпечення й соціальної роботи США цікавились багато як науковців так і практиків з публічного управління. Систему соціального забезпечення США досліджували У. І. Берегуляк, Ю. Н. Давидов, Н. Б. Кирилова, А. А. Козлов, І. А. Ламбаєва, Г. В. Осипов, П. Я. Циткілов та ін. Соціальну роботу вивчали К. С. Батигін, В. Ф. Башина, М. Л. Захаров, В. П. Китанов, Р. В. Корнюшина, А. В. Куртін, М. А. Кузнєцова, Л. Ф. Лебедева, Є. Г. Лозовська, Є. С. Новак та ін. Питанню

¹⁴⁵ Левчук Т.І. Державна організація соціальної роботи в США. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право.* Випуск 2 (14), 2012. с. 97.

ролі соціальної політики та соціальної функції держави присвячено наукові праці В. Бульби, В. Гошовської, О. Грішньої, Є. Головахи, І. Григорьєвої, Т. Семигіної, Е. Лібанової, О. Плахова, В. Скуратівського, В. Трощинського, П. Шевчука. Ці науковці зробили важливий внесок у розробку моделей реалізації соціальної функції держави та її соціальної політики. Проте аналіз наукових праць вказує на те, що для України проблематика становлення моделі соціальної політики все ще залишається відкритою.

Найбільшою популярністю серед учених користується наступна класифікація моделей соціальної політики (реалізації соціальної функції): соціал-демократична, консервативна, ліберальна, католицька, рудиментарна і корпоративістська. Хоча в документах ЄС виділяють дві моделі соціальної політики: беверіджську та бісмарківську¹⁴⁶.

Класифікації моделей забезпечення соціальної функції держави й загалом моделей соціальних держав вперше приділили увагу американські дослідники Г. Віленський та Ч. Лебо, які виокремили “інституціональну” і “залишкову” моделі соціальної держави. В “інституційній” моделі перерозподіл матеріальних благ вважається функцією, котра органічно властива соціальній функції державі, а при “залишковій” – такий перерозподіл слугує начебто надзвичайним заходом. “Залишкова” модель передбачає надання державної підтримки особі лише у разі, коли індивідуальні потреби не можуть бути задоволені іншими соціальними інститутами, зокрема, сім’єю, громадою, благочинними фондами. За такого підходу фінансова допомога і соціальні послуги покладають на їх одержувачів певні зобов’язання у вигляді, наприклад, залучення їх до виконання “громадських робіт” (у разі отримання допомоги у зв’язку з безробіттям). Принцип “залишковості соціального добробуту” характеризується ще й тим, що державна підтримка повинна здійснюватися на короткостроковій основі (тільки у критичній ситуації) і припинятися, коли людина або сім’я знову зможуть піклуватися про себе

¹⁴⁶ Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід... С. 45.

самостійно”¹⁴⁷.

В інституціональній моделі соціальної держави реалізацію програм соціального добробуту розглядають як природну, узаконену функцію сучасного постіндустріального суспільства, які спрямовуються на створення умов самореалізації людини. Але при цьому, одержувачі соціального забезпечення чи соціальної допомоги не отримують ярлик “незможного невдахи”, що є характерним для “залишкової моделі”. У прихильників “інституціональної моделі” труднощі, які виникають у житті окремої людини, вважаються такими, що породжуються суспільством і державою. І тому держава зобов’язана надавати допомогу у їх вирішенні тим, хто на це не спроможний. Вчені зазначають, що ефективно працює американська ліберальна модель реалізації соціальної функції й політики держави¹⁴⁸.

Соціальна політика США має спрямованість на збереження та підтримку соціальної стабільності в країні і на захист населення від об’єктивно існуючих ризиків¹⁴⁹. Ще з другої половини ХХ ст. серед домінуючих функцій держави виокремилося забезпечення захищеності людей в усіх сферах її життєдіяльності, доступність медичних, освітніх, соціальних послуг для всіх верств населення, економічна безпека, уникнення дискримінації за будь-якою ознакою, чи то стать, релігія, професія, вік чи національність тощо. Теж досить важливою функцією держави в реалізації соціальної функції стала адаптація та інтеграція соціально вразливих груп громадян в суспільстві та унеможливлення їх відторгненню. У Сполучених Штатах Америки вектор державної політики направлений більше на інвестування в людські ресурси, ніж в засоби виробництва. Країна дбає про розвиток людського капіталу та спряє соціальній стабільності. Тому ми спостерігаємо досить високий рівень освіти та якості життя населення, високі можливості для самореалізації громадян, використання їхнього творчого та підприємницького потенціалу. Така політика стала

¹⁴⁷ Панкевич О. З. До питання про сучасні класифікації соціальних держав. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції. Львів : Юридичний факультет Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2003. С. 165-167.

¹⁴⁸ Сіленко А. О. Генезис і сутність американської держави загального добробуту. *Людина і політика*. 2000. № 2. С. 66.

¹⁴⁹ Левчук Т.І. Державна організація соціальної роботи в США. *Вісник НТУУ "КПІ"*. № 2 (14). 2012 . с. 97-102.

причиною та одночасно умовою економічного зростання¹⁵⁰.

Структура державних органів, що займаються соціальним захистом у США на відміну від України (унітарної держави) не централізована, як і в багатьох європейських державах. Основними органами влади, що здійснюють державну політику є: Міністерство охорони здоров'я і соціальних служб, Управління по соціальному забезпеченні, Міністерство сільського господарства та інші федеральні відомства, в рамках яких здійснюється реалізація тої чи іншої соціальної програми. Організаційна структура управління соціальною роботою в США передбачає прийняття та реалізацію багатьох програм та роботу таких структурних ланок, які відсутні в системі соціального забезпечення України. Як приклад: Міністерство сільського господарства здійснює федеральну Продовольчу програму через державні відділення соціального забезпечення. І тим, хто цього потребує, надаються купони, які вони можуть використовувати замість грошей при купівлі продуктів у закладах торгівлі.

Важливою складовою частиною управління Міністерства охорони здоров'я і гуманітарних служб є Дитяче бюро (було засноване ще в 1912 році), яке в свою чергу, планує, координує і втілює в життя програми по захисту прав дітей. Служба захисту дітей надає соціальні, медичні, юридичні та опікунські послуги дітям (у т. ч. тим хто втратив батьків під час військових операцій). Це Бюро також вивчає випадки насильства по відношенню до дітей та регулярно надає рекомендації службам соціального забезпечення і юридичним органам по справах дітей. Федеральне агентство також здійснює необхідне фінансування закладів для людей похилого віку (там теж досить вагома категорія – УБД), призначенням яких є захист прав і надання послуг відповідній категорії населення та їхній соціальний супровід¹⁵¹.

Державна система соціального забезпечення США чітко поділяється на

¹⁵⁰ Антонюк Д. А., Буй Ю. В. Соціальні інновації: досвід реалізації проектів провідних країн світу для України. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2019. Вип. 1. С. 64-73

¹⁵¹ Антонюк Д. А., Буй Ю. В. Соціальні інновації: досвід реалізації проектів провідних країн світу для України...

два напрями: соціальна допомога та соціальне страхування. Вони різняться між собою, перш за все, джерелами фінансування. Адже виплати по соціальному страхуванню здійснюються з страхових фондів, які були утворені на податки по соціальному страхуванню, які збираються з працюючих людей (зокрема, підприємців). Джерелом для державної допомоги є бюджет: бюджети штатів або місцевих органів влади та федеральний бюджет¹⁵². Відслідковуючи розвиток соціального забезпечення США в історичному аспекті, то варто зауважити, що відправною точкою державного впливу, з якої почалось і поступово здійснювалось посилення втручання держави в процеси регуляції соціальної сфери, стали часи Великої депресія 1929-1932 років. Ця подія своїм тотальним безробіттям і жахливою знедоленістю розорила ціле покоління американських громадян. У той час було запроваджено державне соціальне страхування у формі 2-х основних програм (компенсація по безробіттю та пенсійне забезпечення) та вже згодом діяти почала дуже обмежена програма державної допомоги нужденним громадянам. Однак впевненість у тому, що соціальне страхування фактично ліквідує необхідність в прямій допомозі нужденним, надовго залишилась домінуючим фактором у формуванні та реалізації соціальної політики США¹⁵³.

Отже, в основі ліберальної (американо-британської) моделі реалізації соціальної функції держави лежить індивідуальний принцип, де роль державних структур у безпосередній реалізації соціальної політики мінімізована її основними суб'єктами є особистість і різні недержавні організації - соціально-страхові фонди й асоціації. Фінансову основу соціальних програм складають передусім приватні заощадження і приватне страхування. За ліберальної моделі соціальної політики держава максимально стимулює створення та розвиток у суспільстві різних форм недержавного соціального страхування й соціальної підтримки, а також різних засобів і

¹⁵² Антонюк Д. А., Буй Ю. В. Соціальні інновації: досвід реалізації проектів провідних країн світу для України.... С. 64-73.

¹⁵³ Левчук Т.І. Державна організація соціальної роботи в США... с. 97-102.

способів одержання й підвищення громадянами своїх доходів¹⁵⁴. Класичними країнами, в яких запроваджено ліберальну модель соціальної політики, вважаються Великобританія і США. Модель реалізації соціальної функції США відносять до умовно-залишкової, за якої держава навмисно обмежує свої функції тільки тими (причому далеко не всіма), які не хочуть або не можуть забезпечити приватний капітал і ринок. Це модель, за якої держава в принципі обмежує свою роль матеріальною підтримкою тільки найбільш мало-забезпечених верств населення¹⁵⁵. Дослідники зазначають, що з часу першоначального формування кожна з названих моделей соціальної держави постійно модифікується, зазнає різного роду змін та взаємних запозичень.

У ліберальній моделі США з максимальною ефективністю задіяно ринкові механізми розв'язання соціальних проблем; при цьому держава використовує методи непрямого регулювання, насамперед податкові пільги, роблячи економічно вигідним для роботодавців розширення масштабів та спектру соціальних програм. Нормативне закріплення в законі орієнтації на особисту відповідальність за самозабезпечення, перенесення центру ваги з надання соціальної допомоги на створення умов для максимального використання потенціалу працездатних громадян, підвищення конкурентоспроможності працездатного населення стали стратегічною лінією у процесі динамічного реформування політики соціальної держави у США. Отже, ліберальний підхід у соціальній політиці держави передбачає : по-перше, соціальне забезпечення залишкового типу, де громадяни повинні існувати в суспільстві і без соціального забезпечення. А по-друге, держава несе обмежену, проте, загальну відповідальність за соціальне забезпечення своїх громадян. Фінансування реалізація цієї моделі через залишковий характер часто залежить від наявності досить вагомого обсягу неформальної та добровільної допомоги.

Головний принцип американської моделі – відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеження захисту лише тих, хто не має інших

¹⁵⁴ Панкевич О. З. До питання про сучасні класифікації соціальних держав... с. 165-167.

¹⁵⁵ Сіленко А. О. Генезис і сутність американської держави загального добробуту... с. 65-68.

доходів, крім соціальних виплат. При цьому забезпечується досить високий рівень і якість життя основної частини населення. Відмінні риси: відсутність уніфікованої системи соціального захисту, мінімалістський підхід до розв'язання соціальних проблем; реалізація федеральних програм на рівні штатів із подвійним фінансуванням із бюджетів обох рівнів; обов'язкове солідарне соціальне страхування, за рахунок якого виплачують пенсії, допомогу малозабезпеченим тощо; використання перевірки нужденності в усіх програмах соціальної допомоги; розгалужена мережа добровільного медичного страхування, частково регульованого державою; існування приватних закладів із надання платних соціальних і медико-соціальних послуг; активна діяльність благодійних організацій за відсутності політики "соціального замовлення", розвиток волонтерства.

Та все ж американська модель, на відміну від британської, не передбачає такого активного впливу держави на соціальну сферу та її контролю й відповідної участі в соціальному захисті. До всього, пріоритетне місце в реалізації соціальної функції (через соціальну роботу) тут відводиться муніципалітетам та благодійним (асоціативним) і некомерційним організаціям. Це все дозволяє характеризувати та класифікувати американську систему соціального захисту як ліберально-асоціативну¹⁵⁶. Американській моделі виконання соціальної функції властива низка ознак, серед яких найважливішими визнаються:

- переважання в соціальній політиці держави ліберального компонента;
- переніс центру ваги й провідної ролі у сфері соціальної допомоги та захисту громадян на волонтерство та різного роду асоціативні організації;
- вагомий вплив та роль в суспільстві страхових механізмів соціального захисту;
- система соціальної роботи держави побудована на принципах децентралізації.

¹⁵⁶ Вольська О. Трансформація механізмів державного управління соціальним розвитком у сучасних умовах. Дис. док. наук з держ. упр. : 25.00.02. Донбаська національна академія будівництва і архітектури. 2013.

Сильна ліберальна складова американської державної соціальної політики проявляється також в політиці комерціалізації сфери соціального обслуговування, значного сформованого приватного ринку страхування, в діях, що обмежують допомогу держави на ринку праці (рестриктивна політика), в меншому охопленні населення соціальними гарантіями та посібниками, ніж у країнах Західної Європи. У США велика кількість приватних агентств задіяно в соціальній роботі та широко поширена практика платних соціальних послуг. Більше того, на комерціалізаційній основі тут побудовано діяльність багатьох соціальних установ країни. За даними дослідників майже 80% американських будинків для непрацездатних приносять прибуток концернам, які ними володіють. “Залежно від величини виплати в приватних пансіонатах для інвалідів та престарілих надаються послуги різного рівня. Заможні клієнти проживають в розкішних умовах з численним обслуговуючим персоналом, а малозабезпечені особи отримують мінімум послуг, живучи з декількома мешканцями в одній кімнаті”¹⁵⁷.

Платне обслуговування здійснюється також в приватних будинках для людей похилого віку сімейного типу. Ці будинки призначені для тих, хто не має змоги прожити самостійно і позбавлений можливості проживати в сім'ї в ряду життєвих обставин. “Будинком сімейного типу для літніх може бути упорядковане житло приватної особи, яка виявила бажання за певну грошову винагороду обслуговувати престарілого людини. Особам, які працюють в сімейних будинках, зазвичай платять з особистих коштів клієнтів, з їх пенсії, допомог”¹⁵⁸.

У США зростає число соціальних послуг, які стають платними. Поряд із соціальними установами, що проводять обслуговування непрацездатних, на платній основі діють служби, які допомагають дітям в отриманні освіти, в їх реабілітації після насильства та інших випадках. Ці служби працюють також з

¹⁵⁷ Макаренко І. О., Биченко Д. О., Макаренко С. М. Світовий досвід запровадження стратегій сталого розвитку та корпоративної соціально-екологічної відповідальності у контексті посилення національної конкурентоспроможності. *Modern economics*. 2019. № 13. С. 161-167.

¹⁵⁸ Там само

молоддю, яка схильна до наркоманії та допомагають їм у вирішенні сімейних конфліктів¹⁵⁹.

Комерціалізація соціальної роботи не лише ініціюється, але й підтримується органами державної влади США. З метою стимулювання діяльності приватних установ і соціальних агентств, періодично федеральний уряд надає цільові субсидії, реалізовані на рівні штатів у вигляді конкретних соціальних програм штату та уряду країни. Державні органи через право видачі ліцензій приватним соціальним службам здійснюють контроль служб на відповідність рівня їх послуг нормативним вимогам. Ліберальний аспект реалізації соціальної політики в США виражається і в розширенні приватного ринку страхування. Особливо наочно можна це побачити на прикладі функціонування системи пенсійного страхування. Американський уряд, реформуючи пенсійну сферу, продовжує зберігати розподільну систему пенсійного забезпечення як головну державну пенсійну програму. Ця програма як і раніше забезпечує населення країни пенсійними виплатами того рівня, на який воно має право у відповідності до закону. Приватний ринок пенсійного страхування країни в кінці ХХ ст. збільшився багаторазово¹⁶⁰.

Фахівці вважають, що саме приплив пенсійних інвестицій в значній мірі забезпечив безпрецедентне економічне зростання Америки в 80-90-і рр. ХХ ст. "Система приватного пенсійного забезпечення США складається з двох основних видів: приватні пенсійні системи (плани) за місцем роботи і особисті пенсійні рахунки. У другій половині 1990-х рр. 48% працівників у віці від 25 до 44 років і 56% у віці від 45 до 64 років були учасниками приватних пенсійних планів. Таке масштабне участь населення країни в приватному пенсійному страхуванні дозволило забезпечити величезні інвестиції. З пенсійних планів за місцем роботи найбільш популярною є система з встановленими внесками, яка зазвичай фінансується підприємцями та найманими працівниками в рівних частках. При цьому кожен учасник такого плану має свій персональний рахунок у пенсійному фонді і право вибору між різними інвестиційними

¹⁵⁹ Вольська О. Трансформація механізмів державного управління соціальним розвитком у сучасних умовах.

¹⁶⁰ Вольська О. Трансформація механізмів державного управління соціальним розвитком у сучасних умовах.

програмами, які передбачаються керуючими компаніями»¹⁶¹.

Сьогодні у світі лише Сполучені Штати мають настільки розгалужену мережу асоціативних (недержавних) організацій, що вона охоплює вельми значну кількість людей. До них належать різні об'єднання добровольчих груп, клубів, общинних колективів, благодійних структур, що складають некомерційний сектор змішаної і багатокладної економіки цієї країни. У реальному житті цей він активно взаємодіє з ринковим і державним секторами, що проявляється у державному фінансуванні спеціальних програм, у допомозі асоціаціям багатьох провідних американських компаній. Знаково, що в кінці 1990-тих – на початку 2000-х рр. у загальному обсязі допомоги з боку компаній значне місце зайняла добровольча праця їх службовців, використовувана переважно на тих територіях (в громадах), де фірми розміщують своє виробництво¹⁶².

Відмінною характерною рисою американської моделі соціальної функції є децентралізація системи соціальної допомоги. Це означає, що реальна організаційна діяльність щодо забезпечення існуючих чи нових соціальних федеральних програм здійснюється безпосередньо на рівні штатів і муніципалітетів. Саме тут, у взаємодії з органами громадського самоврядування, проводять основну роботу і численні асоціативні організації. "Влада штатів, наприклад, здійснюють доплату до федеральної пенсії по старості, а місцеві самоврядування встановлюють знижки на проїзд у міському транспорті для літніх і інвалідів, які, як правило, складають 50% вартості квитка»¹⁶³.

Децентралізація американської системи соціальної підтримки передбачає здійснення серйозного переліку соціальних програм на основі паритетного, синергетичного принципу їх фінансування як федеральним

¹⁶¹ Макаренко І. О., Биченко Д. О., Макаренко С. М. Світовий досвід запровадження стратегій сталого розвитку та корпоративної соціально-екологічної відповідальності... С. 161-167.

¹⁶² Вольська О. Трансформація механізмів державного управління соціальним розвитком у сучасних умовах.

¹⁶³ Левчук Т. І. Державна організація соціальної роботи в США. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право.* Випуск 2 (14), 2012, с. 97-102.

центром, так і органами влади штатів та муніципальними органами самоврядування.

Включення до системи соціального захисту нових елементів, які являють собою додаткові колективні чи індивідуальні форми захисту, змінює раніше створені стереотипи. Передусім це стосується США. Незважаючи на організацію національних систем соціального страхування в цих країнах, частка видатків на обов'язковий соціальний захист до середини 90-х рр. минулого століття так і не перевищила 20 % від ВВП, хоча до 2000 р. в середньому по Європейському Союзу видатки на обов'язковий соціальний захист становили 28,2 % від ВВП.

Низький рівень і обмежене поширення обов'язкових соціальних виплат стали передумовою посиленого розвитку добровільних форм соціального захисту. Зокрема, лише у сфері страхуванні життя у США щорічно збирають стільки ж страхових премій, скільки всі країни Європейського Союзу разом узяті. Тому в сучасних умовах системи соціального захисту цих країн більше відповідають моделі корпоративного чи індивідуального захисту, ніж традиційним універсальним і страховим моделям. Однак, як свідчить статистика, поки що можна говорити тільки про моделі соціального захисту, що орієнтовані на розвиток колективних або індивідуальних форм, які покликані не замінити, а доповнити обов'язкові елементи¹⁶⁴.

Сьогодні в Україні надзвичайно гостро стоїть питання соціального захисту, адаптації, посттравматичної реабілітації учасників неоголошеної війни на сході України (в АТО) яких нині нараховується сотні тисяч бійців. Тут досить повчальний досвід виконання цієї соціальної функції міністерством ветеранів США. До цього часу державні форми соціальної роботи та допомоги в США активно удосконалюються і втілюються в життя. Вони охоплюють різні категорії населення та різноманітні вектори соціальної допомоги. Та поряд з високорозвиненою сферою державного захисту і соціального забезпечення в

¹⁶⁴ Якова С. А. Организация социальной защиты населения как системы управления социальными рисками *Страховое дело*. 2001. № 8. С.10

США поширені і активно діють недержавні соціальні організації, є впливовим приватний сектор соціального страхування, а також різного спрямування некомерційні добровільні організації (у т. ч. волонтерські). При цьому між державою та приватними організаціями можна спостерігати відповідну субсидіарність – ґрунтовний та вичерпний розподіл функцій: держава в більшій мірі займається підтриманням мінімального рівня допомоги та її доступністю для всіх категорій населення. Приватний сектор у більшості випадків надає соціальні послуги, що, як правило, пов'язані з програмами соціального розвитку, в більшому об'ємі та кращої якості. Розгляд американського досвіду організації соціальної роботи є надзвичайно корисним для посилення рівня соціальної допомоги в Україні, адже його аналіз надає можливість знайти конструктивні моменти та більш результативні методики, які було б реально реалізувати в сучасному процесі державного будівництва¹⁶⁵.

На прикладі Сполучених Штатів ми бачимо потребу не лише у державних соціальних програмах та проектах соціального захисту, а й необхідність приділяти зростанню статусу і результативності роботи недержавних соціальних організацій. Важливо належно оцінювати важливість розвитку недержавного сектору соціальної роботи, що спрямований на забезпечення належного соціального захисту населення, підтримку соціальних програм і його можливості охопити увагою нагальні соціальні проблеми і негативні суспільні явища. Кожна з країн розвиненої демократії належним чином піклується про свої збройні сили і особливо військовиків, що пройшли горнило збройних конфліктів, адже вони мають цінний військовий досвід, якого потребує країна і в той же час самі потребують соціально-психологічної адаптації та реабілітації суспільством. Як правило така опіка держави здійснюється через державні соціальні та гуманітарні програми¹⁶⁶.

Сьогодні у США налічується близько 27 млн. колишніх

¹⁶⁵ Левчук Т. І. Державна організація соціальної роботи в США...с. 97-102.

¹⁶⁶ Ворона П. В., Ворона Л. І. Посттравматичний синдром викликаний зоною АТО та особливості його подолання: педагогіко-психологічні аспекти. Полтава: ПОПП, *Імідж сучасного педагога*, Випуск 9 (168), 2016, с. 49-53

військовослужбовців і 46 млн. членів їх сімей, які в тій чи іншій мірі мають право на отримання пільг. Відповідно до законодавства країни до числа основних пільг для ветеранів ЗС США, належать: виплати допомоги за інвалідністю; програми професійної реабілітації, надання допомоги в отриманні освіти, психотерапевтичної допомоги ветеранам війни та допомоги у працевлаштуванні; виплати допомоги з безробіття; здійснюване на пільгових умовах медичне обслуговування; страхування життя; надання позичок на будівництво житла; організація похорону та інші послуги¹⁶⁷ (рис.2.1).

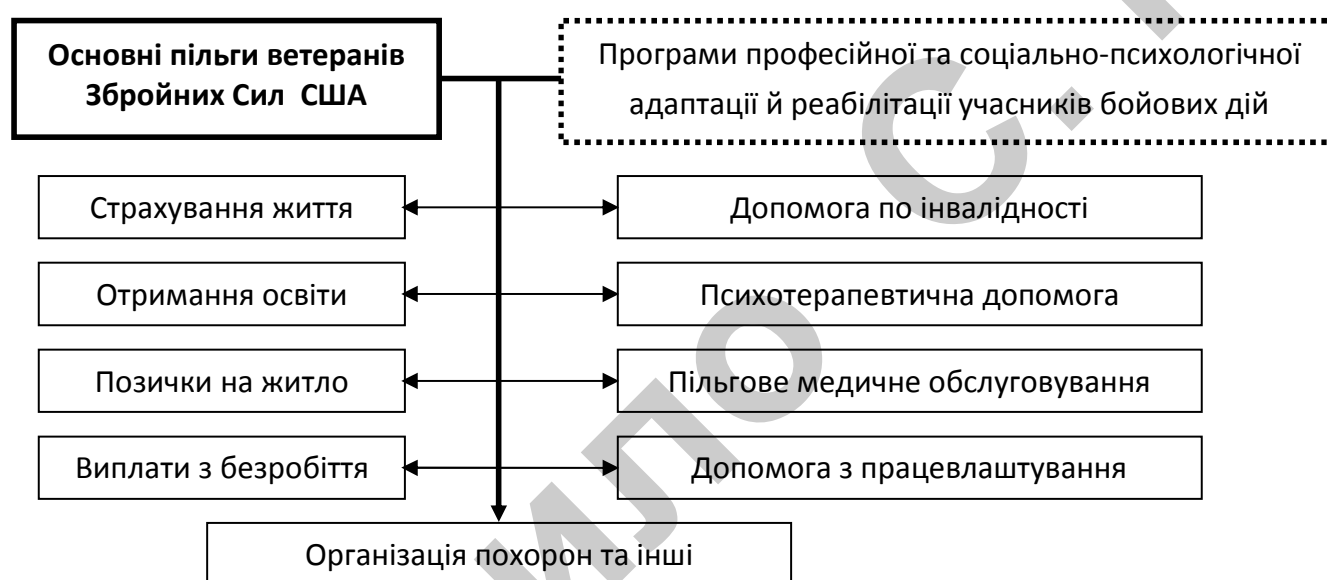

Рис. 2.1 Система професійної та соціально-психологічної адаптації й реабілітації учасників бойових дій у Сполучених Штатах Америки.

Окрім цього, військові пенсіонери та члени їх сімей мають у своєму розпорядженні право безкоштовного перельоту на рейсах Міністерства оборони як на території США, так і за її межами за умови наявності вільних місць. Військові пенсіонери та члени їх сімей також мають право безкоштовного використовувати соціальну інфраструктуру військових баз, як діючі військовослужбовці: військові готелі та кемпінги, обслуговуватись у пільгових

¹⁶⁷ Васильєв Д., Сухарев С. Гарантії соціального захисту і соціального забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які беруть участь у захисті державного суверенітету України. Київ 2015. URL : <http://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/Doslidzhennya-sotsialne-zabezpechennya-final-.doc>

магазинах, центрах підтримки сім'ї та дитячих центрів, спортивних комплексах та полях для гольфу. Для того було можна використати більшість пільг військовому пенсіонеру достатньо пред'явити спеціальну "ідентифікаційну карту військового пенсіонера".

У відповідності до законодавства США військові пенсіонери мають певні податкові пільги. Усі виплати, які отримуються пенсіонерами від Міністерства у справах ветеранів, звільнені від сплати прибуткового податку. До цих виплат включено: допомога для отримання освіти, гранти, продовольчі виплати та пенсії по інвалідності, допомога для підвищення кваліфікації. "Окрім того, за винятком дев'яти штатів, де відсутній регіональний прибутковий податок, 14 штатів повністю звільняють військових пенсіонерів від податків і ще 26 надають звільнення від податків тим, хто отримує військові пенсії по інвалідності"¹⁶⁸.

Таким чином можна зробити висновок, що організація пенсійного забезпечення громадян США, які виконали свій військовий обов'язок і звільнені з дійсної військової служби, сприяє високій привабливості і перспективності служби у національних збройних силах, мотивує збереження в них найбільш підготовлених фахівців, а також позитивно впливає на морально-психологічний стан особового складу, адже служба у війську США є дійсно почесною.

Дослідження досвіду роботи з учасниками бойових дій (УБД) у США та роботи багатьох українських волонтерів, надає нам право стверджувати, що найкраще іде процес соціально-психологічної реабілітації та повернення до цивільного життя у громадських структурах УБД, тоді коли вони збираються разом. Одним з напрямів такої діяльності є проведення різних масових заходів, що привертають увагу суспільства до проблематики соціально-психологічної адаптації ветеранів або заходи по належному вшануванню їхнього внеску у

¹⁶⁸ Васильєв Д., Сухарев С. Гарантії соціального захисту і соціального забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які беруть участь у захисті державного суверенітету України...

захист країни та демократії. “Останнього часу набирають великої популярності ветеранські ігри (спортивні змагання ветеранів - УБД). До них залучають як воїнів-інвалідів (що демонструють унікальну силу духу – характеру, що надзвичайно повчально для молоді) так і просто ветеранів війни на сході України, створюючи умови відволіктись від болісних спогадів. У офісах громадських організацій ветерани часто створюють умови для змістовного відпочинку – певні ветеранські клуби, де є можливість пограти в різні ігри, взяти цікаві книги, попиту чай-каву й поспілкуватись з бойовими побратимами, що гарно розуміють їхній стан, що дає можливість зняти стрес, минаючи психотерапевта. Тим паче рівень вітчизняної психіатрії у питаннях реабілітації учасників війни на сході залишається досить мало-кваліфікованим, більше надають допомогу волонтерські організації, що проводять цю роботу (наприклад – Мистецька криївка, Ветеран-паб та інші)”¹⁶⁹.

США створили розгалужену систему адаптації ветеранів, на яку виділяється більше 60 млрд. дол. щорічно. За короткий час у США побудовано дієву систему реабілітації ветеранів. Як приклад – у лютому 2013 року в окрузі Ерат штату Техас більше 30 тис. людей прийшли прощатися з своїм національним героєм, військовим снайпером - Крісом Кайлом. Він брав участь у військовій операції в Іраку та став відомим найрезультативнішим стрільцем за всю історію армії США. На його рахунку більше 150 підтверджених знищень противника. За його голову (Кайла) в Іраку була призначена нагорода в розмірі 20 тис. дол. Та загинув він через 4 роки після демобілізації. Снайпера смертельно ранив інший ветеран Афганістану, якого Кайл намагався тренувати на замовлення приватної організації, щоб розвіяти його посттравмативного походження депресію. Досі незрозуміло, що стало приводом для вбивства. “За словами лікарів, Едді Рут, який його застрелив, страждав від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) після поранення і бойових дій. Люба подія могла спровокувати його на агресію. Кайл став національним героєм: фільм про його долю, що вийшов на екрани в 2014 р. зібрав в прокаті

¹⁶⁹ Ворона П. В., Ворона Л. І. Посттравматичний синдром викликаний зоною АТО ... с. 49-53.

понад 300 млн. дол. і номінований на 6 премій Американської кіноакадемії¹⁷⁰.

Дуже доречно, що й український кінематограф вже розпочав знімати й випускати в прокат високомистецькі й патріотичні фільми про захисників України, як приклад фільми "Кіборги" відомого режисера Ахтема Сеїтаблаєва про героїчну оборону Донецького аеропорту, "На лінії життя" тощо.

У бюджеті США на 2019 рік на військових ветеранів було закладено 98,3 млрд доларів державних асигнувань. Більша частина грошей використовується на медичну допомогу та реабілітацію, психологічне відновлення людей, які пережили бойові дії на війні. І хоча Асоціація ветеранів США вважає, що держава мала б робити більше, так як сучасні солдати страждають сильніше, ніж ті їхні колеги, які пройшли бойові дії в Кореї або В'єтнамі. За даними асоціації ветеранів, людина, яка побувала в Іраку, з часом починає скаржитися на 10-14 хвороб, тоді як ті, що пережили В'єтнам зверталися до лікарів лише з чотирма проблемами. Крім того, економіка США не була спроможна надати належну роботу відразу всім тим, що повернулися з армії. За даними міністерства оборони США, лише 57% людей, які пройшли через військові дії, можуть далі нормально продовжувати військову службу. Справа тут не лише у фізичних пораненнях – більшість з них не готові до нової війни психологічно. Але і до мирного життя їх дуже складно адаптувати. "Зараз Америка поступово намагається нівелювати протиріччя колишніх солдатів з звичайним життям. На думку професора Меттью Фрідмана з Національного центру по боротьбі з посттравматичним синдромом та ПТРС, "ветерани – абсолютно нормальні люди, які ще можуть принести користь економіці країни, але тільки якщо їм дати роботу і соціалізувати, а не висловлювати лише співчуття"¹⁷¹.

Відповідно до програми уряду США в 2015-2019 рр. більше 200 чоловік отримали протези для кінцівок, керовані за допомогою думки. Вони обладнані

¹⁷⁰ Бедратенко О. Від рядового до доктора наук – як США створюють найкращу армію світу. *Голос Америки*. URL: <http://veterano.com.ua/novini/vid-ryadovogo-do-doktora-nauk-yak-ssha-stvoryuyut-najkrashchu-armiyu-svitu>.

¹⁷¹ Куклін Д. Війна з собою. URL: www.korydor.in.ua.

спеціальними датчиками, які приєднують до нервових закінчень, а сигнали від них йтимуть до механічних деталей протеза. “У США для ветеранів закладена мережа з 150 госпіталів і 600 клінік по всій країні. При цьому уряд не бере добровільні внески для лікування поранених солдатів, хоча громадські організації і збирали пожертви, адже військові воювали за країну і вона має їх забезпечувати всім необхідним і повернути до мирного життя”¹⁷².

Велику кількість американських військових, які повернулися з зони бойових дій в Афганістані та в Іраку рятує від ПТСР не допомога держави, а групи в основному самопомоги ветеранів війни які створюються у США і вони свого роду психотерапевтичними групами, побудована за таким же принципом, що і група “Анонімні алкоголіки“. Там не потрібні професійні психотерапевти, ветерани-УБД, що пройшли через схожий страшний досвід війни. Вони регулярно збираються разом і діляться один з одним своїм болем, досвідом, надією. Ветерани добре розуміють один одного з півслова, що допомагає і діє ефективно, часто може вберегти від самогубств, наркотиків, насильства та алкоголю. Такі групи не вимагають великих фінансових витрат.

Українська держава нині стоїть перед важким завданням – провести соціально-психологічну адаптацію і одночасно реабілітацію тих, що повернувся з бойових дій і одночасно використати цей "золотий фонд" для посилення боєздатності Збройних Сил України та провести масований похід у освіту з метою посилення а можливо й відновлення пресу й засад національно-патріотичного виховання у загальноосвітній та вищій школі. Тут важливо знову не шукати в черговий раз щось "унікально своє" ("заново винаходити велосипед"), а вивчити і плідно використовувати зарубіжний досвід соціально-психологічної адаптації й реабілітації учасників бойових дій, щоб потім не потерпати від наслідків не вирішення цієї проблеми.

Для вирішення ефективності соціальної функції держави важливо врахувати досвід адресної допомоги, що має цільовий характер. Слід відмітити,

¹⁷² Україні на заздність: Як в США реабілітують ветеранів. *Корреспондент.net*, 23 лютого 2015 року. URL: [https:// korrespondent.net/world/3482506-ukrayne-na-zavyst-kak-v-ssha-reabylytyruuit-veteranov](https://korrespondent.net/world/3482506-ukrayne-na-zavyst-kak-v-ssha-reabylytyruuit-veteranov).

що така система дуже ефективно діє в США. Наприклад, малозабезпечені громадяни можуть отримувати адресну допомогу за програмою “купони на їжу” (food stamps). Спочатку люди отримували купони на придбання їжі. Пізніше купони було замінено на дебетні картки. За рахунок цієї допомоги можна придбати харчові продукти, але її не можна використати на алкогольні чи тютюнові вироби, вітаміни, медикаменти та інші нехарчові товари¹⁷³.

У сфері соціального страхування відмічаються такі пріоритети розвитку, як наближення розмірів мінімальних страхових виплат за загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням до рівня прожиткового мінімуму; спрощення процедур сплати внесків на соціальне страхування та створення єдиної системи їх збору та обліку. Потребують також здійснення заходи щодо зменшення адміністративних видатків фондів соціального страхування, посилення державного контролю за цільовим використанням страхових коштів і фінансовою діяльністю державних цільових фондів загалом.

Таким чином, для вирішення проблем, що постають нині перед Україною в галузі соціального захисту, доцільно було б запозичити деякі риси систем соціального захисту найбільш розвинених країн світу. Адже їх багаторічний досвід дає можливість відібрати лише позитивні та ефективні методи соціального захисту, тим самим уникнути значних помилок при вдосконаленні власної системи захисту. Зокрема, зважаючи на обмеженість бюджетних коштів в Україні, можливо, слід більше розвивати систему соціального страхування (в тому числі індивідуального), яке разом з тим повинно поєднуватися з державними соціальними гарантіями, а також ретельніше підходити до процесу визначення кола отримувачів соціальної допомоги.

¹⁷³ Михненко А., Щур Н. Світові моделі соціальної політики для. *Вісник НАДУ*, 2011, Випуск 2 (31), с. 219 – 227

2.2. Центральні-європейські моделі забезпечення соціальної функції держави

Для успішного становлення ефективної системи надання соціальних функцій державою, формування моделі забезпечення соціальної функції держави маємо потребу у вивченні світового досвіду становлення систем соціальної політики держави.

В умовах економічної кризи, глобальних викликів ХХІ ст. держава більше не спроможна нести повну відповідальність за належний добробут громадян, а у межах принципу субсидіарності перекладає частину функцій на бізнес, інститути громадянського суспільства. Раніше окреслене поняття соціальної держави відображає світову тенденцію до відмови від ідеї держави загального добробуту. Коли відбувається утвердження європейської тенденції до формування сервісної держави, яка гарантує найнеобхідніші соціальні права, то на думку науковців, "сучасне розуміння й визначення соціальної держави, що потребує максимальної уваги і посилення до виконання соціальної функції держави, має наповнюватися вже новими конструктами: забезпечення екологічної безпеки, заохочення конкуренції та розвитку особистої ініціативності громадян щодо забезпечення власного добробуту, розвиток соціального партнерства, активна взаємодія з інститутами громадянського суспільства, а найголовнішим завданням сучасної соціальної держави (що відображено у Конституції України) стає забезпечення максимально сприятливих умов для самореалізації особистості"¹⁷⁴.

Сьогодні часто в державі "складається парадоксальна ситуація, коли : по-перше, є певна неспроможність влади проводити повноцінну та адекватну соціальну політику; по-друге, державна соціальна політика із засобу зменшення соціальної напруженості перетворилась на один із суттєвих факторів її посилення; по-третє, відсутність чітких стратегічних пріоритетів державної соціальної політики призвела до розпорошування коштів та тотального

¹⁷⁴ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

недофінансування соціальних установ"¹⁷⁵.

Тому, "для того, щоб Україна на світовій арені займала гідне місце, а якість життя громад мало позитивну динаміку і відповідала європейським стандартам, необхідно змінити неефективну та нерентабельну соціальну політику на таку модель виконання соціальної функції держави, яка була б сконцентрована на потребах не лише кожної соціальної групи, але й кожного громадянина. Тому позитивний досвід європейських країн допоможе збудувати збалансовану, послідовну і логічну модель соціальної політики, яка б відповідала викликам та загрозам ХХІ ст."¹⁷⁶.

Проблема становлення та розвитку європейських моделей забезпечення соціальної функції держави в умовах глобалізації є досить актуальне для становлення вітчизняної моделі соціальної держави в Україні¹⁷⁷. Адже кожна європейська країна відрізняється специфікою побудови соціальної політики, системою принципів та цілями управління в соціальній сфері, проводять власну політику та мають власну систему реалізації функцій держави. Тому дослідження соціальної політики та її реалізації державою неможливо розпочати без аналізу праць Г. Еспінг-Андерсена, Р. Тітмуса, Р. Мішри, Р. Уїлдінга, Ф. Уїльямс, У. Лоренца. Питанням визначення ролі реалізації державою політики у соціальній сфері присвятили роботи В. Бульба, П. Ворона, В. Гошовська, О. Грішнова, Є. Головаха, І. Григорьєва, Н. Діденко, О. Радченко, Т. Семигіна, Е. Лібанова, О. Петрос, О. Плахова, В. Семиноженко, В. Скуратівський, В. Трощинський, Н. Хома, П. Шевчук та інші.

Дослідження особливостей класифікацій світових моделей реалізації соціальної політики та визначення підходів до побудови оптимальної моделі соціальної політики для України залишається для дослідників актуальним.

У європейських моделях дефініція "соціальна політика" (*Social Policy*), розглядається як "система управлінських, регулятивних, організаційних рішень

¹⁷⁵ Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? / О.М.Пищуліна, С.І.Лавриненко, Я.А.Жаліло, Д.С.Покришка / за заг. ред Є. Воротіна. Київ: НІСД, 2008, с. 30.

¹⁷⁶ Михненко А., Щур Н. Світові моделі соціальної політики для України...с. 219- 227.

¹⁷⁷ Косович В. В. Конституційні основи соціальної держави. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 18-22.

та дій, а також цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалася в суспільстві на певному історичному етапі його розвитку й втілена у соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб та інтересів людини у суспільстві"¹⁷⁸.

А європейська соціальна модель (*European Social Model*) розглядається як "набір принципів, цінностей, спільних для європейських країн, візія суспільства, в якому стабільне економічне зростання поєднується з постійним покращенням умов життя та праці його громадян"¹⁷⁹. Ця модель на практиці означає повну зайнятість, якісні робочі місця, рівні можливості, соціальний захист для всіх, соціальну залученість, заохочення громадян до ухвалення рішень, які впливають на суспільство. Відповідно до загальноприйнятої думки – сьогодні не існує єдиної європейської соціальної моделі, а є набір кількох моделей з деякими спільними рисами.

Дослідження "Глобалізація та реформування європейських соціальних моделей"¹⁸⁰ (*Андре Сепір*) виділяє чотири окремі європейські соціальні моделі – нордичну, англо-саксонську, середземноморську та континентальну.

В основу класифікації інших моделей соціальної держави покладено такі критерії, "як-от: місце соціальної політики серед національних пріоритетів (як правило, йдеться про альтернативу між соціальним добробутом усіх та економічним зростанням); розподіл соціальних функцій між державою, громадянським суспільством та підприємницьким сектором; "питома вага" державного сектора, яка визначається як обсягом ВВП, що перерозподіляється, так і часткою зайнятих у державному секторі; особливості соціальної політики (щодо її цілей та інструментів здійснення)"¹⁸¹.

В науковій літературі знаходимо чотири основні моделі соціально орієнтованої економіки (а отже, можна сказати, і держав, у яких така економіка

¹⁷⁸ Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства: навчально-методичний посібник. За заг. ред. Н. Г. Діденко. Донецьк: ДонДУУ, 2011. с. 24 - 26

¹⁷⁹ Там само, с. 26

¹⁸⁰ Sapir A. Globalisation and the Reform of European Social Models (Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005). URL: <http://www.bruegel.org>.

¹⁸¹ Панкевич О. З. До питання про сучасні класифікації соціальних держав... С. 165-167

існує)¹⁸². Перша модель – *континентальна* (іноді її ще називають німецькою, за країною, де така модель набула найбільшого розвитку). Крім ФРН, континентальна модель запроваджена в Австрії, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, почасти у Франції. Для неї є характерні високі обсяги перерозподілу ВВП через бюджет (біля 50%), розвинута система соціального партнерства, прагнення до підтримання повної зайнятості або, принаймні, високого її рівня, формування страхових фондів в основному за рахунок працедавців.

Друга модель – *англосаксонська* (виникла й сформувалася у Великобританії, згодом розповсюдилась на Ірландію та Канаду). Вона передбачає значно нижчий рівень перерозподілу ВВП через бюджет (не більше 40%), переважно пасивний характер державної політики зайнятості, досить високу питому вагу приватних і громадських компаній та організацій у сфері надання соціальних послуг. Відзначаємо, що при цьому, що за різними інтегрованими індексами комфортності та якості життя Канада за останні роки XXI ст. вийшла на перше місце у світі.

Третя модель – *середземноморська* (розповсюджена в таких країнах Південної Європи як Греція, Іспанія, Італія). Обсяг ВВП, що тут перерозподіляється через державний бюджет, суттєво відрізняється (від майже 60% у Греції та Італії до 40% в Іспанії). Соціальна політика зазначених держав зосереджена на соціально вразливих прошарках громадян, має цільовий адресний характер.

Четверта модель – *скандинавська* (найбільш характерна для Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії)¹⁸³. Для цієї моделі є характерним “надзвичайно активна соціальна політика, розуміння соціального добробуту як мети економічної діяльності держави, досить високі (50-60% ВВП) обсяги перерозподілу національного багатства через формування бюджету, активний превентивний характер соціальної політики та реалізація ідей соціальної

¹⁸² Головня О., Кінаш І. Особливості побудови моделі соціально орієнтованої національної економіки. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7. С. 48-55.

¹⁸³ Малюга Л. Ю. Порівняльно-правовий аналіз соціального законодавства України та Естонської Республіки. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 55-61.

солідарності. Провідну роль у асигнуванні соціальних видатків відіграє держава. Вона здійснює це фінансування як через бюджет центрального уряду, так і через субнаціональні бюджети”¹⁸⁴.

Ми погоджуємося з Н. М. Хомою в тому, що існуючі моделі – це всього лише схема для пояснення, вивчення, для впливу на формування і розвиток якогось соціального явища. А реальне життя є значно динамічнішим, складнішим і багатомірнішим. І будь-яка, навіть найідеальніша та досконала модель вимагає постійного коригування, тим більше – коли стоїть на часі виконання такого надскладного завдання, як розбудова справді гуманістичної, соціальної держави, “найвищою соціальною цінністю в якій визнаються людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека”¹⁸⁵.

Отже, будучи лише моделями, зазначені види соціальної держави скоріше свідчать про відповідні тенденції розвитку державної соціальної політики у сучасному західному світі, аніж про практику реалізації, оскільки у повній мірі ці моделі фактично не були реалізовані в жодній країні. При цьому, як слушно зауважує відома вітчизняна дослідниця О. Скрипнюк, “історична логіка розвитку моделей соціальної держави виглядає таким чином: від найменш досконалої моделі позитивної держави – через державу соціальної безпеки – до соціальної держави загального благоденства (добробуту) як найбільш ефективної форми гарантування соціальних та економічних прав людини. А логіка юридичного розвитку характеризується переходом від права на допомогу до права на захист, і врешті решт, до права на гарантований гідний рівень життя”¹⁸⁶.

Вагомий вплив на формування соціальної політики та реалізації соціальної функції держави у європейських країнах здійснює Соціальна хартія (*Social Charter*), яку підписали всі держави ЄС, крім Великої Британії, підписали під назвою *Декларація "Хартія основних соціальних прав робітників"*

¹⁸⁴ Нестеренко А. Соціальна риночна економіка: концептуальні основи, історичний досвід... С. 77-78

¹⁸⁵ Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід...

¹⁸⁶ Скрипнюк О. В. Методологічні проблеми взаємодії соціальної та правової держави. *Адвокат*. 2000. № 3. С. 6.

(скорочено Соціальна хартія, не плутати з Європейською соціальною хартією Ради Європи, підписаною 1961 року).

Цей документ є політичним інструментом, який накладає на країни-підписанти "моральні зобов'язання" і покликаний гарантувати певні соціальні права громадянам цих країн. Ідеться про ринок праці, фахову підготовку, умови праці та однакові можливості. Розвиваючи положення Соціальної хартії, в грудні 1991 року ці держави підписали Договір з соціальної політики. В 1997 році до нього приєдналася й Велика Британія. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників (підписана у м. Страсбург, 9 грудня 1989 року).

Хартія містить такі елементи: свобода пересування; зайнятість і винагорода; свобода об'єднання та колективних переговорів; поліпшення умов життя та праці; соціальний захист; професійне навчання; гендерна рівність; інформування, консультації та участь працівників в управлінні; охорона здоров'я та безпека на робочому місці; захист дітей і підлітків; особи похилого віку; непрацездатні особи (інваліди).

На думку науковців І. Кресіної та Н. Хоми "копіювання Україною конкретних зарубіжних моделей не є перспективним, позаяк відсутні передумови для ефективного впровадження. А також модернізуються усі класичні моделі, адаптуються до викликів сьогодення та стрімкого інноваційного розвитку"¹⁸⁷.

В Україні перспективною виглядає така моделі соціальної держави, яка всебічно стимулює, заохочує та активує недержавні інститути (НДО), утверджує субсидіарність, вона звужує при цьому власні функції. Громадяни країни при такій моделі уже не є виключно споживачами соціальних благ, а є їхніми виробниками, надавачами. При визначенні моделі соціальної держави в Україні слід відмовитись від всеохоплюючого патерналізму та концепції держави загального добробуту і відповідно утвердити як у

¹⁸⁷ Кресіна І., Хома Н. Моделі соціальної держави: модернізуючий вплив глобалізації. *Публічне право* № 1 (17), 2015, с. 195.

теоричному плані, так і у практичній діяльності зовсім новий принцип соціальної політики: держава надає та має гарантувати найнеобхідніші соціальні гарантії найбільш нужденним своїм громадянам. При цьому модернова сучасна соціальна держава зобов'язана виступати головним суб'єктом формування та реалізації соціальних інвестицій у розвиток охорони здоров'я, освіти та культури тощо.

Ціннісну основу соціальної політики та забезпечення соціальної функції держав ЄС складає почуття "європейської ідентичності", яке базується на глибоко вкорінених спільних "європейських цінностях". Європейська ідентичність – це ключовий елемент, який дозволяє громадянам країн ЄС відчувати себе частиною єдиного цілого не лише через історичні факти або географічне положення (нові європейські реалії все більше впливають на їх повсякденне життя; триває процес об'єднання, що поєднує інтеграцію за географічною ознакою із загальними демократичними цінностями)¹⁸⁸.

Впродовж останніх років європейські країни в межах ЄС переходять від переважно економічних до врівноважено-системних, багатосторонніх відносин. Сьогодні активно дебатується проєкт переходу соціальної держави у державу солідарності, де має бути баланс між правами і обов'язками громадян, їх свободою та відповідальністю; допомога держави має надаватися лише тим, хто сам надає собі допомогу.

Відбувається відхід від першочерговості підтримки до спрямування державних заходів на розвиток ініціативи громадян (насамперед, працездатного віку), їх громадсько-політичної активності, інвестування у соціальний капітал, підтримка саморозвитку особистості через трудову активність, стимулювання активності та ініціативи громадян за забезпечення власного добробуту – це має стати основою забезпечення соціальної функції держави на просторі ЄС.

В українському суспільстві зберігається підвищений інтерес до соціальної сфери та нагальних життєвих потреб громадян країни. Про

¹⁸⁸ Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства...

недосконалість державної соціальної політики свідчать численні соціальні протести і сама оцінка Президента України та парламенту. Вони підтверджують, що чинна державна модель соціальної політики вступає в суперечність із цілями посткризової модернізації економіки та суспільства. По-друге, як зазначив Президент, інертність адаптаційних механізмів сприяє поширенню бідності, що призводить до відтворення витратного характеру системи соціальної підтримки. Тому сьогодні вона неспроможна перерозподілити ресурси на користь тих, хто потребує цього найбільше. По-третє, відсутність чітких стратегічних пріоритетів соціальної політики спричиняє розпорошення коштів та недостатню ефективність соціальних програм.

У європейських країнах соціальна функція держави в значній мірі базується на страховій моделі соціального захисту, яка заснована на системі соціального страхування з пайовим відрахуванням внесків працюючими громадянами і роботодавцями. Боротьба з бідністю тут передбачає державні заходи щодо встановлення й підтримки високих соціальних стандартів життя всіх членів суспільства. Ринок праці, зайнятість регулюються соціальними партнерами. Метою соціальної політики за такого підходу є забезпечення рівних можливостей, надання однакових шансів усім у досягненні соціального статусу, відповідного особистості кожного. Держава не несе відповідальності за розвиток громадян та їхню соціальну перспективу, але створює їм необхідні для цього економічні, правові й культурні умови¹⁸⁹.

Так, універсальна модель соціального захисту найбільш розвинена в Австралії, Данії, Новій Зеландії, де соціальне забезпечення в переважній більшості гарантується державою. У таких країнах, як Німеччина, Бельгія, Австрія, Італія, Іспанія, Греція соціальний захист здійснюється через систему соціального страхування, тобто в них діє страхова модель соціального захисту.

У системі соціального захисту Швеції, Фінляндії та Норвегії вдало поєднуються державне соціальне забезпечення та соціальне страхування, тобто

¹⁸⁹ Максимчук Є.О. Системи забезпечення соціального захисту в зарубіжних країнах. *Наукові праці НДФІ*. 2006. Вип. 4. С. 66-72.

економіка великою мірою працює на задоволення потреб членів суспільства. Вона характеризується надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %), акумулюванням у руках держави значних фінансових ресурсів, домінуванням ідеї рівності та солідарності у здійсненні соціальної політики, активною упереджувальною політикою, профілактичними заходами у сфері зайнятості, жорсткою політикою доходів, високим рівнем соціального захисту населення, що забезпечується в основному за державні кошти. Тут соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, яке має чітко виражену соціальну спрямованість, тобто соціальна політика виступає як мета економічної діяльності держави¹⁹⁰.

Для Великої Британії, Ірландії є характерним регулювання соціальних процесів з боку держави, проте нижчий, ніж в універсальній моделі, рівень оподаткування і перерозподіл ВВП через держбюджет (не більше 40 %). Крім того, має місце приблизно рівний розподіл витрат на соціальне забезпечення між державою та приватним сектором, пасивна державна політика на ринку праці¹⁹¹.

Соціальний захист, як будь-яка інша сфера суспільної діяльності, має свої правила, нормативи та стандарти. Оцінюватися соціальний захист повинен передусім не за кількісними, а за якісними категоріями. Якщо для України розробка якісних показників, надання соціальних послуг нехай і не така далека, але все ж перспектива, то в розвинених європейських державах без цих стандартів соціальна робота неможлива. Просто проголосити створення соціально-орієнтованої держави недостатньо. В європейських країнах регламентовано, зведено в єдину систему та уніфіковано всі умови й аспекти надання соціальних послуг.

Наприклад, у Великобританії всі послуги, що надаються в галузі освіти, медицини й інших сферах, законодавчо визначені як соціальні. Британці створили ринок соціальних послуг, який складається з державних, приватних

¹⁹⁰ Стойка А. В. Стратегічне управління в діяльності органів державної влади соціального спрямування : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2011. 34 с.

¹⁹¹ Там само.

соціальних служб й громадських організацій, що надають ці послуги. Таким чином, у людей є вибір, і в той же час створюється конкуренція стосовно якості й стандартів послуг між державою та приватними організаціями.

Держава виділяє гроші на певну послугу, а користувач сам вирішує де її купувати – там, де вона більш якісна або де більш дешева. Дуже важливо й те, що в європейських країнах, і, зокрема, в Британії завжди точно знають, яка кількість людей має потребу в соціальних послугах. Відповідно, вони можуть прорахувати необхідний обсяг фінансових ресурсів для надання цих послуг.

Різні напрямки соціальної роботи регламентуються своїми нормативами й стандартами. Наприклад, стандарти життя дитини в прийомній родині стосуються не тільки умов проживання, але й, наприклад, таких речей, як право дитини на доступ до телефону, на спілкування зі своїми біологічними батьками, якщо вона цього хоче, ще на низку інших, передбачених Конституцією прав.

У притулках і дитячих будинках Європи просто не існує кімнат на 20–30 осіб, у яких діти всі разом живуть, сплять і граються. Після такого “колективізму” вони виявляються не готовими до самостійного життя. Тобто у європейському співтоваристві стандарти соціального захисту пов’язані з потребами особистості.

На Заході інвалід, особливо той, у якого немає родичів, має право жити як у спеціальному інтернаті, так і у своїй квартирі, але з обов’язковим обслуговуванням вдома соціальними працівниками. Зокрема, у Німеччині на державному рівні підтримуються будь-які програми для адаптації таких людей у суспільстві¹⁹².

У багатьох європейських країнах чітко організована система соціального захисту населення. В Італії й Франції дуже розвинений волонтерський рух. А у Швеції модель соціальної роботи вважається кращою у світі, оскільки шведам вдалося об’єднати все позитивне, запозичене з досвіду значної кількості країн. Економісти навіть ввели такий термін – “шведська модель”. Середня тривалість життя тут становить 78 років. Середній дохід на душу населення – близько 20,5

¹⁹² Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы. Москва: Экономика, 2006. 271 с.

тис. євро. Рівень безробіття менше – 1,5 %. Будь-який житель Швеції економічно захищений у випадку хвороби, при народженні дитини, у зв'язку з нещасними випадками, травмами, втратою роботи й в старості.

Крім того, всім нужденним виплачується грошова допомога, що забезпечує гідний рівень проживання. Але, реальна ситуація є такою, що соціальне страхування залишається на сьогодні найбільш поширеним і вагомим елементом системи соціального захисту більшості держав світу.

В європейській економічній зоні обсяг коштів, які щорічно проходять через механізм соціального страхування, вдвічі перевищує асигнування державного бюджету та втричі – надходження на додатковий захист. А взагалі, розвинені країни найчастіше комбінують різноманітні економічні важелі для проведення досить вдалої соціальної політики¹⁹³. Проте досить значне місце у системі соціального захисту має займати саме державна підтримка найбільш вразливих верств населення.

Розглянемо деякі елементи побудови системи соціального захисту в розвинених країнах. Система соціального захисту в Нідерландах, наприклад, включає в себе страхування службовців, державне страхування й соціальну допомогу. При страхуванні найманих працівників внески сплачують роботодавці й наймані працівники з фонду заробітної плати. Збір внесків здійснюють промислові страхові асоціації. Внески до державного страхування сплачують наймані працівники й ті, хто працює не за наймом, із доходу. Збір внесків здійснюють державні податкові управління.

До соціальної допомоги вдаються у двох випадках у разі крайньої необхідності – як до останнього засобу, та коли допомога соціального страхування менша гарантованого доходу. У першому випадку її надають муніципалітети, в другому – промислові страхові компанії. Обидва різновиди допомоги надають тільки після попереднього визначення рівня доходу. У Нідерландах існує п'ять різновидів соціальної допомоги, що фінансуються із загальних податкових надходжень. Це – допомога дітям, додаткова допомога

¹⁹³ Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України. *Україна: аспекти праці*. 2002. № 6. С. 30–36.

безробітним і непрацевдатним, допомога за віком і частковою непрацевдатністю, а також безробітним і тим, хто працює не за наймом.

Закон про додаткові допомоги забезпечує допомогу безробітним, непрацевдатним, тим, хто має пільги за іншими законами, якщо їхній дохід разом із доходом чоловіка або дружини нижче гарантованого мінімального доходу. Ця допомога перекидає місток між мінімальним і гарантованим доходами. Максимальну допомогу складають 30 % мінімальної заробітної плати – для одружених, 27 % – для самотніх батьків і 21 % – для самотніх людей.

Окрім зазначеного закону є дві постанови, норми яких забезпечують додатковий дохід старим, частково непрацевдатним, безробітним і тим, хто працює не за наймом. Цим отримувачам законодавчо забезпечено мінімальний гарантований дохід, при цьому різним категоріям отримувачів надається різна допомога. Так, береться до уваги вік людини, допомога, яку вона отримує за іншими статтями (наприклад, допомога по безробіттю), ступінь непрацевдатності, статус безробітного. Закон про державну допомогу забезпечує мінімальний дохід для кожного громадянина, котрий не має достатніх фінансових засобів¹⁹⁴.

У перспективі для посилення соціальної функції держави доречно зосередити увагу на викладених вище напрямках. Оскільки бюджетне фінансування є головним джерелом підйому соціальної сфери, слід прискорити процес реформування системи податків та здійснювати додаткові заходи щодо наповнення дохідної частини державного бюджету та бюджетів усіх рівнів. Для розв'язання цієї проблеми доцільно використати досвід розвинених країн світу, наприклад, Німеччини, Великобританії, Нідерландів, Скандинавських країн.

¹⁹⁴ Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування... С. 30–36.

2.3. Скандинавська модель забезпечення соціальної функції держави

Сучасні системи соціальної політики та моделі реалізації соціальної функції держави у розвинутих країнах світу сформувалися вже в середині ХХ ст. Тоді ж дефініція "соціальна держава" або "держава соціального добробуту" стали вживаними у лексиконі політиків та науковців, а особливістю цього типу держави було визначено високий рівень соціальної безпеки та соціальної захищеності її громадян. Але досягнення такого рівня можливе завдяки проведенню інституційних реформ у соціальній сфері а результатом яких є ефективна соціальна політика та результативність соціальної функції держави.

У формуванні та реалізації сучасної соціальної політики беруть активну участь різноманітні суб'єкти, діяльність яких спрямовується на конкретні власні інтереси, зокрема, й соціальні. Така діяльність може здійснюватися як в правовому полі на основі встановленої нормативно-правової бази, так і поза нею, наприклад шляхом входження в корупційні відносини. Такими суб'єктами можна назвати територіальні громади та їх органи самоврядування, органи державної виконавчої влади, недержавні організації, громадські об'єднання та асоціації тощо. "В залежності від того, хто ініціює та встановлює ці взаємини та проводить відповідні заходи, розрізняють види соціальної політики – державну, регіональну, корпоративну. Основним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі є держава. Вона й визначає загальні її засади, мету, завдання, пріоритети, нормативно-правову базу й проводять безпосередню практичну роботу з її реалізації"¹⁹⁵. І тому дослідження щодо моделей реалізації соціальної функції держави є досить актуальними і важливими для процесів державного будівництва.

Для оптимально спрямованого руху України до побудови соціальної держави, вдосконалення її соціальної політики та стратегії, важливого значення набуває науково обґрунтована доцільність використання міжнародного, особливо європейського та північноамериканського, досвіду побудови

¹⁹⁵ Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. *Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України*. URL: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=363:2014-02-21-06-52-37&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27.

ефективної (дієвої) моделі виконання соціальної функції держави із врахуванням менталітету українського суспільства¹⁹⁶. Відтак для нас є корисним дослідження особливостей скандинавської моделі реалізації соціальної функції держави.

В основі реалізації соціальної функції держави лежить державна соціальна політика, що являє собою її дії у соціальній сфері, які переслідують певні цілі, мають бути співвіднесені з конкретно-історичними обставинами, належно підкріплені необхідними організаційними й пропагандистськими зусиллями, необхідними фінансовими ресурсами й бути розраховані на певні етапні соціальні результати. «І хоча головним суб'єктом соціальної політики є держава, поряд з нею важливу роль у соціальній політиці виконують інші, недержавні суб'єкти, зокрема, профспілки, політичні партії та інші громадські організації. Загально прийнято, що головними показниками ефективності соціальної політики країни є рівень добробуту, освіти, здоров'я населення, конструктивності відносин соціальних груп та соціальної стабільності»¹⁹⁷.

Важливим засадничим документом, що регулює соціальну політику у європейських країн, є Європейська соціальна хартія (1961 р.), яка проголосила право людини на соціальний прогрес. У Конвенції Міжнародної організації праці, де закладені основні цілі й норми соціальної політики, було наголошено, що будь-яка політика має спрямовуватися на досягнення добробуту та розвитку населення, заохочувати його прагнення до соціального прогресу¹⁹⁸. В Україні – соціальна спрямованість держави є теж важливою її конституційною ознакою. За Л. Ільчуком аналіз світового досвіду вироблення моделі соціальної держави, соціальної політики, реалізації соціальної функції держави засвідчує :

– *по-перше*, соціальна політика держави та її стратегія розвитку соціальної сфери значною мірою залежать від форми державного устрою та сформованого політичного режиму, загального рівня політичної культури суспільства;

– *по-друге*, стратегічні напрями та пріоритети державної соціальної

¹⁹⁶ Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні

¹⁹⁷ Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства...

¹⁹⁸ Соціальна робота: підручник [В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічкач, Н. М. Горішна, Г. В. Лещук, О. Ю. Пришляк]; за ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль : ВАТ "ТВПК "Збруч", 2010. с. 24.

політики, державні соціальні стандарти та гарантії безпосередньо залежать від стану економічного розвитку країни, спроможності державного бюджету фінансувати різноманітні соціальні програми, покликані забезпечити гідне життя громадян;

– *по-третьє*, просте копіювання кращого досвіду закордонних моделей соціальної держави без врахування національного менталітету, особливостей історичного розвитку та політичної культури суспільства не гарантує позитивного ефекту, проте може призвести до руйнації всієї системи державного соціального забезпечення, соціальних криз та потенційно здатне спричинити дефолт самої держави. Позитивні кейси соціальної політики інших держав вимагають ретельного вивчення й екстраполювання на власну соціальну практику лише з оглядом на економічні, соціально-політичні та культурно-ментальні можливості нашої держави.

– *по-четверте*, найбільш привабливою для України з-поміж відомих зарубіжних моделей державної соціальної політики слід визнати соціал-демократичну, насамперед, такі її національні варіанти, як скандинавська та німецька соціальні моделі з їх опертям на сучасне ринкове господарство з яскраво вираженим соціальним характером національної економіки та тривалою сталістю демократичного політичного устрою. Ці моделі значною мірою наближені до українських історичних та політичних традицій, де серед суспільних цінностей домінують ідеї соціальної справедливості та захищеності.

– *по-п'яте*, стратегія соціальної політики ні в якій мірі не може слугувати популістським забаганкам керівництва держави або ставати заручницею виборчих технологій, а, насамперед, має враховувати постійний розвиток національного господарства та забезпечувати зростання видатків на соціальну сферу"¹⁹⁹.

Загальноновизнаними у соціальній зарубіжній практиці стали моделі соціальної держави, які були запропоновані в 1990 р. Г. Еспінг-Андерсеном – а відповідно і соціальної політики. Виокремлюють три моделі: ліберальна

¹⁹⁹ Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні...

(англосаксонська), скандинавська (соціально-демократична) і континентально-європейська (консервативна)²⁰⁰. Фундаментом такої класифікації є основні принципи доступності, ступені охоплення населення та перерозподілу доходів у системах соціального забезпечення. Важливе значення відіграють роль та міри впливу на ці процеси політичних партій країн (блоків, громадських рухів, державної влади тощо), що в кожній з сучасних держав є лосить різною²⁰¹.

Значну увагу серед дослідників сфери публічного управління привертає новітня соціальна політика європейських країн Скандинавії (Данії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Ісландії) як "держав загального добробуту", що відіграє вагомую роль у реалізації інтересів різних соціальних спільнот країн, окремих їхніх громадян, всіх верств суспільства загалом²⁰². Соціальна політика скандинавських країн впливає на задоволення життєвих потреб різних верств населення, підвищення його добробуту, забезпечення належного рівня матеріального й духовного життя, розвитку культури, охорони здоров'я, освіти. Ефективна модель виконання соціальної функції держави та її соціальна політика спрямовує організацію системної соціальної роботи, діючи у взаємозалежних зв'язках і впливах. Тому досвід скандинавських країн є повчальним і корисним для українських реалій реалізації соціальної функції держави.

У скандинавській (соціально-демократичній) моделі провідну роль у соціальному захисті населення відводиться державі, яка гарантує базовий рівень забезпечення кожному громадянину з державного та місцевих бюджетів. Якщо ліберальна модель передбачає обов'язок кожного громадянина особисто піклуватися та забезпечувати власний добробут, скандинавська модель ґрунтується на концепції "солідарності", за якою проблемами соціального захисту опікується, насамперед, держава та все суспільство. Саме тому цю модель інакше називають солідарною і крім країн північної Європи вона

²⁰⁰ Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. Cambridge, 1990.

²⁰¹ Ситник О. І., Сільвестрова О. Ю. Теоретичні засади державної соціальної політики в трансформаційній економіці. *Економічний форум*. 2019. № 3. С. 223-228.

²⁰² Чалюк Ю. О. Соціальні тренди великої четвірки ООН: МОП, ЮНЕСКО, ФАО, ВООЗ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 35. С. 12-20.

найшла практичне втілення також ще у Нідерландах та Швейцарії.

Скандинавська модель, як зазначає С. Мельник, ґрунтується на таких принципах соціального захисту: всі люди мають однакову цінність, незалежно від віку й продуктивності (*суспільство не може відмовитися від "слабких" елементів та повинне створювати їм умови і надавати можливості для задоволення своїх потреб*); соціальні послуги й сервіс надаються на добровільних началах. У разі відсутності розуміння добровільності, державою можуть вживатися примусові методи; соціальний захист повинен бути безперервним, всебічним і охоплювати всі сфери життя людини; соціальний захист повинен бути гнучким, доступним і здатним вирівнювати соціальні умови для всіх груп населення. Такий підхід допомагає перебороти розрив у соціальних можливостях як "слабких" груп, так і всього суспільства. Зокрема, усі повинні мати однакову можливість для отримання освіти, кваліфікації й оплачуваної роботи – стати само забезпечуваними членами суспільства²⁰³.

Пріоритетними завданнями державної соціальної політики у скандинавській моделі реалізації соціальної функції держави вважаються загальна зайнятість й вирівнювання доходів населення; зменшення рівня розшарування суспільства за доходами. Розвинутий державний сектор економіки слугує основою фінансування соціальної сфери, а її зміцненню сприяє високий рівень оподаткування. Частка державних витрат з ВВП становить у Швеції 66 %, у Данії 61 %, у Фінляндії 56 %²⁰⁴. Більша частина таких витрат спрямовується на задоволення соціальних потреб суспільства та громадян. Значну частину становлять трансферні платежі, завдяки яким іде перерозподіл внутрішнього валового продукту на користь найменш забезпечених прошарків населення.

“Особливістю цієї моделі є універсалізація соціального захисту населення, як гарантованого, забезпеченого права всіх громадян. Важливою

²⁰³ Мельник С. В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування. *Український соціум*. 2008. №4. С. 114-126.

²⁰⁴ Швеція і її система соціального захисту. *Юридично-соціальний портал*. 2008. URL: <http://www.pilga.in.ua/node/22>

ресою цієї моделі є висока роль держави в усупільненні доходів та загальнонаціональних соціальних механізмів управління. Держава забезпечує високий рівень якості й загальнодоступність соціальних послуг (у тому числі безкоштовне медичне обслуговування, освіту тощо)²⁰⁵. Для скандинавського типу реалізації соціальної функції держави характерним є певний універсалізм та законодавчо закріплений перерозподіл доходів між бідними й багатими, що обумовлює застосування прогресивної шкали оподаткування, за якою людина віддає державі тим більший відсоток податків, чи отримує більший дохід. Вона заснована на системі соціального страхування з певними відрахуваннями внесків працюючих і роботодавців, а боротьба з бідністю тут поєднується з підтримкою високих стандартів життя всіх громадян країни.

Економічну основу скандинавської соціальної моделі становить ефективно виробництво продукції та послуг, оптимальна зайнятість населення, чому сприяє діяльність сильних профспілок та об'єднань роботодавців, договірні між ними відносини, які контролює держава, характерний високий рівень перерозподілу суспільного продукту. У цій моделі з державного бюджету фінансується вся соціальна політика, яка забезпечує реалізацію гарантованих прав та дій органів системи соціального захисту, що стимулює активну діяльність різноманітних недержавних соціальних служб. Це стало можливим лише за наявності сформованого сильного й децентралізованого управління.

В тих державах, де запроваджено цю модель соціальної політики, встановлено досить високі податки, які здебільшого мають непрямий характер та є вкладеними в прибуток від роздрібного продажу товарів і послуг. Доходи громадян обкладаються прогресивним податком з доволі істотною прогресією, відтак шведські підприємці, для уникнення такого податкового впливу, нерідко вдаються до реєстрації своїх підприємств у інших країнах Європи.

Турбота держави про громадян возведена в Швеції у ранг

²⁰⁵ Мельник С. В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та .. С. 116.

національного культу, а національна доктрина соціальної держави гарантує громадянам певну стабільність та безпеку, надійність і захист у загрозованих для особи ситуаціях. Громадяни є незалежними від родичів чи добродійності, а тим більше від ринку, вони цілком покладаються на державу, яка піклується про людину впродовж усього її життя. Шведській моделі соціальної держави властиве: “регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні (встановлення тарифних ставок, колективних договорів); проведення соціальної політики, що забезпечує найменшу диференціацію населення за рівнем доходів; орієнтація політики зайнятості на мінімізацію безробіття, насамперед за рахунок перекваліфікації працівників; розвиток виробничої демократії та ін. Діяльність по кожному з відзначених напрямів принесла досить вражаючі результати”²⁰⁶.

Реалізуючи базову ідею соціальної політики – принцип національної солідарності, Урядова команда шведської держави прагне не лише системно дотримуватись стану рівної захищеності інтересів всіх громадян країни, але й домагається максимального забезпечення добробуту окремих груп членів суспільства. Урядова перерозподільча політика в скандинавських країнах є активною, вона хоча й ліквідувала проблеми бідності, але не змогла до кінця вирішити проблеми соціально уразливих груп (дітей, старих, інвалідів та безробітних). Але рівень витрат на забезпечення належного стану сфери соціального захисту є досить високим, що є наслідком впровадження принципу належного забезпечення соціальних прав громадя – це дозволяє досягати її більшої ефективності та підтримувати досить велику кількість в суспільстві прихильників соціал-демократичної моделі.

До числа інших характерних рис соціал-демократичної моделі належить розвинена система виробничої демократії, регулювання правових відносин у сфері зайнятості та праці на загальнонаціональному рівні, а не на мікрорівні окремих галузей чи виробничих підприємств, а також – використання

²⁰⁶ Хирдман Свен. Шведская социальная модель: управление и развитие..

державою наявних фінансових ресурсів країни з метою мінімізації рівня безробіття в економіці та суспільстві загалом.

Отже, скандинавська модель соціального захисту населення суттєво відрізняється від інших європейських держав значно розвинутою системою соціального забезпечення. У скандинавських країнах переважає державна модель соціального захисту населення²⁰⁷. А поняття "соціальний захист" в цих країнах трансформоване в поняття "соціального добробуту". У конституціях Норвегії, Швеції й Швейцарії, текстуально зафіксовано не поняття "соціальна держава", а категорія "держава добробуту". Ця модель включає обов'язкову соціальну політику, регульовану державою рівень доходів, а також зрівняльний, загальний характер соціальних пільг і допомоги. Не дивлячись на схожі риси, скандинавські країни дещо відрізняються по характеру і організаційним формам реалізації соціальної політики.

Основним принципом, наприклад, шведської соціальної моделі є її універсальність – вона охоплює всі верстви населення. Усі громадяни поза залежністю від їхнього соціального статусу беруть участь у її фінансуванні, вносячи співрозмірний своїм доходам внесок – принцип солідарності. Держава ж бере на себе функції перерозподілу соціальних благ від забезпечених до найбільш уразливих категорій населення. Рівень оподаткування в Швеції становить близько 67% і є одним із найвищих в світі, але у Швеції це повною мірою компенсується високим ступенем соціальної захищеності населення, відсутністю значних контрастів між багатством і бідністю і, відповідно, високою політичною і соціальною стабільністю²⁰⁸.

Шведське соціальне забезпечення розподіляється на страхування за місцем мешкання, що стосується гарантованих державою виплат і допомоги ("бенефіцій") та страхування за місцем роботи, яке переймається виплатами на випадок втрати доходу. Обидва види страхування однаково застосовуються до

²⁰⁷ Швеція і її система соціального захисту...

²⁰⁸ Рівчаченко С. В. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. №5, с. 194

осіб, що мешкають чи працюють у Швеції, наявність шведського громадянства не є неодмінною умовою для страхування²⁰⁹.

Традиційні риси скандинавської моделі (солідарність, соціальний контракт між поколіннями, універсалізм, повна зайнятість населення, поєднана з активним втручанням держави у механізми функціонування ринку) є динамічними, бо вони постійно зазнають змін під впливом чинників внутрішньодержавного та міжнародного розвитку, конвергенції ідеологій та національних культур і традицій. Проведений аналіз соціальних реформ шведського уряду доводить, що відбувається трансформація соціал-демократичної моделі у напрямі до ліберальної моделі, котра активізує працездатну особу²¹⁰. Це пояснюється тим, що в умовах глобалізації і постіндустріального розвитку, на фоні неоліберальної хвилі в інших європейських країнах, у Швеції почали спостерігатися диспропорції в соціальній сфері: витрати на виплати хворим, достроковим пенсіонерам, безробітним і особам, зайнятим через відсутність робочих місць, на різноманітних курсах, зросли майже в два рази швидше, ніж ВВП; особи працездатного віку (20-64 років), які складають 59% населення, (а це 20%) є реципієнтами компенсацій і виплат, що значно ускладнило соціальну ситуацію у країні, з огляду на жорсткі закони щодо гарантій зайнятості працівників; поширилася кількість безробітних, які отримують 90-80% попередньої зарплати і не поспішають працевлаштовуватися; збільшилася кількість непрацюючих іммігрантів, які утримують свої родини на соціальні виплати, що спричиняє невдоволення місцевих громадян²¹¹.

Хоча для Шведської моделі характерна активна державна політика зайнятості, яка направлена на підвищення конкурентоспроможності робочої сили, передусім через профпідготовку працівників, створення робочих місць, як у державному секторі, так і шляхом субсидування приватних компаній,

²⁰⁹ Мельник С. В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування ... С. 122.

²¹⁰ Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства...

²¹¹ Там само...

суміщення тих, хто шукає роботу та вакантних місць, в тому числі і через інформацію і профорієнтацію. На ці цілі Швеція витрачає більше коштів, ніж будь-яка держава. Швеція проводить перепідготовку безробітних і повертає їх до праці, зокрема шляхом надання субсидій для переїзду до вакантних робочих місць, а не витрачає величезні суми на допомогу безробітним в якості компенсації за втрачені доходи²¹².

На жаль, в українській державі діюча соціальна політика є ще досить суперечливою та аморфною. Через відсутність чітко визначеної концепції, необхідної економічної бази, стратегії та пріоритетів, заполітизованість українського суспільства чимало соціальних програм носять відверто популістський, декларативний характер. Формування нової моделі реалізації соціальної функції держави із врахуванням світового досвіду концепції соціальної держави та реалізації соціальної політики, розробка на їхній основі системи соціального захисту та вдосконалення соціальної політики повинні наблизити Україну до європейських стандартів стабільного соціального розвитку та безпеки. Використання в Україні універсальної моделі соціального захисту, що заснована на відомому принципі загального добробуту, яка активно діє в Швеції, Норвегії, Ісландії та Фінляндії стане можливим за умови побудови стандартної базової системи державного соціального захисту, що охоплює широкі верстви населення де у національних соціальних програмах беруть участь практично всі громадяни цих країн. Збереження принципу загального добробуту у скандинавських країнах стало можливим завдяки наявності значного державного сектора економіки і високого рівня оподаткування – до чого наше суспільство або не готове (високий рівень оподаткування) або вже втратило раніше існуючі позиції (значна частка державного сектору).

Однією з держав, що дотримується північноєвропейської моделі соціальної держави є Фінляндія. Загальноєвропейська криза соціальної держави змушує Фінляндію реформувати соціальну функцію, а особливо систему

²¹² Мудролюбова Н. О. Особливості шведської моделі соціального захисту населення від безробіття. *Право*, Випуск 29'2015, с. 106

соціального захисту задля адаптації до нових історичних умов. Фактично до кінця 1980-х років концепція соціальної держави у Фінляндії невпинно втілювалась, розширяючи універсальність системи соціального захисту, збільшуючи розміри соціальних виплат та удосконалюючи формальні та неформальні соціальні послуги. Як і по всій Європі цей процес був призупинений. А нагальна необхідність перегляду всієї наявної системи прийшла вже у 90-х роках. Загальносвітова економічна криза і політична криза (особливо, розпад Радянського Союзу та утворення молодих демократій), найбільшого економічного партнера та ринку збуту продукції мали наслідком швидке падіння показників економічного зростання та, натомість, не менш інтенсивного процесу збільшення безробіття в країні.

Реакцією уряду країни на цю кризу стало значне скорочення соціальних видатків та погіршення умов доступу та первні обмеження участі в соціальних програмах. Було запроваджено нові податки та збори. Влада запровадила внески для робітників на трудові пенсії, які до цього часу повністю фінансувались лише самими ми роботодавцями.

Так само як у Швеції, у Фінляндії була скасована універсальна пенсія за єдиною ставкою й замінена на додаткову, що включала тест на нужденність. Базова допомога при захворюванні, яка виплачувалась тим, хто не має доходу: студентам; домогосподаркам; також була скасована. Більшість з цих реформ економії були, проведені коаліційним урядом, сформованому в 1995 році, який складався з п'яти партій ЁС на чолі з соціал-демократами, включаючи партію консерваторів²¹³. Однак, незважаючи на те, що майже всі ключові соціальні допомоги в 1992-1997 рр. було скорочено, це відбулося внаслідок політичних домовленостей, що легітимізували ці непопулярні дії держави та не вплинули кардинально на розподіл доходів у суспільстві. Економічне падіння не створило масштабної бідності або кричущої соціальної та економічної нерівності. Інституціональні характеристики північноєвропейської моделі

²¹³ Швеція і її система соціального захисту...

соціальної держави вдалося зберегти²¹⁴.

У 1998 році у Фінляндії був прийнятий парламентом та набув чинності вже новий закон про соціальну допомогу. Основною ідеєю реформування, тобто реформування системи соціальної допомоги провадилось у фарватері нового урядового курсу, направлено на посилення трудової активації населення. Положення цього нового закону надавали змогу владі, що призначає соціальну допомогу, вимагати від працездатних безробітних осіб реєструватись у центрах зайнятості країни. При цьому було прописано в законі причини за яких громадяни вправі відмовитись реєструватись як безробітна особа, яка шукає роботу, були також прописані в законі й інші нові положення, що активізують трудову активність громадян. Соціальна допомога була поширена на діяльність щодо перенавчання, але водночас вимоги до активації таких осіб також були посилені. Відмова безробітного від участі в програмах перенавчання автоматично зменшувало розмір надання соціальної допомоги.

Ідея активації громадян на пошук роботи була закладена в норму закону, за якою громадянину, що реєструється як безробітна особа й при цьому дотримується всіх вимог, може бути відмовлено в отриманні грошової компенсації лише у чітко окреслених випадках, а саме – в разі доведення, що особа не потребує сторонньої підтримки і може забезпечити себе іншими засобами. Як зазначає П. Арайярві, зміна філософії була фундаментальною²¹⁵.

Сьогодні в Фінляндії соціальна допомога громадянам, чий дохід є нижче за прожитковий, включає базову допомогу, кошти на їжу, одяг та інші базові потреби, додаткову (спеціальні потреби), передбачені законом та превентивну. Підстави для призначення третього виду соціальної допомоги визначаються виключно муніципальними властями. Мета превентивної допомоги полягає у сприянні "самостійному вирішенню проблем з боку індивіду або родині та попередженні соціальної ексклюзії та довготривалої залежності від соціальної

²¹⁴ Швеція і її система соціального захисту.

²¹⁵ Arajärvi P. The Finnish Perspective on the Last-Resort Support for Subsistence. *Scandinavian Studies in Law*, 2007. 39 p.

допомоги"²¹⁶. У 2001 році було ухвалено новий закон, спрямований на підтримку працевлаштування молоді та осіб, що вже тривалий час є безробітними, які отримували на основі перевірки нужденності спеціальну допомогу на додаток до страхових виплат з безробіття або соціальну допомогу. Закон чітко регламентує права та обов'язки безробітних. "Усі без винятку повинні після закінчення певного терміну знайти роботу. Для цього кожен отримувач допомоги зобов'язаний виконати індивідуальний план дій, що розглядався як ключовий інструмент реформи"²¹⁷. За законодавчими змінами 2006 року було встановлено розподіл відповідальності за фінансування соціальної допомоги та підтримку безробітних громадян між державними службами зайнятості та муніципалітетами²¹⁸. При цьому закон заохочував місцеву владу сприяти трудовій активації безробітних, звільняючи місцеві бюджети "від виплати пасивних соціальних допомог в разі успішності такої діяльності"²¹⁹.

У 2002 році був ухвалений закон, що вносив інновації у приватне пенсійне страхування. За два роки було внесені зміни до публічної системи пенсійного забезпечення. Обидва пенсійні закони набули чинності у 2005 році²²⁰. Відбулася пенсійна реформа, основним спрямуванням якої стало орієнтування на активацію трудової активності серед робітників пенсійного віку. Зміни в ході реформу стосувалися й віку виходу на пенсію, якій до того встановлений на рівні 65 років (при цьому було можливість виходу на пенсію вже у 60 років, але з меншою сумою пенсійних виплат). Відповідно до змін 2005 року задля отримання повної пенсії встановлювалося часове вікно:

²¹⁶ Social Welfare in Finland. – Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health. Helsinki, Finland, Helsinki University Printing House, 2006. PP. 11-12.

²¹⁷ Johansson H. Nordic activation reforms in a European context: a distinct universalistic 37 6 model? *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. Edited by B.Hvinden, H.Johansen, Routledge, 2007. PP. 53–66.

²¹⁸ Berkel van R. The administration of Income Provision and Activation Services. *The Governance of Active Welfare States in Europe*. Ed. by R.van Berkel, W. de Graaf, T.Sirovátka, Palgrave Macmillan, 2011. PP. 22–37.

²¹⁹ Karjalainen V. Governance of Integrated Activation Policy in Finland. *The Governance of Active Welfare States in Europe*. Ed. by R.van Berkel, W. de Graaf, T.Sirovátka, Palgrave Macmillan, 2011. PP. 216–236.

²²⁰ Kangas O. Finland: labor markets against politics. *The Handbook of West European Pension Politics*. Oxford University Press, 2006. PP. 249–296.

звичайна пенсія призначалася по досягненні 63 років, але, якщо людина продовжуватиме працювати, розмір пенсії також продовжує зростати до 68 років. Відповідно нова пенсійна схема передбачає гнучкий вибір виходу на пенсію між 63 та 68 роками. Водночас, було дещо піднято мінімальний вік дострокового виходу на пенсію, який відтепер становить 62 роки.

Як зазначає Т. Хакола, фінська пенсійна реформа "скасувала декілька опцій дострокового виходу на пенсію, збільшила мінімальний пенсійний вік для декількох схем, і загалом була спрямована на заохочення пенсіонерів продовжувати працювати. Міркування справедливості покладались в основу нової формули вирахування суми пенсії, яка тепер бере до уваги весь трудовий стаж, а не лише останню заробітну плату"²²¹.

Варто зазначити, що внаслідок ефективної соціальної політики сучасна Фінляндія має якісну медицину з досить складною системою охорони здоров'я, що створена з трьох рівнів: національний, приватний, мініципальний та професійний. Сучасна фінська система охорони здоров'я є прикладом північноєвропейського підходу до сфери медичного обслуговування населення. Вона є універсальною пропонує повний обсяг медичних послуг, які надаються в основному лише публічними провайдерами та фінансуються з джерел загального оподаткування. Однак у порівнянні з іншими північними країнами фінська система є більш самостійною, децентралізованою, а також вона астосовує змішану систему асигнування. Органи державної влади самі не організують надання медичних послуг, але вони визначають загальні напрямки розвитку галузевої політики у сфері охорони здоров'я в країні. Політичний менеджмент соціальним захистом держави, включаючи й медичне обслуговування населення належить до сфери відповідальності Міністерства соціальної політики та охорони здоров'я. На відміну від України у Фінляндії це одне міністерство. Більшість медичних послуг організуються та надаються

²²¹ Hacula T. The Effect of the Pension Reform on Retirement Age and Income Distribution. Estimates from a Dynamic Programming Model. 18 p.

муніципальною системою охорони здоров'я. Фінське законодавство зобов'язує органи місцевого самоврядування (муніципалітети) надавати належні та доступні медичні послуги своїм мешканцям громад. Фінські громадяни, окрім вільного доступу до медицини муніципалітетів, мають можливість отримувати компенсацію (частину витрат) за використання приватних медичних закладів для лікування з джерел національної системи соціального страхування, внески до якої є обов'язковими для всіх громадян. "Окрім цього існує професійна система медичного обслуговування, яка організується виробничими підприємствами. Тому частина професійних медичних послуг можуть за контрактами надаватись приватними та муніципальними лікарнями. Знаково, що кожна з трьох систем передбачає різний обсяг послуг, умов доступу та фінансування, але успішно співіснують і роблять спільну справу"²²².

Серед важливих елементів фінської національної системи соціального захисту важлива роль і значення за соціальними послугами догляду за дорослими людьми, завдяки яким кожен громадянин вже похилого віку спроможний отримати гідні життєві стандарти, та зберігати їх незалежно від розміру своїх доходів, від наявності чи відсутності на той час родинних зв'язків. Держава розробляє соціальні стандарти і дотримується їх через систему контролю мінімальних національних стандартів у межах яких місцева (муніципальна) влада є уповноваженою розробляти конкретні механізми надання соціальних послуг своїм громадянам.

На основі діючого в країні закону про соціальні послуги та допомогу немічним людям органи місцевого самоврядування (муніципалітети) у співпраці з третім – недержавним сектором (громадськими організаціями тощо), надають кожному громадянину, хто потребує підтримки професійні належні послуги, у т. ч. медичний догляд у домашніх умовах включаючи користувача послугами, прибирання, транспортні послуги тощо. У кожному окремому випадку послуги призначаються відповідно до індивідуальних потреб

²²² The Finnish Health Care System: A Value-Based Perspective. Sitra Reports, Helsinki, 2009. 115 p.

клієнта. Люди похилого віку, які мають суттєві проблеми зі здоров'ям, мають право на проживання і часто перебувають у муніципальних та громадських спеціалізованих будинках, де отримують всі необхідні послуги догляду та лікування, а також в інших приватних установах. "Для людей з психічними вадами передбачено низку соціальних послуг – житлові, психологічна та соціальна адаптація, догляд на дому або в спеціалізованих інституціях. Зараз відбувається процес оптимізації менеджменту системою послуг догляду в рамках реформування муніципальної структури"²²³.

Варто відзначити, що в абсолютній більшості соціальних програм, що здійснюються на місцевому рівні, провайдерами є як публічні, так і приватні установи. А за доступністю, своєчасністю та якістю надання соціальних послуг громадянам стежить спеціальний уповноважений з соціальних прав людини – омбудсмен. Цей представник держави має право відстежувати та оцінювати діяльність з надання соціальних послуг і в публічному, і в приватному секторах.

Отже, Фінляндія, що пізніше за інші північно-європейські країни, почала будувати соціальну державу, тим не менш у середині ХХ століття приєдналась до північної соціальної моделі. Метою її створення є соціальний простір, в якому кожна людина може реалізувати своє право на гідний рівень життя, безпеку та можливість для самореалізації, яка була б здійснена за рахунок плідної співпраці центральних та місцевих органів влади та при специфічній системі оподаткування. Суспільна довіра до держави як соціального інституту полегшувала прийняття та імплементацію соціальних законів. "Фінська соціальна держава, протягом ХХ століття провівши інституалізацію соціальних послуг та програм гарантування доходів, що захищали людей на всіх етапах їх життя, забезпечували соціальну та гендерну рівність, надавали якісну освіту та охорону здоров'я, виявилась здатною з найменшими втратами перенести міжнародну кризу соціальної держави, пристосувати її до свого світу, що змінюється без трансформації її природи"²²⁴.

²²³ Johansson E. The Long – Term Care System for the Elderly in Finland. *ENEPRI Research Report* №. 76, 2010. p. 8.

²²⁴ Севрюков Д. Г. Реформування соціальної держави у Фінляндії. *Форум права*. 2014. № 2. С. 373–376.

Процес подолання наслідків суспільно-політичної кризи завжди передбачає модернізацію соціальних інститутів або кардинальні зміни у їх функціонуванні аж до руйнації, що тягне за собою також і радикальні перетворення у способі життя. Тому зміна способу життя обов'язково детермінує появу нових соціальних потреб, які мають задовольнятися в нових формах соціальної роботи. Як зазначає Л. Люта, якщо ці форми організації життя перестають задовольняти існуючі соціальні потреби, то знову відбувається необхідна зміна способу життя. "Основою соціальної політики держави має виступати та форма соціальної роботи, яка дозволяє максимально ефективно вирішувати актуальні соціальні проблеми"²²⁵.

Гострота проблемни полягає у тому, що існуючі моделі соціальної політики досить часто не відповідають тим змінам способу життя та актуальними потребами населення, тобто не встигають за змінами модернізуватись. Така суттєва невідповідність порушує екологічність суспільного буття, тому оцінювати ефективність виконання соціальної функції державою необхідно з позиції усвідомлення характеру й змісту нагальних соціальних проблем, що турбують суспільство.

Класикою моделювання соціальної політики є погляди таких науковців як Р. Титмус, С. Лейбфрід, А. Сапір, У. Лоренц та Г.Еспінг-Андерсен. Феномену "соціальної політики" присвячено чимало наукових праць таких зарубіжних (М. Ганслі Теренс, В. Зомбарт, Р. Баркер, І. Ортіс) та вітчизняних науковців (М. Бригадир, В. Дерєга, Г. Попович, А. Сіленко, Т. Семигіна, П. Старецька, В. Собченко, П. Шевчук та ін.). Різні класифікації потреб особистості наводять такі вчені як Р. Блейк, В. Казміренко, Ф. Тейлор, А. Файоль, Ю. Швалб.

Дослідження історії соціальної роботи дозволяє виокремити основні етапи еволюції суспільного сприйняття способу життя, відповідно до яких:

- зростають і змінюються соціальних потреб;

²²⁵ Люта Л. П. Сучасні моделі соціальної політики як інструмент забезпечення екологічності суспільного буття. *Актуальні проблеми психології*. Т.7. Вип.36, с. 243.

- під впливом потреб визріває соціальний запит на нову ідеологію;
- відбувається еволюція системи ціннісних орієнтацій, життєвих пріоритетів, очікувань громадян, цілей їх життєдіяльності;
- в суспільній свідомості затверджуються нові оцінки якості життя.

У XVII ст. відбулася перша суттєва зміна способу життя, яка внаслідок релігійного санкціонування націленості на отримання прибутку спричинила кардинальні зміни в системі ціннісних орієнтацій, адже відтепер накопичення багатств вже переставало бути гріховним. Для цього етапу є характерним поява міст та утворенням верстви вільнонайманих робітників, що породило тоді достатньо велику кількість гострих соціальних проблем. Інституційна (державна) форма соціальної діяльності реалізувала спроби подолання негараздів ізолюючи соціально хворих осіб, тобто захищалися здорові громадяни від соціально небезпечних членів суспільства. У той час соціальні потреби не були за межами рамок задоволення базових потреб на рівні біологічного існування (чи виживання).

Наступні зміни спричинила Велика Французька революція XVIII ст. "Зміна державного устрою, перехід від абсолютної монархії до парламентської держави, призвів до зміни життєвих пріоритетів та появи громадянських свобод. Індивід проголошувався найвищою формою буття"²²⁶. Тоді сталося перше розшарування незахищених верств населення на хворих та працездатних, внаслідок чого державна соціальна політика спрямовувалася лише на тих, хто самостійно не в змоззі вирішити свої проблеми..

На третьому етапі відміна кріпацтва у самодержавній Росії 1861 року призвела різкі зміни в системі ціннісних орієнтацій мешканців Російській Імперії. Розкріпачення різко змінило структуру зайнятості населення, внаслідок чого соціальна політика держави вже почала розгортатися у формі соціального піклування. Суттєвим надбанням того періоду історії стало проведення децентралізації надання допомоги за рахунок використання інструменту місцевої ініціативи в сфері суспільного життя.

²²⁶ Люта Л. П. Сучасні моделі соціальної політики як інструмент забезпечення екологічності суспільного буття... с. 244.

На початку ХХ ст. у Сполучених Штатах та на Європейському континенті відбувався динамічний розвиток гуманітарних наук та становлення наукових основ соціальної роботи. Тому, для четвертого етапу історії становлення соціальної роботи є характерними спроби з'ясувати причини соціальних негараздів та наукове дослідження вірогідних шляхів їх подолання з метою поліпшення соціальної ситуації, що в свою чергу змінило пріоритети та відбулися зміни в системі очікувань. В таких умовах визріла й отримала суспільну підтримку думка, що всім допомогти неможливо і не треба, держава має сконцентруватися на попередженні та подоланні причин соціальної нестабільності. Це стало основою державної корпоративістської моделі соціальної політики.

Одночасно з цими процесами у Радянському Союзі розпочалася зміна ідеології та всього економічного укладу – розгорілися процеси розкуркулення й колективізації (нищення середнього класу селянства та встановлення в економіці державного монополізму). Соціальна політика комуністів здійснювалася у рамках системи соціального забезпечення, яка гарантує людині певний рівень безпеки від соціальних проблем.

У 70-80 роках ХХ ст. у світі відбувається чергова зміна оцінки якості життя, що супроводжується переорієнтацією суспільних цінностей на перехід до так званого "суспільства споживання". Нова соціальна політика держави вибудовується навколо ідеї соціальної підтримки. І скандинавська модель є найкращим її втіленням цієї ідеї. Соціальна підтримка держави спрямовується, насамперед, на задоволення прав і свобод людини, потреб її самореалізації. Така зміна способу та якості життя відбувається, насамперед, в системі життєвих пріоритетів. Стає характерним для соціуму прагнення до самовдосконалення, до професійної реалізації, до самонавчання. Ці прагнення стали набагато більш цінними для особистості, ніж людські відносини.

Цей процес трансформації почався з кінця ХХ ст. та пов'язаний з розвитком сучасних інформаційних технологій. У соціальній політиці держава вже робить ставку на надання соціальних послуг, які могли б індивідуально

задовольнити потреби клієнтів. Як зазначає Л. Люта, "сучасна соціальна робота паралельно функціонує у формах соціального забезпечення, захисту, опіки, підтримки, патронажу, страхування, послуг. Кожна форма соціальної роботи є свого роду стрижнем соціальної політики конкретної держави. З пошуком ефективної моделі соціальної політики сьогодні пов'язана інституціалізація соціальної роботи. Ефективність соціальної функції держави часто визначається через наявність адекватної форми щодо задоволення актуальних потреб населення"²²⁷.

Отже, ми виходимо з того твердження, що соціальна функція держави, що визначається її соціальною політикою – це взаємодія держави, громадянського суспільства та комерційних структур у сфері соціального розвитку. Соціальна політика являє собою систему заходів, що спрямовані на покращення якості й рівня життя різних соціальних груп.

У цьому процесі найскладнішим завданням став пошук найбільш адекватної та сприйнятної форми задоволення потреб громадян. Різні відомі нам моделі соціальної політики по-різному вирішують цю актуальну проблему. Для прикладу, варто навести найвідоміші нам підходи. Класикою наукового прикладу моделювання соціальної політики є переконання та позиція відомого британського соціолога Р. Титмуса, який виокремив інституційно-розподільчу (Швеція), маргінальну (США) і проміжну (Велика Британія, Німеччина) моделі соціальної політики²²⁸. Інституційно-розподільча модель соціальної політики включає два основні елементи. Одним елементом є розподільчий, який передбачає процес свого роду вирівнювання, перерозподілу ресурсів між людьми. Інший елемент - інституційний, який базується на сприйнятті державними структурами влади повноти соціальної відповідальності за добробут своїх громадян та за пом'якшення негативних наслідків ринкового функціонування в економіці країни. "Показник соціальних витрат у цій моделі

²²⁷ Люта Л. П. Сучасні моделі соціальної політики як інструмент забезпечення екологічності суспільного буття... с. 245

²²⁸ Ламбаева И.А. Социальная работа за рубежом. Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2000. 110 с.

становить більше третини від валового національного продукту, а частка приватного сектора в національній системі соціального захисту мінімальна²²⁹.

У відповідності до згаданої маргінальної моделі, соціальний захист громадянин отримує лише тоді, коли для задоволення його потреб (потреб індивіда) недостатньо не лише їхніх власних зусиль, а у т. ч. зусиль його власної родини та територіальної громади, як природних механізмів задоволення соціальних потреб. При цій моделі вважається, що соціальний захист носить допоміжний характер і він діє вибірково щодо найбільш вразливих груп громадян.

Що до проміжної моделі соціальної політики можна зазначити, що вона мала б поєднувати характерні риси як маргінальної так й інституційно-розподільчої моделей. Цей підхід є доволі гнучким щодо гуманітарної й соціальної політики і уможливорює змінюваність стратегії відповідно до специфічних внутрішньо-політичних чинників. При цій моделі, необхідне зберігання балансу між існуючими соціальними гарантіями держави та належною відповідальністю громади й сім'ї за життєдіяльність кожного члена суспільства.

Свою класифікацію на принципі "сімейної схожості" запропонував С. Лейбфрід. Запропоновані ним чотири моделі соціальної політики цілком базуються на різних європейських баченнях сутності й призначення систем соціального захисту. Наукове називає такі моделі: англосаксонська (залишкова); бісмаркова (інституціональна); скандинавська (модерна); латинського узбережжя (рудиментарна)²³⁰. У свою чергу У. Лоренц виокремлює дещо інші чотири моделі: скандинавську, залишкову, корпоративістську та рудиментарну²³¹. Головною ознакою скандинавської моделі (що найповніше реалізована у Швеції, Фінляндії та Норвегії) він визначає універсальність державної системи соціального захисту. Ключова умова формування та

²²⁹ Там само

²³⁰ Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. Київ : Вид. дім "КМ Академія", 2003. 107 с.

²³¹ Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе. Київ: Сфера, 1997. 200 с.

реалізації такої моделі – активна державна політика зайнятості, боротьби з безробіттям. За У. Лоренцом залишкова модель соціальної політики є спрямованою на підтримку індивіда за межами ринку праці. Соціальна допомога держави не має комплексного характеру і вона спрямована перш за все на малозабезпечених громадян. У межах корпоративістської моделі соціальної політики держава може делегувати обов'язки щодо соціального захисту і особливо щодо соціального страхування професійним, добровільним або релігійним організаціям. Рудиментарна модель соціального захисту властива для наступних держав: Португалія, Іспанія, Греція, Ірландія та частково Італія. Держава частково перекладає на волонтерський та неформальний сектори надання персональних послуг, соціальний догляд тощо²³².

Відомий європейський дослідник А. Спікер також виокремлює чотири європейські соціальні моделі – північну, англосаксонську, континентальну та середземноморську²³³. Північна модель (Данія, Швеція, Нідерланди) відрізняється досить високим ступенем соціального захисту та універсальним характером надання соціальної допомоги, великим фіскальним навантаженням на національний ринок праці цих держав. Англосаксонська модель характеризується універсальним характером надання допомоги лише у виняткових випадках, зокрема фінансові виплати держави призначені передусім на підтримку людей, що мають працездатний вік.

Таким чином, система англосаксонської моделі спрямована перш за все на заохочення активності громадян у пошуках роботи. Континентальній моделі є властивою суто корпоративна основа соціальної політики, де реальний розмір соціальних виплат громадянину залежить від величини внесків, сплачених робітником. Ті особи, що не мають соціальної страховки, можуть розраховувати лише на надання соціальної допомоги з державного бюджету. У наступній, середземноморській моделі є певне переважання пенсійних виплат у

²³² Там само.

²³³ Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. Київ : Фенікс, 2000. 400 с.

соціальних витратах, характеризується певною значною диференціацією отримувачів допомоги в залежності від статусу, державним регулюванням мінімуму заробітної плати²³⁴.

Доволі поширеним в науковій літературі є також термін "європейська соціальна модель". Цю модель визначають як набір принципів, цінностей, характерним й спільним для європейських країн, які засновані на переконанні, що стабільне економічне зростання поєднується з постійним поліпшенням умов життя та праці громадян країни²³⁵.

Загалом соціальна політика кожної з держав реалізується у найбільш інституційній формі. В УРСР за часів Радянського Союзу такою формою була система соціального забезпечення («совбез»). А наприклад, Швеція нині направляє свої зусилля для соціальної підтримки, як прогресивної форми соціальної роботи. Країни Західної Європи активізують діяльність на ринку соціальних послуг через волонтерство, громадські організації. У США уряд традиційно будує свою політику на системі соціального страхування (політика Б. Обама).

У багатьох авторів наукових розвідок та практиків системи соціальної допомоги та захисту критеріями виокремлення моделей джерело та розмір отримання громадянами соціальних виплат. Для розуміння сутності моделей соціальної політики домінантним є напрям, навколо якого розгортається активність у разі необхідності надання соціальної допомоги. Спрямованість на державу, громадську форму чи бізнес переважно й сповнює змістом ту чи іншу модель. У реальній економіці соціальної моделі в чистому вигляді не існує. "Україна намагається модернізувати соціальну функції держави – відійти від політики соціального забезпечення до надання соціальних послуг. Деякі категорії клієнтів соціальної роботи (пенсіонери, люди з особливими потребами) залишаються в державному секторі, іншими починають опікуватися

²³⁴ Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи ...

²³⁵ Резнікова Н. В. До питання про адаптивність європейської соціальної моделі до українських реалій. URL: lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/315/6.pdf].247

громадські організації (діти-сироти, невиліковно хворі)²³⁶.

Таким чином, існує значна кількість наукових підходів щодо класифікації моделей соціальної політики. Вони відрізняються: наявністю соціальних гарантій, способом задоволення потреб, джерелом фінансування, доступністю, способом охоплення клієнтів і домінуючою формою надання допомоги. Систематизація сучасних підходів до моделей соціальної політики представлена у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Моделі соціальної політики (за матеріалами Л. Лютої²³⁷)

Модель / критерії	Консервативна (маргінальна)	Ліберальна (проміжна)	Соціалістична (інституційно-перерозподільча)
Сутність	залишкова	корпоративістська	державна
Домінантна форма соціальної роботи	соціальні послуги	соціальне страхування	соціальне забезпечення
Наявність соціальних гарантій	немає	часткова	Є такі гарантії
Сектор	громадський сектор	бізнес	державна
Джерело надходження фінансів	Заохочення до громадської ініціативи	посилення співпраці з приватним сектором	збільшення частки національного доходу в соціальних витратах
Потреба	безпека, комфорт самоствердження, існує рівність можливостей із задоволення потреб	свобода, самовдосконалення, самоактуалізація	забезпечення життєдіяльності, підвищення якості життя
Зміст	державна добробуту середнього класу	загальне благо всього народу	відповідальність суспільства за кожного
Охоплення клієнтів	вибіркове	адресне	безособове
Спрямованість економіки у соціальній сфері	економічний розвиток держави сприяє вирішенню соціальних негараздів	захист тих, хто немає ніяких доходів, окрім соціальних	державна гарантує безпеку від соціальних негараздів

²³⁶ Там же, с. 249.

²³⁷ Люта Л. П. Сучасні моделі соціальної політики як інструмент забезпечення екологічності суспільного буття. *Актуальні проблеми психології*. Т.7. Вип.36, с. 242-251.

Установлення ефективного балансу між державним, громадським і бізнес-сектором надасть змогу мати більш широке залучення категорій населення та появу формату адресності у наданні соціальних послуг. Тому кожен з названих секторів має займатися визначеними категоріями населення. Наприклад, всі незахищені категорії населення (сім'я в складних життєвих обставинах, інваліди без родин, діти-сироти і т. ін.) повинні залишатися під захистом державного апарату. Адаптація (реабілітація та ре соціалізація) осіб з адиктивною поведінкою громадян теж може реалізовуватися через громадський сектор, адже вони вже нині мають великий досвід у сфері цієї діяльності. Активізувати роботу у бізнес-секторі можливо за рахунок підвищення його соціальної відповідальності, наприклад, пошук ефективних форм працевлаштування інвалідів, з реальним залученням до ефективного робочого процесу.

Для координації діяльності державного, громадського та бізнес- секторів необхідна доволі чітка соціальна політика держави. Розробка та використання механізмів моніторингу соціальних потреб населення дозволить вчасно визначити основні категорії громадян, які потребують необхідної допомоги та визначити її якість. Аналіз реального змісту потреб має покращити ефективність і якість надання соціальних послуг державою та її партнерами у цій справі.

Ключовою різницею моделей соціальної держави та соціальної політики є розуміння сутності соціальної справедливості. Протягом довгого часу вважалось, що будь-яке втручання органів держави у перерозподіл прибутків, планування та регулювання є непотрбним і навіть політично аморальним. Але традиційна економічна наука визначає, що вільний ринок є не досконалим і не максимально ефективним шляхом перозподілу економічних (фінансових) ресурсів, проте є найсправедливішим. Коли багатство зконцентровується в одних руках, то ринок має виправляти цю монопольну ситуацію, тому з 80-х

років ХХ ст. постійно зростав прибутковий податок, перш за все на нерухомість. Але в останні десятиліття він був досить зниженим у більшості економічно розвинених країн, навіть у Швеції та в Нідерландах, що побудували потужну національну систему соціального забезпечення. При такій моделі соціальне розшарування відбувалося шляхом поділу на дуже бідних і дуже багатих. Протести "Захопи Уолл-стріт", що відбувалися у 2011 р., досить яскраво проілюстрували динамічну зміну сприйняття соціальної справедливості в західному суспільстві. Про це свідчать і події в США весни-літа 2020 року навколо смерті Джорджа Флойда.

Як виявилося, для різних суспільств і різних людей "рівність і справедливість є різними поняттями. Економічна рівність, досягнута завдяки високими податками і перерозподілом прибутків, справедлива для тих, хто бідний, але несправедлива для тих, хто працездатний, винахідливий. Якщо обмежені ресурси розподіляються порівну, це вважається справедливим. Зі зростанням добробуту така ситуація перестає сприйматися як справедлива"²³⁸.

Яке все ж за таким ракурсом справжнє розуміння успішної моделі соціальної політики? Залежно від стану національного господарства країни, динаміки економічних та політичних процесів та чи інша модель є більш прийнятною чи адекватною для неї. Як приклад, "сьогодні Ізраїль повторює історію США та Великої Британії, які, керуючись теорією М. Фрідмана, вирішили, що справедливо, якщо багаті будуть і далі багатшати. Так, максимальна ставка державного податку в США в 1982 р. впала до 50%, в 1988 р. – до 28%, у 2011 – 35%"²³⁹.

У розвинених капіталістичних країнах з їхнім високим рівнем громадянської культури суспільна свідомість еволюціонує в бік більшої соціалізованості. Молоде покоління все більше вимагає справедливого розподілу національних ресурсів та внутрішнього валового продукту. Криза 2008 р. засвідчила слабкість як ліберальної, так і консервативної моделей, що

²³⁸ Люта Л. П. Сучасні моделі соціальної політики як інструмент забезпечення екологічності суспільного буття..., с. 250.

²³⁹ Дерєга В. В. Соціальна та гуманітарна політика. URL: <http://buklib.net/books/35821>.

не здатні забезпечити самокоригування вільного ринку. Ефективною в таких умовах виступає динамічна модель соціальної політики, яка вчасно і коректно враховує економічну ситуацію та запити населення. Не випадково під час економічної кризи найменших втрат зазнали економіки Китаю та Ізраїлю, які постійно вдосконалюють соціальну політику стосовно соціально вразливих категорій населення.

Соціальна функція держави виступає головним елементом складної системи задоволення потреб населення. Історично економічний розвиток держави та характерний спосіб життя мешканців країни формували реальний зміст соціальних потреб населення. Зміну способу життя можна зафіксувати за такими ознаками: зміна соціальних потреб; зміна системи очікувань, життєвих пріоритетів, цілей; зміна системи ціннісних орієнтацій, ідеології; зміна оцінки якості життя. Еволюція способу життя громадян завжди диктувала змінність форм організації соціальної роботи щодо задоволення потреб цих громадян.

Соціальна функція держави набирає специфічних для кожної з країн форм соціальної роботи, яка традиційна для кожної з них, набуває максимально інституційних ознак і стають державною політикою. Такими соціальними формами є відповідно: допомога, захист, забезпечення, опіка, підтримка, страхування, набір послуг. В сучасному світі соціальна політика зберігає ефективно надбаня минулого (досвід генезису) та визначає перспективні лінії розвитку соціальної сфери в майбутньому. Для необхідного пошуку найбільш ефективної моделі соціальної діяльності аналіз слід проводити за наступними критеріями: спосіб задоволення потреб, наявність соціальних гарантій, джерело фінансування, спосіб охоплення клієнтів, доступність, домінуюча форма надання допомоги.

Сам зміст моделі соціальної політики досить суттєво залежить від розуміння поняття “соціальна справедливість”. Даючи визначення, що таке справедливість, держава вирішує кому, коли, в якій формі і в якому обсязі надавати допомогу. “Історія соціальної роботи продемонструвала нам, що це поняття є досить мінливим та ситуативним відображення соціально-

економічних процесів у суспільстві”²⁴⁰. Нині є завдання держави – розробка ефективної моделі соціальної функції держави на основі динамічної соціальної політики виключно для українських реалій. Зміст соціальної моделі повинен відображати економічну, соціальну, психологічну та адміністративну складову. Постійний пошук гармонійного балансу між ними надає можливість забезпечити екологічну комфортність суспільного буття.

Висновки до розділу 2

Специфіка виконання державами сучасного світу соціальної функції значною мірою залежить від характерних особливостей національних суспільно-владних відносин та діяльності соціальних інституцій і державних установ з надання соціальних послуг. Незважаючи на істотні відмінності в соціально-економічній та політичній ситуації в країнах з розвинутою ринковою та перехідною економікою, зарубіжний досвід трансформації та реалізації соціальної функції держави з урахуванням національної специфіки може бути корисним для розробки ефективної моделі соціальної держави й в Україні. Системи соціальних гарантій, які існують у країнах Європи та США, створювалися після Другої світової війни понад 50 років. Україна ж поки перебуває на шляху пошуків і помилок у відпрацьовуванні власної моделі соціальної функції держави, стратегії й тактики її здійснення. Доцільності огляду сучасних існуючих систем соціальної функції держави, її елементів з урахуванням соціально-економічної ситуації та мотивації впровадження в Україні є корисним і практично зорієнтованим.

Американській моделі виконання соціальної функції властива низка ознак, серед яких найважливішими визнаються: переважання в соціальній політиці держави ліберального компонента; переніс центру ваги й провідної ролі у сфері соціальної допомоги та захисту громадян на волонтерство та

²⁴⁰ Люта Л. П. Сучасні моделі соціальної політики як інструмент забезпечення екологічності суспільного буття... с. 242-251.

різного роду асоціативні організації; вагомий вплив та роль в суспільстві страхових механізмів соціального захисту; розбудова системи соціальної роботи відбувається за принципом децентралізації.

Переважаюча ліберальна складові в американській державній соціальній політиці зумовлює подальшу комерціалізацію сфери соціального обслуговування, значну частку сформованого ринку приватного страхування, в діях, дотримання рестриктивної політики, яка обмежує заходи держави з допомоги на ринку праці, менше охоплені населення соціальними гарантіями та посібниками, ніж в західноєвропейських країнах. США характеризується великою кількістю громадських та приватних інституцій соціальної роботи та вельми поширена практика надання соціальних послуг на платній основі (на чому побудовано діяльність багатьох соціальних установ країни). Відмінною характерною рисою американської моделі реалізації соціальної функції є децентралізація, що зумовлює розробку, впровадження та реалізацію різноманітних соціальних федеральних програм безпосередньо на рівні конкретних штатів і місцевих муніципальних утворень. На рівні територіальних громад численні асоціативні організації вступають у партнерську взаємодію з органами громадського самоврядування щодо надання соціальних послуг.

Вагомий вплив на формування соціальної політики та реалізації соціальної функції держави у європейських країнах здійснює Соціальна хартія (Social Charter), яку підписали всі держави ЄС, крім Великої Британії, підписали під назвою Декларація "Хартія основних соціальних прав робітників". Ціннісну основу соціальної політики та забезпечення соціальної функції держав ЄС складає почуття "європейської ідентичності", яке базується на глибоко вкорінених спільних "європейських цінностях".

У скандинавській (соціально-демократичній) моделі провідну роль у соціальному захисті населення відводиться державі, яка надає базове забезпечення всім громадянам країни з державного та місцевого бюджетів, сформованих за рахунок податків. Якщо ліберальна модель передбачає обов'язок кожного громадянина особисто піклуватися та забезпечувати власний добробут, скандинавська модель ґрунтується на концепції "солідарності", за

якою проблемами соціального захисту опікується, насамперед, держава та все суспільство. Саме тому цю модель інакше називають солідарною і крім країн північної Європи вона найшла практичне втілення також ще у Нідерландах та Швейцарії. Скандинавська модель соціального захисту наголошує, що незалежно від віку й працездатності всі люди мають однакову цінність, держава та суспільство не вправі залишити слабких членів суспільства поза увагою й мають піклуватися, щоб вони також мало можливості для задоволення своїх потреб.

В ході аналізу світового досвіду вироблення моделі соціальної держави, соціальної функції та політики, реалізації соціальної функції держави ми поділяємо думку Л. Ільчука та низки інших дослідників стосовно того, що:

- соціальна політика держави та її стратегія розвитку соціальної сфери значною мірою залежать від форми державного устрою та сформованого політичного режиму, загального рівня політичної культури суспільства;

- стратегічні напрями та пріоритети державної соціальної політики, державні соціальні стандарти та гарантії безпосередньо залежать від стану економічного розвитку країни, спроможності державного бюджету фінансувати різноманітні соціальні програми, покликані забезпечити гідне життя громадян;

- просте копіювання кращого досвіду закордонних моделей соціальної держави без врахування національного менталітету, особливостей історичного розвитку та політичної культури суспільства не гарантує позитивного ефекту, проте може призвести до руйнації всієї системи державного соціального забезпечення, соціальних криз та потенційно здатне спричинити дефолт самої держави. Позитивні кейси соціальної політики інших держав вимагають ретельного вивчення й екстраполювання на власну соціальну практику лише з оглядом на економічні, соціально-політичні та культурно-ментальні можливості нашої держави.

- найбільш корисною для України з-поміж відомих зарубіжних моделей державної соціальної політики слід визнати соціал-демократичну, насамперед, такі її національні варіанти, як скандинавська та німецька соціальні моделі з їх

опертям на сучасне ринкове господарство з яскраво вираженим соціальним характером національної економіки та тривалою сталістю демократичного політичного устрою. Ці моделі значною мірою наближені до українських історичних та політичних традицій, де серед суспільних цінностей домінують ідеї соціальної справедливості та захищеності.

– стратегія соціальної політики жодною мірою не може базуватися на популістських рішеннях керівництва держави й політичній доцільності, а має враховувати постійний розвиток національного господарства та забезпечувати зростання видатків на соціальну сферу.

Залежно від співвідношення різних елементів у загальній структурі системи соціального захисту виділяються його різні моделі. Оскільки в основному завжди переважали два елементи – державне соціальне забезпечення або соціальне страхування, то зазвичай і моделі були побудовані із урахуванням суми коштів, що забезпечувала для соціального захисту чи універсальна система (яка фінансується з державного бюджету) чи страхова.

Основними перевагами універсальної моделі соціальної функції держави є досягнення соціальної справедливості у суспільстві, скорочення нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом мінімізації різниці в статусі та доходах. За такого підходу держава гарантує визначений рівень доходів і соціальних послуг незалежно від особистого трудового внеску. У забезпеченні потреб найменш захищених верств населення переважають методи бюджетного персонально-адресного перерозподілу внутрішнього валового продукту. Основною тенденцією є посилення ролі в наданні адресної соціальної допомоги громадських і приватних інституцій, муніципальних підрозділів служб соціального забезпечення. Потреби населення у вигляді мінімального прожиткового кошика визначаються базовою підставою державного визначення розмірів та видів соціальних стандартів і витрат. Державне фінансування соціальної політики, зокрема на надання соціальних

послуг розглядається як відповідна інвестиція у розвиток людського капіталу країни, а сам людський капітал визнається найвищою цінністю та умовою економічного зростання.

Матеріали другого розділу оприлюднені в публікаціях [205], [206], [208], [215], [219], [220].

Смаччило С.М.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

3.1. Генезис діяльності органів публічного врядування з формування й реалізації державної політики щодо реалізації соціальної функції держави в Україні

Становлення та розвиток системи реалізації соціальної функції держави, формування її моделей забезпечення соціальної функції потребує постійного наукового осмислення та вивчення досвіду використання механізмів її реалізації в зарубіжних системах соціальної функції держави.

А. Краковська у роботі "Еволюція соціальної функції сучасної держави: теоретико-правовий аспект" зазначає, що від ранніх античних етапів становлення наукової думки до XXI ст. ідея соціальної функції держави постійно привертала до себе увагу наукового світу, особливо чисельних філософів-мислителів як одна фундаментальних проблем теоретичного осмислення таких феноменів як влада, держава і право. Хоча в період до доби Нового часу ідея соціальної функції переважно досліджувалась у контексті визначення тих заходів або напрямків діяльності держави, які мали реалізовуватись в ході досягнення загальних цілей суспільного розвитку.

Згодом характерною властивістю державно-правових теорій стає більш чітке розведення змісту понять цілей та функцій держави, що дозволило запропонувати низку оригінальних концепцій, які визначали роль соціального регулювання у розвитку держави та укріпленні державної влади та основні функції держави. Ці ідеї згодом було розвинуто у європейській правовій науці другої половини XIX – початку XX ст. та у працях науковців – представників

німецького ідеалізму того часу²⁴¹.

У вивченні й обґрунтуванні ролі соціальної функції найважливішими стали ті методологічні підходи, які здійснювали аналіз: а) через призму поняття прав, свобод і законних інтересів людини, б) через визначення онтологічної сутності держави як соціального інституту та її цілей і властивостей; в) через розробку теорії соціально активної держави. При цьому надважливою тенденцією розвитку юридичної думки зазначеного періоду залишається те, що починаючи з кінця XIX і до середини XX ст. у Європі системно укорінювалась ідея про зростання ролі соціальної функції та її виняткову роль в системі внутрішніх функцій кожної держави. Згадана еволюція соціальної функції держави була зумовлена як змістовними трансформаціями самої дефініції "держава", так і науковим переосмисленням тієї ролі, яку держава відіграє у взаємовідносинах з суспільством. У цьому плані варто наголосити, що в процесах державотворення від середини-кінця 50-х років XX ст. поступово утверджується ідея соціальної держави як держави добробуту для всіх. Таким чином, поряд з поняттями "демократична держава" та "правова держава" активно застосовувались й саме поняття "соціальна держава". Причому саме поняття «соціальна держава» завжди сприймалась як тотожне поняттю «держава», бо однією з провідних функцій якої вважалася саме соціальна, або ж функція соціального регулювання»²⁴².

Щодо механізмів реалізації соціальної функції держави, то варто зазначити що в їх основі лежать механізми впливу держави на соціально-економічні процеси та перерозподіл виробленого національного продукту з метою забезпечення високого рівня соціальної захищеності в суспільстві. Тому, досліджуючи генезис становлення та розвитку механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні, варто знову актуалізувати визначення дефініції "соціальна держава" (походить від німецького Sozialstaat). Більшість науковців

²⁴¹ Краковська А.Є. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства в Україні. *Юридична Україна*. 2009. №8. С. 16.

²⁴² Краковська А.Є. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства... С. 18.

її розуміють як особливий тип сучасної високорозвиненої держави, в якій належний рівень соціальної захищеності всіх громадян забезпечується шляхом активної урядової діяльності з регулювання соціальної, економічної та інших сфер життя суспільства, встановлення в ньому соціальної справедливості й солідарності. Така держава передбачає високий рівень зближення цілей та гармонізацію відносин державних інститутів і суспільства. Отже, функціонування механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні є тісно пов'язаним зі становленням в нашій країні соціальної держави.

Перепорою чіткому розумінню дефініції "соціальна функція держави" є як неоднозначність самого слова "соціальне", так і невизначеність завдань держави, яка згідно із сучасними теоріями має не стільки здійснювати владу, скільки бути інститутом для людей²⁴³. Науковець А. Краковська поняття функцій держави характеризує як "пов'язані між собою напрямками цілеспрямованої правомочної діяльності держави регулятивно-управлінського характеру, що зумовлені рівнем та специфікою розвитку суспільних відносин"²⁴⁴. Таким чином, прийнято вважати, що системою функцій держави є певна сукупність стійких та усталених зв'язків між окремими функціями держави, які розвиваються та видозмінюються в залежності від процесів еволюції суспільства, а також трансформаційних процесів держави і особливостей генезису органів державної влади (зміна форми правління, державної ідеології, державного режиму тощо)». З цієї дефініції поняття випливає, що система функцій кожної держави має відкритий і динамічний характер, тобто вона перебуває під постійним впливом соціального середовища і реагує на нього через запровадження інноваційних (або нових) видів діяльності, шляхом вдосконалення чи уточнення традиційних видів діяльності, відмовою від тих чи інших сторін чи напрямків діяльності у цій сфері.

Соціальна функція сучасної держави досліджується науковцями як

²⁴³ Пищуліна, О.М. Історична ретроспектива та сутність поняття "соціальна держава". *Стратегічні пріоритети*, 2009. № 3 (12). С. 136-142.

²⁴⁴ Краковська А.Є. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства в Україні ... С. 9.

об'єктивний та закономірний наслідок суспільно-політичних трансформацій: а) самої держави та системи органів публічного врядування, б) політико-правової системи, в) суспільно-владних відносин. Цей підхід дозволяє враховувати як динамічний розвиток самого суспільства та суспільних відносин, так і динамічний розвиток держави, яка також в ході історичного процесу зазнає системних трансформацій. Виходячи з цього аспекту – держава постає елементом, що зазначає впливу з боку суспільства, але реагує на нього шляхом прийняття рішення (відповідного соціального регулювання), або ж через реалізацію соціальної функції.

Характер соціальної держави та роль у суспільстві виявляються через функції. Під функціями держави науковці розуміють основні стратегічні напрями її діяльності всередині країни та на міжнародному рівні, в яких виявляються її сутність і призначення. Основні функції держави виходять із природи та потреб самого суспільства, реалізуються в конкретних діях суб'єктів державної влади. Багато авторів, зокрема Е. Хубер, Ф. Вернер, Г. Браун, М. Нехаус, Б. Вегнер, цілком слушно пов'язують сутність поняття "соціальна держава" з розвитком соціальних функцій держави²⁴⁵.

Соціальна функція включає в себе сутнісні характеристики самої держави. У цьому аспекті соціальна функція держави проявляє себе як зовнішній вираз її інституційної сутності і постає прямим наслідком визнання самою державою цілого ряду невід'ємних прав людини. До них належить у т. ч. й право на соціальне благополуччя, на соціальний захист особи, право на достатній життєвий рівень для себе та своєї родини тощо. Зазначаємо те, що соціальна функція держави стала одним з базових обов'язкових елементів загальної системи функцій держави. Поява і розвиток соціальної функції держави, як базового елемента системи її функцій, визначається змінами соціальних відносин, а також поступовим набуттям інститутами публічної влади властивостей соціальної держави, що дістали своє закріплення на

²⁴⁵ Braun, H. Sozialstaat Bundesrepublik Deutschland auf dem Weg nach Europa. Frankfurt am Main, 1990.

конституційно-правовому рівні”²⁴⁶.

Вже згадана А. Є. Краковська дає власне визначення соціальної функції держави "як одного з основних елементів в загальній системі функцій сучасної держави, що викликана об'єктивною суспільною потребою в державному регулюванні соціальних відносин, пов'язаних із забезпеченням соціального захисту і безпеки громадян держави, гарантуванням розвитку системи охорони здоров'я, освіти, пенсійного забезпечення, пом'якшенням соціальної напруги, підвищенням рівня соціальної злагоди в суспільстві, забезпеченням і захистом соціальних прав людини і громадянина"²⁴⁷. При цьому зазначається, що нормативно-правовим підґрунтям для реалізації соціальної функції в Україні, й відтак – основою її історичного генезису виступає Конституція та вся система соціального законодавства, яка є інструментом врегулювання суспільних відносин з питань організації та реалізації політики соціального захисту та особливо управління цим процесом, забезпечення практичної реалізації соціальних прав і свобод громадян, у т. ч. завдяки використанню інноваційних форм соціального захисту, дієвого державного контролю за дотриманням прав і свободою громадянина в сфері соціального захисту.

Соціальна орієнтованість багатьох функцій соціальної держави на думку С. Калашнікова, породжує об'єктивні труднощі в їх систематизації та визначенні механізмів реалізації. Тому необхідно знайти критерії виділення специфічних функцій, що є системоутворюючими для держави, та виокремити їх з великого переліку функцій, які набувають соціального значення. Можна припустити, що до власних функцій держави належать тільки ті, через які реалізуються її основні характеристики та які виявляються як атрибути або константні властивості. Іншими словами, під функціональною системою соціальної держави розуміється сукупність функцій і зв'язків між ними, через які реалізуються специфічні цілі, що виступають як системоутворюючі сталі властивості (атрибути). Такий підхід забезпечує виділення притаманних тільки цій державі функцій, дає змогу зробити їх інвентаризацію, описати основні

²⁴⁶ Краковська А.Є. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства в Україні ...

²⁴⁷ Краковська А. Є. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства в Україні...

функціональні системи та запропонувати певні основи класифікації²⁴⁸.

Дослідження функцій держави та проблематика їхнього визначення беруть початок фактично з перших наукових розвідок і мають за мету визначення й максимально точне розкриття законів взаємозв'язку окремого індивіда та держави. Звертаючись до антропологічних витоків виникнення самого інституту держави поділяємо точку зору професора О. В. Радченка, який з позицій неофункціоналізму виводить державу як соціальний механізм реалізації генетично обумовлених інтересів і потреб людини в тих чи інших матеріальних, комунікативних та духовних ресурсів життєдіяльності²⁴⁹. Він вважає, що оскільки ці ресурси завжди більшою або меншою мірою є дефіцитними, то в соціумі об'єктивно визріває "первинна" ("природна") функція отримання та справедливого розподілу обмежених ресурсів життєдіяльності серед членів даного соціуму. Тому виконання даної природної функції вимагає від соціуму формування специфічної структури держави фундаментальною метою (місією) якої є задоволення (через регулювання) політичних, економічних, соціальних, духовних та інших потреб громадян, що призводить до забезпечення соціально-політичної стабільності та громадянської злагоди²⁵⁰.

На переконання проф. В. Г. Бульби ключовим завданням держави (метою державного управління) задля реалізації цієї "природної" функції, є справедливе, тобто інтересах переважної більшості громадян, регулювання та розподіл матеріальних, комунікативних та духовних ресурсів життєдіяльності²⁵¹. Він переконаний у тім, що варто говорити про причинно-наслідковий ланцюг: потреби індивідів – суспільні потреби – дефіцит ресурсів життєдіяльності – отримання ресурсів індивідами як мета – засоби отримання – принципи отримання ресурсів. На наше переконання до запропонованого

²⁴⁸ Калашников С. В. Социальная политика социального государства эволюция теории и практики. Москва: Литрес, 2007. 250 с.

²⁴⁹ Радченко О. В. Генезис прав людини як передумови виникнення правової держави: неоінстинктивістський підхід. *Проблеми законності* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 113. с. 12.

²⁵⁰ Там само...

²⁵¹ Бульба В.Г. Соціальні функції держави: монографія. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Харків: Вид-во Асоц. докторів наук держ. упр., 2011, с. 3-9.

В. Г. Бульбою причинно-наслідкового ланцюга, варто додати вже виокремлені механізми соціальної функції задоволення потреб індивідів (рис. 3.1).

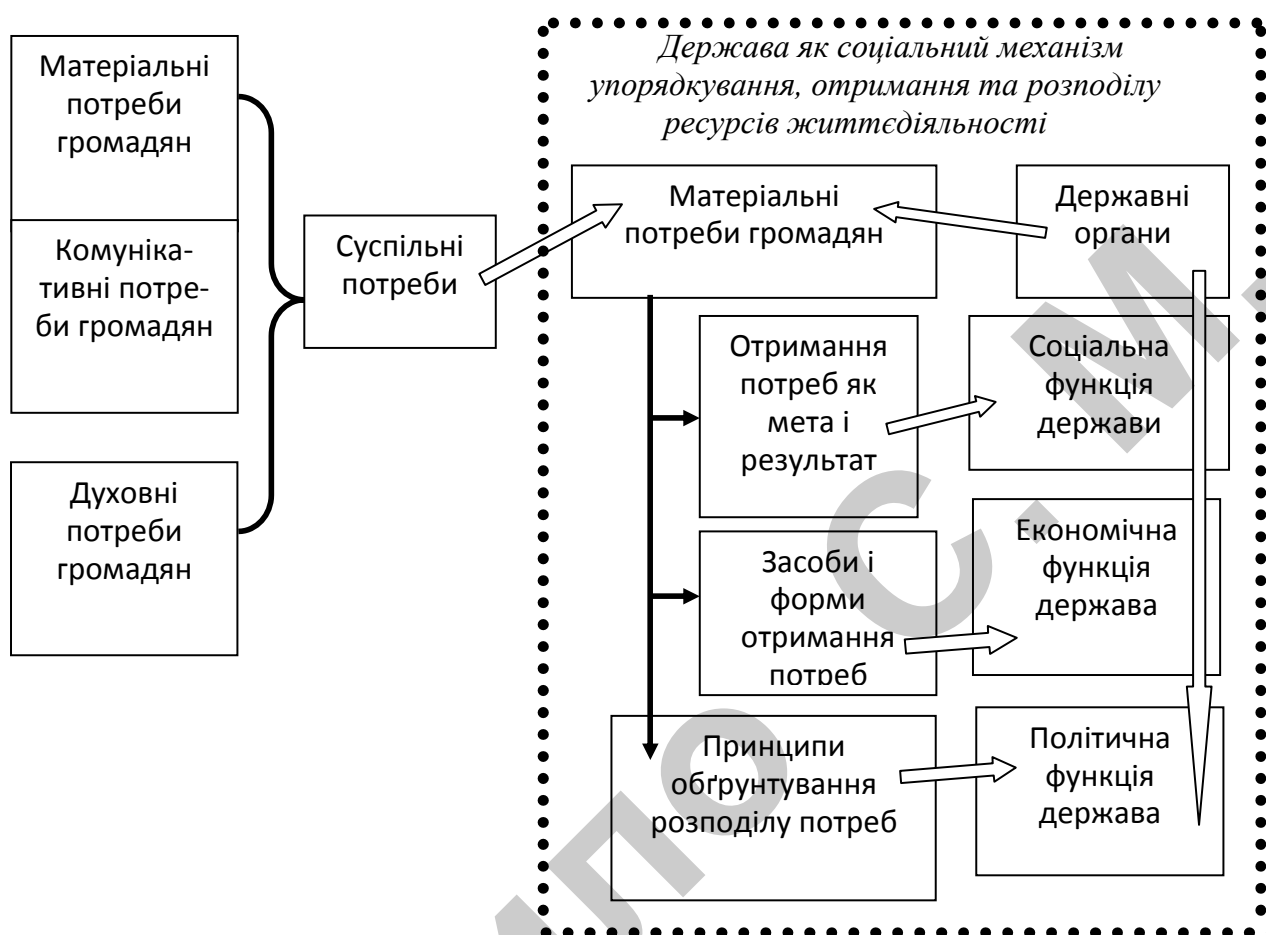

Рис. 3.1. Антропологічні витoki функцій держави.

Погоджуємось з позицією науковців щодо абсолютної логічності "визнання в понятійному полі сучасної науки державного управління ресурсів життєдіяльності людини соціальними благами й, відповідно, – регулювання отримання таких соціальних благ – актом реалізації соціальної функції держави"²⁵². Отже, згідно філософії неінстинктивізму з-поміж антропологічних витоків держави саме соціальна функція держави виступає основоположною, а економічна та політична – вторинними та похідними від соціальної функції, оскільки саме спрямування економічної політики держави має на меті задоволення соціальних потреб суспільства.

Переважання інших функцій (економічної та соціальної) соціуму, як

²⁵² Бульба В.Г. Соціальні функції держави... С. 3-9..

правило, призводить до появи недемократичних соціальних станів, коли громадяни відчують незадоволення функціонуванням держави. “Наприклад, домінування в державі політичної функції, коли вона підпорядковує інші функції перетворює громадянина у гвинтика державної машини та формує тоталітарно-авторитарного режиму. А домінування економічної функції (фрітрейдерство, граничний лібералізм) формує хаос “дикого ринку”, що характеризується безжальною експлуатацією більшості громадян меншістю власників засобів виробництва”²⁵³. Друга гранична форма домінування економічної функції держави – тотального регулювання державними інституціями всієї економіки – як правило, призводить до придушення будь-якої ініціативи особистого підприємництва та приватної економічної діяльності (реформи Петра I початку XVIII століття, більшовицька індустріалізація 30-х років XX століття).

Винятковість соціальної функції, на думку науковців В. Г. Бульби²⁵⁴ та О. В. Радченка²⁵⁵ підтверджується історичним процесом, зокрема відомо, що якраз реалізація соціальної функції сприяла досягненню компромісів у політичній класовій боротьбі, внаслідок чого на політичну арену виходить громадянське суспільство як впливовий соціальний феномен. Варто зазначити, що постановка вже нових завдань перед державою викликає зростання частки загальносоціальних функцій та поступове зменшення основних класових функцій держави.

Вчені зазначають, що інтервенціонізм, як функція економічного втручання держави, набирає різних «специфічних» форм і забарвлень: фашистська форма тоталітаризму, демократичний інтервенціонізм в Англії та США, радянський варіант «комуністичної диктатури» та державного монополізму, “мала демократія Швеції”, де при цьому функції що до втручання держави чи «панівної партії» в економіку досягли найвищого рівня. Як зазначає Карл Раймонд Поппер у праці “Відкрите суспільство і його вороги” “було б

²⁵³ Радченко О. В. Ціннісні витоки та передумови інституювання влади й держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2009. № 2. с. 25-33.

²⁵⁴ Бульба В.Г. Соціальні функції держави: монографія ..., с. 3-9.

²⁵⁵ Радченко О. В. Ціннісні витоки та передумови інституювання влади й держави.... с. 25-33.

абсурдно ототожнювати економічну систему Марксового “капіталізму” до сучасних систем демократії”²⁵⁶.

Науковці констатують, що для різних архетипів існуючих держав є характерним близький в цілому набір функцій держави, проте принципово різні з них є домінуючими в публічно-політичній практиці. “Так тоталітарні держави мають гіпертрофовано домінуючі функції регулювання, державного контролю, тощо. Але у той же час, зазначається, що процес соціалізації влади і набуття державою соціальних функцій був наслідком поширення демократії на сферу соціальних відносин і управління ними”²⁵⁷. Зокрема, В. Венцель зауважує, що лише за демократичного режиму, що втілюється у правовій державності, народ стає і джерелом влади і учасником її здійснення. Влада за демократії здійснюється за допомогою самого народу, що значно розширює можливості для активного вирішення державою соціальних проблем, створює сприятливі умови для постійного підвищення статусу соціальних прав та свобод громадян, необхідності надання їм пріоритетного характеру²⁵⁸.

Соціальні функції держави на інструментальному рівні виступають для громадянина в якості соціальних стандартів життя або соціальних норм і певних нормативів. І сучасне законодавство України визначає поняття “соціальних норм і нормативів” в якості показників необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами. Водночас те, що у “державному управлінні визнається як соціальні стандарти життя, у практиці застосування термінів у юриспруденції часто входить у поняття “соціальне право”, яке трактується як можливість людини і громадянина забезпечити належні соціальні умови життя, а саме, право на: працю та її вільний вибір; відпочинок; охорону здоров’я; житло; матеріальне забезпечення в старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати

²⁵⁶Поппер К. Открытое общество и его враги: [В 2 т.] / Карл Раймонд Поппер; Пер. с англ. под общ. ред. [и с предисл.] В. Н. Садовского. Москва: Открытое о-во "Феникс". 1992, с 151-152.

²⁵⁷ Венцель В. Т. Концептуальні засади децентралізації та її роль в ефективній реалізації соціальної функції держави. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 1. С. 165-172.

²⁵⁸ Там само...

працевдатності, втрати годувальника тощо; достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (харчування, одяг, житло); страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів"²⁵⁹.

На переконання професора Н. М. Деєвої основним суб'єктом узгодження уподобань різнополярного характеру бізнесу, населення і держави щодо розподілу створеного продукту, як правило, є держава, хоча і не без тиску і не без схвалення з боку населення. У прагненні виконати власне свою соціальну функцію, як призначення держави, "втручаючись у соціально-економічні процеси, має оптимально поєднувати у своїх діях якості, перш за все, суб'єкта й інституту забезпечення соціального партнерства та соціальних гарантій суспільства"²⁶⁰.

Перехід від декларування соціальної конверсії економіки до реальної зміни пріоритетів соціально-економічного розвитку може забезпечити лише певне матеріальне підґрунтя. Від того, наскільки достатніми будуть його обсяги та ефективність використання потужностей їх продукування, наскільки великий обсяг соціальної відповідальності будуть готові взяти на себе суб'єкти економіки, залежить результативність, швидкість і тривалість соціально-трансформаційних процесів на національних теренах у напрямі формування основ добробуту населення"²⁶¹. Тобто ефективність виконання державою соціальної функції безпосередньо залежить від її стану економіки і часто для цього використовуються економічні механізми формування і реалізації соціальної функції. Науковці пропонують "створити систему формування й реалізації соціальної політики не на підґрунті підпорядкованості, а на засадах узгодженості інтересів і дій. ...Впровадити в практику бюджетування складання соціального бюджету держави та її регіонів у розрізі відповідних

²⁵⁹ Кодекс законів про працю України. Законодавство України про працю станом на 25 травня 1999 р. Київ: Істина, 1999.

²⁶⁰ Деєва Н. М. Соціальна функція держави: практика і завдання бюджетного забезпечення. *Демографія та соціальна економіка*, 2016, № 3 (28), С. 86.

²⁶¹ Деєва Н. М. Особливості реалізації соціальної функції держави в сучасний період. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2016. Вип. 2. С. 24-37.

територіальних одиниць, який забезпечить:

- системний підхід до формування і виконання соціальних заходів та їх взаємозв'язок між економічними показниками, демографічним прогнозом і соціальним сектором;

- своєчасне і в повному обсязі врахування змін бюджетного, податкового і соціального законодавства та відповідних нормативних актів при щорічному та перспективному плануванні обсягу соціальних послуг і специфіки системи соціального забезпечення окремих регіонів та їх територій;

- уникнення формалізму щодо впровадження програмно-цільового методу формування місцевих бюджетів із одночасним його впровадженням у Державному бюджеті;

- об'єднання фінансових ресурсів усіх інституцій планування і використання бюджету незалежно від рівня їх формування, що мінімізує ризики в ході планування і виконання соціальної політики держави та забезпечить ефективність використання бюджетних коштів"²⁶².

Реалізація соціальної функції здійснюється соціальними інститутами на різних організаційних рівнях і це не обов'язково повинні бути лише органи публічного управління. Різні інститути громадянського суспільства можуть бути задіяними державою для вирішення її соціальних завдань та реалізації соціальних функцій. Хоча окремі дослідники й вважають, що саме держава є суб'єктом своєї соціальної політики та відносять до суб'єктів соціальної політики лише "компетентні державні органи, що формують соціальне інформаційне та правове поле, здійснюють матеріальне забезпечення чи надають натуральні види допомоги особам, які її потребують"²⁶³.

Але у соціально розвинених країнах є ринок соціальних послуг, що зумовлено наявністю багатьох суб'єктів – надавачів таких послуг різних форм власності. В Україні необхідність соціальних закладів різних форм власності

²⁶² Деева Н. М. Соціальна функція держави: практика і завдання бюджетного забезпечення... с. 93

²⁶³ Вашкович В.В. До питання приватизації соціальної функції держави. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16833/1/>.

визначено ст. 46 Конституції, в якій зазначено, що право на соціальний захист громадян реалізується шляхом створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Зазначену норму деталізовано в ч. 11 ст. 1 Закону України "Про соціальні послуги", в якій зазначено, що суб'єктами, які надають соціальні послуги, є державні та комунальні спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування, підпорядковані центральним, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування (далі – державні та комунальні суб'єкти), юридичні особи, створені відповідно до законодавства, які не мають на меті отримання прибутку (далі – недержавні суб'єкти), фізичні особи²⁶⁴.

О. Ф. Данич зазначає, що аналіз процесу формування соціальної функції держави, а також суспільних відносин, які складаються між державою та суспільством у сфері вироблення основних положень щодо здійсненні соціальної політики, місце і роль держави в механізмі вироблення основних положень і реалізації соціальної політики дає зрозуміти "необхідність еволюції соціальної діяльності держави шляхом поступового розширення її змісту від фрагментарних актів соціальної підтримки населення, які носять "дарований" державою характер, до постійної, цілеспрямованого здійснення соціальної політики. Основним її принципом стає соціальна відповідальність держави як перед суспільством в цілому, так і перед окремими соціальними групами та окремими індивідами"²⁶⁵. Тобто розвиток та ефективне функціонування соціальної сфери суспільних відносин, як однієї із сторін процесу життєдіяльності суспільства, неможливі без цілеспрямованого державно-правового впливу, який здійснюється з метою пом'якшення наслідків соціальної нерівності, обумовленої самою природою людини, подолання соціальної відчуженості, дискримінацій за ознаками соціального походження і

²⁶⁴ Про соціальні послуги. Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, № 45, ст. 358.

²⁶⁵ Данич О.Ф. Соціальна функція сучасної держави у контексті розвитку основоположних принципів права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 148-151.

майнового положення, фізичного та психічного стану"²⁶⁶.

Розвиток уявлень про соціальні функції держави, про періодизацію генезису соціальних функцій держави пов'язують з широко відомою класифікацією етапів розвитку держави добробуту Й. Амбера²⁶⁷:

1) передісторія (1600–1800 рр.) – основна – державна функція – політичний контроль над бідними;

2) початок (1800-ті–1914 рр.) – введення – принципів соціального страхування для інтегрованих робітників, об'єднаних у профспілки;

3) розширення (1918–1960 рр.) – введення – соціальних послуг як елементу громадянства;

4) прискорення (1960–1975 рр.) – головна – функція – поліпшення якості життя всього населення;

5) уповільнення (1975 р. – теперішній – час) – розмивання, змішування відповідальності державних і приватних асоціацій, криза соціальної держави²⁶⁸.

У ХХ ст. системи соціального забезпечення запроваджені майже в усіх державах світу. Держава у цей час перебирає на себе функцію управління охороною здоров'я та освіти. Таке різке зростання рівня соціальної відповідальності держави зумовило суттєве підвищення домагань суспільства до неї як суб'єкта соціальної політики, що в подальшому призвело до виникнення дефіциту бюджету низки держав, а отже, неможливості держави виконати соціальні зобов'язання на фоні зростаючих патерналістських настроїв населення (так звана криза держав загального добробуту)²⁶⁹.

Все це стало основою для переосмислення ролі держави в соціальній сфері. Із середини 90-х рр. ХХ ст. формуються нові уявлення про соціальну роль держави як механізм зняття протиріч між законами ринку та соціальними

²⁶⁶ Там само.

²⁶⁷ Пишуліна О. М. Соціальна політика як інтегральна функція соціальної держави. *Стратегічні пріоритети*, 2011. №2(19). с. 111-113.

²⁶⁸ Там само... с. 111

²⁶⁹ Євдокимова І. Держава як суб'єкт соціальної політики: еволюція ідеї та сучасна дискусія. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. Вип. 20, с. 199.

цілями²⁷⁰. На відміну від держави загального добробуту, сучасна держава прагне відмовитися від патерналістської ролі, утриманства. Пріоритетами її діяльності у соціальній сфері є гарантування соціальних прав та створення умов для їх реалізації через соціально орієнтоване ринкове господарство, підвищення ефективності соціальних програм. Держава як суб'єкт соціальної політики всебічно сприяє розширенню суб'єктів соціальної діяльності (щодо різних благодійних, конфесіональних, громадських та їх некомерційних організацій соціальної спрямованості, які виступають як колективні представники громадянського суспільства)²⁷¹. Крім того, все більший вияв соціальної відповідальності виявляють роботодавці та бізнес-структури, розширюються масштаби діяльності міжнародних організацій у соціальній сфері. Тобто сучасний етап розвитку соціальної політики характеризується зміною рівня та вектору соціальної відповідальності на користь особи (сім'ї), всебічним сприянням держави в реалізації соціальних прав, державним гарантуванням базового рівня соціального забезпечення найбільш нужденних верств населення, розширенням суб'єктів соціальної політики (зокрема, на міжнародному рівні).

Варто зазначити, що наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. соціальні функції та політика держави розглядалася дослідниками як різновид або вектор економічної політики²⁷². Водночас сучасна державно-політична думка формується на основі усвідомлення нової ролі соціальної політики в забезпеченні економічної та соціальної динаміки, а саме в державі соціального типу, в суспільстві, в якому людина розглядається не тільки як фактор, але й як головна цінність; метою соціально-економічного розвитку є те, що економічна політика має розглядатися виключно як складова соціальної політики, а не

²⁷⁰ Джабраїлов Р. А. Принцип справедливості і його вплив на формування державної економічної та соціальної політики. *Економіка та право*. 2019. № 2. С. 3-16.

²⁷¹ Дерєга В. Соціальна і гуманітарна політика. URL: <http://buklib.net/books/35821>. С. 30.

²⁷² Іванова О. Соціальна політика: теоретичні аспекти. Київ : Вид. дім "КМ Академія", 2003, с. 187 с.

навпаки²⁷³. Таким чином, становлення та розвиток соціальної політики відбувався протягом всієї історії цивілізаційного поступу.

Концептуальні основи соціальної політики осмислювались протягом багатьох століть, що відбилось у комплексі доктрин, теорій, концепцій щодо суспільного устрою, соціальної взаємодії, формування відносин між громадянами і державою²⁷⁴. Соціальні проблеми вирішувалися в усіх історичних формах організації суспільного життя. Витоками становлення соціальної політики є добродійність, благодійність, які притаманні людству з доісторичних часів. Генезис соціальної політики пройшов у своєму розвитку шлях від неорганізованої соціальної діяльності до налагоджених соціальних систем за участю держави та інших суб'єктів. Періодизація генезису соціальної політики, яка відображає трансформацію форм та пріоритетів соціальної діяльності через призму цивілізаційно-історичного та економічного поступу суспільства.

Філософські та соціально-політичні ідеї, які сприяли становленню та розвитку соціальної функції держави та її соціальної політики, змінювалися протягом всієї історії розвитку людства. Серед них найбільш значимими є вчення Сократа, Платона, Аристотеля (період античності); І. Златоуста, А. Блаженного (доба Середньовіччя); Н. Макіавеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли (період Відродження); Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо (доба Просвітництва); Дж. С. Мілля, Г. Спенсера, Е. Реклю (XIX – XX ст.). Соціальні ідеї досліджувалися паралельно в економічній теорії. Найбільш значимий вклад у розвиток соціальних ідей в рамках економічних досліджень здійснили А. Монкретьєн, Ф. Кене, В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршал, А. Пігу, Дж. Кейнс, Т. Веблен та інші вчені²⁷⁵. Таким чином, становленню

²⁷³ Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід розпочати формування нової моделі. *Дзеркало тижня*. 2010. 23 січ. (№2). С. 14.

²⁷⁴ Сімкіна О. Основні засади та історичні етапи становлення й розвитку соціального забезпечення (на прикладах країн Європи та України). *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 357-364.

²⁷⁵ Голубева Л. История развития системы социальной политики в обществе. *Социально-экономические явления и процессы*. 2014. Т. 9. № 11. С. 39-46.

сучасної полісуб'єктної соціальної функції та політики держави передував тривалий історичний період розвитку соціальних ідей у філософських, соціально-політичних та економічних вченнях²⁷⁶.

Процес розвитку механізмів реалізації соціальної функції держави у світі асоціюється з соціальним обов'язками держави. Тому варто виокремити наступні функції та механізми держави щодо їхнього забезпечення:

1) **Функція соціального забезпечення.** У період становлення функція соціального забезпечення напряду пов'язане з реалізацією принципу загальної доступності соціальної підтримки. Вона отримала закріплення у правових актах і стає невід'ємним правом людини. У подальшому ця функція соціального забезпечення починає реалізовуватися через механізми бюджетного фінансування та створення державних інституцій (*структур*) соціального забезпечення і базуються на принципах відповідальності держави за гідний рівень добробуту своїх громадян.

2) **Функція соціального забезпечення** включає **забезпечення доступної системи охорони здоров'я та освіти**, які є важливою умовою фізичного й економічного життя людини, реалізуються також в інших формах держави. Їх реалізація (*доступність освіти та охорони здоров'я*) в сучасній демократичній державі пов'язана з тим, що вони стають невід'ємним правом людини, а їх забезпечення – обов'язком держави. Механізмом їх реалізації стають державні асигнування, а для охорони здоров'я – система соціального страхування. Отже, через функцію забезпечення доступної охорони здоров'я та освіти реалізуються такі властивості соціальної держави, як правова природа соціальної політики та існування соціального бюджету.

3) Доступність соціальної підтримки, правова природа соціально-політичного регулювання соціальних процесів, соціальне бюджетне фінансування та існування спеціалізованих державних структур є основою

²⁷⁶ Юрчик Г.М. Генезис та еволюція соціальної політики. *Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання*. 2018. Випуск 22. С. 730-738. URL: <http://global-national.in.ua/issue-22-2018/30-vipusk-22-kviten-2018-r/3990-yurchik-g-m-genezis-ta-evolyutsiya-sotsialnoji-politiki>.

функції соціального захисту. Розвиток цієї функції пов'язаний з реалізацією принципів відповідальності за рівень життя громадян. Відслідковується певний зв'язок між характерними ознаками соціальної держави та функціями, через які вона виявляється, не виникає одночасно, а з'являється еволюційним шляхом. Наприклад, принцип загальнодоступності охорони здоров'я та освіти так чи інакше починає реалізуватися значно раніше виникнення соціальної держави, однак відповідні функції сформувалися тільки тоді, коли з'явилося державне фінансування, яке реально забезпечувало рівні права громадян у цих сферах.

Соціальний захист і соціальне забезпечення як функції держави стали наслідком прийняття державою на себе зобов'язань із забезпечення доступності соціальної підтримки всім членам суспільства, введення цього положення у правове поле і появи соціального бюджету. Однак ці три умови самі по собі не дозволяють реалізувати функцію соціального захисту, для цього необхідний ще один атрибут соціальної держави – спеціалізовані державні структури²⁷⁷.

4) Поява у другій половині ХХ століття у низці промислово розвинених держав конституційно закріпленої відповідальності за рівень добробуту громадян логічно сприяла виникненню нової **функції нівелювання соціальної нерівності або перерозподілу доходів.** Власне ця функція спирається на ті соціальні принципи держави, які існували до цього, – доступність соціальної підтримки для всіх, правове забезпечення, соціальний бюджет, наявність спеціалізованих структур тощо.

5) Атрибут державної відповідальності за рівень добробуту громадян виявляється також у **двох нових функціях – забезпечення зайнятості та надання соціальних послуг.** Забезпечення зайнятості виникло як державна функція у Веймарській республіці й отримало яскраве вираження у політиці "нового курсу" Ф. Рузвельта у період подолання наслідків Великої депресії у США, але власне постійною функцією стає тільки після Другої світової війни. Забезпечення зайнятості й надання соціальних послуг спираються на всі інваріантні властивості соціальної держави і передбачають створення

²⁷⁷ Пищуліна О. М. Соціальна політика як інтегральна функція соціальної держави...с. 112

спеціалізованих державних структур. А надання соціальних послуг фіксує нову якість соціальної держави і визначає певний рівень її розвитку. З реалізацією даної соціальної функції держава починає не тільки брати на себе відповідальність за рівень добробуту населення, але й виступати як прямий суб'єкт задоволення соціальних потреб людини.

б) Остання *функція – формування та здійснення державної соціальної політики* – є принципово новим явищем у розвитку соціальної держави. Соціальна політика вже не пов'язана з формуванням якісно нового атрибуту соціальної держави. Ця функція реалізується через інтеграцію попередніх функцій в єдину систему.

Виходячи з цього, робимо висновок, що подальший розвиток функціональної системи соціальних функцій держави має забезпечуватися її рівнем розвитку, активності та потужності окремих атрибутів у рамках однієї системи. Реалізація державою зазначених функцій фактично знаменує собою перехід до активної державної соціальної політики.

Розвиток соціальних функцій держави є основою структуризації її соціальної політики. З еволюцією соціальної держави від найпростіших форм до найскладніших відбувається відповідна трансформація соціальної політики та її структурних елементів. Проте соціальні функції і соціальна держава різні речі. Якщо провести компаративний аналіз становлення соціальної держави у провідних країнах світу (від Бісмарка, який заклав фундамент системи соціального страхування, до системи соціального забезпечення (план Беверіджа) та соціального захисту, що включає в себе систему галузей соціальної інфраструктури), можна дійти висновку, що головним його критерієм стало перетворення соціальної політики на пріоритет економічної політики держави²⁷⁸.

Такий підхід реалізується зокрема у тому, що основна частина витрат державного бюджету спрямовується на вирішення соціальних проблем, навіть якщо це супроводжується бюджетним дефіцитом, а також у дотриманні певних

²⁷⁸ Пищуліна О. М. Соціальна політика як інтегральна функція соціальної держави... с. 110-114.

нормативів фінансування охорони здоров'я, освіти і науки, соціальної сфери. Цей критерій для реалізації соціальних функцій держави є більш важливим, ніж відповідні норми конституції.

Серед сучасних наукових підходів у розумінні функцій держави найбільш поширеним є підхід, відповідно до якого функції держави характеризуються як основні напрями державної діяльності. Проте з метою уточнення поняття, наближення його змісту до сфери здійснення внутрішньої політики та конкретно-історичних умов, внутрішні функції сучасної української держави розглядаються як основні напрями внутрішньої діяльності, зумовлені розв'язанням конкретних завдань щодо розвитку громадянського суспільства та спрямовані на демократизацію суспільного життя, захист прав і свобод людини і громадянина, забезпечення принципів соціальної справедливості.

Соціальна функція української держави характеризується процесами поступової гуманізації, хоча і в цьому напрямі державної діяльності, спрямованому на підтримку малозахисених верств населення, накопичилося багато невирішених завдань, а її зміст – запобіганням, обмеженням або ліквідацією небажаних наслідків, які настали після здійснення політичних, економічних, правових перетворень відповідно до економічних можливостей держави та принципу соціальної справедливості.

Гуманістичний аспект соціальної функції розкривається у таких правових категоріях: "соціальний захист", "соціальне забезпечення", "життєвий рівень населення", "захист соціальних прав людини", "прожитковий мінімум", "межа малозабезпеченості", "мінімальна заробітна плата", "мінімальний розмір пенсії" тощо і характеризується як переміщення уваги в діяльності держави на соціальне забезпечення життєдіяльності малозахисених та найвразливіших верств населення. У цьому контексті гуманізація соціальної функції розглядається переважно не як факт дійсності, а як найближча перспектива, мета соціальних реформ. Головними орієнтирами дальшого розвитку соціальної функції мають стати: підвищення державних стандартів гідного рівня життя; ствердження справедливості у формуванні системи соціальних пільг та

привілеїв; посилення економічних та правових гарантій соціального обслуговування населення²⁷⁹.

У перехідних державах зазнають зміни базові основні передумови, які мають забезпечувати саме формування соціальної функції держави, й водночас, створювати умови ефективності реалізації відповідної політики. Серед основних властивостей держав перехідного типу, які впливають на її реалізацію виокремлюють: відсутні традиції демократичного управління економічною, політичною та соціальною сферами; соціальне розшарування суспільства має досить високий рівень; відносна слабкість державних та правових інститутів; соціальні зв'язки в суспільстві неусталені, а конфліктогенні фактори в процесі взаємодії різних соціальних і політичних груп домінують; незадовільний стан соціального законодавства; дієві механізми ринкового регулювання та саморегулювання відсутні, правові гарантії захисту соціальних прав людини і громадянина мають доволі низький рівень ефективності.

Всі вище перелічені фактори здійснюють серйозний вплив на реалізацію соціальної функції держави, а сукупно вони спроможні вагомо знизити якість діяльності держави у сфері соціального забезпечення та захисту. Через цю причину проблема підвищення ефективності реалізації соціальної функції держави у перехідних посттоталітарних країнах має складний і комплексний характер. У цих державах вона має вирішуватись лише з увагою до потреби у нейтралізації цього впливу (перелічених вище властивостей перехідних посттоталітарних держав).

Універсальною проблемою цих перехідних держав, яка відбивається в політичній, правовій, економічній сферах та ускладнює реалізацію соціальної функції держави і чим знижує рівень ефективності діяльності держави в сфері соціального регулювання, є інституціональна неусталеність та інституціональна нестабільність. Це вирішальним чином впливає на ефективність дії механізмів

²⁷⁹ Мотиль І. І. Становлення та розвиток внутрішніх функцій держави: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний університет внутрішніх справ / Іван Іванович Мотиль. Київ, 2007, 22 с.

реалізації соціальної функції, які не мають достатніх політичних, економічних і правових основ.

Неусталеність ринкових інститутів та слабкий рівень розвитку економічних відносин зокрема не дає можливості державі сформувати необхідну економічну та ресурсну базу, що необхідна для забезпечення соціальних інтересів та потреб суспільства. Задекларована проблема неусталеності, завершеності сформованості інститутів політичної системи в частині взаємодії всіх гілок та органів публічної влади, включаючи відсутність ефективних інститутів координації на різних рівнях системи державного управління ще більше ускладнює процес формування й практичного втілення цілісної державної соціальної політики. А відсутність або низька ефективність багатьох правових інститутів робить неможливим неухильне та у повному обсязі гарантоване дотримання соціальних прав людини і громадянина, спричиняє певні неточності і неузгодженості у системі соціального законодавства України. Отже, системне забезпечення інституціонального становлення у правовій, економічній та політичній сферах суспільних відносин відповідно до принципів правової, демократичної і соціальної держави є одним з найголовніших засобів модернізації інститутів і самого процесу реалізації соціальної функції перехідною посттоталітарною державою й одночас – динамічного прискорення самих транзитивних процесів її еволюції.

Ефективність реалізації соціальної функції в органах місцевого самоврядування, як органу публічної влади, що перебуває найближче до мешканців територіальних громад, її зміст та характер залежить від теоретико-методологічного розуміння самої природи місцевого самоврядування. Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених минулого та сучасності на місцеве самоврядування, його взаємодію з органами держави дає підстави стверджувати, що лише громадівський підхід при подальшому реформуванні усього масиву муніципального законодавства дозволить побудувати справді дієву модель місцевого самоврядування, за якої територіальна громада отримає не лише відповідні права, а й реальні можливості істотно покращувати якість свого життя шляхом участі як у прийнятті, так і виконанні відповідних рішень

щодо соціальних питань місцевого значення. Тому, на думку науковця І. Дробуш, "соціальна функція місцевого самоврядування, як і будь-яка інша (політична, економічна, екологічна), певною мірою аналогічна внутрішній функції держави, має об'єктивний внутрішній та зовнішній характер, зумовлена цілями і завданнями муніципальної демократії, відповідає інтересам певної територіальної громади та спрямована на вирішення питань місцевого значення"²⁸⁰.

Характеризуючи соціальну функцію місцевого самоврядування за суб'єктами її реалізації, виокремлюються соціальні функції територіальних громад, соціальні функції представницьких органів місцевого самоврядування, які є окремою підсистемою, а саме: соціальні функції сільських рад, селищних рад, міських рад, районних та обласних рад, соціальні функції, які реалізуються виконавчими комітетами сільських, селищних та міських рад, соціальні функції, які здійснюються сільськими, селищними, міськими головами, головами районних, обласних рад; соціальні функції органів самоорганізації населення²⁸¹.

Генезис функціональної ролі місцевого самоврядування у вирішенні питань соціального характеру пов'язаний з періодизацією його розвитку та характеризується особливостями наступних періодів: зародження й утворення держави східнослов'янських племен в українських землях; магдебурзьке право та європеїзація місцевого самоврядування; Козацька держава; русифікація та входження українських земель до складу Російської імперії; відродження української державності (період УНР); радянський період; становлення України як незалежної держави; сучасний період муніципального розвитку (конституційна реформа та децентралізація влади)²⁸².

Впровадження основних напрямів соціальної політики у муніципальну практику територіальних громад безпосередньо залежить від ефективності

²⁸⁰ Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: дис... д. юрид. наук: 12.00.02. Київ, НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. 2017, с. 373.

²⁸¹ Там само...

²⁸² Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні... с. 373-374.

механізму реалізації соціальної функції місцевим самоврядуванням. І. Дробуш визначає механізм реалізації соціальної функції місцевого самоврядування як "систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених політико-правових, демографічних, соціальних, територіальних, організаційних, матеріально-фінансових ресурсів, необхідних для реалізації соціальних прав людини, узгодження їх соціальних інтересів з інтересами загальнодержавними в умовах формування та розвитку громадянського суспільства та соціальної державності"²⁸³.

Удосконалення правової основи механізму реалізації соціальної функції передбачає розробку та реалізацію програм подолання бідності; створення ефективної системи захисту населення від соціальних ризиків; реформування системи страхування (пенсійного, соціального та медичного), соціального забезпечення, соціальної взаємодопомоги та благодійності; здійснення соціального захисту малозабезпечених сімей, а також інвалідів, людей похилого віку та інших соціально незахищених категорій населення; збереження та примноження житлового фонду, транспортного забезпечення тощо за рахунок бюджетного фінансування та коштів населення.

Особливості реалізації соціальної функції у сфері соціального захисту визначаються природою інституту самоврядування, його гуманістичним характером, багатогранністю системи місцевого самоврядування, складові якої включені у процес реалізації соціальної функції в означеній сфері, зацікавленістю кожного члена територіальної громади у результативності муніципальної діяльності щодо надання певних послуг у сфері соціального забезпечення та соціального обслуговування²⁸⁴.

У свою чергу особливості реалізації соціальної функції у сфері житлово-комунального господарства зумовлені правовою природою, пріоритетним характером соціальних проблем цієї сфери, комплексністю підходів щодо їх вирішення, розвитком законодавства, спрямованого на фінансове оздоровлення житлово-комунального комплексу, підвищенням ролі та значення публічного

²⁸³ Там же, с. 376.

²⁸⁴ Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні... с. 376.

управління в організації житлових кооперативів, наданні соціального житла, поєднанням бюджетного, позабюджетного та інших видів фінансування, конкурентності, гласності, відкритості у наданні житлово-комунальних послуг населенню, активною участю та зацікавленістю територіальної громади у наданні якісних послуг, подальшому розвитку відповідної інфраструктури, дієвого контролю за якістю наданих послуг з боку органів самоорганізації населення²⁸⁵.

Першочерговими шляхами удосконалення механізму реалізації соціальної функції держави сфері охорони здоров'я є: розмежування повноважень органів публічної влади у сфері охорони здоров'я, розширення прав місцевого самоврядування та усунення дублювання повноважень; децентралізація управління закладами охорони здоров'я шляхом трансформації їх організаційно-правових засад від бюджетних закладів до автономних неприбуткових комунальних підприємств, що суттєво розширює їх повноваження стосовно прийняття управлінських рішень з основних напрямів діяльності; запровадження нових форм громадського контролю, активізація зусиль самих територіальних громад; розширення джерел фінансування, зокрема створення додаткових фондів, налагодження системи соціального та комерційного медичного страхування²⁸⁶.

Питання генезису наукових поглядів на категорію "функція держави", концептуальні проблеми теорії функцій сучасної держави, функціональні аспекти теорії сучасної державності досліджуються О. М. Лошихініним у монографії "Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії"²⁸⁷. Автором розглядаються критерії класифікації функцій сучасної держави, дається їх розгорнута класифікація, ґрунтовно висвітлюються поняття та структура механізму реалізації функцій сучасної держави, аналізуються проблеми його

²⁸⁵ Демидюк О. О. Якість життя як чинник підвищення соціально-економічного розвитку країни. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 8-13.

²⁸⁶ Данич О. Ф. До питання про роль правової системи у забезпеченні соціальної функції держави: глобалізаційний вимір. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 121-127.

²⁸⁷ Лошихін О. М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії: монографія. Київ: Логос, 2013. 228 с.

удосконалення у контексті трансформації взаємовідносин української держави, суспільства та економіки.

Виходячи з загальнотеоретичного вчення про функції держави, О. В. Бермічева в дисертаційній роботі "Соціальна функція держави в Україні"²⁸⁸, дає науково-обґрунтоване визначення сучасної соціальної функції держави, аналізує та класифікує основні її ознаки, досліджує еволюцію соціальної функції української держави та основний зміст цього напрямку її діяльності – соціальні права громадян та гарантії їх реалізації. Значну увагу нею приділено основним формам, методам реалізації соціальної функції держави та перспективам подальшого розвитку в Україні.

Від обсягу наданих соціальних прав, їх гарантованості та захисту залежить соціальність держави. Виходячи з того, що саме взаємодія територіальних громад, громадянського суспільства та соціальної держави є об'єктивною основою формування соціальної функції місцевого самоврядування та її подальшого розвитку, а соціальні інтереси громад мають визначати зміст та основні напрями соціальної політики держави, в жодному разі не можна залишити поза увагою істотний внесок у розробку національної моделі соціальної держави, теорії соціальних прав та свобод людини та громадянина (що одночасно й становлять зміст соціальної функції місцевого самоврядування в умовах формування соціальної державності)²⁸⁹.

Зокрема, основними формами реалізації соціальної функції держави називають: по-перше, специфічні види діяльності органів публічної влади як складових частин державного апарату, як правило, невластиві діяльності громадських організацій; по-друге цільову однорідну за нормативно встановленими процедурами діяльність органів публічного врядування щодо

²⁸⁸ Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень" / О. В. Бермічева. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2002. 17 с.

²⁸⁹ Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: дис... д. юрид. наук: 12.00.02 / Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького / Ірина Вікторівна Дробуш. К., 2017, 478 с.

реалізації соціальних функцій держави та відповідних завдань закріпленої в законодавчому полі соціальної політики. У відповідності до першого підходу є такі форми реалізації функцій держави:

- законодавча – ухвалення національним парламентом (ВРУ) законів та постанов, які є загальнообов'язковими для виконання всіма державними органами, суспільними організаціями, органами місцевого самоврядування, посадовими особами і громадянами;

- управлінська, тобто адміністративна чи виконавчо-розпорядча діяльність: оперативна, повсякденна і безпосередня реалізація виконавчими органами публічного врядування (державного управління та місцевого самоврядування) визначених функцій в галузі економіки, транспорту і зв'язку, охорони суспільного порядку і оборони країни, освіти і культури, соціального забезпечення і охорони здоров'я, тощо;

- судова – відправлення правосуддя з метою захисту соціальних прав і гарантій, як діяльність судової системи з розгляду встановленому законом порядку різного роду кримінальних, цивільних, господарських та інших тяжб соціального характеру;

- контрольно-наглядова – діяльність за дотриманням законності, встановлених державних стандартів життя відповідних органів державного контролю і нагляду.

Відповідно до другого підходу виокремлюють наступні форми реалізації функцій держави:

- правова – законотворча діяльність національного парламенту, пов'язана з ухваленням законів та інших нормативно-правових документів, а також правоохоронна й правозастосовна діяльність силових відомств держави щодо забезпечення верховенства права та громадського порядку й безпеки;

- неправова форма – організаційно-регламентуюча, організаційно-ідеологічна, організаційно-економічна, організаційно-господарська, організаційно-контрольна, організаційно-виховна, організаційно-політична діяльність

органів публічного врядування держави, яка не тягне безпосередньо правових наслідків.

Крім того, соціальна функція сучасної держави реалізується не тільки у відповідних зазначених формах, але й з використанням низки спеціальних механізмів та інструментів державного впливу на хід і характер реалізації соціальної функції держави. У своїй сукупності ці методи реалізації соціальної функції включають не тільки спеціальні, але й загальні для реалізації всіх визначених функцій держави механізми (наприклад, інструменти заохочення й примусу, стимулювання та регламентації).

Своє бачення зазначеної проблематики демонструють Т. Сьомкіна та О. Тарасевич, з точки зору яких "система організаційних форм реалізації соціальної функції держави включає: органи організаційно-регламентуючої, організаційно-господарської (організаційно-економічної), організаційно-ідеологічної, організаційно-контрольної, організаційно-виховної, політичної форми та власне організаційної форми"²⁹⁰.

Таким чином, підсумовуючи проведену в даному підрозділі розвідку, маємо зазначити, що науковці-дослідники звертають увагу на процеси приватизації соціальних функцій держави, що здійснюються через делегування прав та обов'язків недержавним утворенням, а також через надання цих повноважень. Генезис становлення та розвитку механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні відбувається різними шляхами і за допомогою різноманітних механізмів – серед них бюджетний та приватний.

3.2. Аналіз сучасного стану та проблем формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах глобалізації

Стан та проблематика формування й реалізації соціальної функції держави в сучасних умовах глобалізації викладає інтерес дослідників-

²⁹⁰ Сьомкіна Т. В., Тарасевич О. В. Соціальна функція держави: проблеми соціалізації економічного розвитку. *Економіка и управление* № 5. 2011. С. 64.

науковців, що свідчить про актуальність цієї тематики для розвитку України, як соціальної держави та створення належних умов для формування громадянського суспільства.

Аналіз змісту національного законодавства, проведений науковцями Т. Сьомкіною та О. Тарасевич дає підстави вважати, що "у поняття здійснення соціальної функції держави включають: всі види соціального забезпечення, у тому числі і соціального страхування (на випадок безробіття, непрацевдатності, малозабезпеченості тощо); різні заходи з охорони праці; систему пільг та привілеїв у матеріальному забезпеченні громадян, що обумовлені їх особливим посадовим чи соціальним становищем (статусом); різноманітні заходи по попередженню масових захворювань; надання різнопланової допомоги особам, що постраждали внаслідок техногенно-екологічних катастроф; різні гарантії захисту громадян від численних соціальних ризиків тощо. Таким чином, використання дефініції "соціальна функція держави", як економічної категорії, що здійснюється у широкому значенні, що не може бути визнано доцільним. На думку авторів "запровадження вдалих соціальних реформ, перш за все, потребує наявності державного механізму, який би був готовий, тобто, забезпечений кваліфікованими кадрами, технікою тощо, до виконання своїх функцій"²⁹¹. І від ефективності дії цього механізму безпосередньо залежить вирішення проблематики формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах глобалізації.

Професор В. Бульба зазначає, що "в умовах глобалізації скорочення соціальних функцій держави до певного критичного мінімуму в ситуації зростання нестабільності, суспільне незадоволення може викликати нову хвилю протекціонізму. У ситуації, коли соціальні функції держави суттєво скорочуються виникає необхідність у запровадженні системи міжнародного регулювання"²⁹². На його думку – це прямо заперечує основоположні ідеї вільної конкуренції з одного боку та націоналізму чи фундаменталізму – з

²⁹¹ Сьомкіна Т. В., Тарасевич О. В. Соціальна функція держави: проблеми соціалізації економічного розвитку. С. 64-65.

²⁹² Бульба В. Г. Вплив глобалізації на трансформацію соціальних функцій держави. *Публічне управління: теорія та практика*: збірник наукових праць. 2012. № 1(9), с. 194-199.

іншого. Він приходить до висновку, що "здійснювані реформи "глобалізації", спрямовані на зменшення функцій держави, навпаки викликають необхідність нарощування частки державного регулювання. Дослідники глобалізаційних процесів запевняють, що до компетенції нової інтегрованої держави вже не входить відповідальність за надання суспільних благ, але як суб'єкт з регуляторними функціями, вона несе відповідальність за надання послуг у т. ч. недержавними структурами, на які покладаються функції щодо забезпечення належного рівня соціального відтворення суспільства²⁹³.

О. Агарков, здійснюючи аналіз праць відомих європейських дослідників, виокремив положення щодо впливу глобалізації на реалізацію соціальних функцій держави і в цілому на майбутнє соціальної держави:

– “по-перше, ці дослідники ...згодні в тому, що сучасна національна держава добробуту втратила свою конкурентоспроможність у світлі викликів глобалізації. Отже для Європи один із напрямів переорієнтації – це створення нового, наднаціонального простору, що на сьогодні має формат ЄС;

– по-друге, сучасні дослідники вважають, що майбутнє сучасних соціальних держав полягає в розбудові соціально-економічної системи, яка спирається на знання (як економічна категорія) і високі технології (насамперед, інформаційні), що відповідає основним рисам інформаційного суспільства...;

– по-третє, сучасний світ є світом мобільності, в якому утвердитися не лише речі, але й здатності людей продукувати ці речі, компетенції, якими володіють люди”²⁹⁴.

В умовах України об'єктивні процеси світового згортання соціальних функцій наклалися на кардинальні соціально-політичні трансформації, злам ціннісної системи суспільства, що викликало крах старої системи соціальних стандартів за відсутності позитивних результатів від посталої нової системи соціальних стандартів.

²⁹³ Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): [монографія] / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.

²⁹⁴ Агарков О. Соціальна структура України України та прагматичні тенденції її розвитку. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*: Укр. наук. журн. № 1. 2011. С. 100-105, с. 102-103

Д. Сковронський зазначає, що глобалізація “посилює суперечливі взаємини соціальної держави та громадянського суспільства і призводить до кризи соціальної держави і на глобальному, і на національному рівні. Сьогодні в Україні в умовах гібридної війни глобальною для країни стала проблема збройного конфлікту на Донбасі, довготривалість якого призводить до певного руйнування соціального устрою держави, поглиблення політичної, економічної криз, виникнення численних проблем у соціальній сфері тощо”²⁹⁵. Суперечки, власне, можливо вирівняти, досягши балансу у взаємодії основних соціальних і політичних сил у суспільстві. Цей баланс має окреслювати пріоритетні сфери і визначати основні заходи, які сприятимуть досягненню поставлених цілей.

В умовах соціально-економічної кризи в Україні посилюються негативні тенденції в усіх сферах функціонування соціуму. Низький рівень життя більшості громадян країни, демографічна криза, прогресуючі безробіття та трудові міграції молоді, соціальна незахищеність переважної частини українців вже поставили під загрозу всю систему національної безпеки держави основними її складовими: політичною, соціально-економічною та екологічною. Причинно-наслідкові зв'язки цих складових становлять об'єктивну суспільну реальність, тому непослідовні та непродумані асистемні перетворення досить часто породжують негативні явища у соціальній сфері суспільства. Офіційна статистика підтверджує, що в останні десятиріччя розвитку України відбувається посилення негативних явищ та погіршення соціально-економічних умов життя країни. Виникнення та посилення регресивних тенденцій призводить до делегітимізації органів публічного врядування, падіння рівня суспільної довіри до держави в цілому та її інституцій зокрема, що спричиняє кризовий характер суспільно-політичного розвитку нашої держави.

Важливою передумовою успішної реалізації соціальної функції держави є формування та реалізація сильної державної соціальної політики з метою забезпечення належного рівня і поліпшення умов життя населення. Для її

²⁹⁵ Сковронський Д. М. Глобалізаційні процеси та розвиток соціальної держави. *Вісник нац. університету "Львівська політехніка"*. 2016. №855: Юридичні науки. С. 238-244.

успішного формування потрібно провести аналіз сучасного стану та проблем формування й реалізації соціальної функції Української держави в сучасних умовах глобалізації. Основною метою соціальної політики є створення умов для реалізації соціальної функції, що відповідає б стратегії соціально-економічного розвитку, враховуючи питання фінансової стабілізації. Відчутне поліпшення демографічних показників, розвиток трудових ресурсів та сприяння забезпеченню ними потреб ринку праці, соціально-справедлива пенсійна реформа і в загальному результаті забезпечення достатнього життєвого рівня населення й відновлення освітнього та наукового потенціалу є кінцевим результатом цього процесу.

Поступово акцент стратегії держави переноситься на посилення соціального захисту, пенсійних виплат, реформування системи соціального забезпечення – страхування, розвитку адресної допомоги тощо. Оскільки ж держава як соціальний інститут утворилась в результаті відповіді на потребу людей у врегулюванні виниклих суспільних відносин, необхідності перерозподілу матеріальних благ і допомоги громадянам, які з різних причин опинились в непереборних життєвих обставинах (наприклад, в результаті стихійних лих, безробіття, хвороби, військових конфліктів та ін.), то й ключовою соціальною функцією держави має бути соціальний захист та соціальне забезпечення її громадян, а також іноземців та осіб, що незаконних підставах знаходяться на території держави.

Нагадаємо, що згідно ст. 1 Конституції України: “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава”. Виходячи з цього положення Конституції держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, тому соціальна функція держави має бути зорієнтована на створення відповідних до встановлених законодавством стандартів умов життя, усунення негативних наслідків стихійних лих, ринкових відносин, соціальних перетворень, а також формування системи соціального супроводу з метою підвищення рівня добробуту громадян, зменшення соціальної нерівності тощо. Конституцією України закріплено комплекс специфічних прав та соціальних

гарантій громадян України: право на соціальних захист (ст. 46); право на житло (ст. 47); право на достатній рівень життя (ст. 48); право на медичну допомогу (ст. 49); право дітей, позбавлених батьківського піклування на державне утримання (ст. 52); право на освіту (ст. 53) тощо²⁹⁶.

Реалізацією соціально-захисної функції щодо своїх громадян: встановленням соціальних стандартів та гарантій належного рівня життя, наданням пільг та різних видів допомоги держава займається через процес формування соціальної політики – діяльність у сфері соціального забезпечення та розвитку, система заходів, спрямованих на підвищення рівня та якості життя населення шляхом забезпечення найбільш оптимальних умов для функціонування та розвитку соціальних відносин, досягнення стабільності та соціальної злагоди в суспільстві, розкриття творчого потенціалу людини. Як стверджують Ю. Чалюк, Л. Тюптя та І. Іванова, як і в інших державах світу, в Україні, нормативно-правовим підґрунтям соціальної функції держави виступають правові документи, які за суб'єктами видання умовно класифіковані у п'ять груп:

- регламентуючі, дорадчі документи світового співтовариства (акти, декларації, пакти, конвенції, рекомендації, резолюції ООН, ВООЗ, МОП, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін)²⁹⁷;
- внутрішньодержавні юридичні акти (Конституція, закони, укази, розпорядження Президента України, постанови уряду України, накази, рішення колегій та інструкції Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Державного комітету у справах сім'ї та молоді та ін.);
- документи суб'єктів України, які забезпечують реалізацію законів на своїй території, виконання регіональних законоположень;
- документи органів місцевого самоврядування;

²⁹⁶ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

²⁹⁷ Чалюк Ю. О. Соціальні тренди великої четвірки ООН: МОП, ЮНЕСКО, ФАО, ВООЗ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 35. С. 12-20.

– рішення, накази, розпорядження безпосередньо закладів та організацій²⁹⁸.

Практичний досвід, який накопичило людство в організації економічного та соціального устрою життя суспільства, призводить до свідомого розуміння відомого постулату: основою свободи кожної людини, загального миру та справедливості, цінності людської особистості та її гідності є права людини. Саме це усвідомлення, що панує в громадянському суспільстві, якраз і сприяє соціальному прогресу та поліпшенню умов життя, але одночасно при цьому права людини повинні охоронятися владою закону. Всі громадяни рівні перед законом та мають право на рівний захист від будь-якого роду дискримінації. Україна вже стала на шлях будівництва соціальної держави, держави для людей. І для належного задоволення законних потреб громадян країни та інших осіб, що проживають (у т. ч. тимчасово) на території країни, у системі соціального захисту та забезпечення, була створена ціла система інституцій формування соціальної політики та реалізації соціальної функції держави. Ця система інституцій продовжує модифікуватися і далі пристосовуватися до новітніх реалій сучасного життя державними службовцями та службовцями органів місцевого самоврядування і вченими, що досліджують цей напрям розвитку суспільства. Системний підхід сприяє проведенні ґрунтовної роботи з аналізу сучасного стану та проблем формування й реалізації соціальної функції української держави в умовах глобалізації. У процесі реалізації соціальної функції держави у вітчизняних умовах та в умовах глобалізації виокремлюють такі рівні: державний; регіональний; місцевий.

Зауважимо, що до повноважень органів державної влади у сфері соціальної політики належить:

– ухвалення нормативно-правових документів, що унормовують загальні процеси реалізації соціальної політики в Україні формують загальні засади надання соціального забезпечення загалом в країні;

²⁹⁸ Тюття Л.Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 574 с.

– формування єдиної системи державних мінімальних соціальних стандартів (їх розробка і визначення для встановлення розмірів державних гарантій соціальної допомоги та підтримки особам, які втратили годувальника, інвалідів, дітей без батьківського піклування та ін. осіб, які мають потребу у соціальній підтримці держави);

– прийняття державних цільових програм (у т.ч. їх розробка та реалізація відповідно до вимог суспільства) та ресурсне забезпечення (включаючи фінансування) державної соціальної інфраструктури;

– методична допомога регіональним представництвам профільного міністерства та служб і місцевим органам управління у сфері реалізації соціальної функції держави²⁹⁹.

Регіональні та місцеві органи влади мають такі повноваження:

– прийняття регіональних соціальних програм та їх реалізація;

– сприяння підвищенню регіональних мінімальних соціальних стандартів (надання пропозицій та їхня реалізація);

– забезпечення установ належного функціонування соціальної інфраструктури, що перебуває у підпорядкуванні органів місцевої влади (місцеві адміністрації та органи місцевого самоврядування);

– адресна соціальна допомога населенню (її призначення та надання);

– моніторинг потреб для визначення та для реалізації соціальної допомоги тим прошаркам населення, що цього потребують³⁰⁰.

Ці всі рівні тісно взаємодіють і кооперуються між собою, мають відчутний взаємовплив та перебувають у нерозривній єдності. Тому від якості цієї взаємодії прямо пропорційно залежить ефективність формування соціальної політики та реалізації соціальної функції держави, яку можна назвати такою, що має триєдину соціальну політику, яка являє собою цілісну

²⁹⁹ Виконавча гілка влади в системі державного управління України [О. В. Радченко, голова ред.кол.; автори-упорядники : М. М. Іжа, С. Є. Саханенко, Н. В. Піроженко, С. Г. Давтян, О. В. Радченко]. Харків : Пром-Арт; Київ : ВАДНДУ, 2015. С. 23.

³⁰⁰ Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. ст. 170.

систему і є базою для реалізації соціальної функції держави. Системність у здійсненні соціальної функції держави реалізується за умов врахування специфіки та потреб усіх трьох рівнів. Аспекти структурної системи соціальної функції наступні: економічний, правовий, культурний, демографічний, національно-етнічний, інші³⁰¹. У виконанні соціальної функції держави провідна роль відводиться розробці напрямів соціальної політики та їх реалізації де вагомим чинником посилення ефективності державних інституцій є досягнення оптимального рівня залучення всіх фінансових та матеріально-технічних ресурсів держави для задоволення законних потреб, прав та інтересів громадян на місцевому, регіональному та державному рівнях. Для підвищення оперативності щодо реалізації соціальної політики органами публічного врядування їх повноваження, компетенції та відповідальності мають бути узгодженими з дотримання принципу субсидіарності, тобто свого роду розмежування повноважень між державними, регіональними органами влади та місцевим самоврядуванням. Розмежування проводяться таким чином щоб соціальну функцію виконував той орган що спроможний і є найближче до громадян. У системі державних органів, що здійснюють соціальну функцію центральне місце посідають органи законодавчої та виконавчої влади.

Відповідно до встановленого законодавства Верховна Рада України готує й ухвалює закони про всі види та форми соціального забезпечення, установлює за пропозицією Уряду розміри обов'язкових страхових внесків, затверджує перелік основних джерел його фінансування та розміри фінансування з Державного бюджету на соціальні цілі тощо. Для системи органів виконавчої влади (до її складу входять Кабінет Міністрів України, інші центральні органи державної влади, виконавчі комітети місцевих рад та місцеві державні адміністрації) головними є напрями діяльності, що тісно пов'язані з втілення у суспільно-політичне життя країни положень законодавства у сфері соціальної

³⁰¹ Гриненко А. М. Формування цивілізаційних основ сучасної соціальної політики. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 299-305.

допомоги та соціального захисту соціально вразливих груп населення. Кабінет Міністрів України ухвалює та видає підзаконні нормативні акти у сфері здійснення соціальної функції держави, щороку подає на затвердження Верховної Ради України Державний бюджет - основний фінансовий документ країни, значною складовою якого є витрати на її реалізацію. Міністерство соціальної політики в свою чергу забезпечує реалізацію державної політики у сфері зайнятості, соціального захисту та соціального страхування населення, оплати, нормування та стимулювання праці, врегулює соціально-трудова відносини, на формування та дотримання державної політики у сфері трудової міграції, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, охорони і умов праці тощо. “У межах своїх повноважень організовує виконання актів законодавства і здійснює систематичний контроль їх реалізації, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та в установленому порядку вносить їх на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України”³⁰².

В сучасних умовах в Україні для реалізації соціальної функції держави використовують механізм соціальних програм, як новітній механізм змішаної фінансової участі, коли залучаються досить великі позабюджетні кошти та зовнішні джерела для вагомого збільшення фінансування соціальної сфери її фінансування. До Бюджетні джерела фінансового забезпечення соціальної сфери зараховують: державний бюджет, бюджети регіонів, місцеві бюджети, ресурси міжбюджетного перерозподілу. До позабюджетних джерел фінансування соціальної політики належать: соціально-страхові державні фонди, фонди регіонів позабюджетного походження, соціальні недержавні фонди, різноманітні кредитні ресурси, залучення потенціалу недержавних некомерційних організацій, використання коштів домашніх господарств та візних фірм (територіальні позики). Зовнішні джерела фінансування : кредити,

³⁰² Бойко М.Д. Право соціального забезпечення України: посіб. Київ: "Олан", 2004. 312 с

гуманітарна допомога з-за кордону, позики міжнародних фінансових організацій і фондів³⁰³.

В Україні використовуються всі вище зазначені джерела фінансування соціальної сфери, однак ще досі не зникла нагальна необхідність у формуванні та функціонуванні налагодженої системи фінансування соціальної сфери. Різноманіття соціальних послуг та їхні розміри напряму залежать від стану економіки України, продуманості соціального вектору економічної політики й ефективності процедур у використанні бюджетних коштів. Покращення виконання соціальної функції держави може бути реальним з тим самим рівнем фінансування, якщо більш ефективно і раціонально використовувати наявні ресурси, шукати альтернативні шляхи (окрім держави) вирішення проблем. Основні напрямки реформування соціальної функції України фахівці з державного управління вбачають у наступних діях:

- більш активне впровадження адресності соціальних послуг (надання грошових соціальних виплат тим особам, у котрих їхні отримані доходи не перевищують визначеної законом межі);
- розвиток міжнародного співробітництва (для залучених міжнародних фондів важливо проводити вчасні і належні звіти, де має відобразитися: на які програми та для яких соціальних груп громадян були витрачені фінансові ресурси, інформація про належне системне управління роботою залучених установ і фахівців з даного напрямку, а також залишається нагальною потреба у попередженні корупції);
- проведення раціоналізації бюджетних видатків (потрібно переглянути існуючу систему пільг – замінити визначені пільги і субсидій на адресну грошову грошову щомісячну допомогу, що зменшить рівень корупції; інтенсивне використання системи платних соціальних послуг – це додаткове джерело фінансування, яке надасть можливість покращити роботу соціальних установ);

³⁰³ Виконавча гілка влади в системі державного управління України... С. 71.

– налагодження співпраці з недержавними соціальними службами і фондами (їхнє заохочення за допомогою зменшення оподаткування, моніторинг їхньої діяльності для попередження явищ корупції та надання методичних рекомендацій)³⁰⁴.

За спостереженнями науковців та експертів Міжнародного республікацького інституту США в Україні закордонний досвід соціально розвинених країн має низку вагомих переваг, зокрема:

– соціально-інтеграційна модель або інноваційна замість медичної: перевага полягає в тому, що за допомогою соціально-психологічної реабілітації ті громадяни, що мають через стан здоров'я особливі потреби, згодом стають повноцінними членами суспільства. Ці громадяни вже не живуть за рахунок утримання держави (як за медичної моделі), а самі можуть працювати і заробляти собі на життя, адже для них цією державою створюються всі максимально сприятливі умови для фізичного та психологічного відновлення та подальшого розвитку. Міжнародним еталоном соціальної політики є інноваційний підхід. Він має за мету захист прав членів суспільства з обмеженими можливостями, постійне сприяння підвищенню їхнього соціального статусу та інтегрувати цих осіб повноцінними людьми у це суспільство. Згадана інноваційна модель є більш вигідною за рахунок:

- зменшення видатків на спеціалізовані інтернати;
- скрупульозний супровід прийомних сімей, що зменшує рівень махінацій та зловживань, пов'язаний з усиновленням дітей заради перспективи грошових виплат.
- ретельна перевірка майнового стану, особливо перевірка наявності нерухомості у клієнтів перед надання їм допомоги.

³⁰⁴ Радченко О. В. Держава і демократія : мультисемантичний політичний словник. Харків : Вид-во Асоціації докторів державного управління, 2011. С. 77.

– встановлено високий соціальний статус і відповідно належна заробітна плата у соціальних працівників, що знижує рівень шахрайств і підвищує продуктивність і якість праці³⁰⁵.

Виникає тісний взаємозв'язок соціальної та економічної політики і він виражається в тому, що показники соціальної політики та економічний розвиток взаємообумовлені, бо соціальна політика реально впливає на економічний сектор кожної країни, а від економічного розвитку завжди є залежним фінансове наповнення сфери соціального захисту і в цьому є певні політичні наслідки. Виходячи з цього аналізу випливає закономірний висновок, що з метою забезпечення та сприяння політиці сталого розвитку економіки країни, уряду просто необхідно проводити політику посилення орієнтації соціальної та економічної її складових на людину. Ініційовані державою заходи з регулювання рівня зайнятості (шляхом збільшення кількості нових робочих місць), підвищення умов та рівня оплати праці, активне впровадження курсів підвищення кваліфікації, зменшення частки деформацій в структурі доходів населення – це обов'язково впливає на рівень доходів населення, а це в свою чергу має поліпшувати рівень і якість життя, що зменшуватиме рівень бідності в країні, а це призведе до економії коштів у виплаті соціальної грошової допомоги³⁰⁶.

На реалізацію соціальної функції Української держави в умовах глобалізації впливають існуючі тенденції та прояви соціально-демографічної кризи в Україні:

– численна перевага кількості жіночого населення над чоловічим. Жінок в Україні на 3,5 мільйони більше ніж чоловіків. Це негативна тенденція відбивається на відтворюванні населення в країні;

– довготривала перевага смертності над народжуваністю. Причинами цього є: інфляція, зміна системи цінностей, невпевненість у майбутньому,

³⁰⁵ Держава і політика: посібник. [за наук.ред.д.держ.упр О. В. Радченка, автори-упоряд. М. Д. Городок, А. В. Карташов, О. В. Радченко та ін.]; Міжнародний республіканський інститут. Київ: IRI, 2016. С. 121.

³⁰⁶ Циро Н. Соціальна політика України: питання теорії, сучасного стану та перспектив. *Психологія: науковий журнал*. 2018. Б.н. URL : <http://medpsychology.pp.ua/sotsyalna-polityka-ukrainy>

загальне зниження рівня життя населення, політична нестабільність, відсутність реальної підтримки молодій сім'ї, незабезпеченість;

– відчутне старіння населення, тобто збільшення у долі населення країни частки людей пенсійного віку. Процес старіння працюючого населення (збільшення в його структурі пенсіонерів та осіб передпенсійного віку) призводить до фінансовоскладних для держави наслідків: збільшення долі асигнувань з бюджету на потреби осіб даної категорії, зниження їх продуктивності праці та певного консерватизму;

– зростання та поширення в суспільстві альтернативних форм (шлюбні, не шлюбні) сім'ї, перехід до неформальної молодіжної сім'ї, велика кількість людей-одинаків чи бездітних сімей³⁰⁷.

Наявність цих тенденцій свідчить про потребу координованої та спрямованої соціальної, демографічної і економічної політики. У комплексі політика держави зможе врегулювати соціально-демографічну ситуацію. Тому варто виокремити і зазначити найважливіші напрями соціально-демографічної політики, зокрема: реальні пільги для молодих сімей (законодавством встановлено право на отримання пільгового кредиту молодією сім'єю на житло, але проблема у тому, що умови кредитування не є доступними та рівними для молоді); призначення грошових виплат по народженню дитини та по догляду за нею віком до 3-х років, скорочений робочий день для матерів дітей до 6 років тощо; поліпшення матеріального стану малозабезпечених та багатодітних родин, надання їх адресної соціальної допомоги; всебічна охорона материнства і дитинства (державний моніторинг механізму виходу у декрет з дотриманням права на збереження робочого місця по виходу з декрету).

В Україні впродовж десятиріч спостерігаємо системний демографічний спад. І це при тому, що більше половини населення країни буде віком понад 45 років. У 1,5 рази зросте частка осіб віком понад 60 років. Щодо наслідків міграції працездатного населення – вже у 2012 році Україна була названа п'ятою за чисельність своїх громадян країною, які працюють та проживають на

³⁰⁷ Циро Н. Соціальна політика України: питання теорії, сучасного стану та перспектив...

території Євросоюзу (серед країн третього світу). Нині цей показний став вище. Це явище і демографічний стан “насамперед пов’язано з трудовою міграцією. Трудовий потенціал України є досить великим, але він поступово мігрує (виїжджає) за кордон, де й залишається. Це є вигідним як для країн ЄС, які отримують необхідний трудовий ресурс з високим рівнем мотивації, так і для самих мігрантів, що отримали змогу мати кращі умови праці (особливо значно більшу заробітну плату), проявити себе на посадах, які ще виникли в Україні”³⁰⁸.

Отже, чим більше в країні є працюючого населення, тим активніше розвивається національна економіка і тим більша кількість грошей надходить для наповнення бюджету країни. В зв’язку з цим посилення міграційних процесів є певним каталізатором для того, щоб започаткувати певні дії для покращання рівня життя громадян, щоб трудові ресурси бачили свої перспективи та майбутнє в справах по розбудові своєї рідної країни, міста чи села, а не змушені були емігрувати. “Міграційний акт залежить від суб’єктивних (особисте бажання громадянина задовольнити свої потреби матеріального чи духовного характеру) та об’єктивних причин (воєнний стан, екологічна катастрофа, голод тощо)”³⁰⁹. Міжнародна організація праці зазначає, що трансфер тисячів українців за кордон на роботу супроводжується такими негативними наслідками як процеси зменшення чисельності осіб працездатного віку, дефіциту фахівців – висококласних спеціалістів робітничих та соціальних професій в регіонах і галузях в цілому (будівництво, охорона здоров’я, тощо), помітне зниження освітнього рівня працюючого населення, оскільки особи з високим освітнім рівнем становлять доволі значну частину мігрантів, а також - зменшення частки фінансових надходжень у Пенсійний фонд та Державний бюджет тощо. Українські мігрантні втрати зростають у результаті перетворення певної частини тимчасової трудової міграції на постійну складову. Мігранти якщо і повертаються, то у вже старшому віці, коли потребують вже соціального

³⁰⁸ Міграція в Україні: факти і цифри. Міжнародна організація праці. Міграція для загального блага. Київ : Представництво МОП в Україні, 2016. С. 7.

³⁰⁹ Міграція в Україні: факти і цифри... С. 24.

супроводу держави і в країні залишаються, як правило, економічно неактивними. Міжнародна організація праці виокремлює такі суттєві наслідки трудової міграції українців за кордон:

- частка жінок серед мігрантів, що зорієнтовані на тривале перебування за кордоном збільшується, тому виникають демографічні кризи у т.ч. через руйнації сімей. Ці причини викликають соціальну проблематику щодо виховання залишених в Україні дітей;

- відсутність належного соціального захисту трудових мігрантів, значна частина яких неофіційно працює за межами України. Це загрожує як їм особисто, так і є додатковим тягарем системи соціального захисту країни, оскільки щодонне кожен член сім'ї мігрантів (також і самі мігранти після повернення) користується гарантованими соціальними виплатами, хоча відповідних соціальних внесків ніхто не робив;

- внаслідок багатомільйонних грошових переказів мігрантів в Україні зростає грошова маса та посилюється інфляція, зростають цін на споживчі товари, житло тощо³¹⁰.

Для удосконалення міграційної політики України пропонується провести низку першочергових заходів, зокрема:

- удосконалити нормативно-правову базу щодо регламентації та захисту мігрантів за кордоном;

- завершити реформу органів виконавчої влади у сфері міграційної політики;

- розвивати подальшу співпрацю з асоціаціями мігрантів в Україні і за кордоном (співпраця з діаспорами українців);

- розвивати міжнародне співробітництво;

- здійснювати та поглиблювати наукові дослідження у сфері міграційних процесів та удосконалювати міграційну статистику;

- підвищувати реальну заробітну плату, як основне джерело грошових надходжень населення та важливий стимул до трудової активності;

³¹⁰ Міграція в Україні: факти і цифри... С. 26.

– стимулювати становлення малого та середнього бізнесу для створення в країні нових робочих місць, зменшувати величину явища неофіційного працевлаштування;

– підвищувати ефективність надання послуг центрами зайнятості (включаючи залучення інноваційних методик для підбору вакансій для клієнтів, системну співпрацю з бізнес-структурами, проведення семінарів і тренінгів на основі новітніх освітніх технологій та методик, постійну співпрацю з тренінг-центрами, закладами освіти);

– враховувати міграційний компонент при формуванні програм соціально-економічного розвитку окремих регіонів, галузей економіки та всієї країни в цілому³¹¹.

На підставі проведеного аналізу сучасного стану та проблем формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах глобалізації В. Перець та В. Степанова роблять невтішні прогнози. Зокрема вони стверджують, що:

1) Рівень безробіття матиме динаміку подальшого зростання, що обумовлено цілою низкою причин: неофіційне працевлаштування, зменшення кількості державних службовців, зменшення кількості та скорочення робочих місць, збільшення кількості військовослужбовців та працівників силових структур.

2) Сім'ї і надалі будуть віддавати перевагу одній дитині або взагалі відмовляться від дітей з соціально-економічних міркувань, тому рівень народжуваності буде постійно зменшуватися. А головним чинником у цьому процесі стає те, що панують тенденції нестабільності, а впевненість у майбутньому буде зменшуватись та вже сформувалась певна "демографічна традиція" – "одна сім'я – одна дитина".

3) Відбуватиметься подальше старіння населення, що призведе до зменшення кількості робочої сили.

³¹¹ Міграція в Україні: факти і цифри...

4) Продовжуватиметься позитивна динаміка наростання відтоку кваліфікованих кадрів за межі країни. Це обумовлюється тим, що громадяни України, які здобули вищу освіту і є професіоналами-фахівцями у відповідній галузі (особливо молодь), виїжджають з країни на значно вищі заробітки і залишаються там.

5) Держава буде вимушена йти на збільшення мінімальних соціальних гарантій, але вони будуть покривати лише інфляцію, податки, комунальні послуги.

6) Розподіл населення за доходами залишиться матиме негативній формат збільшення розриву у статках багатих і бідних прошарків населення. Рівень заробітної плати буде збільшуватися відповідно до інфляції.

7) Продовжуватиметься погіршення показників доступності послуг освіти: скорочення бюджетних місць у закладах вищої освіти, можливе запровадження помісячної оплати шкіл, проведення скорочення кількості державних та приватних вищих навчальних закладів.

8) Буде зменшуватись якість і доступність послуг, що надають заклади охорони здоров'я, адже заробітна плата не стимулює працівників належним чином виконувати свою роботу. Широко обговорюване введення медичної страховки не змінить ситуацію, адже люди, що мають мінімальну заробітну плату не зможуть дозволити собі оплатити страховий поліс та відвідати лікаря³¹².

Зазначені вчені виокремили кілька можливих сценаріїв соціального розвитку України на 2020 рік. Їх врахування могло сприяти вирішенню проблематики формування й реалізації соціальної функції держави в умовах глобалізації. Отже :

“Сценарій 1. Покращення соціально-економічної ситуації в Україні без фундаментальних змін. Основна мета – призупинення катастрофічної ситуації та її певна стабілізація. Можливими наслідками можуть бути відставання у

³¹² Перець В.І., Степанова В.В. Україна в глобалізованому світі до 2035 р. *Наукові праці ВІАДПЕП*, 2010, №8.

розвитку, збільшення "кредитної залежності", зменшення конкурентоспроможності українських товарів на світовому рівні.

Сценарій 2. Орієнтація на закордонний досвід. Мета – впровадження методів і технологій, які пропонують розвинуті країни. Негативними наслідками можуть стати неготовність суспільства до кардинальних змін, збільшення зовнішнього боргу, неможливість впровадження інноваційних поглядів.

Сценарій 3. Модернізація існуючого устрою. Ціль – визначення Україною свого місця у світовому ринку, розвиток малого і середнього бізнесу, гуманізація суспільства. Головна загроза – суспільні класові конфлікти, можливий опір пануючого класу.

Сценарій 4. Багаторівнева і фундаментальна трансформація суспільства. Це найоптимістичніший сценарій, адже основна його ціль – побудова громадянського і соціально суспільства. Для цього необхідно змінити свідомість населення України: нетерпимість до корупції, повага до людей і державного майна, мотивація до змін. Необхідний розвиток малого та середнього бізнесу, зменшення стратифікації за доходами громадян, щоб закони були легітимними, а суди справедливими”³¹³.

Проте, як бачимо, станом на другу половину 2020 року жоден з цих сценаріїв не виправдався, ситуація зі всесвітньої пандемією коронавірусу призвела лише до значного погіршення рівня життя українців. Що не передбачалося найгіршими науковими сценаріями.

Своє бачення державного реагування на ситуацію, яка складається в частині фактичного провалу виконання українською державою своєї соціальної функції, продовження зубожіння українського народу та наростання незадоволеності громадян рівнем забезпечення соціальних стандартів життя й соціальних стандартів Н. Циро висловлює в наступних пропозиціях:

³¹³ В.І. Перець, В.В. Степанова. Україна в глобалізованому світі до 2035 р....

1. Потребує певної систематизації (кодифікації) законодавча база України з формування та реалізації соціальної функції держави. З метою полегшення роботи з нею необхідна ратифікація парламентом України лише тих міжнародних нормативно-правових актів, норми яких вона спроможна реалізовувати.

2. Для існуючої системи соціального забезпечення в Україні потрібна модернізація, необхідна плідна співпраця з іноземними фондами, створення і підтримка національних організацій та фондів, які реалізують політику у сфері соціального забезпечення населення.

3. Ефективність надання соціальних послуг в Україні є досить суперечливою, адже головна мета у роботі соціального працівника є у тому, щоб особа вийшла зі суперечливої життєвої ситуації та змогла б вирішувати подібні проблеми самостійно без допомоги держави. Але тенденція систематичного повернення клієнтів з тими ж проблемами спостерігається досить часто. Варто зауважити, що найпоширенішим видом соціальних послуг залишаються соціально-економічні. Це як правило різноманітні виплати, а не допомога через психологічну підтримку, педагогічну освітню роботу чи фахове працевлаштування.

4. Ефективність виконання державою соціальної функції в Україні можна підвищити за допомогою закордонного досвіду, але адаптувавши його до ментальної свідомості населення України. Соціальну сферу необхідно реформувати на всіх рівнях, розпочинаючи з основних напрямків соціальної політики. Кількість категорій, що нагально потребують соціальної допомоги варто підвищити до 5-10, але натомість необхідно максимально спростити систему надання цієї допомоги, й при цьому надавати якісну і відчутну допомогу при постійному процесу моніторингу громадянського суспільства. Необхідно теж модернізувати й саму систему підготовки соціальних працівників, використовувати в освітньому процесі більше формування практичних навиків та знань.

5. Отже, на законодавчому рівні населення України досить захищене, але деякі нормативно-правові акти потребують доопрацювання, конкретизації, кодифікації – для полегшення трактування окремих законів. Більше того, закони написані спеціалізованою мовою, тому для осіб, що нею не володіють найчастіше важко зрозуміти зміст цих нормативно-правових актів.

6. Удосконалення соціальної сфери необхідно починати з інформаційної правової освітньої роботи для того, щоб майже кожен громадянин України знав свої права та зобов'язання держави перед ними і власні перед нею³¹⁴.

Аналіз сучасного стану та проблем формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах глобалізації свідчить про формування нової моделі постіндустріальної соціальної держави, яка, з одного боку не протиставляється традиційним моделям індустріальної доби ХХ ст., проте, з іншого боку має характерні принципові відмінності. Це означає, що пошук основоположних принципів та нових підходів щодо формування й розбудови такої моделі соціальної держави є завданням надскладним і відповідальним і призведуть неминуче до зміни її соціальної функції.

А. Колот та О. Герасименко характерними рисами постіндустріальної соціальної держави називають:

– безперервний, позитивний характер навчання, перепідготовки та опанування компетенцій, яких потребує швидкозмінна, мобільна, гнучка глобальна економіка;

– безперервний, позитивний характер поліпшення, підтримання здоров'я, коли люди перебувають у ролі об'єкта охорони здоров'я протягом життя;

– поєднання усупільнення та індивідуалізації соціальних послуг, коли людина не самотужки, а за допомогою, за сприяння суспільних, у т. ч. державних, інститутів має можливість обирати власну освітню траєкторію, як і

³¹⁴ Циро Н. О. Соціальна політика України: питання теорії, сучасного стану та перспектив....

траєкторію та механізми збереження і підтримки здоров'я, вибору з переліку можливих найбільш індивідуально прийнятних медичних послуг. Такою ж диверсифікованою має стати пенсійна система за збереження суспільно визнаних гарантій;

– підвищення ролі приватних соціальних платежів у розвитку людського капіталу, задоволенні соціальних потреб(понад рівні, що визначені державними соціальними стандартами);

– розвиток державно-приватного партнерства у соціальній сфері за провідної ролі держави у формуванні соціальної політики;

– глобалізація надання соціальних послуг та розвиток міжнародної конкуренції за клієнтів;

– поява нових соціальних технологій, які радикально змінюють зміст та характер надання соціальних послуг³¹⁵.

Вважаємо, що феномен соціальної держави як історичного політичного інституту та прояву суспільно значимої діяльності органів публічного врядування не зникає, вона активно трансформує методи, інструментарій реалізації соціальних функцій, відповідаючи на глобальні виклики початку XXI століття. Це обумовлюється об'єктивним характером суспільно-політичного поступу людської цивілізації та проявляється тією або іншою мірою в кожній країні сучасного світу.

Історія розвитку глобального соціуму переконує нас в тому, що становлення нової постіндустріальної неопатерналістської моделі соціальної держави є важливою проблемою для всіх розвинених країн (як найбільш успішних, так і тих, що лише стали на шлях демократичного розвитку, але вже створили індустріальну перерозподільну систему). Така модель має ввібрати в себе елементи дотеперішнього формату соціальної держави, але далеко не всі.

Як зазначають А. Колот та О. Герасименко, нині “не існує моделі соціальної держави, яка б відповідала на всі без винятку нинішні виклики

³¹⁵ Колот А.М., Герасименко О. А. Соціальна держава: генезис та перспективи розвитку... С. 30.

глобальної економіки. Від того, впорається та чи та держава з завданням розбудови нової моделі соціальної держави, значною мірою залежатиме її здатність забезпечувати функціонування ефективної моделі розвитку людського капіталу та здобути потужну конкурентну перевагу у глобальному світі”³¹⁶.

Сучасні європейські та американські дослідники соціальної функції держави справедливо наголошують на тому, що її концепцію слід відрізнити як від традиційного кейнсіанського підходу до формування й реалізації соціальної політики, що передбачає захист доходів і зайнятості, так і від неоліберального підходу, який базується на дерегулюванні і коммодифікації [англ. commodification – від commodity (товар)] людського капіталу (чи людської праці)³¹⁷.

У наукових публікаціях, що містять детальний аналіз проблем реалізації соціальної функції держави і перспектив її розвитку, чимраз частіше акцентується увага на необхідності радикальних модернізаційних змін у цій царині, які мають передбачати рух до "держави можливостей"³¹⁸. За цими змінами можна чітко побачити іншу ієрархію напрямів соціальної діяльності, надання пріоритету не соціальній підтримці, а соціальним інвестиціям у розвиток людського капіталу. За нових масштабів та ролі соціальних інвестицій, що досягаються за безпосередньої та опосередкованої участі держави, відбувається становлення нового типу цього суспільного інституту, який набуває дедалі більшої ролі у формуванні можливостей і перспектив стійкого розвитку³¹⁹.

У загальнотеоретичному і практичному плані фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави визначено як державно-управлінський

³¹⁶ Колот А.М., Герасименко О. А. Соціальна держава: генезис та перспективи розвитку... С. С. 31.

³¹⁷ Jenson, J. Redesigning Citizenship Regimes after Neoliberalism: Moving towards Social Investment. Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges. Bristol: Policy Press, 2012. pp. 61–87.

³¹⁸ Gilbert, N. (2002). Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility. Oxford University Press, 2004. 208 p.

³¹⁹ Колот А. М. Соціальне партнерство як інструмент формування консолідованої соціальної відповідальності: теоретичні засади... С. 81-90.

процес, що охоплює фінансове забезпечення соціальної діяльності держави, а також нагромадження і розширення соціально-регулятивного потенціалу державних фінансів. Встановлено, що за своїм змістом фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави являє собою ієрархічну систему, складовими якої є доходи і видатки державного бюджету; трансферти, які надаються з державного бюджету місцевим бюджетам; видатки місцевих бюджетів у частині делегованих повноважень, державні позабюджетні цільові фонди³²⁰.

У реалізації соціальної функції держави призначення доходів і видатків державного бюджету полягає у формуванні і структуруванні державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності особи і суспільства. В структурі доходів одним із основних інструментів вирішення багатьох соціальних проблем є оподаткування, яке виступає як важливий соціальний інститут. Його ефективне функціонування сприяє виробленню достатньої кількості суспільних благ і загалом забезпеченню соціально-економічних адаптаційних засад життєдіяльності соціального організму³²¹.

Суттєві можливості щодо підвищення рівня фінансового забезпечення реалізації соціальної функції держави пов'язані з розширенням бази оподаткування та посиленням дисципліни виконання податкового законодавства; збільшенням державних доходів за рахунок оптимізації системи неподаткових надходжень; перерозподілом і раціоналізацією державних видатків; реформуванням міжбюджетних відносин та системи державних позабюджетних цільових фондів.

На думку фахівців, зменшення ставок податків не є нагальним для України і на нинішньому етапі така політика може принести значні втрати бюджету. Зниженню ставок обов'язкових платежів у майбутньому можуть

³²⁰ Тропіна В. Б. Фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави в Україні /Автореф. десерт. на здоб. наукового ступеня док. економ. наук 08.00.08. Науково-дослідний фінансовий інститут при міністерстві фінансів України; НДФІ. Київ, 2009, С. 41

³²¹ Тропіна В. Б. Фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави в Україні .С. 41

сприяти лише структурні зміни у податковій політиці та управлінні податками, спрямовані на розширення бази оподаткування. Вирівнюванню податкового навантаження в Україні та зменшенню його тиску на групи населення з різними доходами могло б сприяти відновлення на якісно новій основі прогресивної шкали оподаткування по податку з доходів фізичних осіб. Джерелом збільшення обсягів бюджетних коштів є зменшення податкових пільг, але їх обговорення повинно стати складовою бюджетного процесу. Тобто, стосовно податкових пільг мають діяти ті ж правила та вимоги, що й до інших видатків бюджету. Збільшенню державних доходів може сприяти більш повне використання фіскального потенціалу неподаткових платежів, підвищення ефективності діяльності держави як власника та співвласника значної частини засобів виробництва, створення адекватного перехідним умовам механізму реалізації рентних відносин та вдосконалення системи рентних платежів з природних ресурсів тощо.³²²

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в структурі чинників національного соціального розвитку з'явилися і набувають дедалі більшого значення зовнішні за характером і глобальні за природою умови та процеси – прогресуюча відкритість національних економік, активізація міграції робочої сили, транснаціоналізація виробництва, інтеграційна регіоналізація розвитку, формування інститутів наднаціонального регулювання, які обмежують потенціал держав у розв'язанні соціальних проблем, переводять задачі та проблеми місцевого, національного масштабу на рівень міжнародного, навіть глобального розв'язання, що повинно враховуватися в процесі реалізації соціальної функції держави та системи фіскальних форм і методів її виконання³²³.

Функції держави визначаються як об'єктивно необхідні, основні, найбільш загальні напрямки її діяльності, що призначені вирішувати головні завдання держави у спеціальних формах за допомогою специфічних принципів

³²² Там само... С. 46.

³²³ Тропіна В. Б. Фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави в Україні, с. 47-48.

та методів. Принцип соціальної державності у діяльності сучасної держави орієнтує державу на здійснення соціальних (*патерналістських*) функцій стосовно громадянського суспільства та окремих груп суб'єктів громадянського суспільства. Сучасна соціальна держава виконує стосовно громадянського суспільства патерналістську функцію – перерозподіл національного доходу в інтересах соціально слабких верств населення та суспільства в цілому. Її зміст визначається такими задачами держави:

1) соціально-економічною (підтримка ефективності господарства, забезпечення інфраструктури, створення умов для найбільшої економічної активності населення, забезпечення для соціально слабких верств населення рівня життя, не принижуючого людську гідність;

2) сприяння розвитку культури (створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей людини, фінансування дошкільного виховання і системи освіти та інших незалежних від держави культурних фондів; екологічна (захист, відновлення і формування середовища проживання людства, регулювання раціонального використання екосистем)³²⁴.

На переконання професора Р. В. Войтович “головним викликом для сталого розвитку в умовах глобалізації є традиційні загрози, з якими стикається сучасне суспільство, передусім це стосується внутрішніх загроз, які дестабілізують політичний процес, а також реальних суперечностей, які роблять сучасне суспільство та його систему державного управління нестабільними. Слід також відзначити і той факт, що трансформація в умовах глобалізації пронизує кожне суспільство, відповідно до чого відбувається реструктурування глобального світоустрою. Це свідчить про те, що суспільство, яке перебуває в умовах трансформації, ніколи не може бути стабільним”³²⁵.

³²⁴ Джураєва О.О. Функції сучасної держави. Автореф. десерт. на здоб. наук. ступеня канд.. юрид. наук. 12.00.01 Одеська національна юридична академія, Одеса, 2006, 16 с.

³²⁵ Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): [монографія] / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.

Тому виходячи з самої дефініції "глобалізація" та "соціальна функція держави" логічним є висновок про динамічний процес модернізації який постійно характерний для останньої.

3.3. Напрямки вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в сучасній Україні

Для ефективного виконання державою соціальної функції маємо провести низку змін як в політичній системі загалом так і соціальній зокрема. Маємо розробити напрямки вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні. Науковці Е. Ю. Шпакова, Д. С. Гвасалія соціальну функцію держави "розглядають як один із напрямків діяльності держави, який полягає у створенні державою необхідних умов, що забезпечують гідне життя людини незалежно від її соціального стану, участі у виробництві сукупного національного доходу"³²⁶. Вони вважають, що історія виникнення соціальної держави й соціальної функції бере свій початок "з найстаріших людських цивілізацій", коли мислителі античності почали висувати ідеї захисту прав людини, в основу яких було покладено знаменитий вислів давньогрецького філософа Протагора: "Людина – мірило всіх речей"³²⁷.

Знаковою рисою розбудови української державності є намагання стати одночасно і правовою, і соціальною. В цьому полягає складність побудови соціальної держави в країні. Зважаючи на відсутність у нас основ правової державності в недалекому минулому, правову і соціальну державу доводиться будувати одночасно, що породжує значні проблеми. Але нині дуже важливою засадою для процесу соціального державотворення в Україні є законодавче покладання державою на себе обов'язку утвердження і забезпечення прав і свобод людини³²⁸.

³²⁶ Шпаков Е. Ю., Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави. URL: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67943.doc.htm.

³²⁷ Там само.

³²⁸ Там само.

Отже під соціальною функцією прийнято розуміти один із напрямків діяльності держави, який полягає у створенні нею необхідних умов для забезпечення гідного життя людини незалежно від її соціального стану, участі у виробництві сукупного національного доходу, а також належного правового механізму соціальної захищеності відповідно до міжнародних стандартів³²⁹.

У науковій літературі вирізняють соціальне управління, яке складається з саморегулювання суспільства та державного управління – їх можна певним чином асоціювати з соціальною функцією держави. Соціальне управління визначають, як свідому цілеспрямовану діяльність, яка має за мету упорядкування процесів суспільного буття, задоволення певних соціальних потреб. Мета управління соціального та державного співпадає, оскільки воно спрямоване на упорядкування процесів суспільного розвитку, створення умов для задоволення потреб людини, суспільства, розвитку його основних підсистем відповідно до об'єктивних законів функціонування соціуму³³⁰.

Аналіз змісту національного законодавства, проведений науковцями дає підстави вважати, що у поняття здійснення соціальної функції включають: всі види соціального забезпечення, у т. ч. соціального страхування (на випадок безробіття, мало-забезпеченості, непрацездатності тощо); систему пільг та привілеїв у матеріальному забезпеченні громадян, що обумовлені їх особливим посадовим чи соціальним становищем (статусом); різні заходи з попередження масових захворювань; різноманітні заходи з охорони праці; надання різнопланової допомоги тим, що постраждали від техногенно-екологічних катастроф; різного роду державні гарантії захисту своїх громадян від економічних та соціально-політичних ризиків. На думку науковців Т. Сьомкіна та О. Тарасевич “запровадження вдалих соціальних реформ, перш за все, потребує наявності державного механізму, який би був готовий, тобто,

³²⁹ Шпаков Е. Ю., Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави....

³³⁰ Дубич К. В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : автореф. дис. ... д. держ. упр.: спец. 25.00.02. / К. В. Дубич. К., 2016. 37 с..

забезпечений кваліфікованими кадрами, технікою тощо, до виконання своїх функцій”³³¹.

Серед основних напрямків удосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні вчені та практики виокремлюють запровадження державних соціальних стандартів, що являють собою законодавчо визначені соціальні норми та стандарти (комплекс нормативів і соціальних стандартів), на основі яких встановлюються відповідні рівні першочерговості гарантування державою соціальних прав громадян та механізмів їх соціального захисту. При цьому під державними соціальними гарантіями ми розуміємо законодавчо встановлені мінімальні розміри доходів громадян (зокрема погодинної оплати праці), пенсійних виплат, розміри соціальної допомоги та інших форм соціального захисту, які покликані забезпечити гідний чи хоча б достатній (не нижчий від прожиткового мінімуму) рівень життя. Встановлення та постійне їх корегування у відповідності до соціально-економічного стану держави уможливить: визначати механізми забезпечення державних соціальних гарантій та інструменти реалізації соціальних прав громадян, визначених Конституцією; визначати пріоритети державної соціальної політики щодо соціальних потреб людини та забезпечити належне фінансове забезпечення для їх реалізації; визначати та обґрунтовувати розміри видатків Державного бюджету України, бюджету АРК та бюджетів територіальних громад, державних соціальних фондів в частині надходжень до фондів соціального захисту й забезпечення громадян та повноцінного функціонування соціальної сфери в цілому. На основі соціальних стандартів держава має визначати межі та розміри основних соціальних гарантій: мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії за віком, інших видів соціальних виплат, допомоги тощо – і вони є в основі формування соціальної політики та виконання соціальної функції держави.

³³¹ Сьомкіна Т. В., Тарасевич О. В. Соціальна функція держави: проблеми соціалізації економічного розвитку... С. 63-67.

На переконання Е. Ю. Шпакова та Д. С. Гвасалія соціальна функція держави належить до її внутрішніх функцій. А її об'єктом є людина, її життя та здоров'я. Соціальна функція держави Україна дістала закріплення у ст. 6 Конституції, відповідно до якої Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Сутність соціальної функції держави стисло виражена у ст. 3 Основного Закону. Згідно з цією статтею людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави³³². Зміст соціальної функції має широкий спектр напрямків. У державі охороняється праця і здоров'я людей, встановлюється гарантований мінімальний розмір оплати праці, забезпечується державна підтримка сім'ї, материнства, батьківства й дитинства, інвалідів і людей похилого віку, розвивається система соціальних служб, встановлюються державні пенсії, допомоги та інші гарантії соціального захисту. Вчені вважають, що “зміст соціальної функції визначається завданнями держави в соціальній сфері”³³³.

У роботі Краковської А. Є. “Еволюція соціальної функції сучасної держави: теоретико-правовий аспект” в числі основних критеріїв, які вказують на стратегічне значення соціальної функції держави, акцентовано на необхідності формування належної нормативно-правової бази для забезпечення стандартів гідного життя громадян, здійснення державою активної та ефективної соціальної політики, створення умов для безпечної життєдіяльності та всебічного розвитку особистості, запровадження відповідальності органів влади за неналежні показники якості життя населення, запровадження активного соціального діалогу, системного дотримання соціальних орієнтирів і

³³² Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

³³³ Шпаков Е. Ю., Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави...

зобов'язань, визначених у міжнародних договорах, забезпечення балансу інтересів особи, суспільства і держави”³³⁴.

Соціальна функція держави базується на соціальній політиці яку та продукує і на якій базується, особливо коли держава є соціального спрямування. З досвіду розвинених країн – трансформаційні прогресивні перетворення та активна соціальна політика держави характеризуються достатньо високим рівнем цілепокладання, а принципи та методи реалізації мають узгоджуватися із загальним вектором на впровадження стратегічно важливих соціально-економічних та політичних реформ. За таких умов соціальний поступ країни реалізовується за принципом відповідності поставлених цілей і завдань інтересам та очікуванням усіх прошарків населення, суспільному консенсусу навколо основних засад стратегії розвитку та механізмів її реалізації, якого досягнуто на основі консолідації всього суспільства за участі всіх його інститутів (складників громадянського суспільства)³³⁵.

В умовах глобалізації необхідно динамічно оновлювати діючу модель соціальної політики держави, яка спирається на історичні традиції українського народу, його соціокультурну ідентифікацію, розуміння місця України у сучасному світі та стратегічних перспектив нашого історичного поступу. У сучасній соціальній політиці України генеральною стратегічною метою є покращення якості життя всього населення країни. На реалізацію цієї мети має бути спрямована вся діяльність системи державного управління, адже “життєдіяльність населення прямо пов'язана із проблематикою роботи всіх органів публічної влади різних рівнів територіального управління, і насамперед місцевих адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Тому результати

³³⁴ Краковська А.С. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства в Україні *Юридична Україна*. 2009. №8. С. 16-22.

³³⁵ Держава і політика: посібник. [за наук.ред.д.держ.упр О. В. Радченка, автори-упоряд. М. Д. Городок, А. В. Каргашов, О. В. Радченко та ін.]; Міжнародний республіканський інститут. Київ: IRI, 2016. С. 213.

дослідження проблематики якості життя надають можливість окреслити управлінським рішенням чіткі просторово-тимчасові параметри³³⁶.

У результаті проведення належного аналізу ситуації в суспільстві виникає реальна можливість і необхідність сформулювати своєрідні індикатори, орієнтування на які надасть можливість вже чіткіше і якісніше формувати та реалізовувати соціальну політику, визначати її основну стратегічну спрямованість на яку і буде зорієнтовано виконання державою соціальної функції. До цих індикаторів належать: рівень бідності, що вказує на *відсоток належності населення до різних рівнів бідності, виокремлюють такі рівні: абсолютна, відносна, потенційна*); демографічне співвідношення працюючого і непрацюючого населення; фізичний стан і якість життя людей працездатного віку; можливості (*індекс*) працюючої частини населення країни забезпечити утримування непрацюючої частини населення; рівень латентного безробіття (*з розподілом по регіонах і в цілому*); рівень середньої зарплати в Україні; співвідношення прожиткового мінімуму, встановленого де-факто і де-юре (*якість життя тим нижче чим більше різниця між ними*). Соціальні індикатори взмозі визначати стан суспільства, вони є також, свого роду, найважливішим орієнтиром формування соціальної політики та у т.ч. визначення її основних стратегічних напрямів. Отримання даних, орієнтованих на названі індикатори, та їх подальший аналіз дає змогу прогнозувати розвиток соціально-політичної ситуації в країні з урахуванням фактору часу. Завдяки чому, ми можемо скласти довгостроковий, середньостроковий та короткостроковий прогнози динаміки соціально-політичної ситуації, що дає змогу виробити і розпочати потрібні заходи в соціально-економічній сфері, щоб унеможливити зростання соціальної напруженості і політичної нестабільності в суспільстві³³⁷.

³³⁶ Колосок А. Соціальний захист населення: актуальні проблеми та перспективи розвитку. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 1. С. 38-44.

³³⁷ Ліванська О.В. Стратегічні напрямки розвитку соціальної політики України у ринкових умовах. Електронний ресурс. URL: <http://intkonf.org/livanska-ov-strategichni-napryamki-rozvitku-sotsialnoyi-politiki-ukrayini-u-rinkovih-umovah>.

З огляду визначення перспектив щодо генези соціальних відносин важливою характеристикою ситуації (у ракурсі ступеня можливості виникнення соціальних конфліктів) є стан соціальної напруги у суспільстві. Коли є у політиці держави орієнтир соціальної функції на забезпечення зростання реальних доходів населення то це надає можливість повною мірою захистити громадянина. Для досягнення цієї мети, необхідно, використовуючи соціальні індикатори, виробити конкретні напрями в реалізації соціальної функції. Реалізації цієї роботи залежить від механізмів виходу на проблему, аналізу існуючого стану та формулювання пропозицій щодо подолання проблемної ситуації.

Найперше, що необхідно здійснити, це забезпечення раціонального використання існуючого людського капіталу (трудових ресурсів), що обумовлює проведення комплексного аналізу демографічних показників (зокрема таких як кількість, стан працездатного населення та його пропорційне співвідношення з непрацюючим).

Необхідно зробити економічні розрахунки співвідношення середнього рівня заробітної плати в країні та існуючих відрахувань з неї з точки зору спроможності бюджетного фінансування соціальної сфери та її витрат на підтримку й соціальний захист непрацездатного населення. Такі розрахунки мають бути зроблені на рівні регіонів та територіальних громад, щоб "перекрити" неспроможність держави (відомий факт, що останніми роками законодавчі гарантії стосовно значної кількості встановлених державою пільг громадян не забезпечуються необхідними фінансовими ресурсами. Як справедливо відзначає О. Ліванська, ситуація, коли держава неспроможна забезпечити виконання існуючих законів, є звичайною тому необхідно переглянути всі існуючі пільги, скасувати ті з них, що роками не забезпечуються фінансуванням. Варто використати механізми адресної

матеріальної допомоги, які підтримуватимуть дійсно матеріально незабезпечених людей³³⁸.

Важливим та дієвим механізмом реалізації соціальної функції держави є здійснення заходів щодо підвищення якості прийнятих управлінських рішень, забезпечення належної реалізації законодавства України високим рівнем організації роботи владних структур³³⁹. З метою забезпечення цього напряму необхідно використати науково-аналітичний підхід для прийняття управлінських рішень, та розробити схеми (моделі) та технологію скорочення бюрократичних механізмів, які реалізують прийняті рішення, удосконалити технічне забезпечення всіх виконавчих органів (електронна пошта, Інтернет мережі, комп'ютерне обладнання, сайти інституцій тощо).

Дуже важливий напрям соціальних зусиль – ліквідація корумпованості в системі публічного управління. Для досягнення результату тут на перше місце необхідно визначити принцип кадрового менеджменту – ретельного добору кадрів для управлінських структур з урахуванням їх професійних, моральних якостей та освіти, потрібно модернізувати механізми атестації та переатестації (незалежні експерти, аналіз проведений фахівцем тощо) з урахуванням кращих зарубіжних практик, мотивувати економічною зацікавленістю при виконанні конкретних функцій. При формуванні напрямів реалізації соціальної політики дуже важливо ефективно враховувати соціальні пріоритети. У зв'язку з цим першочерговим об'єктом державних зусиль має стати громадянин, який працює і платить податки, створює конкретні матеріальні блага і за рахунок якого в суспільстві утримуються інші непрацюючі верстви населення: діти, студенти, інваліди, пенсіонери.

Якщо взяти до уваги той факт, що в Україні на кожного працездатного громадянина припадає майже один непрацюючий, то потрібно зробити все необхідне для того, щоб працездатна людина мала соціальний захист і всі

³³⁸ Ліванська О.В Стратегічні напрямки розвитку соціальної політики України у ринкових умовах. ...

³³⁹ Кодекс законів про працю України. Законодавство України про працю станом на 25 травня 1999 р. Київ: Істина, 1999.

умови для продуктивної праці. Як зазначають Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, та Г. П. Клімова значну роль при формуванні соціальної політики відводиться якості соціальної роботи, яка складається не лише з механічних дій з нарахування пенсій та надання потрібних послуг у сфері побуту громадянам, вона, крім того, зобов'язує кожного фахівця з соціальної роботи оволодіти необхідними знаннями та досвідом, які б забезпечували процес виховання населення та поширення серед громадян необхідних соціальних знань. Важливо вживати серйозних зусиль, які будуть спрямовані на формування в суспільстві нової громадянської психології. Соціальна відповідальність за себе, свої дії та своїх непрацездатних членів сім'ї має бути нарізним каменем цієї психології. Через свої інститути держава має переконувати громадян відходити від пострадянських патерналістських настроїв, які ще панують у свідомості та соціальних відносинах українського суспільства³⁴⁰.

Першою статтею Конституції України наша держава визначила себе незалежною, демократичною, соціальною, правовою, що є новим станом розвитку української державності, до сутності якої законодавці заклали формування та реалізацію сильної соціальної політики в інтересах всього українського народу. За визначенням експертів Міжнародного республіканського інституту наслідком соціалізації держави є те, що вступає в дію нова концепція, відповідно до якої основною програмною ціллю діяльності соціальної держави стає створення належних умов життя і благополуччя всього населення. Держава має зобов'язання забезпечувати гідні умови для розвитку та саморозвитку кожного громадянина. Та не лише тільки держава повинна нести відповідальність перед людиною за рівень її життя, а й кожна людина на основі гарантованих прав і свобод у т. ч. й відносин власності повинна відповідати за свій матеріальний стан та добробут. Соціальна правова держава при цьому за допомогою великого переліку інструментів та важелів здійснює вплив на

³⁴⁰ Осипова Н. П., Воднік В. Д., Клімова Г. П. Соціальні індикатори та їх використання у процесі формування соціальної політики і соціальної держави. *Радник : український юридичний портал*. URL : <http://radnuk.info/pidrychnuku/sotsiologiya/507-osupova/10938-s-5.html>

національну економіку з метою забезпечення виконання соціальних функцій: фінансування соціальних програм, оподаткування, антимонопольного законодавства, кредитів, інвестицій, стимулюючи тим самим високу динаміку розвитку соціальної ринкової економіки, яка зорієнтована на підвищення рівня добробуту та якості життя всіх громадян країни³⁴¹.

Формування, задекларованої у Конституції України, соціальної держави – складний і тривалий процес, а його початком має бути насамперед завершення формування сучасних соціальних та ринкових економічних інститутів. Їхні регуляційні функції редуковані або ще не склалися, тому ринкові механізми прищеплюються повільно.

Соціальна перехідна держава є суспільством змішаного типу (тобто транзитивним суспільством). При цьому основи відкритого (або змішаного суспільства) визначають пріоритет держави щодо регулювання сучасних економічних процесів, що виражений у перерозподілу виробничого продукту, який має модель соціально орієнтованої системи та приватна власність на засоби виробництва. Основною передумовою формування такого суспільства є нагальна потреба в українському суспільстві на функціонування соціально орієнтованого ринку³⁴².

Однак в трансформаційній Україні перехід до ринку має бути під жорстким контролем держави. За твердженням науковця В. Приймака ця трансформація, щоб не стати суперечливою, повинна б підлягати сфері соціальної політики. У цій сфері відповідно функціонують та взаємодіють різні форми забезпечення ринку праці: приватні (комерційні) – кадрові (рекрутингові) агенції з добору персоналу. некомерційні (державні і громадські), до яких належать служби зайнятості. Як приклад, державним центром зайнятості України та його регіональними й районними службами зайнятості в межах боротьби з безробіттям розроблено й реалізуються

³⁴¹ Держава і політика... С. 99.

³⁴² Осипова Н. П., Воднік В. Д., Клімова Г. П. Соціальні індикатори та їх використання у процесі формування соціальної політики і соціальної держави...

заходи, які можуть згруповані у три типи дій з боку держави: 1) створення нових та відновлення колись існуючих робочих місць; 2) забезпечення підприємств та установ трудовими ресурсами та персоналом через служби зайнятості на вакантні місця в умовах їхньої постійної реорганізації; 3) забезпечення належного рівня свободи економічної поведінки та діяльності населення. І якщо перший є спробою формування державою та її інституціями квазіпублічного ринкового інституту трудового посередництва, то другий і третій типи більшою мірою потребують розвитку багатосекторного вже господарства та формування нормативно-правової бази, яка вже пристосована до ринку³⁴³.

За умов вільного ринку держава, як посередник менш ефективна, тому до служб державного центру зайнятості звертається за працевлаштуванням відносно невелика кількість населення (за отриманням грошової допомоги після втрати роботи – значно більше), обслуговування у них потребує методологічної модернізації, тому часто не досить дієве. Є певна проблематика у діяльності служб через відповідність інформаційного забезпечення, бо часто інформація у них є неповною і оновлюється вона не завжди достатньо оперативно, оскільки роботодавці зазвичай набирають персонал не за допомогою державної організації. Приватні ж фірми значно гнучкіші до ринкової кон'юнктури, що динамічно міняється, більш сприйнятливі до коливань ринку праці, адже самі побудовані на комерційній основі. Однак приватні фірми істотно не впливають на стан зайнятості у цілому, через те що вони спроможні охопити лише окремі його сегменти, а з іншої позиції, до приватних агентів за послугами звертається не так уже й багато громадян, а часто ними користуються самі роботодавці, які більш платоспроможні ніж безробітні громадяни³⁴⁴.

³⁴³ Приймак В. Регіональні особливості безробіття в Україні. *Україна: аспекти праці* (укр.). 2003. № 4. С.8-14.

³⁴⁴ Осипова Н. П., Воднік В. Д., Клімова Г. П. Соціальні індикатори та їх використання у процесі формування соціальної політики і соціальної держави...

Найбільш поширеним способом працевлаштування є теж неінституційний – через друзів, знайомих чи родичів. Але на думку науковців і практиків це явище тимчасове. Розширення сфер впливу приватних посередників впливатиме на розвиток квазіпублічного інституту трудового посередництва і визначатиметься приватними формами. Цьому процесу надаватиме динаміки активна інформаційна підтримка з боку державних публічних інститутів – стимулювання процесу реалізації масштабних, комплексних, маркетингових досліджень ринку праці з проблематики всеукраїнського значення, які вже приватні агенції охопити не спроможні³⁴⁵.

Науковець М. Гуць для цього запропонував реалізувати наступні заходи:

- “1) визначення міграційного потенціалу, районованих припливів і відпливів робочої сили;
- 2) моніторинг за рухом сезонної робочої сили;
- 3) можливості застосування праці безробітних, що потрапили в структурне безробіття і згодні на переїзд;
- 4) прогнозування динаміки структурного безробіття;
- 5) спостереження за розвитком гнучких форм зайнятості як таких, що найбільше відповідають природі ринку”³⁴⁶.

Вивчаючи і усвідомлюючи проблеми соціального розвитку України, науковці роблять висновок, що “поступальний та динамічний розвиток країни повинен орієнтуватися на соціалізацію економічної системи з найповнішим урахуванням потреб, інтересів населення, його стимулів до продуктивної трудової діяльності з метою реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, всебічного розвитку, одержання гідної винагороди за результати праці. Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів країни, їх інтеграції до світового економічного

³⁴⁵ Корецька С.О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 445 с

³⁴⁶ Гуць М.І. Безробіття та фактори, що впливають на його рівень та динаміку. *Формування ринкових відносин в Україні (укр.)*. 2003. № 2. С.82-87.

простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально-трудоких відносин, розвитку сфер життєзабезпечення населення та його основної складової – робочої сили”³⁴⁷.

Для удосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні необхідно трансформувати цю функцію в управлінні соціальним розвитком до нових умов розвитку з врахуванням глобалізаційних процесів, а розвиток інструментарію державного регулювання має супроводжуватися появою таких характеристик механізмів державного управління як відкритість, гнучкість, партнерство з громадянським сектором, віддавання переваги методам стимулювання й заохочення над домінуванням патрунування, різноманітних обмежень та регламентуючих процедур.

Повнота забезпечення соціальних прав людини, за А. Краковською, і загалом у т. ч. повнота реалізації державою соціальної функції безпосередньо залежна від стану та якості системи соціального законодавства, оскільки наявність пробілів та суперечностей в ньому ставить під сумнів принцип реальності визначених Основним Законом України соціальних прав людини і громадянина. Саме на рівні норм чинного законодавства державою встановлюється загальна модель детермінації соціальної функції, яка зпроектована наступним чином: права та свободи людини – соціальні права – забезпечення та реалізація соціальних прав – соціальна функція держави. Якщо зазначена модель об’єктивно представлена на рівні конституційного закріплення, то є вагомі підстави, для реальності твердження про соціальний характер тієї чи іншої держави ³⁴⁸.

Реалізація стратегічного курсу країни на досягнення європейських стандартів життя, на думку науковця Н. Балтачєєвої та інших вчених, має ґрунтуватися насамперед не на екстенсивному збільшенні обсягів соціальних видатків бюджету та розширенні спектра соціального забезпечення, а на

³⁴⁷ Ліванська О.В. Стратегічні напрямки розвитку соціальної політики України у ринкових умовах. URL: <http://intkonf.org/livanska-ov-strategichni-napryamki-rozvitku-sotsialnoyi-politiki-ukrayini-u-rinkovih-umovah>.

³⁴⁸ Краковська А.Є. Реалізація соціальної функції держави...

радикальному підвищенні якості та ефективності надання послуг соціальної сфери, створення та впровадження правових і організаційних умов недопущення зниження рівня життя населення України³⁴⁹.

Рисою системної зміни моделі соціальної політики – є її регіоналізація і кожен регіон повинен мати нагоду задовольняти суспільно обґрунтовані потреби населення у сфері соціальних послуг, які виникають у мешканців конкретної території. Природно, що не всі регіони в змозі це зробити самі, тому для цього необхідна система міжбюджетних відносин. Тим самим виконуватиметься функція держави як гаранта єдиної соціальної політики у країні. Регіоналізація соціальної політики має підвищити результативність витрачання бюджетних коштів тому, розглядаючи напрями соціальної політики, перш за все необхідно визначитися з функціями державної та місцевої влади у соціальній сфері. Перерозподіл відповідальності з центру на місця, що відбувається нині, багато в чому є закономірним, але стихійним, він потребує чіткого методичного та юридичного забезпечення й підкріплення відповідними бюджетними угодами³⁵⁰. Активна соціальна політика орієнтована на стимулювання економічного зростання і характеризується двома особливостями :

1) всі її напрями й заходи спрямовані на стимулювання економічного зростання (*їдеться про створення сприятливих умов для розширеного відтворення робочої сили як у кількісному, так і в якісному відношенні, стимулювання економічної активності працездатного населення*) і як результат – забезпечення високого рівня життя всього населення;

2) має превентивний, профілактичний характер. Основний акцент робиться не на допомозі малозабезпеченим верствам населення, а на недопущенні бідності, безробіття, соціальної несправедливості. Пасивна соціальна політика є повною протилежністю активній. Вона практично не включена в механізм економічного зростання, її вимоги слабо враховуються

³⁴⁹ Балтачєєва Н. Напрями системної трансформації соціальної політики в Україні. *Економіст*, №8, 2012, с. 29.

³⁵⁰ Балтачєєва Н. Напрями системної трансформації соціальної політики в Україні..., с. 31.

при розробці та реалізації програм економічного розвитку. Пасивна соціальна політика характеризується такими особливостями: передбачає надання допомоги певним групам населення (малозабезпечені, безробітні, інваліди тощо);

3) має компенсаційний характер (пільги, виплати). Така політика неминуче призводить до пригнічення інтересів найбільш економічно активних верств населення. В умовах формування ефективної соціальної політики в країні необхідно забезпечити перехід від пасивної політики до активної, зберігаючи, як зазначено вище, основоположну роль держави як законодавця і гаранта. А для тих груп, які не потребують мінімальних гарантій або їх не влаштовує якість надання послуг, має функціонувати недержавний ринок.

Стратегічна мета нової соціальної політики має бути спрямована на взаємну відповідальність держави і людини. Досягнення поставленої мети і вирішення конкретних завдань потребує реалізації соціальної політики за новими принципами, а саме:

- солідарна соціальна відповідальність держави, громадян, підприємців та інститутів громадянського суспільства за благополуччя й соціальний розвиток суспільства;
- гласність і прозорість соціальної політики;
- рівність і толерантність;
- соціальний захист працездатного населення переважно за страховими принципами;
- розвиток системи соціального забезпечення непрацездатних громадян, гарантоване збереження раніше придбаних ними соціальних прав;
- підтримка різних форм залучення людей до активної участі в суспільному житті, формуванні та реалізації соціальної політики, а також у формуванні власного добробуту^{351 352}.

³⁵¹ Балтачєєва Н. Напрями системної трансформації соціальної політики в Україні. ..., С. 29.

³⁵² Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, Л.В. Шаульська та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2010. 488 с.

У сучасних умовах розвитку України системна трансформація соціальної політики, тобто реалізація соціальної функції держави має передбачати перехід від бюджетно-страхової до субсидіарно-страхової моделі реалізації соціальних потреб. Для побудови нової моделі соціальної політики необхідно забезпечити такі умови: здійснення превентивних заходів для забезпечення певного життєвого рівня; узгодженість (несуперечність) різних компонентів соціального забезпечення; розвиненість ринку; досконалість системи оподаткування; інституціоналізація соціальної політики.

Найважливішими завданнями соціальної політики в Україні мають стати: стимулювання економічного зростання й підпорядкування виробництва інтересам не стільки споживання, скільки створення умов для розширеного відтворення; посилення соціально-економічної активності людини; удосконалення системи соціальних гарантій; збереження культурної та природної спадщини, національної самобутності; реалізація принципів соціальної справедливості; забезпечення єдності соціальної політики на державному, регіональному, місцевому, корпоративному (виробничому) рівнях.

Формування даної моделі забезпечить реальне підвищення рівня життя населення, дотримання гарантованих конституційних прав і соціальних гарантій, подолання бідності та забезпечення ефективної зайнятості³⁵³ на засадах соціального діалогу та формування системи соціального партнерства, яка передбачає активну участь держави у розвитку тристоронньої моделі системи соціального партнерства³⁵⁴.

Ця модель є базовою моделлю соціальної функції у західних країнах, котра ґрунтується на основі політики соціального партнерства, спрямованої на гармонізацію соціально-трудових відносин, попередження конфліктів між працівниками та роботодавцями, досягнення соціального миру і співробітництва, гарантування прав і свобод обох сторін.

³⁵³ Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід розпочати формування нової моделі... С. 14

³⁵⁴ Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України...

Формування розвиненого громадянського суспільства потребує чималого часу і тому в перехідний період, за умов слабкої правової захищеності громадян та відсутності сталих демократичних традицій, особливого значення набуває роль держави, як гаранта рівноправної участі всіх сторін системи соціального партнерства, що є важливим чинником розбудови соціально орієнтованої економіки та становлення соціальної держави в Україні.

В таких умовах політика держави має спрямовуватись на забезпечення відповідних умов діяльності профспілок і організацій роботодавців як суб'єктів соціального партнерства, гарантування економічної свободи громадян і запровадження тарифної автономії, утвердження солідарної системи участі суб'єктів соціального партнерства у виробленні соціальної політики та вирішенні соціально-трудова спорів³⁵⁵.

Але реалізація цієї соціальної політики держави на страхових принципах, у поєднанні з адресним захистом малозабезпечених громадян, яке в даний час має місце в Україні, повинно здійснюватися на основі прийняття збалансованої концепції соціальної, правової, демократичної держави, обов'язкової до виконання всіма суб'єктами соціальної політики.

Практично в усіх країнах ЄС була запроваджена система профілізації, яка полягала у визначенні на ранніх етапах тих категорій безробітних, які потенційно можуть зіткнутися з особливими труднощами при працевлаштуванні, та виробленні індивідуального плану допомоги цим людям.

Важливим напрямом соціальної політики активізації стало посилення взаємозв'язку між активними і пасивними державними програмами зайнятості, коли участь безробітного в активних програмах розглядалась як своєрідний тест на його психологічну готовність працювати взагалі, що стала неодмінною умовою отримання допомоги з безробіття.

В цілому, на нашу думку, соціальна політика (як різновид соціально-політичного процесу) поділяється на наступні види соціальної політики:

³⁵⁵ Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? / О. М. Пищуліна, С. І. Лавриненко, Я. А. Жаліло та ін.; за заг. ред Є. Воротіна. Київ: НІСД, 2008. 42 с.

- соціально-економічна політика як процес розширення інституту суспільної власності;
- соціально-функціональна політика – як процес розподілу частини чистого грошового доходу суспільства на забезпечення потреб соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку людини;
- соціально-формаційна політика як процес розширення суспільного сектору національної економіки.

Проблематику виконання державою соціальної функції досліджували експерти Національного інституту стратегічних досліджень. Вони стверджують, що це виконання мало б супроводжуватися специфічними заходами державної політики, які були б націлені на позитивну динаміку ринку соціальних послуг. Це зокрема запровадження методології державного замовлення на соціальні послуги та системи соціального контактування як державних, так і недержавних надавачів цих послуг. Було б варто реалізувати комплекс заходів, націлених на втілення пріоритетних засад диверсифікації надавачів послуг соціальної сфери³⁵⁶.

Потрібно забезпечити плавний перехід від утримання структур соціального захисту та забезпечення їхньої роботи у т. ч. фінансування витрат на безпосереднє надання соціальних послуг сім'ям та окремим громадянам, що цього потребують. Задля цього варто визначити:

- економічно та соціально обґрунтований перелік (як мінімальний стандарт) соціальних послуг держави, надання яких гарантоване її структурами особам та сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах на безоплатній основі;
- мінімальний стандарт кожної послуги необхідно диференціювати за характером та рівнем впливу життєвих обставин на працездатність конкретного громадянина та якість життя сімей;

³⁵⁶ Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. Аналітична доповідь. *Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень*. URL : <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/osnovni-napryami-optimizacii-sistemi-socialnogo-zakhistu-v-ukraini>

– методику проведення розрахунку та оцінки вартості кожної соціальної послуги на одну особу, що її отримує в залежності від того, хто її отримує (чи одинока особа похилого віку, дитина без батьківського піклування, мати-одиначка, інвалід чи хворий, що не здатні до самообслуговування), у якому форматі вона надається (у стаціонарних лікувальних, геріатричних чи інших закладах, у подібних закладах денного перебування, вдома за місцем проживання згаданих осіб) та детермінація відповідно до регіональних особливостей (вартість проїзду та загалом транспортна доступність, відносна та абсолютна кількість мешканців, які потребують надання надійних соціальних послуг; шлюбні, вікові, професійні, сімейні та інші характерні особливості потенційних отримувачів соціальної послуги);

– диференційований перелік тих складних обставин життя (умови), за наявності яких громадяни та їхні сім'ї визнаються такими, що мають законне право на пільгове (безкоштовне) отримання тієї чи іншої соціальної послуги від держави, що передбачено чинним законодавством;

– характер та форма попереджувальних та штрафних санкцій за недотримання вимог щодо якості та змісту послуг;

– механізми стимулювання та самі стимули ефективного освоєння власних та бюджетних коштів стаціонарними закладами соціальної сфери на підставі затвердженої державою методики розрахунку вартості соціальних послуг;

– порядок (процедури чи механізми) надання тим громадянам та їхнім сім'ям платних соціальних послуг, які їх потребують, але через свій майновий стан (фінансовий тощо) не належать до категорії тих, що опинився у складних обставинах життя;

– інструменти та критерії виокремлення категорій отримувачів соціальних послуг держави шляхом відмови від категоріального розподілу груп споживачів та переходу до методології їх визначення через ступінь спроможності самостійної оплати наданої послуги;

– процерну специфіку (механізми) отримання соціального замовлення та процесу надання послуг недержавними установами у т. ч. за рахунок фінансування державою безоплатних соціальних послуг з бюджету для установ недержавної форми власності тощо;

– шляхи та процедуру забезпечення дотримання надавачами соціальних послуг вимог до умов, змісту та процесу надання інституціями держави соціальних послуг з урахуванням цільової специфіки групи, територіальних особливостей та їхнього призначення³⁵⁷.

Взв'язку з тим, що соціальні послуги населенню надаються різними державними відомствами й установами, корисним було б розроблення єдиних державних нормативів і схем оцінювання потреб громадян (домогосподарств), які потребують отримання необхідних соціальних послуг.

Виходячи з існуючої тенденції старіння населення в країні, потрібно розробити та законодавчо унормувати відповідний стандарт первинного оцінювання потреб послуги догляду людей похилого віку та розробити методичні рекомендації до цих стандартів, що має внести належні якісні зміни у діяльність стаціонарних установ та закладів денного перебування для людей похилого віку, діючої мережі територіальних центрів.

Модернізація Примірною галузевого стандарту надання соціальних послуг тим сім'ям з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах удосконалить складання та виконання місцевих бюджетів особливо при використанні для цього програмно-цільового методу, що варто передбачити у цьому процесі. Потребують докорінних змін та удосконалення й типові переліки бюджетних програм та результативні показники їх виконання для місцевих бюджетів у галузях “:Соціальний захист сім’ї, дітей та молоді” й “Соціальний захист та соціальне забезпечення”. Необхідно вже до них додати якісні індикатори оцінки ефективності надання соціальних послуг.

³⁵⁷ Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. Аналітична доповідь. ...

Для ефективного прийняття рішень щодо надання соціальних послуг за рахунок держави необхідне впровадження системи розроблення індивідуальних планів соціального захисту. Вони повинні включати такі складники: обстеження реального фінансового (матеріального) стану громадянина (його сім'ї), перелік найбільш необхідних заходів соціальної підтримки, порядку надання неохідних соціальних послуг чи проведення заходів. Держава завдяки використанню системи міжбюджетних трансфертів вирівнювання взмогі проводити фінансування діяльності із надання соціальних послуг саме в тих обсягах, що гарантують мінімальні стандарти. Варто визначитись з методиками оцінки майнового стану сімей та ступенем їх нужденності. Для цього необхідно їх затвердити та ввести у дію. Необхідно також оновити і затвердити перелік категорій тих осіб і сімей, які можуть використати право на отримання соціальних послуг за рахунок держави (крім соціальних виплат) для відповідної групи у межах мінімальних стандартів.

Для повноти запровадження політики адресності у наданні соціальних послуг нужденним категоріям громадян та сімей необхідно відійти від методики обчислення потреб коштів відповідно до кількості громадян, які стоять на обліку у відповідних бюджетних установах. Необхідно перейти до методики обрахування обсягів фінансів для надання соціальних послуг, беручи до уваги ту кількість споживачів, що реально потребують допомоги.

Є потреба у запровадженні системи оцінки потреб територіальних громад з використанням бази даних найбільш нужденних сімей – потенційних одержувачів від держави соціальної допомоги (для того щоб привести у відповідність до потреб обсяги коштів, враховані у міжбюджетних трансфертах вирівнювання, відповідно до запиту місцевих бюджетів).

Для посилення прав місцевих територіальних громад на автономне обрання постачальників соціальних послуг необхідно перейти від зацентралізованого управління видатками місцевих бюджетів на реалізацію власних повноважень цих громад у формі жорстких нормативів видатків на низовому рівні – до введення іншого підходу – системи мінімальних стандартів

надання соціальних послуг. Дотримання цих стандартів забезпечується власними коштами місцевих бюджетів громад або шляхом застосування міжбюджетних трансфертів.

Національний інститут стратегічних досліджень у аналітичній доповіді “Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні” запропонував провести необхідні зміни щодо зростання ефективності процесів реалізації соціальної функції держави та виокремлено кілька шляхів проведення структурних змін. Зокрема, ця аналітична доповідь зазначає, що на часі вже внесення змін до податкового законодавства. Ці зміни мають сприяти вирівнюванню “оподаткування постачальників послуг соціальної сфери різних організаційно-правових форм для забезпечення рівноправної цінової конкуренції між муніципальними та державними установами соціального обслуговування і некомерційними суспільними організаціями”³⁵⁸. Необхідно передбачити звільнення від оподаткування діяльність постачальника (надавача) соціальних послуг будь-якої організаційно-правової форми, яка здійснюється у на основі укладеного договору (чи угоди) про постачання соціальних послуг.

З метою модернізації та ефективного унормування системи позабюджетного та бюджетного фінансування надання соціальних послуг громадянам потрібно провести демонополізацію існуючого ринку послуг соціальної сфери й скористатись механізмом соціального замовлення, зокрема:

– внести зміни до Закону України “Про соціальні послуги” у розділ “Соціальне замовлення соціальних послуг” та привести у відповідність ті підзаконні акти до яких будуть внесені зміни у частині регулятивної діяльності місцевих бюджетних установ що до надання соціальних послуг;

– запропонувати та втілити в практику чітку методику формування замовлення на соціальну послугу (іншу послугу соціальної сфери) на базі укладеної угоди, яка мала б включати такі обов’язкові складові: “завдання на соціальне обслуговування для постачальників з боку замовника, конкретні

³⁵⁸ Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні: аналіт. доп. / О. О. Кочемировська, О. М. Пищуліна. К. НІСД, 2012. 88 с.

параметри послуги, з огляду на державні соціальні стандарти, визначення цільової групи – отримувачів послуги та механізми цільового характеру надання, погоджену максимальну вартість надання послуги, очікувані результати (у вигляді позитивних змін для цільової групи отримувачів), відповідальність постачальника за дотримання параметрів технічного завдання і досягнення результатів”³⁵⁹ .;

– виокремити видатки на виконання власних повноважень органів місцевого самоврядування та тих, що делеговані державою;

– відпрацювати та запровадити оновлену методику моніторингу реалізації замовлення на послуги соціальної сфери на базі виявлення ступеня дотримання кількісних і якісних параметрів співвідношення замовлення та досягнення передбачених результатів;

– модернізувати методики обрахування доходів та видатків місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів у т. ч. коефіцієнтів вирівнювання при розрахунку обсягів фінансів, що надходять з місцевих бюджетів до державного;

– ввести чіткі критерії що до визначення об’єктів фінансування (видів соціальних послуг та суб’єктів їх надання) у відповідності до місцевих потреб та більш конкретизувати ті повноваження місцевих бюджетів що стосуються здійснення заходів у галузях бюджетної сфери;

– удосконалити механізм перерозподілу видатків між місцевими та державним бюджетами та між тими видатками, що беруться до уваги (не враховуються) при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;

– провести перегляд формульного розподілу міжбюджетних трансфертів з метою посилення фінансової спроможності регіонів (областей) для безпосереднього спрямування доходів місцевих бюджетів на реалізацію соціальних програм;

³⁵⁹ Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні: аналіт. доп. / О. О. Кочемировська, О. М. Пищуліна. К. НІСД, 2012. 88 с.

- відпрацювати механізми залучення (у спосіб укладання контракту на конкурсній основі) широкого кола зацікавлених установ (зокрема приватних) реалізації соціальної політики в громадах у т. ч. до надання соціальних послуг (у т. ч. безкоштовних для особи – за рахунок бюджету);

- реформувати місцеві податки і збори, що посилять фінансову базу органів місцевого самоврядування;

- зміцнить реальну спроможність місцевих бюджетів та зменшити вплив цільових субвенцій з державного бюджету на процес реалізації місцевих соціальних програм³⁶⁰;

- посилити вимоги щодо адресності надання соціальних послуг громадянам (надаються соціальними службами) та поліщити практику оцінювання якості роботи соціальних служб за кількісними показниками (кількість проведених заходів та кількість осіб, що вони охоплюють тощо)³⁶¹.

З метою розширення переліку (номенклатури) соціальних послуг, що надаються громадянам та окремим їхнім сім'ям, для поліпшення потенціалу надання зазначених послуг, для реалізації системи цільового стимулювання місцевих територіальних громад у формуванні місцевих соціальних бюджетів є стратегічно важливим обрахувати й унормувати власне собівартість соціальних послуг. Запровадження системи цільового стимулювання в масштабах всієї країни (особливо у кожному регіоні) надасть можливість розгорнути наступні механізми реалізації соціальної політики:

- механізм надання платних соціальних послуг для окремих категорій громадян, що не відносяться до переліку категорій тих осіб, які відповідно до закону можуть отримувати ті чи інші безкоштовні соціальні послуги;

- механізм накопичення фінансових ресурсів (концентрації) для забезпечення фінансування соціальних видатків бюджетів територіальних громад відповідно до гарантій держави (у т. ч. на підтримку діяльності

³⁶⁰ Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні..., с. 70

³⁶¹ Там само, с. 71

інтегрованих соціальних служб та забезпечення роботи організацій, підрозділів, які надають соціальні послуги на території громади).

Для посилення адресності у наданні населенню соціальних послуг та розширення переліку охоплених ними категорій громадян (неповних сімей, дітей-сиріт, сімей з дітьми (багатодітних сімей), осіб та сімей у складних життєвих обставинах) необхідно розбудовувати сітку територіальних центрів як свого роду базових осередків здійснення соціальної роботи на місцевому рівні територіальних громад, у т. ч. за рахунок перепідпорядкування служб у справах дітей й центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (та їх структур) і до підвідомчості Мінсоцполітики³⁶².

Науковці та фахівці-практики вітчизняної сфери соціального захисту та соціальної роботи наголошують на необхідність впровадження регіональної диференціації номенклатури надаваного переліку соціальних послуг, у тому числі включаючи нормативне закріплення пріоритетних напрямків здійснення фінансування соціальних послуг відповідно до конкретних потреб місцевих громад та окремих осіб-адресатів таких послуг, враховуючи особливості стану соціально-економічного розвитку відповідної території громади (іншої адміністративно-територіальної одиниці). Досить слушними є пропозиції що до створення територіальні (регіональних) та муніципальних систем соціального планування. На основі цих систем маємо:

- наймати надавачів соціальних послуг та розподіляти місцеві бюджетні кошти;
- викоремлювати напрями пріоритетності місцевої та регіональної політики що до соціального супроводу громади (через надання соціальних послуг);
- складати соціальні плани у відповідності до законодавства та визначених центральними органами державної влади пріоритетів, але з урахуванням місцевих та регіональних особливостей;

³⁶² Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні...

– формувати пропозиції та подавати їх до центральних органів державної виконавчої влади з метою реалізації ефективної бюджетної політики у сфері соціальних послуг та захисту населення виходячи з принципу врахування регіональних потреб та на підставі адресності їх надання.

Є “необхідність у розгортанні системи навчання відповідних працівників органів центральної та місцевої влади й посадових осіб – дійсних і потенційних постачальників послуг соціальної сфери технології взаємодії на договірних засадах; у т. ч. розвинути практику здійснення таких навчань коштом міжнародної технічної допомоги”³⁶³.

Основними викликами щодо оптимізації реалізації соціальної функції держави у загальному вигляді є такі :

1. Відсутність стратегічних документів щодо формування та реалізації соціальної політики держави, що спричиняє безсистемність та неузгодженій дій органів публічної влади у сфері соціального захисту населення.

2. Зростання розриву доходів між багатими й бідними прошарками населення, що обумовлює наростання злиденності серед широких проширків населення, зубожіння українського середнього класу.

3. Низька частка заробітної плати у вартості продукції, що стимулює зростання бідності громадян та знекровлює систему соціального страхування в цілому.

4. Існування гострих протиріч між декларуванням гарантій достойного рівня соціальних послуг та реальним станом фінансування системи соціального захисту, що створює проблеми реалізації гарантованого державою раніше додаткового соціального захисту для низки категорій населення

5. Розгортання соціально-демографічної кризи в Україні на фоні провальної міграційної політики, що спричиняє неконтрольований відтік робочої сили за кордон, та – ширше – падіння людського потенціалу країни.

³⁶³ Ліванська О.В. Стратегічні напрямки розвитку соціальної політики України у ринкових умовах...

З урахуванням зазначених викликів, діяльність державних органів щодо оптимізації соціальної функції, на думку О. Макари, має бути спрямована на:

– “визначення стратегічних напрямів соціальної політики держави, відповідно до яких необхідно формувати стратегію соціального захисту осіб і сімей в Україні;

– визнання сім’ї головною ланкою у сфері здійснення державної соціальної політики, у т.ч. базового отримувача позитивних результатів від ефективних заходів соціального захисту;

– узгодження державної політики щодо соціального захисту з політикою щодо праці, податків, сім’ї, демографії тощо;

– удосконалення, узгодження та комплексне системне врегулювання законодавства щодо соціального права та, зокрема, соціального захисту;

– перехід від здійснення кризового втручання у випадку настання складних життєвих обставин або набуття особою права на державну соціальну допомогу до політики профілактики виникнення соціальних ризиків;

– перегляд системи державних соціальних гарантій і стандартів для приведення їх у відповідність до сучасних соціально-економічних умов і відмови від "ручного" регулювання розмірів прожиткового мінімуму;

– оптимізацію системи соціальних міжбюджетних трансфертів і підвищення ролі місцевої громади у визначенні пріоритетних напрямів і фінансуванні заходів соціального захисту;

– реформування системи пільг з метою відмови від пільг за професійною ознакою та переходу до адресних грошових виплат;

– підвищення адресності надання державної соціальної допомоги з урахуванням рівня доходів та реальних потреб осіб і сімей;

– реформування системи соціальних послуг, підвищення їх доступності та наближення до потреб споживачів”³⁶⁴.

³⁶⁴ Макара О. В. Перспективи формування ефективної моделі соціального партнерства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 34. С. 8-13.

Таким чином, узагальнюючи проведені дослідження, основними напрямками подальшого вдосконалення реалізації соціальної функції держави запропоновано здійснити: законодавче закріплення нових стратегічних пріоритетів соціальної політики української держави, зокрема, через формування нової соціальної доктрини соціального забезпечення та захисту громадян в Україні; реформування соціальної сфери одночасно на всіх рівнях, з модернізацією системи соціального забезпечення; підвищення ефективності надання соціальних послуг та виконання соціальної функції держави в цілому; відмову від "ручного" регулювання розмірів прожиткового мінімуму, остаточного принципу фінансування соціальної сфери та повний перегляд існуючої системи соціальних стандартів держави та встановлених соціальних гарантій задля приведення їх у відповідність до міжнародно визнаних норм; законодавче закріплення сім'ї та родини як ключового об'єкту реалізації соціальної політики України, та, насамперед – базової одиниці обслуговування в системі соціального захисту й забезпечення громадян; переорієнтацію органів публічного врядування з реактивного способу здійснення втручання у кризових випадках потрапляння громадян у складні життєві обставини (набуття громадянином права на соціальну допомогу певного типу) до активної політики попередження й профілактики розвитку соціальних ризиків в українському суспільстві; збільшення реальних прав громад на автономний вибір постачальників послуг соціальної сфери шляхом здійснення переходу від централізованого адміністрування доходів і видатків місцевих бюджетів та жорсткого регулювання нормативів таких видатків на рівні територіальних громад і районів (які мають бути спрямовані на виконання власних соціальних повноважень) до повного домінування в цій сфері принципів субсидіарності та децентралізації.

Висновки до розділу 3

Генезис діяльності органів публічного врядування з формування й реалізації державної політики щодо реалізації соціальної функції держави в Україні тісно пов'язаний зі становленням соціальної держави й досліджується як об'єктивний та закономірний наслідок суспільно-політичних трансформацій: а) самої держави та системи органів публічного врядування, б) політико-правової системи, в) суспільно-владних відносин. Цей підхід дозволяє враховувати як динамічний розвиток самого суспільства та суспільних відносин, так і динамічний розвиток держави, що в ході свого історичного розвитку також зазнає системних трансформацій. Виходячи з цього аспекту – держава постає елементом, що зазначає впливу з боку суспільства, але реагує на нього шляхом прийняття рішення (відповідного соціального регулювання), або ж через реалізацію соціальної функції.

З позиції філософії неоінстинктивізму з-поміж антропологічних витоків держави саме соціальна функція держави виступає основоположною, а економічна та політична – вторинними та похідними від соціальної функції. Винятковість соціальної функції, підтверджується історичним процесом. Якраз реалізація соціальної функції сприяла досягненню компромісів у політичній класовій боротьбі, внаслідок чого на політичну арену виходить громадянське суспільство як впливовий соціальний феномен. Варто зазначити, що постановка вже нових завдань перед державою викликає зростання частки загальносоціальних функцій та поступове зменшення основних класових функцій держави. Заради виконання власне своєї соціальної функції, як головного призначення держави, система органів публічного врядування має регулювати соціально-економічні відносини й процеси та забезпечувати необхідні соціальні гарантії людині й суспільству. Основним її принципом стає соціальна відповідальність держави як перед суспільством в цілому, так і перед окремими соціальними групами та окремими індивідами.

Сучасна державно-політична думка формується на основі усвідомлення нової ролі соціальної політики в забезпеченні економічної та соціальної

динаміки, а саме в державі соціального типу, в суспільстві, в якому людина розглядається не тільки як фактор, але й як головна цінність; метою соціально-економічного розвитку є те, що економічна політика має розглядатися виключно як складова соціальної політики. Соціальна функція української держави характеризується процесами поступової гуманізації, хоча і в цьому напрямі державної діяльності, спрямованому на підтримку малозахищених верств населення, накопичилося багато невирішених завдань, а її зміст – запобіганням, обмеженням або ліквідацією небажаних наслідків, які настали після здійснення політичних, економічних, правових перетворень відповідно до економічних можливостей держави та принципу соціальної справедливості. Універсальною проблемою перехідних держав є інституціональна неусталеність та інституціональна нестабільність.

Науковці-дослідники звертають увагу на процеси приватизації соціальних функцій держави, що здійснюються через делегування прав та обов'язків недержавним утворенням, а також через надання цих повноважень.

Аналіз сучасного стану та проблем формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах впливу глобалізації на реалізацію соціальних функцій держави і в цілому на майбутнє соціальної держави вказує на те, що в глобалізованому сучасному світі традиційна "державна добробуту" все більше втрачає конкурентоспроможність й звиклі європейські національні моделі не вписуються в новий наднаціональний простір (ЄС); майбутнє сучасних соціальних держав все більше пов'язується з розбудовою соціально-економічної системи нового типу, характерного для епохи інформаційного суспільства, що спирається на інформацію, знання та сучасні ІТ-технології та штучний інтелект; сучасний світ є глобалізованим і взаємозалежним, в ньому все більшу роль відіграють не матеріальні ресурси і фізична праця, а людський інтелектуальний потенціал, компетенції, якими люди володіють.

Глобалізація посилює суперечливі взаємини соціальної держави та громадянського суспільства і призводить до кризи соціальної держави і на глобальному, і на національному рівні. Сьогодні в Україні в умовах гібридної

війни глобальною для країни стала проблема збройної агресії РФ на Донбасі, довготривалість якого призводить до певного руйнування соціального устрою держави, поглиблення політичної, економічної криз, виникнення численних проблем у соціальній сфері.

На реалізацію соціальної функції Української держави в умовах глобалізації впливають існуючі тенденції та прояви соціально-демографічної кризи в Україні: перевага чисельності жіночого населення над чоловічим; перевага смертності над народжуваністю; старіння населення, зростання неповних та нетрадиційних форм шлюбу, зростання чисельності самотніх громадян. Є необхідністю удосконалення міграційної політики України.

Існуюча система соціального забезпечення України й через 30 років державної незалежності продовжує нести тягар комуністичних адміністративно-розподільчих відносин й відтак не відповідає сучасним вимогам та не забезпечує гідний рівень життя й соціального захисту українських громадян. Все це обумовлене як перманентними соціально-політичними та фінансово-економічними кризами, так і з особливостями структурно-функціональної архітекtonіки системи соціального захисту України, а найбільше – остаточним принципом фінансування соціальної сфери в цілому. Для модернізації реалізації соціальної функції держави, можна зробити такі пропозиції:

- Проведення систематизації (кодифікації) законодавчої бази щодо реалізації соціальної функції держави для полегшення роботи з нею, ратифікація лише тих міжнародних правових актів, статті яких вона зможе реалізовувати.

- Модернізація системи соціального забезпечення.

- Посилення ефективності надання соціальних послуг.

- Підвищити ефективність виконання соціальної функції в Україні можна за допомогою закордонного досвіду, але адаптувавши його до ментальної свідомості населення України. Реформувати соціальну сферу необхідно на всіх напрямках соціальної політики та рівнях її реалізації.

Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що на законодавчому рівні українські громадяни є доволі захищеними, в тому числі й в соціальному плані. Проте ціла низка законодавчих актів, що регламентують діяльність органів публічного врядування в сфері соціального захисту населення потребує доопрацювання та конкретизації, закріплення конституційних положень щодо недопустимості зменшення соціальних прав громадян, зниження рівня соціальних стандартів тощо. Полегшення трактування законодавчих актів та усунення їх внутрішніх протиріч вимагає також кодифікації соціального законодавства. Варто акцентуватись на інформаційній правовій просвіті громадян, укріплення в соціальній свідомості необхідності відстоювання власних прав і свобод, розуміння конституційних зобов'язань держави перед суспільством та громадянином.

В ході історичного розвитку на початку ХХІ століття в часи коли світові хвилі накочуються одна на другу соціальна держава як політичний інститут та форма суспільно-владних відносин не зникає, вона активно трансформує методи, інструментарій реалізації соціальних функцій з огляду на виклики сьогодення. Серед основних напрямків удосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні вчені та практики виокремлюють запровадження державних соціальних стандартів, що являють собою законодавчо визначені соціальні норми та стандарти (комплекс нормативів і соціальних стандартів), на основі яких встановлюються відповідні рівні першочерговості гарантування державою соціальних прав громадян та механізмів їх соціального захисту.

Як засвідчив аналіз кращого досвіду розвинених країн – активна державна соціальна політика спонукає на прогресивні суспільні перетворення. Така державна політика, насамперед, характеризується стратегічним цілепокладанням, з яким мають узгоджуватися принципи та методи реалізації і стратегічно важливих соціально-економічних та політичних реформ. За таких умов соціальний поступ країни реалізовується за принципом відповідності поставлених цілей і завдань інтересам та очікуванням усіх прошарків

населення, суспільному консенсусу навколо основних засад стратегії соціально-політичного розвитку та механізмів формування й реалізації відповідної соціальної політики держави.

В умовах глобалізації потребує постійного оновлення діюча модель соціальної політики держави, яка спирається на історичні традиції українського народу, його соціокультурну ідентифікацію, розуміння місця України у сучасному світі та стратегічних перспектив нашого історичного поступу. Для удосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні необхідно трансформувати цю функцію в управлінні соціальним розвитком до нових умов розвитку з врахуванням глобалізаційних процесів, а розвиток інструментарію державного регулювання має супроводжуватися появою таких характеристик механізмів державного управління як відкритість, гнучкість, партнерство з громадянським сектором, віддавання переваги методам стимулювання й заохочення над домінуванням патрунування, різноманітних обмежень та регламентуючих процедур. Активна соціальна політика має бути націлена на стимулювання економічного зростання. Для побудови нової моделі соціальної функції держави необхідно забезпечити такі умови: здійснення превентивних заходів для забезпечення певного життєвого рівня; узгодженість компонентів соціального забезпечення; розвиненість ринку; досконалість системи оподаткування; інституціоналізація соціальної політики.

Варто збільшити права громад на самостійний вибір постачальників послуг соціальної сфери шляхом здійснення переходу від централізованого адміністрування доходів і видатків місцевих бюджетів та жорсткого регулювання нормативів таких видатків на рівні територіальних громад і районів (які мають бути спрямовані на виконання власних соціальних повноважень) до домінування в цій сфері принципів субсидіарності та децентралізації.

Основними викликами щодо загроз оптимізації реалізації соціальної функції держави у загальному вигляді визначені наступні: фактична руйнація державної системи соціального захисту й соціального забезпечення; відсутність

стратегічних документів щодо формування та реалізації соціальної політики держави; безсистемність та неузгодженій дій органів публічної влади у сфері соціального захисту населення; провальна міграційна політика української держави; зростання розриву доходів між багатими й бідними прошарками населення; низька частка заробітної плати у вартості продукції, що стимулює зростання бідності громадян та знекровлює систему соціального страхування в цілому; проблеми реалізації додаткового соціального захисту для низки категорій населення; існування протиріччя між декларуванням гарантій достойного рівня соціальних послуг та реальним станом фінансування системи соціального захисту; розгортання соціально-демографічної кризи в Україні, переважання чисельності жіночого населення над чоловічим; велика кількість самотніх; переважання смертності над народжуваністю; старіння населення; суперечність між широким розумінням соціальних послуг і вузьким визначенням соціального захисту як сфери їх застосування.

Матеріали третього розділу оприлюднені в публікаціях [204], [209], [212], [214], [216], [217].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення важливого науково-теоретичного завдання, що полягає в обґрунтуванні сутності й змісту процесів трансформації соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації, визначенні на основі цього провідних світових трендів й розробці рекомендацій для вдосконалення діяльності системи публічного врядування України щодо реалізації соціальної функції в нашій державі. Результати досліджень свідчать про реалізацію мети і завдань дослідження, що дозволило сформулювати наступні висновки та рекомендації:

1. Вітчизняне дискурсне поле досліджень проблематики сутності, моделей, інструментів та форм і методів реалізації соціальних потреб людства органами публічної влади у її взаємозв'язку з формуванням та реалізацією державної соціальної політики й ширше – з реалізацією соціальних функцій держави є доволі насиченим і бурхливим, що визначається тією надзвичайною роллю та впливом на суспільство й діяльність держави, які відіграють соціальні потреби людини та інтереси суспільства в сучасному державотворенні. Міждисциплінарний джерелознавчий аналіз наукових поглядів на визначення змісту соціальної функції в системі публічного управління дозволяє виокремити 8 основних груп класифікаційних ознак на основі яких виокремлено 8 кластерів (загальнофілософський, вузькодисциплінарний, категоріально-понятійний, парадигмально-концептуальний, компаративно-історичний, інструментальний, структурно-інституційний та перспективний), що дає змогу певної систематизації наукового бачення особливостей становлення, формування і реалізації соціальної функції держави, змісту й сутності концепту "соціальної держави".

2. З кінця XX – початку XXI століття під впливом глобалізації в більшості держав відбуваються системні й динамічні перетворення у формуванні та

реалізації соціальної політики, що обумовлює зміну класичних парадигм і концепцій формування соціальної держави (ліберальна; консервативна; соціал-демократична). В сучасному світі окреслюється нова модель соціальної держави, яка спрямована на стимулювання й залучення інститутів громадянського суспільства на засадах принципу субсидіарності. При цьому повсюдно відбувається звуження власних функцій держави, що реалізуються у відповідних соціально-адміністративній, соціально-захисній, соціально-стимулюючій, соціально-інвестиційній, соціально-емансипаторській та соціально-реабілітаційній політиках держави. Відповідно соціальна функція держави структурується на адміністративні, захисні, стимулюючі, інвестиційні, емансипаторські та соціально-реабілітаційні структурно-цільові складові, що видозмінюють державну соціальну політику, коли держава надає та гарантує найнеобхідніші соціальні гарантії найбільш нужденним, а іншим створює рівні умови для реалізації та виступає головним суб'єктом реалізації соціальних інвестицій у розвиток соціальної сфери.

3. Наукове тлумачення сутності й змісту соціальної функції держави перебуває у постійному динамічному розвитку, адже його постійно корегують нові виклики цивілізаційного розвитку та забезпечення сталої життєдіяльності суспільства, що під тиском процесів глобалізації формують певні тренди й вектори соціально-політичного поступу людства, що враховують проблеми екології, ядерного озброєння і військових конфліктів, демографічних криз та міграційних хвиль, біженців і голодуючих дітей, виснаження сировинних ресурсів планети та інші глобальні проблеми. Сучасне розуміння феномену соціальної функції держави як відповідного соціально-політичного інституту для задоволення загально соціальних потреб суспільства, передбачає синергетичне поєднання діяльності всіх органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства, спрямоване на активізацію, стимулювання, заохочення участі в формуванні й реалізації соціальної політики позадержавних інститутів на основі принципу субсидіарності, коли громадяни виступають не лише як споживачі соціальних благ – але й як їх виробники та надавачі.

Напрями та стратегічні пріоритети в реалізації соціальної функції держави залежать від її рівня економічного розвитку та спроможності органів публічного врядування проводити в життя соціальні програми, які забезпечують гідне життя суспільства й громадянина. При цьому стратегія соціальної політики жодною мірою не може базуватися на популістських рішеннях керівництва держави й політичної доцільності, а насамперед має враховувати постійний розвиток національного господарства, що дозволить збільшити державне фінансування розвитку соціальної сфери.

4. Процеси трансформації соціальної функції держави періоду глобалізації проявляються у внутрішніх змінах суспільства, що долає втрачену державою соціальну рівновагу та передбачають дії держави щодо модернізації владних повноважень органів публічного врядування, покликаних виконувати усе більш складні і різнобічні функції, які забезпечують динамізм розвитку економіки, її конкурентоздатність та безпеку, задовольняють нові соціальні потреби суспільства, а реалізація власне соціальної та інших функцій держави здійснюється через нові механізми, пов'язані із складними процесами глобалізації. Ключовими тенденціями в цих процесах є наступні: 1) глобалізація посилює суперечливі взаємини соціальної держави та громадянського суспільства й призводить до кризи соціальної держави; 2) традиційна національна держава добробуту все більше втрачає свою конкурентоспроможність внаслідок чого створюється новий, наднаціональний простір; 3) майбутнє сучасних соціальних держав все більше пов'язується з розбудовою соціально-економічної системи нового типу, характерного для епохи інформаційного суспільства, що спирається на інформацію, знання та сучасні ІТ-технології й штучний інтелект; 4) сучасний світ є глобалізованим і взаємозалежним, в ньому все більшу роль відіграють не матеріальні ресурси і фізична праця, а людський інтелектуальний потенціал, компетенції, якими люди володіють.

5. Специфіка виконання державою соціальної функції у різних країнах світу залежить від особливостей діяльності суспільних інститутів забезпечення

загального добробуту, національних особливостей і культурних традицій. Найбільшу ефективність в сучасному демократичному світі демонструють модель забезпечення соціальної функції Сполучених Штатів Америки, центрально-європейська та скандинавська моделі. Попри значні соціально-політичні та фінансово-економічні відмінності в країнах з розвинутою ринковою та перехідною економікою, зарубіжний досвід трансформації та реалізації соціальної функції держави з урахуванням національної специфіки може бути корисним для розробки ефективної моделі соціальної держави й в Україні із застереженням, що просте копіювання досвіду провідних держав світу без врахування особливостей національної економіки, менталітету та політичної культури призводить до руйнування самої національної моделі соціальної держави, її системи соціального забезпечення та банкрутства самої держави. Відтак визначено, що найбільш пов'язаними з українськими соціальними традиціями, де важливе місце посідають ідеї соціальної справедливості і захищеності є німецька та скандинавська (соціал-демократичну) моделі соціальної держави. Проведений аналіз кращого закордонного досвіду дозволив здійснити узагальнення та обґрунтування універсальної моделі соціальної функції держави, що визначає витрати на соціальні послуги як інвестиції у людський капітал та спрямовується на досягнення соціальної справедливості у суспільстві, скорочення нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом абсолютного зменшення різниці в статусі та доходах, переважання методів прямого (цільового) бюджетного перерозподілу з посиленням ролі приватних і комунальних (муніципальних) служб соціального забезпечення для надання адресної допомоги. Характерним і спільним для розвинутих країн світу є те, що якісна соціальна політика та соціальна стратегія залежать, насамперед, від рівня функціонування демократичної публічної влади.

6. Генезис діяльності органів публічного врядування з формування й реалізації державної політики щодо реалізації соціальної функції держави в Україні тісно пов'язаний зі становленням соціальної держави й досліджується

як об'єктивна і одночасно необхідна закономірність трансформації: як суспільних відносин, так і системи органів публічного врядування держави. Нормативно-правовим підґрунтям для реалізації соціальної функції в Україні, й відтак – основою її історичного генезису виступає Конституція та вся система соціального законодавства, яка є інструментом врегулювання суспільних відносин з питань організації та реалізації політики соціального захисту та особливо управління цим процесом, забезпечення практичної реалізації соціальних прав і свобод громадян, у т. ч. завдяки використанню інноваційних форм соціального захисту, дієвого державного контролю за дотриманням прав і свобод громадянина в сфері соціального захисту. Сучасна держава соціального типу відрізняється усвідомленням нової ролі соціальної політики в забезпеченні економічної та соціальної динаміки, принциповою відмінністю якої є утвердження людини й громадянина не стільки як фактора чи суб'єкта, скільки як головної цінності в суспільстві; метою соціально-економічного розвитку є те, що економічна політика має розглядатися виключно як складова соціальної політики, головним змістом якої стає запобігання, обмеження або ліквідація негативних наслідків здійснення політичних, економічних, правових перетворень відповідно до економічних можливостей держави та принципу соціальної справедливості.

7. Аналіз сучасного стану та проблем формування й реалізації соціальної функції Української держави в умовах впливу глобалізації засвідчив, що соціальна функція характеризується процесами поступової гуманізації, хоча і в цьому напрямі державної діяльності, спрямованому на забезпечення соціальної справедливості, накопичилося багато невирішених завдань. Основними негативними тенденціями в Україні є наступні: фактична руйнація державної системи соціального захисту й соціального забезпечення; відсутність стратегічних документів щодо формування та реалізації соціальної політики держави; безсистемність та неузгодженість дій органів публічної влади у сфері соціального захисту населення; провальна міграційна політика держави; зростання розриву доходів між багатими й бідними прошарками населення;

низька частка заробітної плати у вартості продукції, що стимулює зростання бідності громадян та знекровлює систему соціального страхування в цілому; проблеми реалізації додаткового соціального захисту для низки категорій населення; існування протиріччя між декларуванням гарантій достойного рівня соціальних послуг та реальним станом фінансування системи соціального захисту; розгортання соціально-демографічної кризи в Україні, переважання чисельності жіночого населення над чоловічим; велика кількість самотніх; переважання смертності над народжуваністю; старіння населення, зростання неповних та альтернативних форм шлюбу, велика кількість самотніх громадян тощо.

8. Вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в сучасній Україні передбачає постійне оновлення діючої моделі соціальної політики держави, яка спирається на історичні традиції українського народу, його соціокультурну ідентифікацію, розуміння місця України у сучасному світі та стратегічних перспектив нашого історичного поступу. Це передбачає законодавче закріплення нової Доктрини соціальної політики держави, за якою має бути сформована стратегія соціального забезпечення та захисту громадян, реформування соціальної сфери одночасно на всіх рівнях, запровадження сучасних державних соціальних стандартів, на базі яких визначаються всі основні державні соціальні гарантії та дотримання принципу визнання людини-громадянина головною суспільною цінністю. Для подальшого удосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні необхідно трансформувати цю функцію в управлінні соціальним розвитком до нових умов розвитку з врахуванням глобалізаційних процесів, а розвиток інструментарію державного регулювання має супроводжуватися появою таких характеристик механізмів державного управління як відкритість, гнучкість, партнерство з громадянським сектором, віддавання переваги методам стимулювання й заохочення над домінуванням патрунування, різноманітних обмежень та регламентуючих процедур. Активна соціальна політика має бути націлена на стимулювання економічного зростання. Для побудови нової моделі соціальної

функції держави необхідно забезпечити такі умови: здійснення превентивних заходів для забезпечення певного життєвого рівня; узгодженість компонентів соціального забезпечення; розвиненість ринку; досконалість системи оподаткування; інституціоналізація соціальної політики.

9. Для подальшого вдосконалення реалізації соціальної функції держави запропоновано здійснити: законодавче закріплення нових стратегічних пріоритетів соціальної політики української держави, зокрема, через формування нової Соціальної Доктрини соціального забезпечення та захисту громадян в Україні; реформування соціальної сфери одночасно на всіх рівнях, з модернізацією системи соціального забезпечення; підвищення ефективності надання соціальних послуг та виконання соціальної функції держави в цілому; відмову від "ручного" регулювання розмірів прожиткового мінімуму, остаточного принципу фінансування соціальної сфери та повний перегляд існуючої системи соціальних стандартів держави й встановлених соціальних гарантій задля приведення їх у відповідність до міжнародно визнаних норм; законодавче закріплення сім'ї та родини як ключового об'єкту реалізації соціальної політики України, та, насамперед – базової одиниці обслуговування в системі соціального захисту й забезпечення громадян; переорієнтацію органів публічного врядування з реактивного способу здійснення втручання у кризових випадках потрапляння громадян у складні життєві обставини (набуття громадянином права на соціальну допомогу певного типу) до активної політики попередження й профілактики розвитку соціальних ризиків в українському суспільстві; забезпечення реальних прав громад на автономний вибір постачальників послуг соціальної сфери шляхом здійснення переходу від централізованого адміністрування доходів і видатків місцевих бюджетів та жорсткого регулювання нормативів таких видатків на рівні територіальних громад і районів (які мають бути спрямовані на виконання власних соціальних повноважень) до домінування в цій сфері принципів субсидіарності та децентралізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. Соціальна структура України та прагматичні тенденції її розвитку. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*: Укр. наук. журн. № 1. 2011. С. 100-105.
2. Альошкін В. С. Системно-синергетичний підхід до моделювання соціальної політики України. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 6-10.
3. Антонюк Д. А., Буй Ю. В. Соціальні інновації: досвід реалізації проектів провідних країн світу для України. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2019. Вип. 1. С. 64-73.
4. Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы. М. Экономика, 2006. 271 с.
5. Арістова І. В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права*. 2006. № 2. С. 18-21.
6. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.
7. Б'юкенен Дж. Обчислення згоди: логічні підстави конституційної демократії. *Вікіпедія — вільна енциклопедія*. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/James_M._Buchanan.
8. Бабкін В. Д. Конституційні засади соціальної держави України. *Правова держава: щорічна наук. пр. конф.* Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. Вип. 11. С. 126-134.
9. Балтачєєва Н. Напрями системної трансформації соціальної політики в Україні. *Економіст*, №8, 2012, с. 29.
10. Баранник Л. Б., Даценко В. В. Соціальний капітал: питання теорії та практики. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 1. С. 160-166.
11. Башинський Т. В. Елементи та функції системи механізмів формування та реалізації соціальної політики держави. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 6(2). С. 71-76

12. Бедратенко О. Від рядового до доктора наук – як США створюють найкращу армію світу. *Голос Америки* // "Ветерани.UA". URL: <http://veterano.com.ua/novini/6966-vid-ryadovogo-do-doktora-nauk-yak-ssha-stvoryuyut-najkrashchu-armiyu-svitu>.

13. Берданова О. Проблеми реалізації соціальних обов'язків держави. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*. 2002. № 4. С. 285-289.

14. Березовська-Чміль О. Порівняльно-типологічна характеристика моделей соціальної політики. *Вісник Прикарпатського університету*. Політологія. 2016. Вип. 10. С. 39-42.

15. Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень" / О. В. Бермічева. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2002. 17 с.

16. Білей М. Соціальний характер організаційної функції державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. Вип. 4. С. 55-59.

17. Білик О. І. Суть соціальної функції держави. *Державно-управлінські студії*. 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/deruprs_2017_2_9.

18. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. № 4. С. 35-39.

19. Бульба В. Г. Вплив глобалізації на трансформацію соціальних функцій держави. *Публічне управління: теорія та практика*: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. 2012. № 1(9), с. 194-199.

20. Бульба В. Г. Генезис трансформації соціальних функцій держави в європейській державній думці. *Державне будівництво*: електрон. наук. фах. вид. ХарПІ НАДУ. 2010. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua>.

21. Бульба В. Г. Соціальні функції держави: монографія. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Харків: Вид-во Асоц. докторів наук держ. упр., 2011. 263 с.

22. Бульба В.Г. Соціальні функції держави як фундаментальна категорія державно-управлінської науки. *Публічне управління*. 2011, №5, С. 3-9

23. Бутирська І. В. Соціальна політика Європейського Союзу: виклики та можливості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 491-498.

24. Василенко О. М. Активізація дієвості соціального партнерства державних інституцій з громадськими організаціями. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_3_3.

25. Васильєв Д., Сухарєв С. Гарантії соціального захисту і соціального забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які беруть участь у захисті державного суверенітету України. Київ. 2015. URL: <http://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/Doslidzhennya-sotsialne-zabezpe-chennya-final-.doc>.

26. Васильєва О. І. Напрями застосування державно-приватного партнерства в соціальній сфері. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_10_3.

27. Вашкович В. В. Волонтерська діяльність: актуальні питання соціальної функції держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 41(2). С. 14-16.

28. Вашкович В. В. До питання приватизації соціальної функції держави. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16833/1/>.

29. Вашкович В. В. Зміст та реалізація соціальної функції держави. *Електронне наукове видання "Порівняльно-аналітичне право"*. Ужгородський національний університет. Ужгород. №3, 2017. С. 113-115. URL: http://pap.in.ua/3_2017/34.pdf.

30. Венцель В. Т. Концептуальні засади децентралізації та її роль в ефективній реалізації соціальної функції держави. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 1. С. 165-172.

31. Вербицький О. В. Соціальна криза та механізми державного управління нею залежно від економічного стану. *Вісник Національного*

університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 1. С. 99-104.

32. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере. URL: <http://vernadsky.lib.ru>.

33. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): [монографія] / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.

34. Ворона П. В., Ворона Л. І. Посттравматичний синдром викликаний зоною АТО та особливості його подолання: педагогіко-психологічні аспекти. *Імідж сучасного педагога*. Полтава: ПОПП, Випуск 9 (168), 2016, с. 49-53.

35. Галіцина Н. В. Що розуміти під категорією "Соціальна функція"?. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015 №15 том 1. С. 69-72.

36. Гальчинский А. Социально ответственное государство. *Политика и время*. 1992. № 4. С. 54–61.

37. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення ринкової економіки. Пер. з англ. О. Перепадя. Київ: Основи, 1996. 236 с.

38. Гансова Е., Лисенко О. Соціальна політика та соціальна робота: навч. посіб. Одеса: ОНПУ, 2005. 205 с.

39. Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави та її складові. *Економіка і регіон*. 2011. № 2. С. 42-46.

40. Геєць І. В. Соціальна сутність та соціальна функція держави: порівняльно-правовий аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С. 73-79.

41. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник Київ: МАУП, 2005. 560 с.

42. Головащенко О.С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

43. Головінов О. М., Головінов М. І. Теоретичні основи і прикладні аспекти розвитку соціального партнерства в Україні *Вісник економічної науки України*. 2014. № 1. С. 18-22.

44. Головка-Гавриш О. Правове регулювання соціальної політики в Європейському Союзі. Луганськ: ЛНУ, 2008. 220 с.

45. Головня О., Кінаш І. Особливості побудови моделі соціально орієнтованої національної економіки. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7. С. 48-55.

46. Голубева Л. История развития системы социальной политики в обществе. *Социально-экономические явления и процессы*. 2014. Т. 9. № 11. С. 39-46.

47. Горбатюк С. Є. Соціальна функція держави в контексті забезпечення соціогуманітарної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2017. № 1. С. 84-90.

48. Гордей О. Д. Пріоритети реалізації соціально-економічної політики держави: світоглядний підхід. *Інноваційна економіка*. 2014. № 4. С. 41-46.

49. Гошовська В. А. Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства : навч. посіб. Київ: НАДУ, 2008. 292 с.

50. Гошовська В. Соціальна держава: типи, сутність, зміст. *Вісник НАДУ*. 2007. № 3. С. 259-265.

51. Гриненко А. М. Формування цивілізаційних основ сучасної соціальної політики. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 299-305.

52. Гриненко А.М. Соціальна політика: Навч.-метод. посіб. для самоств. вивч. дисципліни. Київ: КНЕУ, 2003. 309 с.

53. Гупало О.Г., Жук О. Б. Порівняльний аналіз моделей соціальної політики держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.4. С. 211-218.

54. Гуць М.І. Безробіття та фактори, що впливають на його рівень та динаміку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2003. № 2. С.82-87.

55. Данич О. Ф. До питання про роль правової системи у забезпеченні соціальної функції держави: глобалізаційний вимір. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 121-127.

56. Данич О. Ф. Соціальна функція сучасної держави у контексті розвитку основоположних принципів права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 148-151.

57. Данич О. Ф. Форми та методи здійснення соціальної функції держави: загальнотеоретичний аспект. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 134-140.

58. Деєва Н. М. Особливості реалізації соціальної функції держави в сучасний період. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2016. Вип. 2. С. 24-37.

59. Деєва Н. М. Соціальна функція держави: практика і завдання бюджетного забезпечення. *Демографія та соціальна економіка*, 2016, № 3 (28), С. 83-93.

60. Демешок О. О. Вибір оптимальної для України моделі реалізації соціальної політики у контексті забезпечення її сталого розвитку в ресурсних обмеженнях. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_2_6.

61. Демидюк О. О. Якість життя як чинник підвищення соціально-економічного розвитку країни. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 8-13.

62. Дерєга В. В. Соціальна та гуманітарна політика. URL: <http://buklib.net/books/35821>.

63. Держава і політика: посібник. [за наук. ред. д. держ. упр О. В. Радченка, автори-упоряд. М. Д. Городок, А. В. Карташов, О. В. Радченко та ін.]; Міжнародний республіканський інститут. Київ: IRI, 2016. 372 с.

64. Державне управління та державна служба: словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.

65. Дєдов Є. Г. Поняття, цілі та основні завдання соціальної політики держави. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 11 (2). С. 77-82.

66. Джабраїлов Р. А. Принцип справедливості і його вплив на формування державної економічної та соціальної політики. *Економіка та право*. 2019. № 2. С. 3-16.

67. Джураєва О.О. Функції сучасної держави. Автореф. десерт. на здоб. наук. ступеня канд.. юрид. наук. 12.00.01 Одеська національна юридична академія, Одеса, 2006, 16 с.

68. Дзьоба О., Ставнича Н. Методичні засади оцінювання соціальної безпеки держави. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7. С. 56-62.

69. Дзьобань О. П., Настюк В. Я., Белевцева В. В. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття: монографія. Харків: Право, 2013. 296 с.

70. Дорошенко В. С. Новітні тенденції в процесах інституалізації соціальної політики кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Державне будівництво*. 2015. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2015_2_16.

71. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: дис... д. юрид. наук: 12.00.02 / Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького / Ірина Вікторівна Дробуш. К., 2017, 478 с.

72. Дубич К. В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : автореф. дис. ... д. держ. упр.: спец. 25.00.02. / К. В. Дубич. К., 2016. 37 с.

73. Европейская социальная хартия. 18.10.1961: Справочник: пер. с франц. Москва: Междунар. отношения, 2000. 264 с.

74. Енциклопедія житлово-комунальної сфери / За ред. Р Дяківа. Київ: МЕФ, 2007. 991 с.

75. Євдокимова І. Держава як суб'єкт соціальної політики: еволюція ідеї та сучасна дискусія. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. Вип. 20. С. 196-200.

76. Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства: навчально-методичний посібник / Н. Г. Діденко, І. Я. Тодоров, О. Р. Чугріна, О. К. Міхеєва; за заг. ред. Н. Г. Діденко. Донецьк: ДонДУУ, 2011. 219 с.

77. Європейська соціальна хартія (переглянута), Страсбург, 3 травня 1996 року / Ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, № 43, ст. 418 // URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

78. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS № 139) Рим, 6 листопада 1990 року / ВРУ, офіційний переклад // URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_651.

79. Євсюкова О. В. Соціальні мережі та соціальний капітал як чинники розвитку сервісно орієнтованої держави // *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2018. Вип. 1 (60). С. 32-39.*

80. Єлагін В. П. Соціальна політика: теоретико-методологічні та концептуальні підходи. Харків: Магістр, 2010. 400 с.

81. Єлісеєва Л. В. Вимір соціального капіталу в глобальній економіці. *Інтелект XXI*. 2019. № 1. С. 9-13.

82. Ємельяненко Л. М., Федірко Н. В., Москвіна В. І. Оцінювання ефективності системи соціального захисту населення в Україні. *Стратегія економічного розвитку України*. 2019. Вип. 44. С. 63-81.

83. Єрмоленко Д. О. Поняття та ознаки соціальної держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 2. С. 76-82.

84. Єфремова Н. Ф., Коваленко О. В., Присвітла О. В. Соціально відповідальні інвестиції: сутність та напрями спрямування. *Modern economics*. 2019. № 13. С. 95-100.

85. Жмир В. Соціальна держава, соціальна політика, соціальна робота (спроба концептуального аналізу). *Соціальна політика і соціальна робота*. 1997. № 1(2). С. 7-11.

86. Завадська О. М. Соціальне партнерство як запорука розвитку бізнесу та суспільства. *Економічний форум*. 2019. № 2. С. 243-246.

87. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. Київ : Вид. дім "КМ Академія", 2003. 246 с.

88. Ільчук Л. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. *Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України. Національна академія наук України*. URL: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=363:2014-02-21-06-52-37&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27.

89. Карпенко О. Соціальна чи сервісно-орієнтована державна політика: відмінності та протиріччя в ідеології надання управлінських послуг від імені держави. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 37-41.

90. Качула С. В., Бодня Д. А., Поривай А. О. Податки як основа реалізації соціальної функції держави. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 34(1). С. 251-259.

91. Кирилук Н. В. Трансформація соціальної політики ЄС під впливом глобалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 8(5). С. 9-13.

92. Кичко І. І., Борисенко Л. І., Губа І. В. Реалізація соціальних функцій держави через фонд соціального страхування. *Фінансові дослідження*. 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/find_2017_2_6.

93. Кичко І. І. Трансформація соціальних функцій держави: фінансовий аспект. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 1. С. 132-137.

94. Кіндратець О. М. "Політика щастя" в соціальній державі. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2019. № 4. С. 26-29.

95. Кістяківський Б. Вибране. ред. В. Ф. Жмир, упоряд. Л. П. Депенчук. Київ: Абрис, 1996. 512 с.

96. Кодекс законів про працю України. *Законодавство України про працю* станом на 25 травня 1999 р. Київ: Істина, 1999.

97. Козловски П. Социальное рыночное хозяйство: социальное уравнивание капитализма и всеобщность экономического порядка (в концепции Альфреда Мюллера-Армака). *Социальное рыночное хозяйство: Теория и этика экономического порядка*. СПб. 1999.

98. Колосок А. Соціальний захист населення: актуальні проблеми та перспективи розвитку. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 1. С. 38-44.

99. Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С. 23-41.

100. Колот А. М., Павловська О. В. Соціальне партнерство як інструмент формування консолідованої соціальної відповідальності: теоретичні засади. *Соціальна економіка*. 2013. № 1. С. 81-90.

101. Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід розпочати формування нової моделі. *Дзеркало тижня*. 2010. 23 січ. (№ 2). С. 14.

102. Колот А.М., Герасименко О. А. Соціальна держава: генезис та перспективи розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 8-36.

103. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.) зі змінами 21 вересня 1970 року, 20 грудня 1971 року, 1 січня, 6 листопада 1990 року, 11 травня 1994 року. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

104. Константинов В. Ю. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку ("Саміт Землі"). *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т.1. 655 с.*

105. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

106. Корецька С.О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 445 с.

107. Косович В. В. Конституційні основи соціальної держави. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 18-22.

108. Кочубей Л. О. Соціальна політика української держави: виклики соціальної диференціації в Україні та виконання державою регулятивної функції щодо соціальної сфери. *Суспільно-політичні процеси*. 2018. Вип. 1. С. 166-206.

109. Кошелева Л. Є. Соціальна ефективність процесу публічного адміністрування. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2019_1_11.

110. Краківська А. Є. Соціальна функція в системі функцій сучасної держави: теоретико-правові проблеми дослідження. *Держава і право*. 2009. Випуск 44., С. 117-124.

111. Краківська А. Є. Еволюція соціальної функції сучасної держави: теоретико-правовий аспект: автореф. дис ... канд. юрид. наук / А. Є. Краківська. Київ, 2012. 20 с.

112. Краківська А.Є. Реалізація соціальної функції держави і становлення соціального законодавства в Україні. *Юридична Україна*. 2009. №8. С. 16-22.

113. Кресіна І., Хома Н. Моделі соціальної держави: модернізуючий вплив глобалізації. *Публічне право* № 1 (17), 2015, с. 185-196.

114. Кривобок Ю. В. Основні підходи до визначення вартості безоплатних соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. К.: ЦПСД Мінсоцполітики України, 2010 URL: www.cpsr.org.ua/index.php?option=comcontent&view=article&id=109:2010-06-24-05-35-19&catid=26:2010-06-13-21-43-34&Itemid=31.

115. Круглий стіл "Перспективи модернізації в Україні і тенденції змін суспільної свідомості" 11 лютого 2013 року Інститут соціології НАН України. URL: <https://dif.org.ua/article/perspektivi-modernizatsii-v-ukraini-i-tendentsii-zmin-suspilnoi-svidomosti>.

116. Кудлаєнко С. В. Структурні елементи механізмів реалізації соціальної політики. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 1. С. 169-173.

117. Кузьменко О. В., Боженко В. В., Кірільєва А. В. Дослідження зв'язків між соціальними, економічними та політичними процесами в країні: методологічний аспект. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2 (1). С. 45-50.

118. Куклін Д. Війна з собою. URL: www.korydor.in.ua.

119. Курносенко Л. Особливості публічної політики в сфері соціального розвитку суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 4. С. 13-18.

120. Куташев І. В. Зміст функцій держави щодо управління соціально-економічними процесами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 61-64.

121. Куценко Т. Ф., Ємельяненко Л. М. Реформа бюджетної децентралізації в Україні: соціальна функція. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 29-34.

122. Кучеренко С. А., Балозян Д. Р. Порівняльний аналіз показників європейської соціальної політики. *Бізнес Інформ*. 2014. № 8. С. 134-139.

123. Ладиченко В. В. Сутність, функції та соціальне призначення державної влади. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 56-59.

124. Ламбаева И.А. Социальная работа за рубежом. Учебное пособие. Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2000. 110 с.

125. Лантух К. О. Особливості бюджетного фінансування соціальних функцій держави на сучасному етапі розвитку України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 10. С. 247-254.

126. Ларіна Н. Б. Соціальна політика: від системи соціального забезпечення до нової парадигми розвитку. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2014. № 4. С. 108-113.

127. Левчук Т. І. Державна організація соціальної роботи в США. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 2 (14), 2012, С. 97-102.

128. Лібанова Е.М. Людина на ринку праці. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 74. С.7.

129. Ліванська О.В. Стратегічні напрямки розвитку соціальної політики України у ринкових умовах. URL: <http://intkonf.org/livanska-ov-strategichni-napryamki-rozvitku-sotsialnoyi-politiki-ukrayini-u-rinkovih-umovah>.

130. Ліпіріді О. Бізнес-освіта для ветеранів АТО. Зарубіжний. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/biznes-osvita-dlia-veteraniv-ato-zakhidnyi-dosvid-425555.html>.

131. Лобода Ю. П. Цінність держави як її соціальна сутність (теоретико-методологічні аспекти дослідження): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ю. П. Лобода. Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2001. 190 с.

132. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України : монографія . Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с

133. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе. Ассоциация психиатров Украины. Київ: Сфера, 1997. 200 с.

134. Лошихін О. М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії: монографія. Київ: Логос, 2013. 228 с.

135. Люта Л. П. Сучасні моделі соціальної політики як інструмент забезпечення екологічності суспільного буття. *Актуальні проблеми психології*. Т.7. Вип.36, С. 242-251.

136. Макара О. В. Перспективи формування ефективної моделі соціального партнерства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 34. С. 8-13.

137. Макаренко І. О., Биченко Д. О., Макаренко С. М. Світовий досвід запровадження стратегій сталого розвитку та корпоративної соціально-

екологічної відповідальності у контексті посилення національної конкурентоспроможності. *Modern economics*. 2019. № 13. С. 161-167.

138. Максимчук Є.О. Системи забезпечення соціального захисту в зарубіжних країнах. *Наукові праці НДФІ*. 2006. Вип. 4. С. 66-72.

139. Малюга Л. Ю. Порівняльно-правовий аналіз соціального законодавства України та Естонської Республіки. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 55-61.

140. Мельник С. В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування. *Український соціум*. 2008. №4. С. 114-126.

141. Миколаєць А. П. Розвиток соціальної активності і людського потенціалу в системі публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 1. С. 60-63.

142. Михайлів Г. В. Історичні передумови трансформації моделі соціальної політики ЄС, США та Японії. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 11. С. 189-195.

143. Михненко А., Щур Н. Світові моделі соціальної політики для України. *Вісник НАДУ*. 2011. Випуск 2 (31). С. 219- 227.

144. Міграція в Україні: факти і цифри. *Міжнародна організація праці. Міграція для загального блага*. Київ : Представництво МОП в Україні, 2016. 32 с.

145. Морозова Л. А. Теория государства и права. Москва: Эксмо, 2005. С. 99.

146. Мотиль І. І. Становлення та розвиток внутрішніх функцій держави: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний університет внутрішніх справ / Іван Іванович Мотиль. Київ, 2007, 22 с.

147. Моторнюк У. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 23-26.

148. Мудролюбова Н. О. Особливості шведської моделі соціального захисту населення від безробіття. *Право*, Випуск 29'2015, С. 103-108.

149. Наумкіна С. М., Зіскін О. С. Технологічний чинник видозміни інституту соціальної держави. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія : Політичні науки*. 2019. № 4. С. 53-58.

150. Нафус І. І. Суперечливий характер процесів нагромадження соціального капіталу в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2019. Вип. 33. С. 171-175.

151. Нестеренко А. Социальная рыночная экономика: концептуальные основы, исторический опыт, уроки для России. *Вопросы экономики*. 1998. № 8. С. 77-78.

152. О'Рурк П. Адам Смит "О богатстве народов". [пер. с англ. Л. Кисляковой]. Москва: АСТ; Владимир: ВКТ, 2009. 255 с.

153. Обіход М., Радченко О. Теоретичні засади сутності соціальної функції держави в контексті соціального супроводу сімей та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Державно-управлінські студії*. 2019. №11. URL : http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/OBKHOD-RADCHENKO_DUS.pdf

154. Обіход М., Дакал А. Захист прав і найкращих інтересів дітей, як одна з пріоритетних соціальних функцій держави. *Інформаційний простір. Українські реалії: досвід трансформацій: Збірка наукових статей; україномовний варіант / За заг. ред. Віолетти Шиманської*. Хелм: Вид-во WWAR, 2016. С. 166 – 171.

155. Осипова Н. П., Воднік В. Д., Клімова Г. П. Соціальні індикатори та їх використання у процесі формування соціальної політики і соціальної держави. *Радник : український юридичний портал*. URL : <http://radnuk.info/pidrychnuku/sotsiologiya/507-osupova/10938-s-5.html>

156. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. Аналітична доповідь. [Кочемировська О. О., Пищуліна О. М.]. Київ : НІСД, 2012. URL : <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/osnovni-napryami-optimizacii-sistemi-socialnogo-zakhistu-v-ukraini>

157. Отрешко Н. Ідеологія соціальної політики сучасних держав. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2013. № 3. С. 86-93.

158. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України. *Україна: аспекти праці*. 2002. № 6. С. 30-36.

159. Пакуліна А. А. Удосконалення державного регулювання ринку соціальних послуг в умовах стратегічного курсу на досягнення в Україні європейських стандартів життя. *Бізнес Інформ*. 2013. № 1. С. 20-23.

160. Панкевич О. З. До питання про сучасні класифікації соціальних держав. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції*. Львів: Юридичний факультет Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2003. С. 165-167.

161. Перець В.І., Степанова В.В. Україна в глобалізованому світі до 2035 р. *Наукові праці ВІАДПЕП*, 2010, №8.

162. Петінова О. Б. Стратегіми діяльності економічної людини в умовах соціального ринкового господарства. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 140 (2). С. 74-77.

163. Петроє О. М. Соціальні й гуманітарні права людини та функції держави щодо їх забезпечення. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 2. С. 192-199.

164. Петроє О. Теорія соціального партнерства та її вплив на розвиток концепції соціального діалогу. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2012. Вип. 4. С. 234–243.

165. Пищуліна О. М. Соціальна політика як інтегральна функція соціальної держави. *Стратегічні пріоритети*, 2011. №2(19). С. 110-114.

166. Пищуліна, О. М. Історична ретроспектива та сутність поняття "соціальна держава". *Стратегічні пріоритети*, 2009. № 3 (12). С. 136-142.

167. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ: Основи, 2000. 355 с.

168. Поппер К. Открытое общество и его враги: [В 2 т.] Пер. с англ. под общ. ред. [и с предисл.] В. Н. Садовского. Москва: "Феникс". 1992. 446 с.

169. Попрозман О. І. Системна трансформація спрямована на інституціональну модернізацію соціальної інфраструктури економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 1. С. 142-150.

170. Праця в Україні у 2000 році. Статистичний збірник. Київ: Держкомстат України, 1999. 640 с.

171. Приймак В. Регіональні особливості безробіття в Україні. *Україна: аспекти праці* (укр.). 2003. № 4. С. 8-14.

172. Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади: монографія / Л. Л. Приходченко. Одеса: [Оптимум], 2009. 300 с.

173. Приятельчук О. А. Формування концепції соціальної людини в сучасних економічних моделях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69), № 4(2). С. 117-122.

174. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2000, № 48, ст.409.

175. Про соціальні послуги. Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, № 45, ст. 358.

176. Протагор / А. В. Лебедев // Новая философская энциклопедия: в 4 т. 2-е изд. Москва: Мысль, 2010. 2816 с.

177. Публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства: монографія; О. М. Крутій, О. В. Радченко. Харків: Вид-во АДНДУ, 2015. 320 с.

178. Радченко О. В. Держава і демократія : мультисемантичний політичний словник. Харків : Вид-во Асоціації докторів державного управління, 2011. 312 с.

179. Радченко О. В., Савченко І. Г. Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі: [монографія]. Харків: Вид-во ХНУС, 2008. 200 с.

180. Радченко О. В. Генезис прав людини як передумови виникнення правової держави: неоінстинктивістський підхід. *Проблеми законності: збірник наукових праць Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого*. 2016. № 113. С. 8-19.

181. Радченко О. В. Ціннісні витоки та передумови інституювання влади й держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України: зб. наук. пр.* 2009. № 2. С. 25-33.

182. Резнікова Н. В. До питання про адаптивність європейської соціальної моделі до українських реалій. URL: lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/315/6.pdf

183. Рівчаченко С. В. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. №5. С. 191-196.

184. Родионова О. Социальная функция современного государства. Москва: Юрлитинформ, 2010. 228 с.

185. Савченко В. Активна політика зайнятості на ринку праці – запорука збереження й розвитку трудового потенціалу. *Україна: аспекти праці*. 1999. №1. С. 9-14.

186. Савченко І. Моделі соціальної держави та умови їх запровадження в Україні. *Збірник наукових праць НАДУ при Президентіві України*. 2004. Вип. 1. 500 с.

187. Севрюков Д. Г. Модернізація соціальної держави (політико-правовий досвід Швеції). *Митна справа*. 2014. № 5 (22). С. 31-35.

188. Севрюков Д. Г. Реформування соціальної держави у Фінляндії. *Форум права*. 2014. № 2. С. 373–376.

189. Севрюков Д. Соціальна функція держави. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 296-301.

190. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2002. №1. С. 31-37.

191. Сидорчук О. Г. Стратегія соціальної безпеки України: послідовність формування та напрями реалізації. *Проблеми економіки*. 2019. № 1. С. 176-183.

192. Сидорчук О. Г., Хандій О. О. Інституційне забезпечення державного регулювання соціальної безпеки. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1. С. 157-163.

193. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. Київ: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.

194. Ситник О. І., Сільвестрова О. Ю. Теоретичні засади державної соціальної політики в трансформаційній економіці. *Економічний форум*. 2019. № 3. С. 223-228.

195. Сиченко В. В. Державна соціальна політика країн Європейського Союзу в умовах глобалізованого світу. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління*. 2014. №1. С. 59-64.

196. Сіленко А. О. Соціальна держава: територія перемін: монографія. Одеса: ВЦ УДАС ім. О. С. Попова, 2000. 280 с.

197. Сіленко А. О. Генезис і сутність американської держави загального добробуту. *Людина і політика*. 2000. № 2. С. 65-72.

198. Сімкіна О. Основні засади та історичні етапи становлення й розвитку соціального забезпечення (на прикладах країн Європи та України). *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 357-364.

199. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник]. Харків: Консум, 2001. 656 с.

200. Сковронський Д. М. Глобалізаційні процеси та розвиток соціальної держави. *Вісник нац. університету "Львівська політехніка"*. 2016. №855: Юридичні науки. С. 238-244.

201. Сковронський Д.М. Теоретичні аспекти змісту соціальної функції української держави. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2011. №8. С.164-173.

202. Скрипнюк О. В. Методологічні проблеми взаємодії соціальної та правової держави. *Адвокат*. 2000. № 3. С. 5-8.

203. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: монографія ; [наук. ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Ін-т міжнар. Відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2000. 600 с.

204. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики. Київ: МАУП, 2002. 200 с.

205. Скуратівський В.Л. Соціальна політика як суспільний феномен і вид практичної діяльності. *Вісник УАДУ при Президентові України*. 1997. №1. С. 130-137.

206. Сліпушко О.М. Енциклопедичний словник. Київ: Аконіт, 2008. 768 с.

207. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10. С. 233.

208. Смагло О. В. Соціальна політика: реалії та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38(2). С. 70-73.

209. Смачило С. М. Формування та реалізація соціальної функції держави в умовах глобалізації: джерелознавчий аналіз дискурсного поля України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 4 (72). С. 9 – 15.

210. Смачило С. М. Проблематика процесу трансформації соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України Серія : Державне управління*. 2018. № 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpsdu_2018_3_10

211. Смачило С. М.. Американська модель забезпечення соціальної функції держави. *Економіка та держава: науково-практичний журнал*. 2018. № 6. С. 62 – 67.

212. Смачило С. М.. Становлення та розвиток центрально-європейських моделей забезпечення соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_31

213. Смачило С. М. Теоретичні аспекти формування та реалізації соціальної функції держави. *Економіка та держава. Серія: державне управління*. 2019. № 2(10). С. 66–72.

214. Смачило С. М. Скандінавська модель забезпечення соціальної функції держави. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 7(37). С. 46 – 53.

215. Смачило С. М. Соціальні функції держави: вибір моделі для України. *Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції*: Матеріали Польсько-Української міжнар. наук. конфер. за підтримки Президента України П. Порошенка (м. Ченстохова, Польща 8 травня 2017 р.) С. 170–174.

216. Смачило С. М. Щодо концепції формування та реалізації соціальної функції держави. *Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України* : тези доповідей VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів, 27 листопада, 2017 р., м. Київ. К. : ІПК ДСЗУ, 2017. Ч. II. С. 195 – 198.

217. Смачило С. М. Щодо парадигми і концепції соціальної держави в Україні. *Проблематика процесу децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах* : збірник матеріалів круглого столу, Київ, 18 квітня 2018 р. Київ, ІПК ДСЗУ, 2018. С. 62–66.

218. Смачило С. М. Соціальна функція держави: особливості формування та реалізації в сучасній Україні. *Публічне управління XXI ст.: світові практики та національні перспективи* : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конгресу 26 квітня 2018 р. Харків: ХарРІ НАДУ, 2018. С. 376 – 379.

219. Смачило С. М. Проблематика сутності та змісту соціальної функції держави. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку* : Матеріали Щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 25 травня 2018 р.). С. 58 – 59.

220. Смачило С. М. Становлення та розвиток механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні у контексті бюджетної децентралізації. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та*

перспективи: матеріали 9 міжнар. наук.-практ. конф. 19 жовтня 2018 р. Херсон : ХНТУ. С. 111–115.

221. Смачило С. М. Напрямки вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні. *Європейський вимір реформування публічного управління в Україні*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 2 листопада 2018 р. Київ : МАУП. С. 137–140.

222. Смачило С. М. Адаптація соціальної функції держави до європейських моделей в умовах глобалізації. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю 25–26 жовтня 2018 р. Полтава: Россава, 2018. С. 139–141.

223. Смачило С. М. Сучасний стан та проблематика формування й реалізації соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Сучасне управління: проблеми та актуальні питання XXI століття*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих науковців 14 листопада 2018 р. Харків: ХНУБГА. С. 52–55

224. Смачило С. М. Вплив глобального інформаційного простору на трансформацію соціальної функції сучасних держав. *Інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях*: колективна монографія [за заг. ред. С. О. Довгого]. Київ : "Юстон", 2018. С. 197–199.

225. Смачило С. М. Скандинавська модель виконання соціальної функції держави. *Актуальні проблеми формування та реалізації публічної політики України в умовах глобалізації*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25 квітня 2019 р., м. Черкаси) [за ред. В. І. Шарого, О. В. Черевка]. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А. С. 267 – 274.

226. Смачило С. М. Роль органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної функції держави країн ЄС в сучасних умовах. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : Матеріали

10-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 р., м. Херсон). Херсон : ХНТІ. 2019. С. 171 – 173.

227. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія; І. Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін.; за ред. І. Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. Київ: КНЕУ, 2006. 292 с.

228. Соціальна економіка. Навч. посіб. Кол. авт. О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко та ін. Київ: КНЕУ, 2005. 196 с.

229. Соціальна робота: підручник. [В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічкарь, Н. М. Горішна, Г. В. Лещук, О. Ю. Пришляк]; за ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль : ВАТ "ТВПК "Збруч", 2010. 330 с.

230. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи; С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. 2-ге вид. доповн. і переробл. Черкаси: Брама-Україна, 2006. 620 с.

231. Соціологія: Підручник / За ред. докт. соціол. наук, проф. В. М. Пічі. 4-те видання, виправлене. Львів: "Магнолія 2006". 2009. С. 293.

232. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. П. Спікер. Київ: Фенікс, 2000. 400 с.

233. Стеценко Т. В., Яременко В. Г., Бондаренко А. Г. Державні видатки на соціальну сферу: досвід Європи для України. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2019. № 2. С. 162-168.

234. Судомир С. М. Методологія формування результативного управління розвитком соціально-економічних систем. *Агросвіт*. 2020. № 2. С. 3-9.

235. Сьомкіна Т. В., Тарасевич О. В. Соціальна функція держави: проблеми соціалізації економічного розвитку. *Економіка и управление* № 5. 2011. С. 63-67.

236. Тимошин С. К. Трансформація функцій государства в условиях глобализации: дис... канд. экон. наук / Тимошин С. К.; Саратов. гос. соц.-экон. ун-т. Саратов, 2006. 154 с.

237. Титаренко Л. Становлення, розвиток та перспективи соціально орієнтованої держави в Україні. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. Вип. 41. С. 132-140.

238. Торлопов В.А. Основные модели социального государства. *Человек и труд*. 1998. №6. С. 3-10.

239. Тропіна В. Б. Фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави в Україні /Автореф. десерт.ї на здоб. наукового ступеня д. е. наук 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит Науково-дослідний фінансовий інститут при міністерстві фінансів України// Тропіна В. Б.; НДФІ. К., 2009. 53 с.

240. Трофимова В. В. Трансформація економічних функцій держави в умовах становлення глобальної економіки. URL: [URL:http://ua.convdocs.org/docs/index-38292](http://ua.convdocs.org/docs/index-38292).

241. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. К Київ: Знання, 2008. 574 с.

242. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: монографія. Харків: Право, 2011. 552 с.

243. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? О. М. Пищуліна, С. І. Лавриненко, Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка. за заг. ред Є. Воротіна. Київ: НІСД, 2008. 42 с.

244. Україні на заздрість: Як в США реабілітують ветеранів. Корреспондент.net, 23 лютого 2015 року. URL: [https:// korrespondent.net/world/3482506-ukrayne-na-zavyst-kak-v-ssha-reabylytyruuit-veteranov](https://korrespondent.net/world/3482506-ukrayne-na-zavyst-kak-v-ssha-reabylytyruuit-veteranov).

245. Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України: монографія; О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, Л.В. Шаульська та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2010. 488 с.

246. Управління соціальним та гуманітарним розвитком: навч. посіб. за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського: у 2 ч. Київ: НАДУ, 2009. Ч. 1. 456 с.

247. Фокин В. А., Фокин И. В. Содержание подготовки профессиональных социальных работников в США. *Вестник психосоциальной коррекционно-реабилитационной работы*, 2005., №1. с. 3-9.

248. Харис Р. США: сеть социальной поддержки. *Человек и труд*. 1996. № 7. С. 6.

249. Харлова С. Г. Трансформация социальной функции государства в современном российском обществе: дис... канд. филос. наук / Харлова С. Г.; Рос. гос. социал. ун-т. М., 2010. 163 с.

250. Хаустова М. Глобалізація і її вплив на сутність та соціальне призначення держави. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6442/1/Haustova_30.pdf.

251. Хирдман Свен. Шведская социальная модель: управление и развитие. *Проблемы теории и практики управления*. 2000. № 3. С. 8.

252. Холостова Е.И. Социальная политика. Москва: ИНФРА-М, 2001. 204 с.

253. Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]*. 2014. Вип. 3. С. 205-215.

254. Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: монографія. Київ: Юридична думка, 2012. 592 с.

255. Циро Н. О. Соціальна політика України: питання теорії, сучасного стану та перспектив. *Психологія. Науковий журнал*. 2018. Б.н. URL: medpsychology.pp.ua/sotsyalna-polityka-ukrainy.

256. Чалюк Ю. О. Соціальні тренди великої четвірки ООН: МОП, ЮНЕСКО, ФАО, ВООЗ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 35. С. 12-20.

257. Шаповал В. Конституційна категорія соціальної держави. *Право України*. 2004. № 5. С. 14-19.

258. Шатайло О. Кризи соціально-економічних систем: прояви та ознаки. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. № 2. С. 91-102.

259. Швеція і її система соціального захисту. *Юридично-соціальний портал*. 2008. URL: <http://www.pilga.in.ua/node/22>.

260. Шпаков Е. Ю., Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави. URL: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67943.doc.htm.

261. Шуліка А. А. Вплив глобалізації на реформування системи взаємовідносин у політиці соціального партнерства. *Грані*. 2015. № 4. С. 90-95.

262. Шутаєва О. О., Побірченко В. В. Моделі соціальної політики ЄС: основні напрямки трансформації. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: Экономика и управление*. 2013. Т. 26, № 1. С. 164-182.

263. Эспинг-Андерсен Г. Два общества, одна социология и никакой теории. *Журнал исследования социальной политики*. 2007. № 6, № 2. С. 241-266.

264. Юрчик Г.М. Генезис та еволюція соціальної політики. *Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання*. 2019. Випуск 22. С. 730-738.

265. Якова С. А. Организация социальной защиты населения как системы управления социальными рисками. *Страховое дело*. 2001. № 8. С.10.

266. Яковюк І. Розвиток концепції соціально-економічних прав як передумова формування соціальної держави. *Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. X.*: Нац. юрид. академія України, 1998. Вип. 35. С. 22-27.

267. Яременко О. О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації. Монографія. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України; УІСД ім. О. Яременка, 2006. 480 с

268. Яровий А. М. Філософські проблеми системної трансформації національної економіки України. *Регіональна бізнес – економіка та управління*, 2013, № 3 (39). С. 25-30.

269. Aslund A. *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia*. New York: Cambridge University Press, 2007. 356 p.

270. Arajarvi P. *The Finnish Perspective on the Last-Resort Support for Subsistence*. *Scandinavian Studies in Law*, 2007. 39 p.

271. Berkel van R. *The administration of Income Provision and Activation Services*. *The Governance of Active Welfare States in Europe*. Ed. by R. van Berkel, W. de Graaf, T. Sirovátka, Palgrave Macmillan, 2011. PP. 22–37.

272. Braun H., Niehaus M. *Sozialstaat Bundesrepublik Deutschland auf dem Weg nach Europa*. Frankfurt am Main, 1990. 144 p.

273. Chapin R. *Social Policy for Effective Practice: A Strengths Approach*. New York: Routledge, 2014. 664 p.

274. Delteil V., Kirov V. *Labour and Social Transformation in Central and Eastern Europe: Europeanization and Beyond*. London and New York: Routledge, 2017. 266 p.

275. Dølvik J., Martin A. *European Social Models from Crisis to Crisis: Employment and Inequality in the Era of Monetary Integration*. Oxford University Press, 2015. 442 p.

276. *Der Sozialstaat in Deutschland und Europa* [Christoph Enders, Ewald Wiederin, Rainer Pitschas, Helge Sodan, et al.]. Walter de Gruyter. 2011. 535 p.

277. Edling Nils. *The Changing Meanings of the Welfare State: Histories of a Key Concept*. Berghahn Books. 2019. 352 p.

278. Esping-Andersen G. *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton (N.J.): Princeton Univ. Press, 1994. 248 p.

279. Esping-Andersen G. *The three worlds of welfare capitalism*. John Wiley & Sons, 2013. 260 p.

280. Garland D. *The Welfare State: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, 2016. 153 p.

281. Gilbert N. *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. Oxford University Press, 2004. 208 p.

282. Hacula T. The Effect of the Pension Reform on Retirement Age and Income Distribution. *Estimates from a Dynamic Programming Model*. 2015. 18 p.

283. Hemerijck A. Changing Welfare States. OUP Oxford. 2013. 485 p.

284. Huber E. R. Lorenz von Stein und die Grandlegung der Idee des Sozialstaates. *Nationalstaat und Vervassungstaat*. Stuttgart, 1965. 88 p.

285. Jenson, J. Redesigning Citizenship Regimes after Neoliberalism: Moving towards Social Investment. Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges. Bristol. Policy Press. 2012. pp. 61–87.

286. Johansson E. The Long – Term Care System for the Elderly in Finland. *ENEPRI Research Report №. 76*, 2010. 9 p.

287. Johansson H., Hvinden B. Nordic activation reforms in a European context: a distinct universalistic 37 6 model? *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. Edited by B.Hvinden, H.Johansen, Routledge, 2007. PP. 53–66.

288. Kakwani N., Son H. Social Welfare Functions and Development: Measurement and Policy Applications. London: Springer, 2016. 355 p.

289. Karjalainen V., Saikku P. Governance of Integrated Activation Policy in Finland. *The Governance of Active Welfare States in Europe*. Ed. by R.van Berkel, W. de Graaf, T.Sirovátka, Palgrave Macmillan, 2011. PP. 216–236.

290. Kaufmann Franz-Xaver. Variations of the Welfare State: Great Britain, Sweden, France and Germany Between Capitalism and Socialism. Springer Science & Business Media. 2012. 250 p.

291. Kennedy P. Key Themes in Social Policy. London, New York: Routledge, 2013. 200 p.

292. Lister R. Understanding Theories and Concepts in Social Police. Bristol: Policy Press, 2010. 311 p.

293. Morel N., Palier B., Palme J. Towards a Social Investment Welfare State?: Ideas, Policies and Challenges. Policy Press, 2012. 386 p.

294. Müller-Armack A. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. Verlag für Wirtschaft und Sozialpolitik. Hamburg 1947. 144 p.

295. Rice J., Prince M. *Changing Politics of Canadian Social Policy*. Toronto: University of Toronto Press, 2013. 392 p.
296. Rogowski Ralf. *The European Social Model and Transitional Labour Markets: Law and Policy*. Ashgate Publishing, Ltd., 2013. 374 p.
297. Romano S., Punziano G. *The European Social Model Adrift: Europe, Social Cohesion and the Economic Crisis*. Routledge, 2016. 272 p.
298. Sapir A. *Globalisation and the Reform of European Social Models* (Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005). URL: <http://www.bruegel.org>.
299. Schiek D. *The EU Economic and Social Model in the Global Crisis: (Studies in Modern Law and Policy)* Paperback. 17 Nov. 2016. 224 p.
300. Schmögnerová B. *The European social model: reconstruction or destruction?: A view from a newcomer*. London, New York: Friedrich Ebert Stiftung, 2005. 166 p.
301. Simpson G., Connor S. *Social Policy for Social Welfare Professionals: tools for understanding, analysis and engagement*. Bristol: Policy, 2011. 199 p.
302. Smachilo S. *The Influence of Globalization on the Features of the Transformation of the Social Function of Modern State*. *The World of Politics, Society, Geography : Scientific journal Pomeranian University in Słupsk*. Year I, Issue 2, 2016. P. 109 – 115.
303. *Social Welfare in Finland*. Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health. Helsinki, Finland, Helsinki University Printing House, 2006. 218 p.
304. Spicker P. *Social Policy: Theory and Practice*. Bristol: Policy Press, 2014. 384 p.
305. Spiro S., Yuchtman-Yaar E. *Evaluating the Welfare State: Social and Political Perspectives*. Elsevier, 2013. 440 p.
306. *The Finnish Health Care System: A Value-Based Perspective*. Sitra Reports, Helsinki, 2009. 115 p.

307. The Oxford Handbook of the Welfare State [Francis G. Castles, Stephan Leibfried, Jane Lewis, Herbert Obinger, Christopher Pierson]. OUP Oxford, 201. 908 p.

308. Utting P., Razavi S., Buchholz R. The Global Crisis and Transformative. Palgrave Macmillan, 2012. 289 p.

309. Vaughan-Whitehead D. The European Social Model in Crisis: Is Europe Losing Its Soul? Edward Elgar Publishing, Geneva, 2015. 656 p.

310. Wehner B. Der neue Sozialstaat: Vollbeschäftigung, Einkommensgerechtigkeit und Staatsentschuldigung. Oplagen, 1992. 224 p.

311. Werner, F. Wandelt sich die Funktion des Rechts im sozialen Rechtsstaat. *Festschrift für Leibholz, Bd.2 Tübingen*. 1966. P. 153–166.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Smachylo S. The Influence of Globalization on the Features of the Transformation of the Social Function of Modern State. *The World of Politics, Society, Geography : Scientific journal Pomeranian University in Shupsk*. Year I, Issue 2, 2016. P. 109–115.

2. Смачило С. М. Формування та реалізація соціальної функції держави в умовах глобалізації: джерелознавчий аналіз дискурсного поля України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 4 (72). С. 9–15.

3. Смачило С. М. Проблематика процесу трансформації соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України Серія : Державне управління*. 2018. № 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpsdu_2018_3_10

4. Смачило С. М. Американська модель забезпечення соціальної функції держави. *Економіка та держава : наук.-практ. журнал*. 2018. № 6. С. 62–67.

5. Смачило С. М. Становлення та розвиток центрально-європейських моделей забезпечення соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_31

6. Смачило С. М. Теоретичні аспекти формування та реалізації соціальної функції держави. *Економіка та держава. Серія : Державне управління*. 2019. № 2(10). С. 66–72.

7. Смачило С. М. Скандинавська модель забезпечення соціальної функції держави. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 7(37). С. 46–53.

8. Smachylo S., Khlivna I., Kartashova O., Filippova V., Huba M., Lysenko O. Modern methods of personnel motivation in public administration. *International Journal of Management*. Volume 11, Issue 4, April 2020, pp. 339–349. [Особистий внесок автора – розробка пропозиції щодо вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави].

Б. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Смачило С. М. Соціальні функції держави: вибір моделі для України. *Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції* : матеріали Польсько-Української міжнар. наук. конфер. (м. Ченстохова, Польща 8 травня 2017 р.). Ченстохова, 2017. С. 170–174.

10. Смачило С. М. Щодо концепції формування та реалізації соціальної функції держави. *Організаційно-управлінські та психологічні аспекти*

сучасного ринку праці України : тези доповідей VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів, 27 листопада, 2017 р. Київ : ІПК ДСЗУ, 2017. Ч. II. С. 195–198.

11. Смачило С. М. Щодо парадигми і концепції соціальної держави в Україні. *Проблематика процесу децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах* : збірник матеріалів круглого столу, Київ, 18 квітня 2018 р. Київ, ІПК ДСЗУ, 2018. С. 62–66.

12. Смачило С. М. Соціальна функція держави: особливості формування та реалізації в сучасній Україні. *Публічне управління XXI ст.: світові практики та національні перспективи* : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конгресу 26 квітня 2018 р. Харків : ХарPI НАДУ, 2018. С. 376–379.

13. Смачило С. М. Проблематика сутності та змісту соціальної функції держави. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку* : матеріали Щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 25 травня 2018 р.). Київ : МАУП, 2018. С. 58–59.

14. Смачило С. М. Становлення та розвиток механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні у контексті бюджетної децентралізації. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : матеріали 9 міжнар. наук.-практ. конф. 19 жовтня 2018 р. Херсон : ХНТУ, 2018. С. 111–115.

15. Смачило С. М. Адаптація соціальної функції держави до європейських моделей в умовах глобалізації. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. 25–26 жовтня 2018 р. Полтава : Россава, 2018. С. 139–141.

16. Смачило С. М. Напрямки вдосконалення механізмів реалізації соціальної функції держави в Україні. *Європейський вимір реформування публічного управління в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 2 листопада 2018 р. Київ : МАУП, 2018. С. 137–140.

17. Смачило С. Сучасний стан та проблематика формування й реалізації соціальної функції держави в умовах глобалізації. *Сучасне управління: проблеми та актуальні питання XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих науковців 14 листопада 2018 р. Харків : ХНУБТА, С. 52–55.

18. Смачило С. М. Вплив глобального інформаційного простору на трансформацію соціальної функції сучасних держав. *Інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях* : колективна монографія. Київ : "Юстон", 2018. С. 197–199.

19. Смачило С. М. Скандинавська модель виконання соціальної функції держави. *Актуальні проблеми формування та реалізації публічної політики України в умовах глобалізації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25 квітня 2019 р., м. Черкаси). Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2019. С. 267–274.

20. Смачило С. М. Роль органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної функції держави країн ЄС в сучасних умовах. *Державна політика*

щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи : матеріали 10-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 р., м. Херсон). Херсон : ХНТІ, 2019. С. 171–173.

21. Смачило С. М. Щодо проблематики дослідження трансформації соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Проблематика процесу децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах* : матеріали доповідей та тез круглого столу (Київ, 15 квітня 2020 р.). Київ : ТОВ "Видавничий дім "АртЕк", 2020. С. 113–117.

Смачило С. М.

СПИСОК

оприлюднення результатів дисертаційного дослідження на науково-комунікативних заходах

1. "Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції" (Польсько-Українська міжнародна наукова конференція за підтримки Президента України Петра Порошенка, м. Ченстохова, Польща, 8 травня 2017 р.);
2. "Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України" (VI Всеукраїнська науково-практична конференція студентів та аспірантів, м. Київ, 27 листопада 2017 р.);
3. "Публічне управління XXI ст.: світові практики та національні перспективи" (XVIII Міжнародний науково-практичний конгрес, м. Харків, 26 квітня 2018 р.);
4. "Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку" (Щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, м. Київ, 25 травня 2018 р.);
5. "Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи" (9-та міжнародна науково-практична конференція, м. Херсон, 19 жовтня 2018 р.);
6. "Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти" (III Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, м. Полтава, 25–26 жовтня 2018 р.);
7. "Європейський вимір реформування публічного управління в Україні" (Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 2 листопада 2018 р.);
8. "Сучасне управління: проблеми та актуальні питання XXI століття" (Міжнародна науково-практична конференція молодих науковців, м. Харків, 14 листопада 2018 р.);
9. "Інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях" (Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 26 листопада 2018 р.);
10. "Актуальні проблеми формування та реалізації публічної політики України в умовах глобалізації" (Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Черкаси, 25 квітня 2019 р.);
11. "Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи" (10-а Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Херсон, 18 жовтня 2019 р.);
12. "Проблематика процесу децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах". (Круглий стіл, Київ, 15 квітня 2020 р.)

**ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЛЬВІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ
ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ**

79000, Україна, м. Львів, вул. Чайковського, 17, вул. 261-09-42, 261-09-37 E-mail: locssm@ukr.net

від 20.07.2020 року № 405

На № _____ від _____

**ВНЗ «Міжрегіональна академія
управління персоналом»**

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Інформуємо про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта ВНЗ «Міжрегіональної академії управління персоналом» Смачила Степана Михайловича на тему: «Трансформація соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 теорія та історія державного управління впроваджені у проєктах, які стосуються удосконалення підходів та напрямків в сфері соціальної політики, яка спрямована на створення умов з метою реалізації соціального потенціалу людини, розвитку суспільних і соціальних відносин в галузі соціальної безпеки людини, молоді, сім'ї та найкращих інтересів дитини на регіональному рівні і моніторингу її реалізації, а саме:

- при підготовці методичних рекомендацій щодо впровадження та імплементації нової редакції Закону України «Про соціальні послуги» на регіональному рівні;
- при формування концепції утворення координаційного регіонального органу та мультидисциплінарних команд з метою впровадження нової редакції Закону України «Про соціальні послуги» на районному та об'єднаних територіальних громадах рівнях у Львівській області.

**Директор,
кандидат наук з державного
управління**

Я.І. Бордіян

Н. Тибура
(032) 261-09-42

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

вул. Л.Курбаса, 2, м.Івано-Франківськ, 76000, тел. (0342) 75-24-67, факс (0342) 50-30-82

E-mail: main@sz.if.gov.ua Код ЄДРПОУ 25925236

від 10 березня № 454/4/02-20/02 на № _____ від _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
Смачила Степана Михайловича

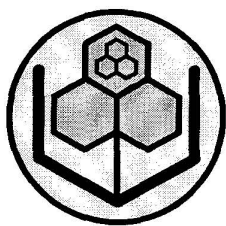
Результати дисертаційного дослідження аспіранта Міжрегіональної академії управління персоналом С. М. Смачила на тему: "Трансформація соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації (кінець ХХ – початок ХХІ століття)" на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 теорія та історія державного управління щодо посилення соціального захисту населення, стимулювання соціальної активності та відповідальності, попередження молодіжної міграції були впроваджені у діяльності департаменту соціальної політики Івано-Франківської облдержадміністрації в процесі здійснення поточних повноважень щодо забезпечення на відповідній території реалізації державної політики з питань соціально-трудових відносин, зайнятості населення та трудової міграції, охорони праці; соціальної підтримки та надання соціальних послуг вразливим верствам населення, зокрема особам похилого віку, з інвалідністю, ветеранам війни, учасникам антитерористичної операції, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, сім'ям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, малозабезпеченим, внутрішньо переміщеним особам, іншим категоріям осіб, які згідно із законодавством України мають право на пільги та отримання житлових субсидій; сім'ї та дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми; забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Директор департаменту

Володимир Корженьовський

Додаток Д

Українське Товариство Сприяння Соціальним Інноваціям

Ukrainian Social Innovations Society

№ 13 від 21 листопада 2019 р.

м. Київ

**Ukrainian Social
Innovations Society**

12, Shovkovychna st.,
01021 Kyiv, Ukraine

tel.: +38(044)2535774

mob.: +38(067)2444659

e-mail:

bpafonin@gmail.com

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ Смачила Степана Михайловича

Результати дисертаційного дослідження аспіранта Міжрегіональної академії управління персоналом С. М. Смачила на тему: «Трансформація соціальної функції демократичної держави в умовах глобалізації (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 теорія та історія державного управління були впроваджені у діяльність ВГО «Українське товариство сприяння соціальним інноваціям» під час підготовки ним інформаційно-аналітичних документів для органів влади й управління.

Зокрема, були враховані методологічні положення дисертації С. М. Смачило щодо посилення соціального захисту населення, стимулювання його соціальної активності і відповідальності, а також координації діяльності органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства, спрямованих на активізацію і заохочення територіальних громад та громадських активістів на вироблення та реалізацію соціальної політики.

Президент УТССІ,

доктор соціологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри публічної політики та політичної аналітики
Національної академії державного управління
при Президентові України

Е. А. Афонін

080017

Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»

The Private Joint-Stock Company
«Higher Education Institution
«Interregional
Academy
of Personnel Management»

Україна, 03039, Київ-39, вул. Фрометівська, 2,
Тел. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

2, Frometivs'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine,
Tel. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

«25» червня 2020 № 3671/1

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
С. М. Смачила на тему: «Трансформація соціальної функції демократичної
держави в умовах глобалізації (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» на здобуття
наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю
25.00.01 теорія та історія державного управління

Міжрегіональна Академія управління персоналом підтверджує, що наукові та практичні результати дисертаційного дослідження доцента кафедри публічного адміністрування Смачила Степана Михайловича щодо розв'язання проблем реалізації соціальної функції держави в Україні впроваджені у навчальному процесі ННІ міжнародних відносин та соціальних наук.

Дослідження С. М. Смачила виконано відповідно до науково-дослідницької теми Міжрегіональної академії управління персоналом «Теоретико-методологічні основи становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні й психологічні проблеми» (номер державної реєстрації 0113U007698). Внесок автора полягає у теоретичному обґрунтуванні соціальної функції держави в управлінні соціальним розвитком, на основі чого запропоновано низку методологічних положень та рекомендацій щодо удосконалення механізмів, інструментів та методів реалізації державної соціальної політики

Матеріали дисертації використовуються також при формуванні та викладанні дисциплін «Теорія та історія державного управління», «Державне управління» та «Державна політика» (зокрема методологічні підходи до посилення соціального захисту населення, стимулювання соціальної активності та відповідальності, поєднання діяльності всіх органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства, спрямованої на активізацію, стимулювання, заохочення участі в формуванні й реалізації соціальної політики позадержавних інститутів на основі принципу субсидіарності).

Теоретико-методологічні підходи С. М. Смачило до обґрунтування соціальної функції держави сприяють підвищенню теоретичного та практичного рівня фахової підготовки студентів та магістрантів, а також удосконаленню методики викладання співробітниками кафедри публічного адміністрування відповідних дисциплін.

Крім того низка з вказаних результатів характеризується високим науковим рівнем та знайшла відображення у щорічних звітах з наукової роботи за зазначеною НДР.

Проректор

Є.О. Романенко

МАУП

